

Kulturno-historijski spomenici

Filip Škiljan

Baranje

Dragimma Macho i Titouu,
Jilox

I m p r e s s u m

Mr. sc. Filip Škiljan

Kulturno – historijski spomenici Banije

s pregledom povijesti Banije od prapovijesti do 1881.

Za izdavača:

Prof. dr. Milorad Pupovac

Grafičko oblikovanje:

finale:dizajnvideozvuk

Lektor i korektor:

Mladen Škiljan, Prof. dr. Milorad Pupovac

Štampa: Grafocentar trgovina d.o.o.

Izdavač:

SRPSKO NARODNO VIJEĆE
СРПСКО НАРОДНО ВИЈЕЋЕ
SERB NATIONAL COUNCIL

Knjiga je izdana uz financijsku potporu Savjeta za nacionalne manjine Republike Hrvatske, Vijeća srpske nacionalne manjine Grada Zagreba i Ministarstva za dijasporu Republike Srbije

Fotografije:

Filip Škiljan, Aleksandar Durman (Fotografija lokacije Osječenice kod Goričke), Gradski muzej Sisak

Dio fotografija, planova i crteža je preuzet iz knjiga i članaka:

- Đ. Cvitanović, **Sakralna arhitektura baroknog razdoblja**, Zagreb 1985.
A. Durman, **"O geostrateškom položaju Siscije"** u: Opuscula archaeologica, sv. 16, Zagreb 1992.
Z. Horvat, **"Stari Zrin"** u: Zrinski zbornik za povijest i obnovu hrvatskog Pounja, br. 2, Zagreb 1997.
M. Kruhek – Z. Horvat, **"Utvrdne Banske krajine od Karlovca do Siska"**
u: Arheološka istraživanja na karlovačkom i sisačkom području, Izdanja HAD-a, sv. 10, Zagreb 1986.
M. Kruhek, **Stari glinski gradovi i utvrde**, Zagreb 1987.
M. Kruhek, **"Stari gradovi i feudalni posjedi"** u: Dvor na Uni, Dvor na Uni 1991
N. Majnarić – Pandžić, **"Prilog poznavanju kasnog brončanog i starijeg željeznog doba na Kordunu i Baniji"**
u: Arheološka istraživanja na karlovačkom i sisačkom području, Izdanja HAD-a, sv. 10, Zagreb 1986.
S. Mileusnić, **Duhovni genocid 1991 – 1995 (1997)**, Beograd 1997.
M. Miljanović, **"Crkveni spomenici"** u: Dvor na Uni, Dvor na Uni 1991.
I. Mirnik, **"Nacrtr arheološke topografije kostajničko – dvorskog kraja"**
u: Hrvatska Kostajnica 1240 – 2000, Hrvatska Kostajnica 2002.
Ranjena crkva u Hrvatskoj – uništavanje sakralnih objekata u Hrvatskoj (1991.- 1995.), Zagreb 1996.
Stočinu hrvatskih arheoloških nalazišta, Zagreb 2006.
K. Vinski-Gasparini, **Kultura polja sa žarama u sjevernoj Hrvatskoj**, Zadar 1973.
A. Žmegač, **Bastioni kontinentalne Hrvatske: prilog poznavanju fortifikacijskog graditeljstva u Hrvatskoj od 16. do 18. stoljeća**, Zagreb 2000.
E. Laszowski, **Hrvatske povijesne građevine**, Zagreb 1902.
H. Hadžialagić, **Bosanska Dubica kroz vijekove**, Rijeka 2005.

Recenzenti:

Prof. dr. Aleksandar Durman, Dr. sc. Dragan Damjanović, Dr. sc. Đuro Zatezalo

Zagreb, 2008.

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem **674995**.

ISBN 978-953-7442-04-0

Filip Škiljan

Kulturno-historijski spomenici

Banije

s pregledom povijesti Banije od prapovijesti do 1881. godine

Geografski okvir Banije

Područje Banije određeno je rijekama Savom, Unom i Kupom na sjeveru, istoku i jugu te granicom prema Bosni i Hercegovini na jugozapadu, dok je zapadna granica prema Kordunu sve do današnjih dana neodređena. Baniju na sjeveru rijeka Kupa dijeli od Pokuplja, na istoku je rijeka Sava dijeli od Posavine, a na jugu rijeka Una od Bosanske krajine. Granica Banije prema Kordunu mijenjala se tijekom stoljeća. Na jednoj karti iz 1806. godine granica Banije i Korduna bila je označena kao granica slunjske i glinske regimente, a ta je međa išla od Banske Selnice na rijeci Kupi, zapadno od Sjeničaka i Slavskog Polja, preko vrha Petrove gore do granice s Osmanlijskim Carstvom. Ista međa je ucrtana i na geološkoj karti I. banske regimente. Prema takvoj podjeli, koju i neki političari i znanstvenici smatraju i danas pravilnom, i područje nekadašnje općine Vrginmost, a danas općina Lasinja, Gvozd i Topusko, pripadalo bi području Banije. Osim toga, i istočni dio današnjeg područja grada Karlovca (Sjeničak) smatrao bi se Banijom. Ipak, prema podjelama koje su ustaljene nakon Drugog svjetskog rata, a prema kojima kotar Vrginmost pripada karlovačkom području, Kordun je proširio svoje granice na račun Banije sve do desetak kilometara zapadno od Gline, pa je banijskom kraju preostalo područje današnje Gline, Petrinje, Dvora, Sunje, Kostajnice, Dubice, Kukuruzara, Majura, južnog dijela gradskog područja Siska (Komarevo) i zapadnog dijela općine Jasenovac (sela Uštica, Višnjica i Tanac koja se nalaze između Une i Save u takozvanoj "Trokutu").

Reljefno je područje Banije podijeljeno na nekoliko zona. Privredno je najznačajnije nizinsko područje uz rijeku Savu, koje je zbog močvarnosti terena vrlo slabo iskorišteno. To je područje prometno izolirano, i ondje su još sačuvane velike šume posavskih hrastova. Uz rijeku Kupu i Unu nizina je znatno uža. Iznad Kupe se na glinskom i na petrinjskom području odmah uzdižu omanji brežuljci ispresijecani tokovima potoka i rijeka, te je jedino veće proširenje nizine vidljivo pri utoku rijeke Gline u Kupu. Iznad Une između Jasenovca i Dubice ne postoje nikakvi brežuljci, pa se to područje spaja s nizinskim posavskim šumama. Između Dubice i Kostajnice postoji splet nižih brežuljaka koji su, kao i brežuljci uz Kupu, ispresijecani mrežom vodotokova, dok se između Kostajnice i Dvora masiv Zrinske gore približava rijeci, tako da su naselja zbijena uz rijeku. Centralni planinski masiv na Baniji je Zrinska gora, poznata još i kao Šamarica. Osim Zrinske gore tu su i Trgovska gora, koja jednim svojim dijelom prelazi i u područje susjedne Bosne i Hercegovine i koja je od Zrinske gore odijeljena potokom Žirovac, te Hrastovička gora, koja je zapravo izduženi sjeverni ogranak Zrinske gore. Od ovih je planina Trgovska gora najbogatija željeznom rudom, pa su u njoj još vidljiva i rudarska okna. Zrinska gora svoje ime duguje porodici Zrinskih, koji pak svoje ime duguju starom gradu Zrinu. Na

krajnjem zapadnom rubu Banije nalazi se još i masiv Orlove, koji je odvojen od Zrinske gore dolinom potoka Buzete.

Banija ime duguje hrvatskom banu koji je njome upravljao od 1703. godine, a naziva se još i Banska krajina, Banovina ili Banska zemlja u onodobnim dokumentima. Danas je naziv Banija zamijenjen nazivom Banovina.

Banija do kraja 19. stoljeća

Banija u prapovijesti ¹

Na prostoru Banije u prapovijesti (u bakrenom dobu ili eneolitiku) javlja se kao prva kulturna grupa vučedolska kultura koja je svoje središte imala daleko na istoku današnje Hrvatske, na arheološkom lokalitetu Vučedol. Prvi tragovi te kulture vidljivi su na nekoliko lokaliteta u današnjoj općini Dvor. Kao najznačajniji od njih ističe se gradina Osječenica iznad banijskog sela Gorička. Nalazi vučedolske kulture na lokalitetu Osječenica pokazuju kako je ova gradina imala izuzetno važnu ulogu kao metalurško središte. Osječenica je imala izravne doticaje sa ležištima rudnih bogatstava na prostoru obližnje Trgovske gore, ali i na prostorima susjednog bosanskog Pounja. Osim toga, već je u prapovijesti upravo preko Osječenice prolazio značajan trgovački put koji je povezivao prostor Pokuplja i Pounja. S druge strane planine, na prostoru glinskog kraja, iznad sela Mali Gradac, nalazi se prapovijesna gradina Budim koja je zacijelo služila kao jedna od putnih stanica na prometnici koja je povezivala panonsku nizinu i peripanonsko pobrđe današnje Banije. Uz Unu, u selu Unčani, neposredno uz staru šljunčaru, arheolozi su pronašli manje višeslojno naselje elipsasta oblika kojem su dimenzije bile 70 x 40 metara, a u blizini kojeg se nalazi vrlo povoljan prijelaz preko rijeke Une. Naselje je pripadalo vučedolskoj kulturi te je, prema svemu sudeći, postojao direktan kontakt između toga naselja i gradine Osječenica. Nalazi vučedolske keramike u do rata Bosanskoj Kostajnici govore o tome da je dalji put vodio s desne strane rijeke Une prema sutoku Une i Save kod današnjeg Jasenovca. U bronačnom dobu prostore Banije naseljava novo stanovništvo. To novo stanovništvo, koje na Baniju dolazi krajem brončanog doba, bili su nositelji kulture polja sa žarama. Premda Banija, svojim geografskim i geomorfološkim sastavom pripada balkanskom tlu, na ovom terenu su pronađeni najjužniji tragovi kulture polja sa žarama u Hrvatskoj. Kultura polja sa žarama je bila karakteristična za međurječje Save i Drave, ali dvije vrlo značajne ostave iz vremena kasnog brončanog doba iz prostora u blizini Dvora ukazuju na prodore ove kulture u balkansku unutrašnjost. U Matijevićima i nedalekom Javorniku nađene su obje ostave te se danas čuvaju u Arheološkom muzeju u Zagrebu. Metalurška djelatnost nije zamrla niti u starijem željeznom dobu, kada

¹ N. Majnarić-Pandžić, "Prilog poznavanju kasnog brončanog i starijeg željeznog doba na Kordunu i Baniji" u: *Arheološka istraživanja na karlovačkom i sisačkom području*, Izdanja HAD-a, sv. 10, Zagreb 1986, 29–43; A. Durman, "O geostrateškom položaju Siscije" u: *Opuscula archaeologica*, sv. 16, Zagreb 1992, 117–131; A. Durman, "Prilog za rekonstrukciju najranije povijesti" u: *Dvor na Uni*, Dvor na Uni 1991, 89–93; Z. Burkowski, "Predrimski Segestica i veze Segestica i Colapiana" (referat održan na znanstvenom skupu "Sisak – više od 2000 godina postojanja", Sisak 5. – 7. listopada 1989. (sažetak referata tiskan je u prigodnoj brošuri), 26–27; K. Vinski – Gasparini, *Kultura polja sa žarama u sjevernoj Hrvatskoj*, Zadar 1973; *Ratnici na razmeđu istoka i zapada* (katalog izložbe), Zagreb 2004, 173–209.

cvate život na gradini Budim te na gradinama u Velikom Šušnjaru i Klincu. Tadašnji stanovnici ovih prostora bili su Segestani, ilirsko – keltsko pleme koje je nastavalo prostor oko današnjeg Siska te veći dio Banije. Zapadne rubove Banije naseljavali su zacijelo Kolapijani čiji su tragovi materijalne kulture nađeni u kordunskom podnožju Orlove kod sela Velika Vranovina, u Kirinu iznad doline Velike Trepče i u Topuskom na Nikolinu brdu, što su sve rubni dijelovi Korduna usko vezani uz banijsko područje. Arheološka topografija prapovijesne Banije zacijelo je mnogo bogatija od nabrojanih nalazišta, ali uslijed nedovoljne istraženosti ovih krajeva nisu nam poznati svi lokaliteti. Upravo su se Segestani, koji na taj način značajno obogaćuju arheološku topografiju Pokuplja i Banije, na desnoj obali Kupe, na položaju Pogorelec, odnosno u koritu rijeke, nizvodno od novog mosta u Sisku, naselili na kraju 4. st. pr. Kr. Njihovo naselje bilo je sojeničkog karaktera. Piloti (tj. stupci) na kojima je ležalo naselje nad rijekom pobodeni su vrlo gusto, a imali su najmanje 20 centimetara u promjeru. Ipak, tek u četvrtom stoljeću možemo govoriti o pravome naselju. O keltskom naselju saznajemo uglavnom preko arheoloških istraživanja i iz antičkih izvora koji o Segestici šute sve do 119. godine pr. Kr. Ime Segestica se javlja kod Strabona i Plinija Starijeg te Apijana. Grad je često opisivao kao dobro utvrđeno naselje, opasano rijekama Savom i Kupom što je sasvim vjerojatno kada znamo da je odolijevao rimskoj opsadi punih 30 dana. Prvi rimski prodori prema Panoniji označili su kraj prapovijesti na prostorima Banije i Korduna i ulazak u vrijeme antike.

Antičko razdoblje na prostoru Banije ²

O prostoru Banije u antici najviše saznajemo preko antičkih izvora. Nažalost, do danas nisu poduzeta neka značajnija arheološka istraživanja na banijskom terenu, osim onih na rubnim dijelovima Banije u Sisku i Topuskom. Međutim, i ta istraživanja mogu mnogo pomoći za rekonstrukciju antičkog perioda na Baniji. Antiku na Baniji možemo započeti vojnim pohodom 156. godine pr. Kr., kada su se stanovnici Visa žalili na obližnje Delmate, pa su Rimljani otpočeli rat protiv njih. Čini se da su u "Delmatski rat" bili upleteni i Skordisci koji su nastavali područja Panonske nizine, pa Rimljani vrlo vjerojatno već tada prodiru u Panonsku nizinu upravo preko Banije. Tada je rimska vojska poduzela prvi pohod na Segestiku, iako o tome ne govore antički izvori. Najvjerojatniji put, a i naj-

² M. Hoti, "Sisak u antičkim izvorima" u: *Opuscula archaeologica*, sv. 16, Zagreb 1992, 133–162; B. Kuntić-Makvić, "Katančićev opis Siscije" u: *Opuscula archaeologica*, sv. 16, Zagreb 1992, 165–181; M. Šegvić, "Antički kultovi u Sisku i Topuskome" u: *Arheološka istraživanja na karlovačkom i sisačkom području*, Izdanja HAD-a, sv. 10, Zagreb 1986, 95–101; M. Zaninović, "Pojava antike u središnjoj Hrvatskoj" u: *Arheološka istraživanja na karlovačkom i sisačkom području*, Izdanja HAD-a, sv. 10, Zagreb 1986, 59–67; M. Buzov – V. Nenadić, "Segestica i Siscia" u: *Riječi*, br. 1, Sisak 1990, 106–117; A. Faber, "Grada za topografiju antičkog Siska" u: *Vjesnik Arheološkog Muzeja Zagreb*, 3. serija VI–VII, Zagreb 1972/1973, 133–162; A. Durman, "O geostrateškom položaju Siscije" u: *Opuscula archaeologica*, sv. 16, Zagreb 1992, 117–131; S. Vrbanović, "Prilog proučavanju topografije Siscije" u: *Arheološka istraživanja u Zagrebu i njegovoj okolici*, Izdanja HAD-a, sv. 6, Zagreb 1981, 187–200; M. Buzov, "Segestica i Siscia – topografija i povijesni razvoj" u: *Prilozi instituta za arheologiju u Zagrebu*, sv. 10, 1993, 47–68.

logičniji, jest onaj koji vodi preko doline rijeke Une u unutrašnjost Balkana. Drugi pohod prema unutrašnjosti bio je onaj Gaja Sempronija Tuditana koji je prodro na japodsko područje kao i, po svemu sudeći, prema Panoniji. Jedan manji dio autora smatra da je tom prilikom osvojena i Segestica. Deset godina kasnije Lucije Cecilije Metel (119 godine pr. Kr.) poduzima prodor do Segestike, ali i taj je napad vrlo vjerojatno odbijen, budući da nema nikakvog trijumfa ni slavlja povodom osvajanja Segestike te godine, a to bi sigurno bilo proslavljeno u Rimu. Prvo ozbiljnije opsjeđanje Segestike mora da se zbilo između 88. i 81. godine pr. Kr., kada su Rimljani prvi put nakratko zauzeli grad, ali su ga uskoro, zbog toga što je bio daleko u zaleđu, izvan dosega njihove logistike, morali napustiti. Zsigurno je zauzeo Segestiku prvi rimski car – Oktavijan, kasnije August. Oktavijan je bio sjajan političar i demagog, ali je morao pridobiti naklonost vojske, tj. morao je pokazati da njegove vojničke sposobnosti i osobna hrabrost nimalo ne zaostaju za Antonijem. Ilirik je bio vrlo blizu Italiji i Rimu, i svaka vojnička pobjeda na tome teritoriju vrlo bi snažno odjeknula u Rimu. Nemiran i uglavnom nepokoreni Ilirik bio je bolna točka Italije, naročito kada je riječ o obrani njezinih sjevernih dijelova. Strateški, Panonija čini vrata Italije. Oktavijan je stoga imao mnogo motiva da krene u pohod na Ilirik. Povod napada na Ilirik bio je taj što su Japodi navodno prestali plaćati porez. Nakon poraza Japoda kod Metuluma (moguća Viničica kod Josipdola), Oktavijan se hrabro uputio prema Segestiki. Prema rimskom povjesničaru Dionu Kasiju, Oktavijan nije imao razloga napasti ovaj grad. Čini se da je bilo važno osvojiti grad koji se nalazi na križanju putova, tj. odakle se moglo dalje osvajati još nepokorene krajeve. Došavši do Segestike, snažnoga grada na ušću Kupe u Savu, Oktavijan je tražio stotinu talaca i da grad primi vojni garnizon. Stanovništvo se podijelilo. Vladajući sloj želio je pristati na tu ucjenu, ali se zato puk pobunio, zatvorio vrata i radije se izložio opsadi. Oktavijan je grad opsjeđao trideset dana s dvije i po legije. Otpor Segeščana je konačno slomljen kada je došlo rimsko brodovlje. Brodove su najvjerojatnije dali Taurisci, norički narod. U tom slučaju su brodovi putovali od Drave do Dunava, a zatim uzvodno Savom. Nakon što se grad predao, Oktavijan je u njemu ostavio 25 kohorti pod zapovjedništvom Fufija Gemina i vratio se u Rim u kasnu jesen. Već je iduće godine izbila pobuna, pa je Oktavijan krenuo da uguši pobunu Segestana i ostalih naroda. Nekoliko sljedećih desetljeća čitavo područje Ilirika bilo je vrlo često nemirno, ali ne značajnije. Željeznodobne gradine na Osječnici, Budimu i Klincu i dalje su egzistirale kao uporišta ilirskih plemena. Tek u vremenu između 6. i 9. godine Ilirik postaje opet značajnije ratište. Već ostarjelom Oktavijanu, sada Augustu, ilirska plemena zadaju neprilike dižući Batonov ustanak. Taj je ustanak potrajao tri godine, a Siscia je bila vojno uporište odakle su Rimljani smirivali pobunjena plemena. Siscia je uz Sirmium postala najvažniji grad u čitavoj Panoniji. Izgradnja cesta započela je već u vrijeme Augusta i Tiberija, a u vrijeme Flavijevaca se u gradu dižu broj-

ne nove zgrade. U 2. stoljeću podignut je i teatar, a vrlo vjerojatno i slavoluci. Siscia je tada služila kao luka odakle je car Trajan odvozio svoju vojsku u Dačke ratove. Sisciu je tada opskrbljivao vodovod koji je vodu dovodio s obližnjih banijskih izvora. Trasa vodovoda još je vidljiva između sela Donja Mlinoga i Čuntić, a vodovod je bio ukopan u zemlju zidan kvalitetnom opekom. Antički putovi kojima je Siscia bila opskrbljivana uglavnom su se podudarali s prapovijesnim. Kroz Baniju je prolazio put od Siscie prema Servitiumu, i to preko današnje Moščenice i Moštanice prema Dubici. O tome svjedoče pronađeni mljokazi u blizini Dubice i Kostajnice. Dalje je ova prometnica preko Servitiuma (Bosanska Gradiška) dolinom Vrbasa vodila prema Saloni. Cesta za Seniu bila je vojna prometnica. Mnogi su smatrali da se ona djelomično poklapala s cestom koja i danas ide preko Gline do Topuskog, ali arheološki nalazi ukazuju da naselje Ad Fines treba tražiti na gradini Budim kod Malog Gradca, a put prema Seniu u starom putu koji vodi od Moštanice preko Gornje Budičine, Klinca, Donje Mlinoge do Maloga Gradca, tj. gradine Budim, gdje se zacijelo nalazilo i rimsko odmorište Ad Fines, koje je bilo kao što i samo ime govori "na granici, na kraju". Bilo Zrinske gore, kako predlaže arheolog Durman, zacijelo je bilo granica provincija Dalmacije i Panonije, pa je Ad Fines bila posljednja postaja u Panoniji na putu prema Dalmaciji. Tvrdnja da je Topusko antička Quadrata također stoji. Raspored naselja na Baniji i Kordunu najbolje je dokumentiran nalazima mljokaza i njihovim uspoređivanjem s udaljenosti u miljama koje su naznačene na Tabuli Peutingeriani. Gradina Osječnica, na južnoj strani Zrinske gore, u današnjoj općini Dvor, predstavljala bi granični punkt s "dalmatinske" strane, tj. punkt carinske kontrole u Dalmaciji.

Što se Siscie tiče, ona u drugoj polovici 2. stoljeća postaje jedan od punktova kroz koji prolaze rimske legije prema limesu na koji su prvi put navalili Kvadi i Markomani. Rimska Siscia je do Septimija Severa bila smještena na lijevoj obali Kupe, dok se u njegovo vrijeme širi i na desnu obalu. U trećem stoljeću, u vrijeme Maksimina Tračanina, zbog uzburkane granice Siscia postaje grad u kojem je otvorena tvornica oružja koja se željezom snabdijevala iz rudnika u sjeverozapadnoj Bosni. Željezo je, dakako, putovalo cestama o kojima sam već prije pisao, ali i rijekama Unom, Savom i Kupom. U vrijeme cara Galijena (253–268 godine) osnovana je kovnica novca u Siscii. Krajem 3. stoljeća pojavljuju se kršćanske zajednice u Sisku. Najslavniji mučenik koji je stradao u vrijeme Dioklecijanovih pogroma, bio je upravo sisački biskup Kvirin (Quirinus). U četvrtom i petom stoljeću dolaze nemirna vremena za grad. Tada horde barbara haraju i u neposrednoj okolini Siscie. Zna se da je grad zadržao kontinuitet i da je još 530. godine imao svojega biskupa koji je prisustvovao crkvenom skupu u Saloni. U njegovo je vrijeme Siscia još uvijek centar Pannonie Savie, ali je isto tako činjenica da za grad tek predstoje najteži dani, vrijeme provala Slavena i Avara, čime grad zakoračuje, baš kao i čitavo okolno područje, u rani srednji vijek.

Rani srednji vijek na prostoru Banije ³

Iako izvori ne spominju što se sa Sisciom događalo u 6. i 7. stoljeću, Anđela Horvat, vrsna povjesničarka i povjesničarka umjetnosti, drži da su Avari i Slaveni u tom vremenu osvojili grad. Pod tim okolnostima padaju i gradovi kao Sirmium (582 godine), Celeia i Emona (prije 587 godine) te Salona 614. godine. U to vrijeme teško stradava urbani oblik života u Panoniji i Dalmaciji. Da je grad, bez obzira na pad pod vlast Avara i Slavena, i dalje živio, govori arheološki materijal te očuvani toponim (jedinstveni primjer u čitavoj sjevernoj Hrvatskoj). Historijski izvori prvi puta spominju Sisciu, nakon pada pod Avere i Slavene, 822. godine. Tada knez Ljudevit u sukobu s Francima napušta grad. Tada to više nije onaj grad u urbanom smislu riječi, kakav je bio u 6. stoljeću, tj. u kasnoj antici. Ljudevit nije odolijevao napadima iz grada Siska, već iz utvrda koje su se nalazile u sisačkom zaleđu, dakle na današnjoj Baniji ili Kordunu. Vrlo je vjerojatno da se radi o utvdama koje su bile u blizini Siska, ali o njihovom smještaju postoje brojna mišljenja. Utvrde koje je Ljudevit gradió, ukoliko su bile smještene u blizini Siska, vrlo su vjerojatno bile građene od kamena s antičkog grada. Te antičke utvrde su se još vidjele i u 16. stoljeću, kada je kralj Ludovik II. morao posredovati između Petra Erdödyja i Zagrebačkog kaptola da se može uzeti kamen s antičkog grada za gradnju nove utvrde na sutoku Kupe i Save. Od antičke tradicije sačuvano je i ime svetoga Kvirina u banijskom zaleđu, gdje u razvijenom srednjem vijeku nalazimo crkve posvećene svetom Kvirinu u Hrastovici, Boviću i Smrkoviću (današnjem Vojniću). Kvirinovo ime je očuvano i u toponimu Kirin pokraj Bovića na današnjem Kordunu. Kamena plastika iz ranog srednjeg vijeka pronađena je također na prostoru Siska, što dokazuje da je Siscia i u ranom srednjem vijeku imala crkvu. Radi se o fragmentima koji su ukrašeni pletrenom ornamentikom, a izrađeni su u žutom pješčenjaku koji se kopao na području Gore kod Petrinje. Osim kamene plastike arheolozi su u Sisku naišli na slavenske naušnice koje su pripadale bjelobrdskoj kulturi, keramiku, karičice i drugi arheološki materijal. Sve to dokazuje da se život na prostoru Siska nastavio i u ranom srednjem vijeku. Ipak, znakovito je da su Mađari u Zagrebu, a ne u Sisku, uspostavili sjedište biskupije u 11. stoljeću, što znači da je Sisak ipak u to vrijeme postao marginalno lokalno središte.

Razvijeni i kasni srednji vijek na prostoru Banije ⁴

Prostor Banije pripadao je u vrijeme razvijenog srednjeg vijeka županiji Gora. Gorska županija poklapala se s područjem današnje Banije (osim područja Dubice koje je bilo u sklopu županije

Dubica) te je zauzimala i prostore jugoistočnog Turropolja i Pukoplja te dijelove sjeverozapadne Bosne (oko današnjeg Bužima i Vrnograča), a njezina naranija povijest vezana je uz templare koji su svoje posjede imali upravo na ovom području. Današnja Gora je bila sjedište gorske županije i feudalnog posjeda koji je pripadao pod upravu staroga castruma. Mnogo je isprava koje spominju templare, a zatim i ivanovce na prostoru današnje Gore. Osim Gore, templari su početkom 13. stoljeća imali i posjed Dubica koji je obuhvaćao područje čitave istočne Banije između Save i Une, a pripadao je županiji Dubica. Manji posjedi su bili Bornovec (Brnjeuška), Bojna i Brubno te Zrin, Blinja i Stara Petrinja. Prostor današnje Petrinje i Hrastovice pripadao je Zagrebačkom kaptolu, a teren zapadno od rijeke Gline Topuskoj opatiji. Cisterciti su posjede Topuske opatije dobili 1205. godine od ugarskog kralja Andrije II. U 14. stoljeću (1334 godine) na prostoru Gorskog arhidakonata spominju se ove crkve: Blinja (Sveti Juraj), Brnjeuška (Sveti Križ), Bogdazlai (Sveti Martin), Brubanj (Sveti Nikola), Bojna (Svi Sveti), Bručina (Sveti Martin), Brkiševina (Sveti Kuzma i Damjan), Čaglić (Sveti Križ), Čava (Sveti Klement), Dolgo (Sveti Juraj), Đurđenić (Blažena Djevica Marija), Gora (Sveti Klement, Blažena Djevica Marija, Sveti Petar), Grandža (Sveti Mihael), Hrastovica (Sveti Kvirin), Komogovina (Sveti Križ), Kostajnica (Sveti Mihael, Sveti Martin), Kreščići (Sveti Martin), Križ (Sveti Križ), Martinska Ves (Sveti Martin), Miholje (Sveti Mihael), Pecki (Sveti Križ), Petrinja (Sveti Stjepan), Pokupsko (Blažena Djevica Marija), Sisak (Sveti Križ), Sračica (Blažena Djevica Marija), Stabandža (Sveti Martin), Streševo (Sveto Trojstvo), Topusko (Majka Božja, Sveti Nikola), Unčani (Sveti Stjepan), Zrin (Blažena Djevica Marija), Žirovac (Sveti Petar i Blažena Djevica Marija). Petrinjsko-gradačko vlastelinstvo nastaje u 14. stljeću. U sastavu tog vlastelinstva nalazilo se područje današnjeg južnog dijela petrinjske općine i istočni dijelovi glinske općine. Vlasnici ovoga vlastelinstva bili su Zudari, plemići iz Ugarske. Područje Kostajnice pripadalo je brojnim obiteljima, a među ostalima obitelji Tot, Frankopan i Zrinski. Dubicu su u srednjem vijeku držali prvo templari, a zatim ivanovci. Bio je to jedan od najstarijih župskih tvrdih gradova na Uni, kulturno i duhovno središte dubičke župe, a znamo da postoji već u 12. stoljeću. Što se dvorskog Pounja tiče, čitav je prostor uz Unu u 13. stoljeću pripadao Babonićima ili knezovima Blagajskim, koji su nakon što su pali u kraljevu nemilost, izgubili sve posjede, a u Pounju su ih zamijenili Šubići (1347 godine), koji su od Ludovika, u zamjenu za Ostrovicu, dobili grad Zrin po kojem su se i prozvali Zrinskim. Najstarije srednjovjekovne utvrde na prostoru Banije bile su Blinja, Stara Petrinja, Gora, Zrin, Pedalj, Kostajnica, Sra-

³ A. Horvat, "O Sisku u starohrvatsko doba na temelju pisanih izvora i arheoloških nalaza" u: *Starohrvatska prosvjeta*, III serija, sv. 3, Split 1954, 93-104; M. Šeper, "Dva neobjelodanjena starohrvatska nalaza iz Posavske Hrvatske" u: *Hrvatska smotra*, br. 12, Zagreb 1944/5, 200-209.

⁴ *Novo Selo Glinsko*, Petrinja 2007; *Dvor na Uni*, Dvor na Uni 1991; Glina – *Glinski kraj kroz stoljeća*, Glina 1988; M. Dukić, *Glina i okolica*, Glina 1980; I. Golec, *Povijest grada Petrinje (1240-1592-1992)*, Petrinja – Zagreb – Sisak, 1993; M. Kruhek, *Fortifikacijska arhitektura Banije s osobitim osvrtom na razdoblje njene obrambene uloge u XVI. i XVII. stoljeću* (magistarski rad – neobjavljeno), Zagreb 1976; *Hrvatska Kostajnica 1240-2000*, Hrvatska Kostajnica 2002; E. Laszowski, *Hrvatske povijesne gradjevine*, knjiga I, Zagreb 1902, Đ. Szabo, *Sredovječni gradovi u Hrvatskoj i Slavoniji*, Zagreb 1920.

čica, Brubno, Hrastovica, Bojna, Komogovina i Dubica, a u drugoj fazi nastajanja utvrda (u 15. i 16. stoljeću) sagrađeni su Vinodol, Križ Hrastovički, Klinac, Čuntić, Gvozdansko, Javnica, Prevršac, Pečki, Mali i Veliki Gradac. Stara Petrinja, koja se nalazila na prostoru današnjeg sela Jabukovac, dobila je i status slobodnog kraljevskog grada, što znači da je, baš kao i Samobor, Zagreb, Varaždin ili Vukovar, bila jedan od najrazvijenih gradova u sjevernoj Hrvatskoj. Zbog osmanlijskih napada, kao i Perna, i Stara Petrinja je nestala s lica zemlje.

Banija pod osmanlijskom vlašću i unutar Vojne krajine (16-19 stoljeće) ⁵

Nakon pada Bosne 1463. godine, Osmanlije su ponekad provaljivali i na područja današnje Banije. Već 1480. godine čitavo područje uz Unu počinje se u izvorima nazivati "granica ili krajina". Već od 1472. godine, kada kralj Matija Korvin zanemaruje ovaj predio i obranu od Osmanlija, hrvatsko se plemstvo mora samo brinuti o tome na koji će način braniti svoje utvrde. Na samoj Uni od Ripča u Bosni do Jasenovca na ušću Une u Savu, nalazi se više od desetak tvrdih gradova, a u neposrednom zaleđu, na obroncima Zrinske i Trgovske gore još ih je toliko. Godine 1475. Petar II. Zrinski stvara planove zajednički s knezovima Blagajskim o zajedničkoj obrani njihovih posjeda i gradova. Prvi značajniji prodori zbili su se 1519. godine kada su Osmanlije oplijenili područje topuske opatije. Osmanlije nisu zauzimali područja srednjovjekovne Hrvatske, već su u svojim pohodima pljačkali pojedine krajeve te se nakon toga vraćali u Bosnu. Prometne veze koje su povezivale Primorje i kontinentalnu Hrvatsku postale su nesigurne. Stare feudalne utvrde, više nego ikada ranije, kroz iduća dva stoljeća, postaju uporišta obrane zemlje i stanovništva ovoga prostora. Osmanlijski pohodi su dosegli svoju kulminaciju u 16. stoljeću što je dovelo do velikog egzodusa starosjedilačkog stanovništva. Stanovnici su počeli bježati na zapad i sjever, te se procjenjuje da je s područja Pounja (Bihać, Krupa, Novi, Dvor, Kostajnica) tada emigriralo oko 40000 ljudi. Već 1520. godine opustjeli dvorski kraj više nije mogao davati posade za utvrde, pa su pojedini gradovi "šaptom pali". Najbolje su prolazila sela koja su bila izvan važnijih prometnih pravaca i udalje-

nija od vlastelinskih gradova, okružena šumama. Mnoge kmetove feudalci su organizirano iseljavali u sigurnije krajeve. Tako su Zrinski iselili svoje kmetove u Međimurje, a Blagajski (prije Babonići) na svoje posjede južno od Brežica. Jedan dio stanovništva preselio se u Burgenland (Gradišće) na granici Mađarske i Austrije, pa i danas kod njih postoji tradicija o kraju iz kojeg su potekli. Kralj Ludovik II., posljednji hrvatsko – ugarski kralj, kad je došao na prijestolje bio je još dječak. Takav kralj nije mogao pomoći hrvatskim velikašima u obrani svojih utvrda. Stoga već 1522. godine službenim dokumentom potvrđuje obranu jugozapadnih dijelova svojega kraljevstva Ferdinandu Habsburškom. Ferdinand je takav dogovor vrlo rado prihvatio, jer je, braneći hrvatske krajeve, branio i svoje donjoaustrijske zemlje. Ferdinand je slao jačim velikašima pomoć u novcu, ratnom materijalu i ljudstvu. To mu je značajno pomoglo da dođe na prijestolje nakon sabora u Cetinu. Međutim, namjesto da pomogne ugroženim hrvatskim krajevima nakon što je izabran za kralja, Ferdinand se usredotočio na borbu protiv svojega takmaca Ivana Zapolje, kojega je drugi dio hrvatskog i ugarskog plemstva izabrao na saboru u Dubravi kod Vrbovca. Osmanlije su početkom 1528. godine zauzeli Jajce, Vrbas, Banju Luku, Bočac, Zvečaj, Greben i druge gradove na rijeci Vrbas. Tek nakon osmanlijske opsade Beča 1529. godine plemstvo zapadne i srednje Europe shvatilo je da je bitno organizirati obranu kraljevstva. Zrinski ipak nisu mogli sami organizirati obranu na Uni, pa Osmanlije prelaze rijeku. Godine 1538. pada Dubica, što, kako pišu suvremenici događaja, "otvara Turcima slobodan prolaz do Zagreba". Krajiška je posada čuvši za pad Dubice razorila i zapalila Jasenovac i Novsku (Ujvar). Osmanlije su današnji Novi Grad (Bosanski Novi) zauzeli 1556. i time su započeli osvajanje dvorskog kraja. Od tada započinje i značajnija promjena u stanovništvu na ovim prostorima. Kostajnica je pala pod Osmanlije 1556. godine, izdajom Luthallera, koji je grad prodao za 2000 dukata. Između 1556. i 1578. godine Osmanlije su u potpunosti zauzeli područje današnje dvorske općine, dakle južno pobrđe Zrinske gore. Područje topuske opatije bilo je također krajem sedamdesetih godina 16. stoljeća toliko poharano da je sjedište preneseno iz Topuskog u Pokupsko, koje tada još nije bilo pod udarom Osmanlija. Mnogobrojna sela u potpunosti nestaju, a raseljene su i pojedine nekada značajne općine. Iste, 1578. godine održan je sabor u Brucku na Muri, i tada je napokon organizirana obrana graničnog područja, koje se od te godine pomiče na desetak kilometara južnije od Kupe. Nakon pada Gvozdanskog s južne strane Zrinske gore pod vlast Osmanlija, redom padaju i utvrde sa sjeverne strane čiji su ih vlasnici zbog nesigurnih vremena predali kralju, koji je u njima osigurao samo bijedne posade (Mali i Veliki Gradac, Brubno i Bojna), a uskoro padaju i predstraže Siska: Gora i Hrastovica (između 1591. i 1596. godine više puta utvrde bivaju pod Osmanlijama, a više puta pod kršćanskom vojskom). Iako nakon sabora u Brucku na Muri u početku nije bilo rezultata u obrani zemlje, gradnjom Karlovca i sisačkog kaštela, te napokon nakon

⁵V. Dabić, *Banska krajina (1688-1751)*, Beograd-Zagreb 1984; J. Adamaček, *Agrarni odnosi u Hrvatskoj od sredine XV do kraja XVII stoljeća*, Zagreb 1980; S. Gavrilović, "Prilog historiji seljačkih nemira u Pokuplju od kraja XVII do kraja XVIII stoljeća" u: *Historijski zbornik*, sv. 16, Zagreb 1963, 57-130; M. Grbić, *Karlovačko vladništvo*, knjiga I-III, Karlovac 1891 --3; V. Dabić, "Grada o bunama u Baniji od kraja XVII do polovine XVIII veka" (poseban otisak), Beograd 1983, 9-38; M. Kruhek, *Krajiške utvrde hrvatskog kraljevstva*, Zagreb 1995; *Novo Selo Glinsko*, Petrinja 2007; *Dvor na Uni*, Dvor na Uni 1991; *Glina – Glinski kraj kroz stoljeća*, Glina 1988; M. Dukić, *Glina i okolica*, Glina 1980; I. Golec, *Povijest grada Petrinje (1240 – 1592 – 1992)*, Petrinja – Zagreb – Sisak, 1993; M. Kruhek, *Fortifikacijska arhitektura Banije s osobitim osvrtom na razdoblje njene obrambene uloge u XVI. i XVII. stoljeću* (magistarski rad – neobjavljeno), Zagreb 1976; *Hrvatska Kostajnica 1240-2000*, Hrvatska Kostajnica 2002; R. Lopašić, *Spomenici hrvatske krajine*, sv. II-III, Zagreb 1885-1889; S. Gavrilović, "Srbi u Hrvatskoj u XVIII veku" u: *Zbornik za istoriju Matice srpske*, sv. 14, 1976, 7-57; M. Radeka, *Gornja Krajina i Karlovačko vladništvo*, Zagreb 1975; K. Kaser, *Slobodan seljak i vojnik*, sv. I i II, Zagreb 1997.

istjerivanja Osmanlija iz područja današnje Petrinje, tj. iz Turske Petrinje, granica između Osmanlija i Habsburške Monarhije ustaljuje se na jednom širokom prostoru puste zemlje između Kupe i Zrinske gore. Jedini posjed koji se održao na desnoj obali Save, i koji nije potpao pod osmanlijsku vlast, bilo je područje Sunje, gdje je Keglević, koji je bio vlasnik toga terena, na utoku Blinje u Savu sagradio kaštel Totuševinu. Gotovo čitavo stoljeće traje razdoblje mirovanja. Banija je u to vrijeme opustošena zemlja, doslovno nenaseljena granica koja se proteže na desetak, pa i više kilometara sa svake strane.

Osmanlije naseljavaju nove nahije (općine) pravoslavnim stanovništvom s područja istočne Hercegovine, Srbije i Crne Gore. Stimuliraju naseljavanje ovog stanovništva u pogranične oblasti smanjujući im porez i dajući im zemlju. Od starosjedilačkog stanovništva nešto je ostalo uz rijeku Unu, oko Zrina i Gvozdanskog (sve skupa oko 2500 ljudi prema popisu iz 1563.g.). Osim pravoslavni, naselilo se i nešto muslimana koji su uglavnom bili viši stalež te su obavljali pojedine funkcije u državnom aparatu. Jedan dio starosjedilačkog stanovništva i novopridošlog pravoslavnog, prešao je na islam, pa se u defterima (poreznim knjigama) iz početka 17. stoljeća na području Dvora na primjer nalaze muslimani s upisanim kršćanskim imenima svojih otaca (npr. Mahmud, sin Radosava, Džaffer, sin Ostoje, Ferhad, sin Radaka, Ilijas, sin Tomaša...). Osmanlije su tek početkom 17. stoljeća intenzivnije počeli naseljavati dvorski kraj, koji je bio najudaljeniji od granice. Godine 1637. naselili su nekoliko obitelji pravoslavni i Muslimana oko napuštenog crkvenog tornja u Goričkoj. Područje sjeverno od bila Zrinske gore bilo je preopasno za nastanjivanje zbog mogućih kršćanskih napada. Ipak, pravoslavni koji su bili nastanjeni blizu granice, a koji nisu bili zadovoljni životom pod Osmanlijama (iako pojedini povjesničari i publicisti žele drugačije prikazati, pod Osmanlijama je raji bilo bolje nego kmetovima pod feudalnim gospodarima, pa čak i krajišnicima pod carskom upravom), bježali su preko granice noću i prelazili na austrijsku stranu. Bilo je vrlo često i obrnutih slučajeva. Nakon primirja koje je potpisano 1635. godine došlo je do konsolidacije granice između Osmanskog Carstva i Habsburške Monarhije po grebenu Zrinske i Trgovske gore. Područje Dvora ostalo je Osmanlijama, i oni su ga počeli još intenzivnije naseljavati. Tada su nastala naselja u brdima i na planinskim bilima. U 17. stoljeću su to uglavnom bile karaule i čardaci, a tek su se kasnije ispod njih razvila sela. Pravoslavne obitelji na austrijskoj strani granice naseljavale su vojne vlasti i domaća vlastela. Radilo se o pravoslavnicima koji su pobjegli iz Bosne. Vojna posada u Petrinji, kao i grad Petrinja, pripadali su Varaždinskom generalatu, pa su tako i okolna sela Mlinoga, Jošavica, Babina Rijeka i Hrastovac naseljena pod uvjetima naseljavanja u Varaždinskom generalatu, dakle kao slobodni vojnici – seljaci. Kada je sredinom godine 1695. utvrda Petrinja morala biti predana Kraljevini Hrvatskoj, postavilo se pitanje budućeg statusa pravoslavničkih "Vlaha". Nakon austro – turskog rata između 1683. i

1699. godine, današnje dvorsko područje, dakle južno pobrđe Zrinske gore, mirom u Srijemskim Karlovcima pripalo je Habsburškoj Monarhiji. Muslimani koji su bili naseljeni u Pounju nakon potpisivanja mira 1699. godine, iseljavaju se u Bosnu. Austrijske vojne vlasti težile su još od sredine 16. stoljeća da pridobiju što više pravoslavničkih obitelji iz Bosanske krajine za naseljavanje Banije. Tijekom Velikog bečkog rata (1683-1699) takvih prilika je bilo više nego ranije. Uglavnom su se na područje istočne Banije naselili krajišnici iz Potkozarja. Hrvatski staleži su razlikovali dvije skupine stanovništva. Staro stanovništvo, koje su nazivali Zrinjanima, i novo stanovništvo, koje su nazivali Kostajničanima. Kostajničani su prije austro-turskog rata naseljavali područje planine Kozare i Potkozarja, a na teritorij Banije su stigli tek nakon austrijskog prodora. Pojedina bosanska sela su čak plaćala "harač" hrvatskom banu strahujući od prijelaza banske vojske preko Une. Krajišnici koji su se naselili na Baniji dobivali su "kotarski list" kojim su dokazivali pravo na dodijeljeni posjed. Nakon mira u Požarevcu 1718. godine, austrijske vlasti su naselile i desnu obalu Une oko današnje Kozarske Dubice i Novog Grada. Međutim, budući da to područje nije dugo bilo pod austrijskom vlašću (samo do rata 1737-1739), stanovnici nisu trajno ostali na svojim novim selištima i uglavnom su se iselili na područje Banije. Među tim naseljenicima bilo je i katolika i pravoslavničkih.

Katolici su se na istočnoj Baniji uglavnom naselili na imanjima Keglevića oko Sunje (imanje Topolovac), i to s područja Lenkenika i Peščenice u Turapolju oko 1697.g. katolici oko Jasenovca (sela Krapje, Jasenovac, Drenov Bok i Puska) potječu uglavnom s područja Ivanić-Grada, Dubrave, Posavine i Polonja. Pravoslavni su u 18. stoljeću živjeli u ovim mjestima na Baniji:

Babina Rijeka, Balinac, Bačuga, Begovići, Bestрма, Bijeje Vode, Bjelovac, Blinja, Blinjski Kut, Brezovo Polje, Brestik, Borojevići, Brnjeuška, Borovita, Buzeta, Bujinja, Cerovljani, Čavlovica, Čapljani, Čukur, Čuntići, Čore, Divuša, Dobretin, Draga, Dragotina, Dragotinci, Draškovac, Drenovac, Drljače, Dubica, Gage, Gvozdansko, Glavičani, Glina, Golubovac, Gorička, Gornji Bjelovac, Grabovac, Grabovica, Grmušani, Hrastovac, Hrtić, Jasenovčani, Jabukovac, Javoranj, Javornik, Javnica, Jošavica, Kinjačka, Klasnić, Klinac, Kosna, Krčevo, Kozaperovica, Komogovina, Kostajnica, Kostreši, Kukuruzari, Lovča, Luščani, Ljeskovac, Ljubina, Mačkovo Selo, Mađari, Majdanci, Majske Poljane, Mala Gradusa Mali Gradac, Martinovići, Meminska, Mečenčani, Mlinoga, Moštanica, Mračaj, Obljaj, Oravica, Panjani, Papići, Pastuša, Paukova, Paukovic, Pedalj, Petkovac, Podovi (sada Dvor), Prevršac, Radonja Luka, Rausovac, Roviška, Rogulje, Rujevac, Svinica, Švrakarica, Selište, Sjeverovac, Slabinja, Staro Selo, Stupnica, Šakanlije, Šaševa, Šegestin, Šibine, Šušnjar, Šaš, Timarci, Tremušnjak, Trstenica, Trtnik, Udetin, Umetić, Unčani, Utolica, Uštica, Vukoševac, Velešnja, Veliki Gradac, Vlahović, Volinja, Vrpolje, Velika Gradusa, Zakopa, Zamlača, Zut, Živaja Dohnja, Živaja Gornja i Žirovac.

Katoličko stanovništvo je živjelo u ovim mjestima: Babina Rijeka, Baćin, Bjelovac, Blinja, Cerovljani, Čuntić, Divuša, Dragotinci, Dubica, Glina, Golinja, Golubovac, Gvozdansko, Jukinac, Kihalac, Kraljevčani, Kozibrod, Kostajnica, Kostajničko Selište, Kuljani, Maja, Majur, Mlinoga, Mračaj, Svinica, Staza, Struga, Stubalj, Petrinja, Prekopa, Prijeka, Prnjavor, Selište, Skela, Sračica, Unčani, Uštica, Utolica, Velešnja, Zamlača i Zrin.

Na Baniji su već u to vrijeme, osim pravoslavnih i katolika, bili naseljeni i Romi. Prvi Romi bili su naseljeni oko Maje, a poimence se zna za nekog Male Raletića, protiv kojeg su se tužili katolici iz Maje sredinom 18. stoljeća. Sveukupan broj naseljenih starosjedilaca i novopridošlica bio je između 55000 i 57000. Vojin Dabić, povjesničar koji se bavio proučavanjem naseljavanja Vojne krajine, a osobito Banske krajine u 18. stoljeću, smatra da je od toga četiri petine bilo pravoslavno stanovništvo, a jedna petina katoličko.

Zanimljiv je izvještaj jednog povjerenika iz 18. stoljeća. On daje lijep opis Banije u to vrijeme: "Zemlja je ova gorovita, nema ravnica ni širokih dolina osim Zrinopolja koje je dugo sat hoda, a široko četvrt sata. Brda su od vode Blinje prema Kostajnici i Zrinu kao Kalenberg (kod Beča), obrasla hrastovima, bukovim i kestenovim šumama, zemlja je plodna što ni stanovnici ne odriču. Oko većih mjesta počeli su i vinograde saditi. S lijeve strane od puta za Kostajnicu pa sve do rijeke Save je ravnica pod hrastovom šumom od Jasenovca i Dubice prema Sisku. Za vrijeme Zrinskih bio je kod Gvozdanskog rudnik srebra i zlata, sad zapušten. Vlasi dobro poznaju ove krajeve jer je zemlja otkad je Kostajnica pala u neprijateljske ruke 1557. godine stalno bila naseljena. Prema tome se čitavo područje između Kupe i Une i sve do Gline može razdijeliti u dva dijela. Prvi dio, oko Zrina i do Novog, bio je naseljen i za vrijeme neprijatelja. Drugi, od Kostajnice, Dubice i Jasenovca pa do Hrastovice, Petrinje i Siska, na kom se naselilo dosta 'Mađara' ili katolika, ali većinom Vlaha, naroda s Kozare. Sad je s onu stranu Une uslijed iseljenja i povlačenja Turaka pusto na pet sati hoda. S banske strane su 'Mađari' opreza radi, zato što se njima može bolje vjerovati nego Vlasima, smješteni uz Unu, u Kostajnici i Zrinu. ..."

Sve do 1703. godine pitanje naseljenika na prostoru Banske krajine bilo je otvoreno. Carskim patentom od 15. lipnja 1703. godine Banska krajina stavljena je pod banovu upravu, tj. pod jurisdikciju Kraljevine Hrvatske. Pravni položaj pravoslavnih i katolika u Banskoj krajini bio je teži od položaja krajišnika u oba generalata (Varaždinskom i Karlovačkom). U ova dva generalata krajišnici su imali jednog jedinog gospodara: cara, tj. kralja, a u Banskoj krajini krajišnici su imali dva gospodara: u vojnim poslovima kralja/cara, a u civilnima Kraljevinu Hrvatsku. Sukob oko teritorija Banije imao je i druge dimenzije. Ponovno zadobivene prostore odmah po zauzimanju rekvirirala je Dvorska komora. Dvorska komora je posebno bila zainteresirana za rudnik srebra u Gvozdanskom i rudnike željeza kod Hrastovice. Dakako da su prostori koji su ne-

kada pripadali Zrinscima odmah preuzeti od Dvorske komore. Ipak, nakon carskog patenta iz 1703. godine prostori koje je zauzela Dvorska komora predani su Kraljevini Hrvatskoj (svi osim rudnika u Gvozdanskom). Osim toga, postojalo je i pitanje prava nekadašnjih vlasnika čiji su potomci još uvijek živi. Tako su svoja prava istaknule institucije Zagrebačke biskupije i Kaptola i grof Petar Keglević. Biskupija je tražila imanja Topusko i Hrastovicu te Mošćenicu, a grof Petar Keglević imanje Blinju. Biskupija je dobila natrag prostore koji su ležali na lijevoj obali Gline, a Keglević je dobio blinjsko imanje.

Na čelu Banske krajine nalazio se ban u funkciji velikog kapetana. Od 17. stoljeća Banska se krajina sastojala od dvaju kapetanija – Letovanić i Sredičko. Od 1691. godine postojala su četiri vice-kapetana za potkapetanije Letovanić, Sredičko, Glina i Kostajnica. Potkapetanija Glina sastojala se od dva dijela: od Glinke krajine i Transmontanske krajine. Izvan toga sustava bila je Zrinska krajina, na čijem je čelu stajao kapetan u Zrinu. U Jasenovcu je bilo središte Jasenovačke krajine. Od 1718. godine postoji pet kapetanija u Banskoj krajini: Kostajnica, Jasenovac, Glina, Zrin i Dubica. Dubičkog kapetana, čiji se posjed nalazio pod Zagrebačkom biskupijom, imenovala je Biskupija, a ostale ban. Godine 1723. Banska krajina je imala 627 plaćenika, dakle mnogo manje od Karlovačkog ili Varaždinskog generalata.

Do naseljavanja pravoslavnog stanovništva, tj. do Velikog bečkog rata (1683.-1699.g.), uski pojas uz rijeku Kupu i Savu koji se nije nalazio pod Osmanlijama branili su kmetovi – vojnici, koji su bili starosjedioci na vlastitim selištima. Nakon odlaska Osmanlija i naseljavanja novih stanovnika koji su tražili i dobivali povlastice, kmetovi-vojnici, starosjedioci, također su tražili da ne budu podložnici, već da imaju prava kao i novonaseljeni vojnici. U takvoj situaciji vlastela i feudalci su se našli u nezavidnom položaju, te je svakog časa prijetilo da će kmetovi dignuti bunu. Iako je 1703. godine područje između Une i Kupe određeno kao Banska krajina, tj. područje direktno podvrgnuto banu, prava i dužnosti tamošnjih krajišnika još dugo nisu bili regulirani. Kroz cijelu prvu polovinu 18. stoljeća Bansku krajinu su potresale krize koje su svoj vrhunac dosegule u buni 1730. godine. Razlog ovoj pobuni, koja je svoj epicentar imala oko Kostajnice, bila je činjenica da su se časnici na Banskoj krajini, koji su uglavnom bili Nijemci, prema krajišnicima ponašali krajnje nekorektno. Naime, časnici su se postavili kao neka vrsta feudalca nasuprot vojniku koji postaje kmet. Oficiri su u Banskoj krajini od vojnika zahtijevali podvoz, tlaku, podavanje riba, ljude za lov, pa čak i službu u zapovjednikovoj kuhinji. Otimali su im šume, naplaćivali mitničarinu za robu, a gospodarili su i najvažnijim prometnim pravcima koji su povezivali Tursko Carstvo i Habsburšku Monarhiju. Osim toga, od vojnika su zahtijevali da svi nabave jednako oružje, što je krajišnike teško pogađalo, budući da su bili vrlo siromašni. Prema sačuvanim spisima pobunili su se vojnici i kmetovi. Kmetovi na imanjima Zagrebačkog kaptola oko današnje

Petrinje 24. lipnja 1730. godine odbili ispunjavati svoje kmetske dužnosti. Zajedno s krajišnicima uputili su u Beč poslanstvo o kojem nema mnogo podataka. Biskup Juraj Branjug je pokušao smiriti svoje kmetove, ali kad ga oni nisu poslušali, obratio se molbom na gradačko ratno vijeće, i ovo je poslalo 10000 vojnika iz Varaždinskog i Karlovačkog generalata. Dana 5. lipnja 1731. godine zatvoreno je čitavo pobunjeno područje između Kostajnice i Gline, a samo su prepoštova sela Gora i Međureče zatražila milost. Ostala sela koja su bila na biskupovoj zemlji bila su popljačkana i spaljena. Kakvu su kaznu doživjeli krajišnici, nije poznato, ali je sigurno da ni oni nisu mnogo bolje prošli. U Pokupskom, u biskupovoj utvrdi, Komisija je osudila petoricu seljaka na smrt, a drugu petoricu na tri godine veslanja na galiji. Neki seljaci su bili ožigosani po licu. Osim toga svi seljaci su morali iskupiti svoja zemljišta plaćajući tri rajnska talira po jutru te su im povećani nameti i dažbine.

O buni Todora Kijuka

Habsburgovci su u 18. stoljeću u Vojnoj krajini pokušali provesti nešto neizvedivo. Željeli su vojnom službom obuhvatiti gotovo svakog sposobnog muškarca i željeli su da krajišnici svojim radom, prvenstveno kao zemljoradnici, izdržavaju sebe, svoje obitelji, a i cijelu krajišku instituciju. U 18. stoljeću otpala je pljačka u Osmanskom Carstvu kao vrelo prihoda, a gotovo stalni ratovi su iscrpili rezerve za obnavljanje vojnih snaga. Krajina nije mogla izdržati dvostruke terete. Zbog hitnih vojničkih intervencija stalno se pokušava novačiti što više vojnika, a zbog financijskih teškoća nastojalo se vojnu obavezu ograničiti. To je dovodilo do niza proturječnih propisa koji se ili znatnim dijelom ili uopće nisu mogli provesti. U razdoblju od 1702. do 1800. godine bilo je trideset značajnijih organizacijskih zahvata. Tako je carica Marija Terezija (1740.-1780.g.) 1750. odredila da se na području Banske krajine urede dvije pukovnije, kostajnička i glinska, sa osam tisuća ljudi sposobnih za rat i sa dvanaest konjaničkih satnija, a da trošak za izdržavanje oficira padne isključivo na kraljevinu. To je značilo da se moraju povisiti porezi za neke slojeve stanovništva, koji su dotada bili oslobođeni. Carica je također tražila da svi krajišnici nabave nove uniforme. Uniforme su stigle na Krajinu, ali su ih vojnici trebali otkupiti. Nabavka novih odora bila je vezana uz određeni rok, što je prisililo vojnike da po sniženoj cijeni prodaju vlastite proizvode i stoku. Osim toga morali su ustupati časnicima bolje čestice zemlje, podizati kuće za njihovo stanovanje; a uza sve, prilikom imenovanja časnika, pravoslavne se mimoilazilo. Krajišnici su 1750. godine odaslali poslanstvo u Beč zato da se potuže carici, ali je poslanstvo bačeno u okove i poslano u Zagreb u zatvor. Taj postupak s izaslanstvom raspalio je krajišnike, i oni su u lipnju 1751. godine dignuli bunu pod vodstvom Todora Kijuka. Izbijanje bune nije predstavljalo spontan izraz gnjeva, uobičajen u sličnim prilikama (kao što je bio slučaj 1730. godine). Umjesto ubijanja omrznutih oficira, Kijuk

je obišavši Krajinu nagovorio krajišnike da ugovorenog dana prisile sve časnike na odlazak iz svojih kumpanijskih sjedišta, ali da se to provede na način da se nikome ništa ne dogodi. Uslijed neopreznosti jednog krajišnika, koji je imao nezgodno postavljenu pušku, oružje je opalilo i ubilo konja poručnika Ignaca Gregurocija. To je bio jedini izgred. Časnici su se povukli u Kostajnicu i Glinu i, ostavljeni od svih vojnika, obavljali su straže kao obični krajišnici do ugušenja bune. Kostajnički kapetan Kneefeld povukao je čak topove s utvrđenja na brdu Djed iznad Kostajnice u grad zato da bi se mogao braniti u slučaju da ga pobunjenici napadnu. Krajišnici su se nakon istjerivanja časnika našli na polju kod mjesta Babina Rijeka. Svoje vojne dužnosti i dalje su obavljali, ali su prestali izvršavati naturalne, radne i novčane obaveze. Toga ljeta niti jedan trgovac nije ušao na područje Kostajnice. Razlog je bila buna. Nakon prve skupštine krajišnika u Babinoj Rijeci, na svim ostalim skupštinama krajišnici su se nalazili u mjestu Komogovina, najvjerojatnije kod manastira Komogovina. Na polju su vijećali osam dana, a zatim su se razišli i obavezali da će se opet sastati ukoliko to okolnosti budu zahtijevale ili ako ih Kijuk ponovo pozove. Ličnost Todora Kijuka vrlo je slabo poznata. Za sve što se dosada znalo o njemu zaslužan je Baltazar Adam Krčelić, zagrebački biskup. Njemu dugujemo i dvije zablude o Todoru Kijuku. Naime, on ga je prozvao Todorom Kiugom, a osim toga ga je proglasio smijenjenim krajiškim knezom. Kijuk je 1750. godine bio u poslanstvu koje je zatvoreno u zatvoru u Zagrebu, ali je na neki način uspio izbjeći hapšenje. U Beču je uspio doći do regulamenta iz 1730. godine, kojim krajišnici nisu bili zadovoljni, ali koji je u sadašnjim prilikama bio znatno bolji od novog regulamenta, tako da je na prvoj skupštini u Babinoj Rijeci uspio nagovoriti krajišnike da svoju bunu prikažu kao zahtjev da ostanu na snazi "stare regule". U međuvremenu su časnici dojavili carici Mariji Tereziji o dizanju bune, a ona je odmah odredila da se banski namjesnik Ljudevit Erdödy s kanonikom Adamom Patačićem, potpukovnikom i zapovjednikom dubičkim, upute na Krajinu razgovarati s pobunjenicima. Baltazar Krčelić, zagrebački kanonik, otišao je u prekokupske krajeve zato da kontrolira ponašanje biskupskih kmetova za koje je vjerovao da bi se ponovo mogli pobuniti. Dana 28. lipnja je došlo povjerenstvo u Hrastovicu i pozvalo buntovnike da pošalju poslanstvo, uz zajamčen slobodan prolaz, koje će izjaviti želje pobunjenika. Nakon pet dana je stiglo poslanstvo od šest delegata uz Kijukova tajnika Filipa Trbuhovića, paroha. Oni su se s dužnim poštovanjem odnosili prema banskom namjesniku i odmah su se ogradili od toga da se bune, već su donijeli svoje "potešćice" u kojima izražavaju svoje zahtjeve. U prvoj točki su se požalili na to da još uvijek poslanstvo koje je krenulo carici čami u zatvoru u Zagrebu. Potom su se požalili i na časnike koji prema njima "postupaju kao da su robovi, bičuju ih, oduzimaju im blago, izrabljuju po volji njihove konje". Također su, razumljivo, nezadovoljni zbog poreza koji plaćaju. Naime, uz to što služe kraljici dužni su plaćati i novčani porez. Također se žale i na to da su morali pro-

dati "blago u bescjenje" zbog kupovine uniformi. "Od svake kuće popisano je 3 do 5 momaka za vojničku službu, pak ne ima radnika na gospodarstvu, da skrbe za živež, porez i namet za mondu". Tuže se i na to da pravoslavni nikada ne postižu više funkcije u vojsci i da ako se to i slučajno dogodi, dobivaju samo polovicu plaće koju dobiva strani časnik. Žale se i na to da novi časnici preziru pravoslavnu vjeru i popove i da se ne drže kraljevskih privilegija. Smeta ih i činjenica da su najbolja područja morali ostaviti časnicima, a da se porez i vojnička služba ne obavljaju prema veličini posjeda, a zaključuju s činjenicom da je "bolje plemićkim kmetovima nego krajišnicima, jer prvi bar znaju za svoje dužnosti – a potonje izrabljuju svaki po volji". O svemu ovome saznajemo od kanonika zagrebačkog Baltazara Krčelića koji je bio prisutan u Hrastovici. Poslije toga, banski namjesnik i kanonik zatražili su od krajišnika da izruče Kijuka, raspuste svoju skupštinu u Komogovini i dozvole povratak oficirima i da se tek tada može razgovarati o mogućim ustupcima. Krajišnici o tome nisu željeli ni čuti te su otišli svojim kućama. Kad je postalo jasno da se milom ne može riješiti ova buna, carica je odlučila poslati karlovačkog generala Scherzera s odjelom karlovačkih krajišnika do mjesta Gore. Ondje su mu se pridružili banski namjesnik i protjerani časnici. U isto vrijeme počelo je osipanje buntovnika, jer su neki pripadnici konjaničkih jedinica, koji su se svojim bogatstvom izdvajali od ostalih krajišnika i zbog toga nisu u većoj mjeri osjećali teret novog uređenja, došli u Goru i položili zakletvu vjernosti. Potom je stigao i general barun Keuchel s opširnim punomoćima te je taj prikupio oko 2000 krajišnika iz karlovačkog generalata i 3000 iz varaždinskog. Istovremeno su, prema odluci kraljevske konferencije u Zagrebu od 14. srpnja, zatvoreni svi prijelazi s krajiških na provincijalna zemljišta. Iz Petrinje je general Keuchel pozvao buntovnike k sebi, ali ovi više nisu željeli razgovarati. Marija Terezija je odlučila da će bunu ugušiti silom. Međutim upotreba sile protiv naoružanih vojnika, koji su još k tome branili svoje kuće, mogla je dovesti do nesagledivih posljedica. Stoga je ban Karlo Batthyány predložio kraljici 30. srpnja 1751. godine da još jednom pokuša sa smirivanjem bune mirnim putem. Za ovaj odgovorni zadatak odredio je novopostavljenog plaščanskog episkopa Danila Jakšića koji se, kako je ban tvrdio, "samoinicijativno ponudio da svoje istovjernike spasi od propasti koja im ubrzo predstoji". Mitropolit Pavao Nenadović se obratio pobunjenicima jednim pismom u kojem je od njih zatražio da se pokore svojim zapovjednicima. Osim toga, u Bansku krajinu je poslao starješine lepavinskog i šišatovačkog manastira sa zadatkom da provedu njegovu naredbu o nemiješanju paroha i popova u bunu. Zalaganjem ovih starješina, koji su krajišnicima pročitali mitropolitovo pismo, došlo je do raspuštanja skupštine u Komogovini. Potom su generali Keuchel i Scherzer otišli u mjesto Četvrtkovac kod Sunje i ondje su popisali sve nepravde koje su počinili časnici krajišnicima. Tih je nepravdi bilo toliko da je izgledalo da će neki časnici za to platiti glavom, ali ih je na kraju spasilo rasulo koje je vladalo u tome trenutku. Pitanja

koja Keuchel nije mogao sam riješiti obećao je da će prenijeti kraljici, koja će potom sama pozvati izaslanstvo k sebi. Nakon toga događaja krajišnici su 28. kolovoza na polju kod Četvrtkovca prisegnuli vjernost i krajem rujna su ponovo počeli obavljati svoje dužnosti prema časnicima. Šestoricu kolovođa bune generali su osudili na smrt, a Tadora Kijuka nisu uspjeli odmah naći. Kijukov ujak, kapetan Mihajlo Mikašinović, pozvao je Kijuka i Trbuhovića (Kijukova tajnika) k sebi pod izgovorom da će im reći kako se moraju ponašati pred istražnim sucima. Kad su se vraćali od Mihajla Mikašinovića, u zasjedi ih je dočekala straža te ih je otpratila u Kostajnicu. Kijuk se prilikom istrage branio tako što je dokazivao da bi buna mnogo težih posljedica imala, da se on nije postavio na čelo buntovnicima, jer ih je on svojim autoritetom zaustavio da ne pobiju sve časnike, da ne razore Kostajnicu i da ne prebjegnu u Tursku. Očito je tako i bilo, jer Kijuka nisu poslije suđenja ubili, već je ostao zatočen u okovima u zatvoru. O njegovoj se sudbini dalje ne zna. Nakon dogovora koji su postigli krajišnici s generalom Keuchelom ništa se nije dogodilo. Kažnjeni su časnici koji su prekoračili svoje ovlasti, ali se status samih krajišnika nije poboljšao. Ipak, u Slavonskoj krajini (od Đurđevca do Ivanića) general Serbelloni je pokušao ispraviti greške koje su se događale u Banskoj Krajini. On je loše materijalno stanje krajišnika pokušao poboljšati time što je ondje gdje je zemlja bila loša povećao krajiški posjed. Istodobno je smanjio brojno stanje vojnika. Sposobni muškarci koji nisu bili uzimani u vojnu službu morali su se brinuti za hranu i uniforme onih koji su se nalazili u službi. Nabavljanje jednoobrazne odore, davanje podvoza, ukonačivanje, gradnja čardaka i oficirskih stanova, popravljavanje cesta i mostova ostali su kao obaveze krajišnika. Nižim se časnicima još uvijek zemljište računalo kao pola plaće, a gdje god oficiri nisu imali cijelu plaću tjerali su vojnike da im služe kao kmetovi. Ipak, u Banskoj Krajini došlo je do zastoja u naplati novca za uniforme, ubiranju dažbina u korist kraljevine i izgradnji oficirskih stanova. Oficirima je, osim toga, strogo zabranjeno da batinaju krajišnike, ali se naredba o tome držala u tajnosti jer su se bojali da bi mogla popustiti disciplina saznanjem za nju. Situacija se pogoršala kada je Marija Terezija izdala Krajiška prava (Militaer-Graenitz-Rechten) na temelju kojih je izjednačeno ustrojstvo Varaždinskog i Karlovačkog generalata te su na taj način ukinuti i zadnji ostaci krajiške samouprave. Malo kasnije su Krajiška prava proširena i na Bansku Krajinu. Tim dokumentom krajišnik je pretvoren u regularnog vojnika koji može ratovati bilo na kojem europskom ratištu, još su više ograničena prava knezova u pravoslavnim selima Krajine, a povećanje materijalnih tereta, iznuđivanja i loš postupak tuđih, ali i nekih domaćih oficira doveo je 1755. godine do bune u Varaždinskom generalatu, gdje su od 1630. bili na snazi "Statuta valachorum".

Kako piše dr. Drago Roksandić, "rijetko su kada banski krajišnici, zajedno sa svima ostalima u carsko – kraljevskoj Vojnoj krajini, trpjeli toliko ratnih nedaća kao u razdoblju od posljednjeg aus-

trijsko – turskog rata (1788 – 1791) do 1814. godine. Najljuće su krajišnici stradali u Napoleonovu pohodu na Rusiju 1812. godine. Isto tako, rijetko je koje razdoblje bilo mirnije od perioda od 1812. do 1848/49. godine, koje su Prvu bansku regimentu opteretile 'danikom u krvi'".

U tome razdoblju razvijaju se i gradska naselja kao što su Kostajnica, Glina i Petrinja koja su još u osamnaestom stoljeću bile male varošice. U tome periodu mira, dakle početka prve polovice 19. stoljeća, dolazi do velikog demografskog razvoja Banske krajine. Stanovništvo u periodu od 1802. do 1851. godine raste za trećinu. U tome su periodu također, za razliku od danas, većinsko muško stanovništvo predstavljali dječaci do 16 godina starosti, što znači da je banijsko društvo prve polovice 19. stoljeća bilo izuzetno mlado društvo.

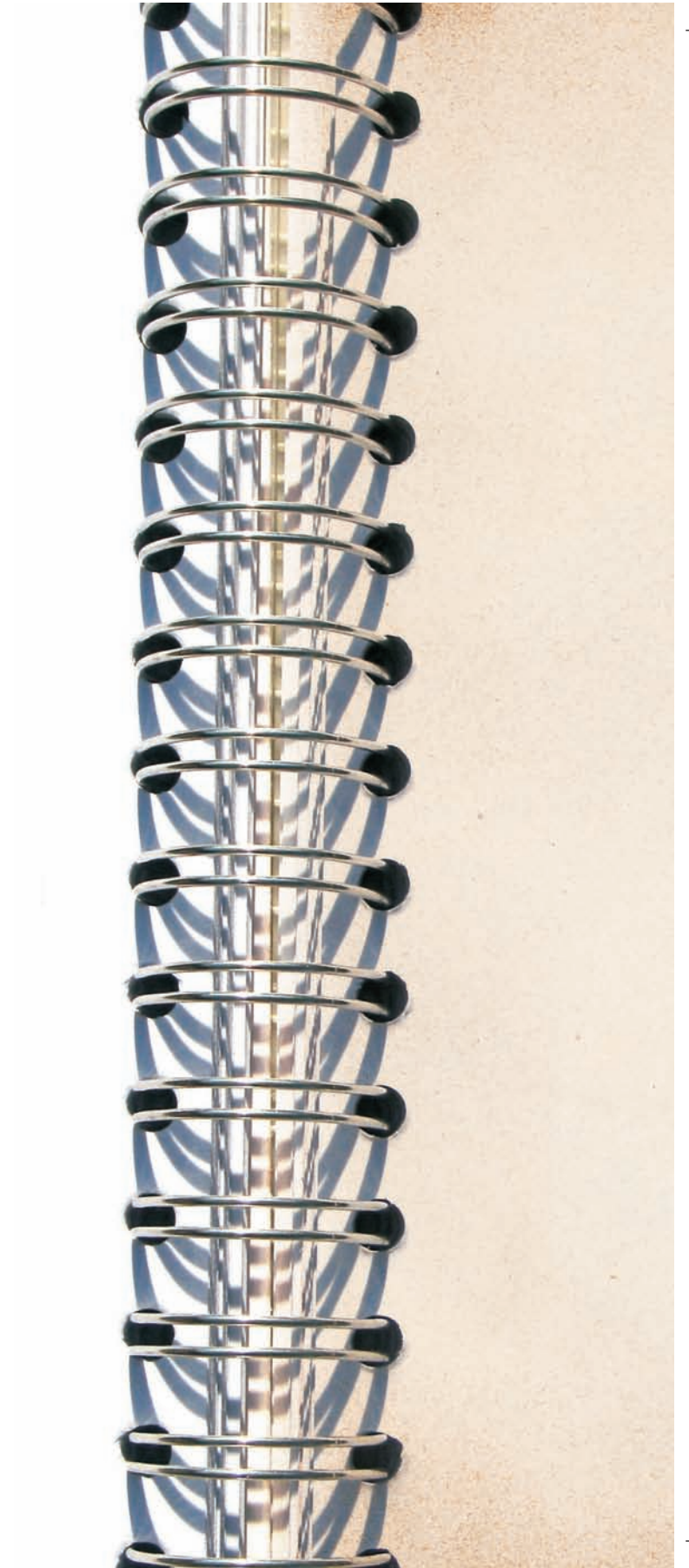
U prvoj polovici 19. stoljeća grad Glina se izuzetno dobro razvija zbog blizine granice s Bosnom, tzv. "suve međe" gdje se trgovalo svinjama. Petrinja i Kostajnica napreduju zbog svojeg položaja na rijekama, a polako se razvija i Dvor. Prvo opismenjavanje i početno minimalno obrazovanje krajišnika organizirano je u parohijama kod sveštenika. Na području Prve banske regimente, kao prva Srpska narodna škola pojavljuje se škola u Sjeničaju 1761. godine, zatim u Perni, pa u Boviću (sve na današnjem Kordunu). U Glini je osnovana takva škola tek sedamdesetih godina 18. stoljeća. Marija Terezija Posebnom naredbom, 6. prosinca 1774. godine uvodi Opći školski zakon kojim se određuje jedinstveni školski program za sve narodne škole u Monarhiji. Kao službeni jezik u školama uveden je njemački. Naredbom o školstvu, u Banskoj krajini uvedena je trivijalna škola s dva razreda i glavna škola u Petrinji u početku s dva, a kasnije s tri razreda. Da ne bi došlo do daljnjeg zaoštavanja odnosa zbog uvođenja njemačkog kao službenog jezika, dozvoljeno je postojanje tzv. "malih" ili "srpskih" škola. U njima je učenje njemačkog jezika bilo neobavezno.

U Glini u vrijeme hrvatskog narodnog preporoda djeluju mnogi napredni "ilirci". Grof Ivan Drašković je 1773. godine u Glini osnovao prvu poznatu slobodnozidarsku ložu na slavenskom Jugu. O Mojsiju Baltiću, krajišniku rođenu u Gori kod Petrinje, dovoljno je reći da je zadivio Ljudevita Gaja, jer kako sam Gaj kaže, "trudom se njegovim ja, kano rođeni Zagorac, naučih poznavati azbuku i valjanim izgovorom izgovarati čist jezik". Ne treba zaboraviti i Josifa Runjanina koji je kao Srbin uglazbio buduću hrvatsku himnu "Hrvacka domovina", autora Antuna Mihanovića. U "ilirskom kulturnom krugu" Banije spomenimo i Josipa Jelačića, pukovnika Prve banske regimente, te Ivana Trnskog, književnika, prevoditelja i zagonetača. U prvoj polovini 19. stoljeća razvija se i industrija na području Banije. Rudnik željeza u Trgovima djeluje od 1794. godine, a rudnik bakra u Bešlincu od 1842. Godine 1850. državnim zakonom zemljišta se prenose u cjelini u posjed krajišnika, a zajedničko vlasništvo krajiških mjesnih općina postaju šume i pašnjaci.

U drugoj polovici 19. stoljeća, neposredno prije ukidanja Vojne krajine, u doba bosansko – hercegovačkog ustanka između 1875. i 1878. godine, na granici Turskog carstva i Austro - Ugarske skupljaju se dobrovoljci za upad u Bosnu, kao i brojne izbjeglice koje prelaze preko rijeke Une i tzv. "suve međe" i odatle upadaju natrag. Potkraj 1875. godine okupljaju se ustanici u selu Javnici kod Dvora i ondje drže skupštinu. Na granici prema Bosni nalaze se i dva veća ustanička logora. Prvi je logor Mrkonjićev, a nalazio se na brdu Čorkovači na "suvoj međi" (gdje se i danas nalaze ruševine spomenika), a drugi je bio na susjednoj Brezovači. Tih godina je u selima na "suvoj međi" bilo toliko ljudi da ih krajiške vlasti nisu mogle sve prehraniti i smjestiti. Kad su se u proljeće 1878. godine počeli razilaziti ustanici i izbjeglice, zaposjela je sela na Baniji brojna austro – ugarska vojska koja je imala zadatak da odanle upadne u Bosansku krajinu. Nakon sloma protuokupacijskog pokreta i zaposjedanja Bosne od strane austro – ugarske vojske nestaje "turske međe" i trgovine s Bosnom. Sva mjesta uz granicu tada gube na važnosti, i u njima opada broj stanovnika. Kad godine 1881. nestaje Vojne krajine, nekadašnja štapska središta postaju kotarska središta koja pripadaju civilnoj Hrvatskoj. To također nepovoljno djeluje na dalji razvoj naselja na današnjoj Baniji.

14

Grad Petrinja

Blinja – srednjovjekovni burg⁶

Srednjovjekovni burg Blinja nalazi se istočno od Petrinje, u šumama jugozapadno od sela Blinja. Utvrda Blinja je u narodu bolje poznata pod imenom Gradine: domaći ljudi govore o dva grada; o Malom i Velikom. Radi se naime o jednom izuzetno dugačkom kaštelu, smještenom na planinskoj kosi koja je na pet mjesta presječena grabama. Na više mjesta ima tragova zida, a najviše na poziciji Veliki ili Novi grad. Ondje se jasno ocrtavaju tragovi velike okrugle kule debljine zida do 3,75 metra. Cijeli objekt impresionira svojom složenosti, ali i sačuvanošću zemljanih objekata. Ispod kaštela Blinja teče potok Blinja, te je čitav teren vrlo podvodan. Iz po-

Ostaci srednjovjekovne utvrde Blinja

⁶ Z. Horvat, "Kašteli na sjevernim obroncima Zrinske gore u obrani od Turaka" u: *Riječi*, sv. 1/2, Sisak 2003, 108-109; M. Kruhek, *Fortifikacijska arhitektura Banije s osobitim osvrtom na razdoblje njene obrambene uloge u XVI. i XVII. stoljeću* (magistarski rad – neobjavljeno), Zagreb 1976, 111-113; M. Kruhek, *Krajiške utvrde i obrana hrvatskog kraljevstva tijekom 16. stoljeća*, Zagreb 1995, 181, 220; Đ. Szabo, *Sredovječni gradovi u Hrvatskoj i Slavoniji*, Zagreb 1920, 65.

vijesnih dokumenata doznajemo da se radi o kaštelu koji je pripadao plemenu Blinjana, a da ga je u 16. stoljeću zauzeo Petar Keglević, koji ga je dobro utvrdio za obranu od Turaka. Ivan Lenković, austrijski strateg, predložio je 1559. godine da se burg sruši budući da je postojala opasnost da ga zauzmu Osmanlije. U izvještaju povjerenstva kralja Ferdinanda o stanju utvrda na hrvatsko-slavonskoj granici spominje se da je Blinja zadnji kaštel prema Osmanlijama i da je okružen vodom, da su mu zidovi oštećeni te da mu je oštećeno i krovište. Blinja je stradala i godine 1578. u turskoj ofenzivi, ali nije zauzeta. Nalazila se na teritoriju što ga je branio sam Petar Keglević, koji je usprkos snažnim napadima uspio zadržati Blinju do definitivnog povlačenja Osmanlija 1699. godine. Od tada grad više nije obnavljan te je prepušten propadanju.

Blinja – pravoslavni parohijalni hram Svetoga Ilije⁷

Crkva Svetoga Ilije u Blinji nalazi se neposredno uz cestu koja vodi od Petrinje prema Kostajnici. Prije dolaska Francuza, dakle i prije crkve u Meminskoj, podignut je ovaj parohijalni hram. Blinja se kao lokalitet spominje vrlo rano, već 1334. godine, a spominje je u svojem popisu arhiđakon Ivan. Godine 1501. Blinja je bila sjedište katoličke župe. Nakon useljavanja pravoslavaca na imanja Keglevića podignuta je drvena pravoslavna crkva, a katolici su imali također drvenu crkvicu Svetog Jurja, podružnicu župe Čuntić. Doseljavanje pravoslavnih u Blinju Keglevići su poduzeli krajem 17. stoljeća, a zatim još intenzivnije nakon trećeg velikog rata za Josipa II. Parohija je osnovana 1777. godine, a matice rođenih se vode od 1770. godine. Drvena crkva je bila podignuta oko 1780. godine. Vojna komanda je inzistirala na gradnji čvrste zidane crkve. Grofovi Keglevići su pomogli zidanje crkve u Blinji 1809. godine. O projektu i gradnji crkve odlučivala je Generalkomanda u Zagrebu. Zbog toga je gradnju vrlo vjerojatno izveo neki zagrebački graditelj. Ovdje se radi o skladnoj barokno-klasicističkoj građevini koja je podignuta na livadi izvan sela, na mjestu nekadašnje drvene crkvice. Od katoličkih crkava toga razdoblja razlikuje se po naglašenom polukružno zaobljenom zaključku koji je nazatno uvučen, tako da je crkva jednodvorna. Ploha pročelja je podijeljena profiliranim vijencem u visini potkrovnice užljebine koja završava pod strehom jedinstvenog krovišta. Dovratnik glavnog ulaza je polukružno zaključen i nad njim se nalazi okrugli prozorčić. Prozori zvonika i lađe su polukružno zaključeni. Masivni stupovi dijele naos na

⁷ M. Miljanović, "Devastacija pravoslavnih crkava u Hrvatskoj – gornjokarlovačka Eparhija" u: *Srpski glas*, Topusko, maj-juni 1991, 10-11; M. Kosovac, *Srpska pravoslavna mitropolija karlovačka po podacima od 1905.*, Sremski Karlovci 1910, 981; Đ. Cvitanović, *Sakralna arhitektura baroknog razdoblja, knjiga I., Gorički i gorsko - dubički arhiđakonati*, Zagreb 1985, 303; M. Radeka, *Gornja krajina ili karlovačko vladništvo*, Zagreb 2007, 292; M. Grbić, *Karlovačko vladništvo*, knjiga 1, Karlovac 1891/1893, 100; www.eparhija-gornjokarlovacka.hr

dva jednaka jarma svođena češkim svodovima. Usko predvorje je pod zidanim masivnim pjevalištem na dva kvadratna stupa koji ujedno podupiru masivni zabatni zvonik. Crkva svetoga Ilije u Blinji nije rušena niti demolirana za vrijeme Drugog svjetskog rata. Mještani Blinje su zvona s crkve skinuli i zakopali u zemlju, a crkvu su talijanski vojnici pretvorili u konjušnicu i skladište. Uništene su jedino crkvene i bogoslužne knjige. Crkva u posljednjem ratu nije uništena.

Pravoslavni parohijalni hram Svetoga Ilije u Blinji

Čuntić – kula nad potokom Petrinjčica⁸

Kula koja se nalazi iznad sela Hrvatski Čuntić sagrađena je 1551. godine od strane Zagrebačkog kaptola kao i Pecki i Klinac. Kula je smještena nad dolinom rijeke Petrinjčice i branila je prolaz srednjovjekovnom cestom koja je vodila iz srca Pounja prema Hraštovici i Kupi. Od kaštela je do danas preostala samo jedna ruševna kula, a osim kule se naziru i temelji neke zgrade koja je bila veličine 5-6 x 10-12 metara. Pristup u okruglu kulu bio je na prvom katu preko pokretnog mosta i čardaka kao i na Klincu i Peckom. Utrva je građena od kamena lomljenca, na brzinu kao i prethodne dvije. U posljednje vrijeme očišćeno je grmlje oko tvrđave, pa je posjetiocima mnogo lakše predočiti stratešku važnost ovog objekta. Na kuli je sačuvana jedna puškarnica X presjeka.

Čuntić - kula

⁸ Z. Horvat, "Kašteli na sjevernim obroncima Zrinske gore u obrani od Turaka" u: *Riječi*, sv. 1/2, Sisak 2003, 103-104; M. Kruhek – Z. Horvat, "Utrve Banske krajine od Karlovca do Siska" u: *Arheološka istraživanja na karlovačkom i sisačkom području*, Izdanja HAD-a, sv. 10, Zagreb 1986, 180; M. Kruhek, *Fortifikacijska arhitektura Banije s osobitim osvrtom na razdoblje njene obrambene uloge u XVI. i XVII. stoljeću* (magistarski rad – neobjavljeno), Zagreb 1976, 113; Đ. Szabo, *Sredovječni gradovi u Hrvatskoj i Slavoniji*, Zagreb 1920, 64.

Donja Budičina – katolička kapela Bezgrešnog začeca Blažene Djevice Marije⁹

Drvena kapela Bezgrešnog začeca Blažene Djevice Marije sagrađena je u Budičini 1740. godine. Kapela je bila pod koritastim kasetiranim svodom iz 1779. godine, koji je u najstarijem dijelu bio i sačuvan. Po završetku izgradnje kapele odmah je u nju 1741. godine postavljen barokni oltar. Izuzetno su bili vrijedni "hrvaški vugleci" koji su se nalazili na zaključku kapele. Prednji dio kapele bio je pregrađen 1909. godine, a u više navrata je kapela bila pregrađivana i proširivana. U obnovi početkom 20. stoljeća pod je cementiran, a jedan dio koritasta svoda je zamijenjen novim svodom. Crkva u Donjoj Budičini bila je uz kapelicu u Taborištu i noviju kapelu u Češkom Selu kod Petrinje jedinstveni primjer drvene katoličke arhitekture na Baniji. Crkvu su u potpunosti uništili pripadnici JNA i krajiške vojske u rujnu 1991. godine. Danas se na njezinu mjestu vide samo temelji.

Donja Budičina - katolička kapela Bezgrešnog začeca Blažene Djevice Marije, stanje prije 1991. godine

Donja Bačuga – pravoslavni parohijalni hram Svetoga Prvomučenika i Arhiđakona Stefana¹⁰

Hram je sagrađen 1846. godine, a zapalili su ga mještani komunisti 1941. Sveštenika Glišu Živkovića ustaše su ubili sredi-

⁹ M. Marčinko, P. Cvekan, *Hrastovica, Povijesno – zemljopisni pregled mjesta i župe*, Hrastovica 1991, 100; Đ. Cvitanović, *Sakralna arhitektura baroknog razdoblja, knjiga I., Gorički i gorsko - dubički arhiđakon*, Zagreb 1985, 279; *Ranjena Crkva u Hrvatskoj*, Zagreb 1996, 332, V. Krpan, "Uništena i oštećena baština Rimokatoličke crkve na području grada Petrinje" u: *Petrinjski zbornik: za povijest i obnovu zavičaja*, sv.1, Petrinja 1998, 171-172; A. Schneider, "Popisivanje i fotografijsko snimanje umjetničkih spomenika 1939. god." u: *Ljetopis JAZU*, Zagreb 1941, 52; D. Baričević, "Pregled spomenika skulpture i drvorezbarstva 17. i 18. stoljeća s područja kotara Sisak" u: *Ljetopis JAZU*, knjiga 72, Zagreb 1967, 505.

nom srpnja 1941. u šumi Brezovica kraj Siska. Crkva je sagrađena u barokno-klasicističkom stilu, a na bočnim stranama profilirane niše koje se nižu poput velikih slijepih arkada. Takve su crkve češće na Bilogori, a karakterističan je primjer crkva u Velikoj Barni pokraj Grubišnog Polja. Zidovi su obnovljeni 1977. godine, a tada je srušen i oštećeni zvonik. Hram nikada nije stavljen pod krov te do danas stoji kao ruševina usred sela Donje Bačuge. Parohiju sačinjavaju Donja i Gornja Bačuga, Banski Grabovac, Luščani i Lelići.

Donja Bačuga - pravoslavni parohijalni hram Svetoga Prvomučenika i Arhiđakona Stefana

Dragotinci – katolička kapela Svetoga Ante¹¹

Kapela Svetoga Ante u Dragotincima novijega je datuma (druga polovina 20. stoljeća). U Domovinskom ratu bila je teže oštećena pripadnicima JNA i krajiške vojske, ali je do danas u potpunosti obnovljena.

Glinska Poljana – pravoslavni parohijalni hram Vaznesenja Gospodnjeg¹²

Hram Vaznesenja Gospodnjeg nalazi se na granici sela Glin-ska Poljana i Slana. Sagrađen je 1802. godine, a obnovljen 1991.

¹⁰ www.eparhija-gornjokarlovacka.hr; M. Kosovac, *Srpska pravoslavna mitropolija karlovačka po podacima od 1905.*, Sremski Karlovci 1910, 929-930; M. Miljanović, "Devastacija kulturne baštine srpskog naroda u Hrvatskoj" u: *Srpski glas*, Topusko, septembar 1990, 8-9.

¹¹ V. Krpan, "Uništena i oštećena baština Rimokatoličke crkve na području grada Petrinje" u: *Petrinjski zbornik: za povijest i obnovu zavičaja*, sv.1, Petrinja 1998, 180.

¹² www.eparhija-gornjokarlovacka.hr; *Ranjena Crkva u Hrvatskoj*, Zagreb 1996, 424; M. Miljanović, "Devastacija pravoslavnih crkava u Hrvatskoj – gornjokarlovacka Eparhija" u: *Srpski glas*, Topusko, maj – juni 1991, 10-11.

Dragotinci - katolička kapela Svetoga Ante

godine. U vrijeme NDH ova je crkva pretvorena u katoličku i u njoj su vršena prekrštavanja iz pravoslavne u katoličku vjeru. Ova je crkva imala posebno vrijedan ikonostas koji je početkom Drugog svjetskog rata demontiran i odnešen u župni stan u Gori kod Petrinje. Ikonostas je 1946. godine vraćen u crkvu u Glinskoj Poljani, a te godine je poduzeta i obnova građevine. Hrvatska vojska je minirala hram Vaznesenja Gospodnjega 9. listopada 1991. godine i porušila ga do temelja. Danas na tome području raste trava i drač, a moguće je da ima i zaostalih mina, budući da se crkva nalazila na prvoj liniji. Parohiju sačinjavaju: Glinska Poljana, Slana, Palanjak i Levovanski Vrh.

Položaj parohijalnog hrama Vaznesenja Gospodnjeg u Glinskoj Poljani - srušen 1991. godine

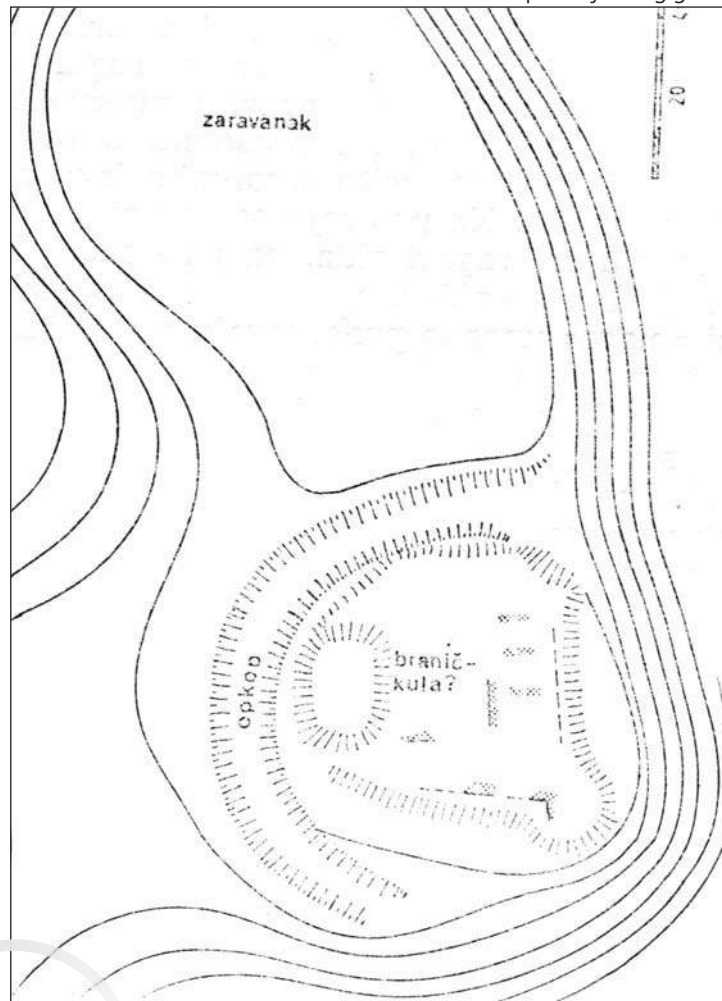
Gora – srednjovjekovna templarska utvrda ¹³

Srednjovjekovni burg Gora nalazi se na obroncima Pribilović-brda jedan kilometar sjeverno od sela Gora, smještenog uz cestu koja vodi iz Gline u Petrinju. Brdo Grad je nedaleko pozicije kapele Svetog Ivana i Pavla. To je izduljeno brdo vrlo strmih bokova, grabom podijeljeno na dva dijela. Na manjem se brdu razabiru tragovi zidanih objekata – vrlo vjerojatno kaštela sa dvije zidane polukule i branič-kule kružnog tlocrta. Zaravanak uz kaštel očito je služio kao sklonište okolnom stanovništvu, te je taj plato bio okružen palisadom ili zidanom ogradom. Oko brda Grad teče potok Utinja, a u podnožju je izvor Steklinjak, dok se jedan dio terena naziva Ižišće (vrlo vjerojatno područje na kojem su se nalazile kuće). Budući da je u blizini burga između 1991. i 1995. godine bila prva linija obrane, područje Grada je vrlo vjerojatno pod minama, pa stoga nisam osobno posjetio ove ostatke. Burg se spominje u darovnici kralja Bele IV. 1242. godine, a posjeduju ga templari. Ivanovci su naslijedili posjede templara i sagradili su u Gorama kod crkve Svetoga Klementa, tj. u podgrađu župskog grada, oko 1340. godine "novu kuću" u kojoj stanuje praeceptor hospitalaca, brat Filip de Pero-

¹³ M. Kruhek, *Fortifikacijska arhitektura Banije s osobitim osvrtom na razdoblje njene obrambene uloge u XVI. i XVII. stoljeću* (magistarski rad – neobjavljeno), Zagreb 1976, 40-42; Z. Horvat, "Kašteli na sjevernim obroncima Zrinske gore u obrani od Turaka" u: *Riječi*, sv. 1/2, Sisak 2003, 112-113; M. Kruhek-Z. Horvat, "Utvrdne Banske krajine od Karlovca do Siska" u: *Arheološka istraživanja na karlovačkom i sisačkom području*, Izdanja HAD-a, sv. 10, Zagreb 1986, 172-174; M. Kruhek, "Gora i Hrastovica – najstarije feudalne utvrde i obrambene predstraže sisačkog pokuplja" u: *Riječi*, sv. 12, Sisak 1990, 118-132.; L. Butorac, *Osam stoljeća župe Gore*, Petrinja 2004; Đ. Szabo, *Srednjovjekovni gradovi u Hrvatskoj i Slavoniji*, Zagreb 1920, 65.

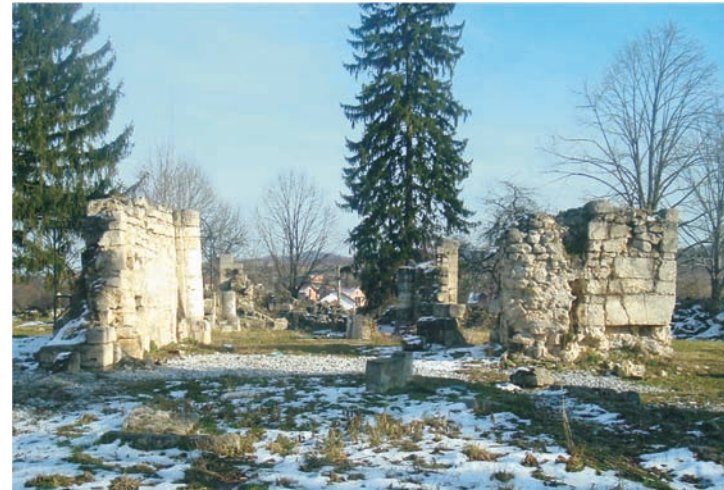
za. U Gori je u srednjem vijeku vodio "veliki put" u srednjem vijeku iz naselja slobodnih Petrinjaca. Ispod grada se naime nalazilo razvijeno podgrađe, naselje slobodnih građana u kojem je bila crkva Svetoga Klementa. Najveći dio srednjovjekovnih dokumenata koji su važni za povijest današnje Banije nastaje upravo u Gori. Godine 1514. vranski prior Petar Berislavić zalaže Mihajlu Frankopanu Slunjskom za 2000 forinti ovaj posjed. U turskim ratovima Gora je osvojio Hasan-paša Predojević kada se spremao zauzeti Sisak, ali su nedugo potom kršćanske snage vratile Goru, pa je grad služio kao obrambena točka na kupskoj granici. Ipak, arhitekt Zorislav Horvat smatra da je ovdje riječ o dvije utvrde. Naime, utvrda na položaju Grad građena je u stilu 16. stoljeća, a i sam smještaj burga ukazuje na kasnije vrijeme gradnje. Zato je opravdano pitanje gdje se morala nalaziti templarska utvrda.

Gora - položaj starog grada

Gora – katolička župna crkva Uznesenja Blažene Djevice Marije ¹⁴

Definitivno najvrednija građevina na čitavom petrinjskom području, ali i na cijeloj Baniji, nalazila se u Gori, osam kilometara od Petrinje prema Glini. U Gori je u srednjem vijeku stajalo više crkava. U 12. stoljeću u Gori je stajala templarska crkva koju su naslijedili ivanovci i hospitalci. Razaranjem 1991. godine postavljene su

Gora - sadašnje stanje župne crkve Uznesenja Blažene Djevice Marije u Gori.

novе teorije o prvotnoj crkvi. Moguće je da su templari dobili posjed s romaničkom crkvom koju su razgradili da bi na njezinu mjestu sagradili ranogotičku, veću građevinu čiji se ostaci vide i danas. Prema Nadi Klaić, važnost Gore bila je znatno veća no što bi bila da je to mjesto bilo samo templarsko središte, jer je kralj Ladislav u nju smjestio sjedište biskupije. Stara templarska crkva preživjela je ratove s Osmanlijama, doduše kao ruševina, ali je obnovljena nakon mira u Sremskim Karlovcima 1699. godine, kada je čitavo područje Banije definitivno pripalo Habsburškoj Monarhiji. Crkva je tada obnovljena u baroknom duhu, iako je u osnovici bila sačuvana gotička struktura zdanja, koja se vidjela sve do 1991. godine. Zvonik i la-

¹⁴ L. Dobronić, *Templari i ivanovci u Hrvatskoj*, Zagreb 2002, 88–96; Đ. Cvitanović, *Sakralna arhitektura baroknog razdoblja, knjiga I, Gorički i gorsko - dubički arhiđakonati*, Zagreb 1985, 277 - 278; *Ranjena Crkva u Hrvatskoj*, Zagreb 1996, 334, V. Krpan, "Uništena i oštećena baština Rimokatoličke crkve na području grada Petrinje" u: *Petrinjski zbornik: za povijest i obnovu zavičaja*, sv.1, Petrinja 1998, 174–177; Đ. Cvitanović, "Gorska župa i župna crkva Blažene Djevice Marije" u: *Peristil*, sv. 14–15, Zagreb 1971/1972, 151-162; N. Klaić, "Tobožnji Ladislavov Monasterium Sancti Stephani Regis u Zagrebu" u: *Peristil*, sv. 24, god. XXIV, Zagreb 1981, 35–40; M. Dukić, *Glina i okolica*, Glina 1980, 22, 23, 29, 243–247; L. Buturac, *Osam stoljeća župe Gore*, Petrinja 2004, 33 – 40; D. Miletić, "Župna crkva Uznesenja B.D. Marije u Gori" u: *Petrinjski zbornik: za povijest i obnovu zavičaja*, sv. 4, Petrinja 2001, 165 – 180; D. Baričević, "Pregled spomenika skulpture i drvorezbarstva 17. i 18. stoljeća s područja kotara Sisak" u: *Ljetopis JAZU*, knjiga 72, Zagreb 1967, 489–490.

Župna crkva Uznesenja Blažene Djevice Marije u Gori prije 1991.

da sagrađeni su u doba baroka, dok je istočni dio sa svetištem ostao gotički. Uz bok pročelja je podignut 1734. godine barokni zvonik. Mjesto gotičkih prozora polovicom 18. stoljeća probijeni su barokni, a od 1736. do 1742. godine arhiđakon gorički Ivan Mravinac dao je sagraditi ogradu s kulama. Cinktura nije imala samo dekorativni karakter, već je zbog blizine turske opasnosti imala i obrambene elemente. Nakon ulaska u Goru, u rujnu 1991. godine, pripadnici JNA razorili su ovaj izuzetno vrijedan spomenik kulture. Početkom 1992. pripadnici krajiške vojske minirali su ostatke građevine. Razaranjem crkve pojavili su se brojni vrijedni ulomci iz gotičke crkve koji su bili uzidani u baroknu građevinu. Pojavili su se srednjovjekovni kapiteli, ulomci svodnih rebara i konzole, tj. dovoljno materijala da se restaurira ova vrijedna građevina. Ipak, sve do danas građevina nije restaurirana, i tužni zidovi podsjećaju na nekadašnju monumentalnu crkvu.

Gora – katolička kapela Svetoga Ivana i Pavla¹⁵

Na brijegu iznad nekadašnje župne crkve nalazi se kapela Svetoga Ivana i Pavla iz 1761. godine. Na njezinu se mjestu morala nalaziti stara crkva svetoga Klementa koja se spominje u brojnim dokumentima iz srednjega vijeka. I ova građevina je, kao i stara crkva u Gori, bila okružena cinktorom, koji je 1849. bio u ruševnom stanju. Ostaci cinktora razneseni su nakon potresa 1880. godine. Ova građevina je bila teško oštećena u vrijeme NDH, a tada je spaljen i vrlo skupocjen oltar. U Domovinskom ratu kapelu su teško oštetili pripadnici JNA i krajiške vojske 1991. godine. Naime, četiri godine se nalazila u zoni ratnih operacija. Nakon 1995. godine temeljito je obnovljena i danas se nalazi u odličnom stanju.

Katolička kapela Svetoga Ivana i Pavla

¹⁵ Đ. Cvitanović, *Sakralna arhitektura baroknog razdoblja, knjiga I., Gorički i gorsko - dubički arhiđakonati*, Zagreb 1985, 278; *Ranjena Crkva u Hrvatskoj*, Zagreb 1996, 333, V. Krpan, "Uništena i oštećena baština Rimokatoličke crkve na području grada Petrinje" u: *Petrinjski zbornik: za povijest i obnovu zavičaja*, sv.1, Petrinja 1998, 176–177; Đ. Cvitanović, "Gorska župa i župna crkva Blažene Djevice Marije" u: *Petrinjski zbornik*, sv. 14–15, Zagreb 1971/1972, 156, 157;

Gornja Budičina – katolička kapela Majke Božje Zaštitnice ¹⁶

Kapela Majke Božje Zaštitnice podignuta je 1889. godine. Kapelu su uništili pripadnici JNA i krajiške vojske krajem ljeta 1991. godine, a groblje oko nje oskrvnuli.

Hrastovica – srednjovjekovna utvrda ¹⁷

Hrastovica je postala važno mjesto zbog svojeg izuzetnog strateškog položaja na izlazu iz klisure rijeke Petrinjčice u pokupsku ravnicu. Ovdje su u srednjem vijeku bile sagrađene dvije utvrde, a ispod i između njih razvilo se značajno naselje. Na zapadnoj strani, izvan zidina, nalazio se i franjevački samostan. Južna zidina, koja povezuje Donju i Gornju utvrdu, sagrađena je na rubu velike strmine. Ulazi u naselje bili su na istočnoj i na zapadnoj strani, s ulaznim kulama, grabama i dodatnim utverdama za koje ne znamo kako su izgledale. Na istočnom potezu zidina, između dva ulaza, postojale su dvije polukule, a ispod njih je postojala i ulazna kula. Kraj te crkve vidljive su još dvije polukule, a ispred unutarnjih zidina bila je iskopana još jedna graba za obranu od neprijatelja. Kod crkve Svetog Duha sačuvani su nam i ostaci zidina u visini od 4–5 metara. Na jugu se nalazi, kao što sam spomenuo, velika strmina i na njoj vrlo vjerojatno nisu postojale kamene zidine, već samo dvije kule od kojih se do danas poznaju ostaci, a između njih moguća drvena palisada. Zapadne zidine nisu uopće sačuvane, ali se vrlo jasno vidi graba koja je s te strane opkoljavala objekt. Iz izvora je očito da su u Hrastovici bile odvojene dvije utvrde. U ranom novom vijeku spominju se Donja i Gornja utvrda. Na terenu su također vidljive obje utvrde, ali nije sigurno koja je koja. Zorislav Horvat, koji se bavi fortifikacijskom arhitekturom, naziva Donjom onu utvrdu koja je na nižem položaju, a Gornjom onu koja je na višoj nadmorskoj visini. Od Donje utvrde je ostalo vrlo malo zida, pa se teško može ustano-

¹⁶ M. Marčinko, P. Cvekan, *Hrastovica, Povijesno – zemljopisni pregled mjesta i župe*, Hrastovica 1991, 100; Đ. Cvitanović, *Sakralna arhitektura baroknog razdoblja, knjiga I., Gorički i gorsko - dubički arhidakonat*, Zagreb 1985, 278; *Ranjena Crkva u Hrvatskoj*, Zagreb 1996, 332. V. Krpan, "Uništena i oštećena baština Rimokatoličke crkve na području grada Petrinje" u: *Petrinjski zbornik: za povijest i obnovu zavičaja*, sv.1, Petrinja 1998, 171; D. Baričević, "Pregled spomenika skulpture i drvorezbarstva 17. i 18. stoljeća s područja kotara Sisak" u: *Ljetopis JAZU*, knjiga 72, Zagreb 1967, 505.

¹⁷ M. Kruhek, *Fortifikacijska arhitektura Banije s osobitim osvrtom na razdoblje njene obrambene uloge u XVI. i XVII. stoljeću* (magistarski rad – neobjavljeno), Zagreb 1976, 57, 58, 122; M. Kruhek, "Gora i Hrastovica – najstarije feudalne utvrde i obrambene predstraže sisačkog pokuplja" u: *Riječi*, sv. 12, Sisak 1990, 118 – 132; Z. Horvat, "Kašteli na sjevernim obroncima Zrinske gore u obrani od Turaka" u: *Riječi*, sv. 1/2, Sisak 2003, 93–97; M. Kruhek – Z. Horvat, "Utvrde Banske krajine od Karlovca do Siska" u: *Arheološka istraživanja na karlovačkom i sisačkom području*, Izdanja HAD-a, sv. 10, Zagreb 1986, 177–179; M. Marčinko, P. Cvekan, *Hrastovica, Povijesno – zemljopisni pregled mjesta i župe*, Hrastovica 1991; Z. Horvat, "Hrazthowycza" u: *Vijesti muzealaca i konzervatora*, sv. 1, Zagreb 1972, 3 – 8; Z. Horvat, "Hrastovica kraj Petrinje" u: *Prilozi instituta za arheologiju u Zagrebu*, sv.15/16, Zagreb 1999, 91–100; Đ. Szabo, *Sredovječni gradovi u Hrvatskoj i Slavoniji*, Zagreb 1920, 64.

viti koje je veličine i oblika bila, dok od Gornje postoji mnogo više ostataka, pa su i njezine rekonstrukcije mnogo pouzdanije. Hrastovica je kao posjed pripadala u 13. stoljeću pod upravu castruma Gore. U 13. i 14. stoljeću većim dijelom posjeda u gorskoj župi vladaju Babonići, pa su oni i vlasnici posjeda Hrastovice. O utvrđenju se u 13. stoljeću još ne govori, pa ga tada na tom području vjerojatno još nije ni bilo. Početkom 14. stoljeća, vlasnici, očito Babonići, podižu jednu od utvrda u Hrastovici. Drugu, nešto mlađu, kako pretpostavlja povjesničar Milan Kruhek, podiže Zagrebačka biskupija.

Hrastovica, srednjovjekovna utvrda

Zbog sukoba između Babonića i kralja Karla u prvoj polovici 14. stoljeća, Babonići gube svoju utvrdu, te ta građevina potpada pod Zagrebački kaptol. Hrastovica je od tada, pa sve do osmanlijskih os-

vavanja u 16. stoljeću, ostala dio posjeda Zagrebačke biskupije. Ispod grada se, počevši od 14. stoljeća, razvija i naselje, koje je u 16. stoljeću dobilo obrambene zidine. Iz izvora je također vidljivo da je Donja utvrda namjerno rušena 1584. godine, pa nije čudno što je sačuvano tako malo ostataka njezina zida, dok je poznato da je Gornju zauzeo 1591. godine Hasan-paša Predojević, jer su je predali njezini vojnici koji mjesecima nisu dobili ni hranu ni plaću. Četiri godine kasnije Hrastovica je preoteta Turcima, ali nakon što je u međuvremenu sagrađena utvrda na području današnje Petrinje, građevina više nije obnovljena, a njezino je kamenje korišteno za gradnju burgova u Brestu i Petrinji. O jadtinim ostacima "razrušenog grada Hrastovice" piše već 1690. godine zagrebački biskup Aleksandar Mikulić. Svako obrambeno i strateško značenje Hrastovica gubi nakon sklapanja mira u Sremskim Karlovcima 1699. godine. Što se tiče ostataka crkve Svetog Duha, ona je još na početku 20. stoljeća bila čitava, ali je izgorjela nepažnjom pri paljenju korova. Nekoliko starih snimaka istaknutog konzervatora i povjesničara Đure Szabe svjedoči o tome kako je ona izgledala prije požara. Radi se o srednjovjekovnoj građevini koja je imala dvije građevne faze. Osim toga, njezin je titular isprva bio Sveti Kvirin, jer se taj svetac spominje u izvorima koji su vezani za Staru Hrastovicu. Budući da je Hrastovica u srednjem vijeku imala samo jednu mjesnu crkvu, mora da je ova građevina, čija struktura ukazuje da je građena oko 1300. godine, a pregrađivana u nekoliko navrata, u prvo vrijeme bila posvećena Svetom Kvirinu, a tek kasnije, od 16. stoljeća, Svetom Duhu.

Hrastovica – katolička župna crkva Svetoga Bartola Apostola ¹⁸

Ova vrlo vrijedna crkva sagrađena je u doba biskupa Hauлика između 1840. i 1843. godine na mjestu starije drvene građevine. Obnovljena je u periodu između 1891. i 1894. zaslugom trgovca Karla Korečića. Unutrašnjost crkve oslikao je zagrebački slikar Marko Antonini. Iz stare župne crkve Svetoga Duha koja se nalazila unutar utvrde Stara Hrastovica prenesena je u nju slika Došašće Duha Svetoga. Crkveni zvonik je napuknuo 1909. godine u potresu. Crkva je bila spomenik kulture i bila je obnovljena 1991. godine. Radovi na obnovi nikada nisu završeni te su crkvu srušili pripadnici krajiške vojske i JNA u jesen iste godine, a nakon toga su preko nje probili put. Poslije rata građevina je potpuno obnovljena u starom duhu na istom mjestu.

¹⁸ Đ. Cvitanović, *Sakralna arhitektura baroknog razdoblja, knjiga I., Gorički i gorsko-dubički arhidakonati*, Zagreb 1985, 278-279; *Ranjena Crkva u Hrvatskoj*, Zagreb 1996, 334. V. Krpan, "Uništena i oštećena baština Rimokatoličke crkve na području grada Petrinje" u: *Petrinjski zbornik: za povijest i obnovu zavičaja*, sv.1, Petrinja 1998, 169-170; M. Marčinko, P. Cvekan, *Hrastovica, Povijesno-zemljopisni pregled mjesta i župe*, Hrastovica 1991, 93, 94.

Hrastovica, župna crkva Svetoga Bartola Apostola

Hrvatski Čuntić – katolička župna crkva Svetoga Antuna Padovanskog ¹⁹

Prvobitnu drvenu župnu crkvu i samostan podigli su franjevci u Čuntiću u čast Svetome Antunu Padovanskom 1694. godine. Današnja zidana crkva sagrađena je 1746. godine. Zvonik je zidan između crkve i samostana 1771. godine, a iste godine podignuta je i samostanska zgrada, koja je imala na katu devet soba, a u prizemlju blagovaonicu i kuhinju. Samostan je ukinut ukazom Josipa II. 1779. godine, te su franjevci tada napustili Čuntić. Vraćaju se onamo tek 1936. godine i ostaju do 1943., kada ponovo odlaze, a od tada do 1967. župom ponovo upravljaju biskupijski svećenici. Samostan su teško oštetili partizani u Drugom svjetskom ratu, a obnova je trajala do 1990. godine. Godine 1991., 26. srpnja, ovaj spomenik kulture je još jednom teško oštećen. To je ujedno bio prvi spomenik kulture u Hrvatskoj koji je gađan topništvom. Već sljedećeg dana samostan su ponovo gađali pripadnici JNA i krajiške vojske, a nakon ulaska JNA i krajiške vojske u mjesto, pokraden je

¹⁹ *Ranjena Crkva u Hrvatskoj*, Zagreb 1996, 336. V. Krpan, "Uništena i oštećena baština Rimokatoličke crkve na području grada Petrinje" u: *Petrinjski zbornik: za povijest i obnovu zavičaja*, sv.1, Petrinja 1998, 177-180; Đ. Cvitanović, "Franjevački samostani u Baniji" u: *Bulletin JAZU*, god. XV-XXII, trobroj 1-3, Zagreb 1967-1974, 94-109; Đ. Cvitanović, *Sakralna arhitektura baroknog razdoblja, knjiga I., Gorički i gorsko-dubički arhidakonati*, Zagreb 1985, 276; M. Dukić, *Glina i okolica*, Glina 1980, 241-243.

inventar iz samostana. U požaru 31. srpnja i 1. kolovoza 1991. godine stradale su vrijedne knjige, slike, kaleži i misnička odjela. Nakon rata u toku je obnova.

Hrvatski Čuntić - katolička župna crkva Svetoga Antuna Padovanskog sedamdesetih godina prošlog stoljeća

Jabukovac - Stara Petrinja²⁰

Prvo spominjanje Petrinje u povijesnim spisima bilo je 1201. godine. Doduše, tada se spominje samo rijeka Petrinjčica, ali je nesumnjivo tada već postojao grad koji se zvao Petrinja, ali koji nije bio na mjestu današnje Petrinje. Ovaj se grad nalazio u blizini današnjeg mjesta Jabukovac kojih desetak kilometara južnije od Petrinje. Istraživač petrinjskog područja M. Filjak navodi da "sa sigurnošću možemo tvrditi da je brijeg zvan Gradina, pokraj Jabukovca, zaista – Stara Petrinja". Gradina je povisok i dosta strm bri-

jeg koji se, prema pisanju M. Filjka nalazi "iza graničarskog magazina, 10 časaka udaljeno od ceste". Radi se o brežuljku nadmorske visine 262 metra. S ovog se vrha pružao izvanredan pogled na sve četiri strane svijeta. Osim sa zapada, ostale tri strane su vrlo oštih bokova. Gradina se sastoji od dva dijela, koji su međusobno odjeljeni jarkom. Na višem dijelu ima mnogo tragova kamena zida, koji nas upućuju da se tu morao nalaziti neki veći objekt. Ostaci građevina na Gradini su jako zarasli u grmlje, trnje i travu, pa je vrlo teško rekonstruirati veličinu nekadašnjeg objekta (oko 25-35 kvadratnih metara). Vrlo je vjerojatno da se upravo ovdje nalazila Stara Petrinja, ali bi se arheološkim istraživanjima te pretpostavke morale potvrditi. Isto tako treba pretpostaviti da su pronađeni ostaci pripadali utvrdi iznad srednjovjekovnog trgovišta, a da bi se tragovi podgrađa morali potražiti ispod burga.

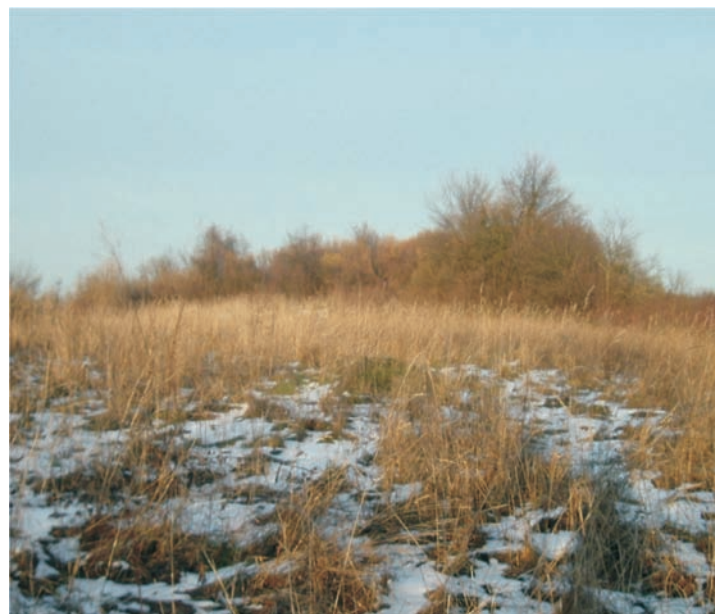
²⁰ Z. Horvat, "Kašteli na sjevernim obroncima Zrinske gore u obrani od Turaka" u: *Riječi*, sv. 1/2, Sisak 2003, 104-106; I. Golec, *Povijest grada Petrinje (1240-1592-1992)*, Petrinja-Zagreb-Sisak, 1993, 35-53; M. Filjak, *Zbornik Zrin*, Petrinja 1942, 4-13; M. Kruhek, *Fortifikacijska arhitektura Banije s osobitim osvrtom na razdoblje njene obrambene uloge u XVI. i XVII. stoljeću* (magistarski rad – neobjavljeno), Zagreb 1976, 61, 109; Đ. Szabo, *Sredovječni gradovi u Hrvatskoj i Slavoniji*, Zagreb 1920, 64.

Razlog sigurnoj prosudbi da je ovdje stajao grad već na početku 13. stoljeća leži u tome što su kralj Bela IV. i herceg Koloman već 1240. godine Petrinji dali status slobodnog kraljevskog grada, što je malo koji grad u tadašnjoj srednjovjekovnoj Hrvatskoj imao. Tada su statuse slobodnih kraljevskih gradova dobili i Samobor, Varaždin, Virovitica, Vukovar i Perna. Od ovih gradova jedino su Perna i Petrinja potpuno propali na prijelazu iz kasnog srednjeg vijeka u rani novi vijek, kada su ih osvojili Turci i kada je njihovo strateško značenje, zbog položaja na ničijoj zemlji bilo oslabljeno, a kasnije i potpuno neinteresantno. Svakako je Petrinja 1240. godine bila već poprilično naseljena, ne samo domaćim stanovništvom, već i strancima (uglavnom obrtnicima i trgovcima). Povelju hercega Kolomana potvrdio je kralj Bela IV. kada se bježeći pred Tatarima sakrio u Virovitici. Tada su pred njega došli građani Petrinje i zamolili ga da potvrdi njihove povlastice. Povlastice su se sastojale u sljedećem: građani Petrinje podvrgavaju se sudbenosti vlastitog suca, obaveze Petrinjaca prema kralju pretvaraju se u godišnji porez (koji iznosi 100 pensa za čitavo naselje), oni moraju ugostiti slavonskog bana, ali im za to ban mora platiti, te im je dana zemlja zvana Kneževo polje, za koju su dužni platiti 100 pensa. Petrinjci su bili obavezni crkvi davati desetinu u naturi. Zbog neizvršavanja ovog davanja zagrebački biskup Filip prokleo je i izopćio Petrinjce.

Bez obzira na kraljevske povlastice, nakon smrti kralja Bele IV. naglo slabi centralna vlast, a jačaju pojedini plemići koji u pojedinim krajevima imaju apsolutnu vlast. Tako se dogodilo da je Petrinja, koja je imala status slobodnog kraljevskog grada, vrlo vjerojatno već u drugoj polovici 13. stoljeća (oko 1262.g.), potpala pod vlast Gisingovaca. Uspostavom mira između obitelji Gising i Babonića, tada najjačih velikaša između "Gvozda i Save", Petrinju 1278. godine, zajedno sa županijom Psetskom (današnja zapadna Bosna), Goričkom (današnji sjeverni Kordun), Gajom, Drežnikom i Novigradom (današnji Novi Grad u BiH), dobivaju Babonići. Uz Petrinju Babonići tada u svojim rukama drže najveći dio današnje Banije. U prvoj polovici 14. stoljeća Petrinja dolazi u ruke zagrebačkog biskupa Ladislava II, ali na vrlo kratko vrijeme, pa se onda vraća Babonićima. Kroz čitavo 14. i veći dio 15. stoljeća grad Petrinju drže Zudari i Babonići da bi tek 1480. godine posjed Petrinju potvrdio Zagrebačkom kaptolu ugarsko-hrvatski kralj Matija Korvin. Glavna grana gospodarstva na petrinjskom posjedu bilo je vinogradarstvo, pa je tako 1501. godine popisano 600 vinograda, a 1548. godine, usprkos turskim pustošenjima, oko 350 vinograda.

Turci su se u prvoj polovici 16. stoljeća počeli zalijetati u krajeve oko rijeke Kupe. Petrinjsko područje je prvi put ozbiljnije opljačkano 1511. godine. Osmanlije prvi put zauzimaju Staru Petrinju 1531. godine, da bi je ubrzo potom oslobodio Ivan Zrinski. Budući da je stanovništva u utvrdi i gradu Petrinji sve manje, austrijske vlasti zaključuju 1543. godine da bi utvrdi trebalo razoriti. Već je sljedeće godine sagrađena utvrda na utoku Kupe u Savu u Sisku koja je zamijenila strateški zastarjelu utvrdi u Petrinji. Zagre-

bački kaptol pokušao je još nekoliko puta obnoviti utvrdi na mjestu Stare Petrinje, ali su je svaki put uništili Turci. Napokon je 1563.

Jabukovac - položaj srednjovjekovne Petrinje

Jošavica – pravoslavni parohijalni hram Velikomučenika Georgija ²¹

Selo Jošavica naseljeno je pravoslavcima prije oslobođenja Kostajnice od Turaka. Prema popisima u Jošavici je u 18. stoljeću bilo 48 kuća. Matične knjige se vode od 1777. godine, a današnja zidana crkva je sagrađena vjerojatno na mjestu drvene polovicom 19. stoljeća. Građevina je oštećena u Drugom svjetskom ratu, a obnovljena je 1968. godine. Danas je u vrlo lošem stanju. Ministarstvo kulture dalo je određenu sumu novaca za obnovu ovog vrijednog zdanja, ali do danas obnova građevine nije završena.

²¹ www.eparhija-gornjokarlovačka.hr; M. Miljanović, "Devastacija pravoslavnih crkava u Hrvatskoj – gornjokarlovačka Eparhija" u: *Srpski glas*, Topusko, januar 1991, 10-11; M. Kosovac, *Srpska pravoslavna mitropolija karlovačka po podacima od 1905.*, Sremski Karlovci 1910, 988 - 989; Đ. Cvitanović, *Sakralna arhitektura baroknog razdoblja, knjiga I, Gorički i gorsko - dubički arhiđakonati*, Zagreb 1985, 303; M. Grbić, *Karlovačko vladništvo*, knjiga I, Karlovac 1891/1893, 104; D. Plavljanić, *Jošavica naše selo*, Petrinja 2007.

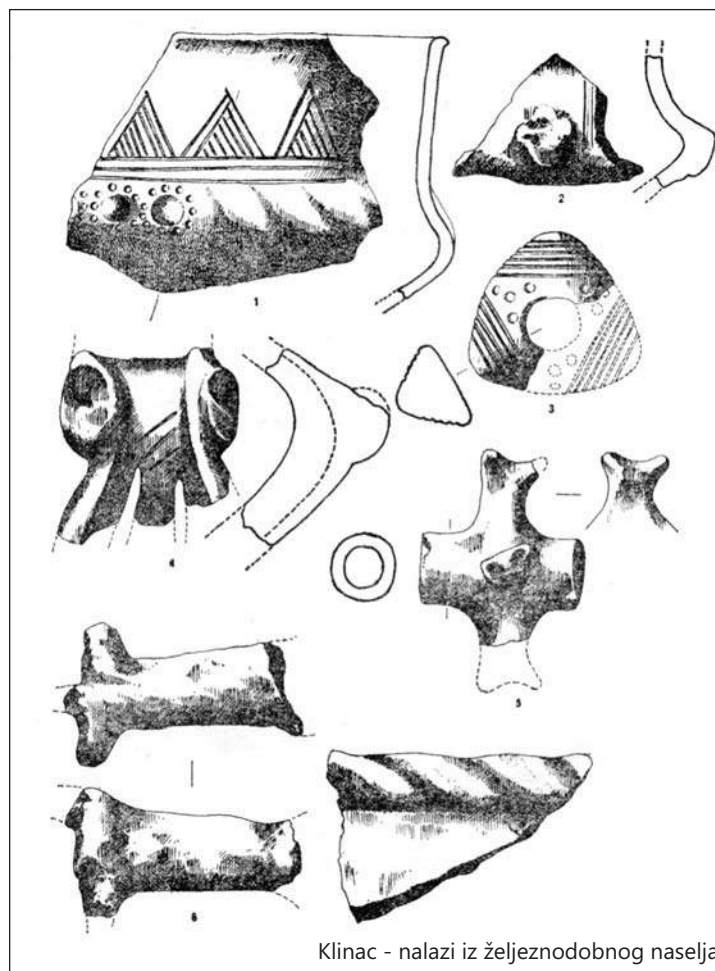
Jošavica - parohijalni hram Velikomučenika Georgija

Klinac – željeznodobna gradina²²

Na području bivše općine Petrinja gradina Klinac na obroncima Hrastovičke gore iznad Petrinje jedini je djelomično istražen lokalitet iz pretpovijesnog razdoblja. Gradina Klinac je markantan i strateški vrlo povoljan položaj na kojem je u srednjem vijeku podignut burg Klinac – grad. Cijeli plato koji je u srednjem vijeku promijenjen u toku gradnje utvrđenog grada, kao i strme padine brijega,

²² N. Majnarić-Pandžić, "Prilog poznavanju kasnog brončanog i starijeg željeznog doba na Kordunu i Baniji" u: *Arheološka istraživanja na karlovačkom i sisačkom području*, Izdanja HAD-a, sv. 10, Zagreb 1986, 29-43; A. Durman, "O geostrateškom položaju Siscije" u: *Opuscula archaeologica*, sv. 16, Zagreb 1992, 117-131.

obrasli su šumom. Iz oštećenja na padinama, najčešće životinjskih jazbina, skupljena je obilna građa. Na gradini Klinac je, među ostalim nalazima, otkriven vrlo velik broj malih životinjskih figurica, stiliziranih prikaza ovce, psa ili konja, kao i na sličnim gradinama koje su pripadale narodu Kolapijana koji je bio smješten nešto zapadnije od plemena Segestana (radi se o gradinama Turska Kosa, Kirin-grad i Nikolino brdo na području Topuskog). Keramika koja je ovdje nađena ukazuje na mješavinu utjecaja s područja sjeverozapadne Bosne (nalazišta Donja Dolina na rijeci Savi i Sanski Most na Sani) te s područja jugoistočne Slovenije (Bela Krajina, Dolenjska). Vrlo je vjerojatno da su upravo ovuda prolazile komunikacije između tih dvaju područja. Pretpovijesne komunikacije su vrlo često bili riječni putevi, pa su utjecaji putovali sa zapada rijekom Kupom, a s istoka dolinom Une i Save. Između Une i Kupe postojao je put koji je prolazio preko Zrinske gore i spuštao se dolinom Petrinjčice do Kupe. Osim ove gradine, u mjestu Šušnjar nalazi se velika halštatska gradina.

Klinac - nalazi iz željeznodobnog naselja

Klinac – peterokutna kula²³

Kao i Pecki, i ova je utvrda Zagrebačkog kaptola građena sredinom 16. stoljeća vrlo nemarno i na brzinu, na mjestu željeznodobne gradine. Tlocrt ovog burga je peterokut, što je rijetkost u našim krajevima (obično su male utvrde kružnog ili četvrtastog tlocrta). Oko burga je najvjerojatnije bila podignuta drvena palisada, ali tragovi bilo kakvog opkopa ili mjesta gdje se palisada nalazila nisu vidljivi. Objekti unutar utvrde su bili drveni. Ulaz za pješake se nalazio na prvom katu preko drvena čardaka i pokretna mosta (kao i na utvrdi Pecki). Postojao je i ulaz na razini prizemlja koji i danas služi kao ulaz u utvrdi. Znameniti istraživač naših starina Mijat Sabljar nacrtao je burg Klinac sredinom 19. stoljeća, kada su zidovi bili viši za metar i pol do dva, pa je vidljivo da je utvrda imala na vrhu nazubljeno krunište. Sasvim je jasno da burg nekada nije okruživalo drveće i grmlje, kao što je to slučaj danas, te da je brdo na kojem se utvrda nalazi bilo na vrhu golo, pa se s njega moglo pratiti kretanje Osmanlija iz svih smjerova (naime brdo je smješteno na položaju koji omogućuje kontrolu puta iz Kostajnice prema današnjoj Petrinji i na jug prema Zrinskoj gori). Za vrijeme Domovinskog rata na brdu su se nalazili položaji krajiške vojske, pa su do danas pokraj grada smještene antena, drvena šupa uz zidove i stambeni kontejner. U ranom novom vijeku na zemljovidima utvrda Klinac se naziva Klimna gora.

Klinac - ostaci peterokutne kule

²³ Z. Horvat, "Kašteli na sjevernim obroncima Zrinske gore u obrani od Turaka" u: *Riječi*, sv. 1/2, Sisak 2003, 100-101; M. Kruhek - Z. Horvat, "Utvrdne Banske krajine od Karlovca do Siska" u: *Arheološka istraživanja na karlovačkom i sisačkom području*, Izdanja HAD-a, sv. 10, Zagreb 1986, 180; M. Kruhek, *Fortifikacijska arhitektura Banije s osobitim osvrtom na razdoblje njene obrambene uloge u XVI. i XVII. stoljeću* (magistarski rad - neobjavljeno), Zagreb 1976, 114; Đ. Szabo, *Sredovječni gradovi u Hrvatskoj i Slavoniji*, Zagreb 1920, 64.

Križ Hrastovički – crkveni toranj za obranu²⁴

Selo Križ nalazi se zapadno od Hrastovice u podnožju Hrastovičke gore. U tom selu nalazio se crkveni toranj koji je bio okružen zidom i koji je služio u obrambene svrhe. Unutar toga zaštićenog prostora sklanjali su se ljudi pred napadima martologa. Zbjeg je dao urediti zagrebački biskup. Danas se na tom mjestu nalazi malena kapela Svetog Križa i oko nje groblje. Na terenu je vrlo jasno vidljivo da je čitav položaj groblja i crkve umjetno zaravnjen i umjetno malo povišen. S položaja crkve pruža se pogled na dolinu potoka Utinje i kotlinu prema Peckom. Na položaju današnje građevine stajao je u ranom novom vijeku zvonik s puškarnicama. Zorislav Horvat i Milan Kruhek pronalaze slične primjere u sjeverozapadnoj Hrvatskoj (Križ, Dubrava, Ivanić) i Sloveniji. Za vrijeme Domovinskog rata kapela svetog Križa iz kraja 19. stoljeća uništena je od strane krajiške vojske i JNA, pa je nakon rata sagrađena na njeznom mjestu nova kapelica.

Križ Hrastovički – katolička kapela Svetoga Križa²⁵

Godine 1887. sagrađena je u selu Križ, na mjestu utvrđene crkve, zidana kapela Svetoga Križa. Prije nje postojala je drvena građevina koja je navodno izgrađena svega tri godine prije gradnje zidane crkve, a izradio ju je tesar Luka Ivešić. Kapelu je u Domovinskom ratu uništila JNA i pripadnici krajiške vojske. Do današnjih dana crkva je ponovo sagrađena.

²⁴ M. Kruhek - Z. Horvat, "Utvrdne Banske krajine od Karlovca do Siska" u: *Arheološka istraživanja na karlovačkom i sisačkom području*, Izdanja HAD-a, sv. 10, Zagreb 1986, 174; M. Kruhek, *Fortifikacijska arhitektura Banije s osobitim osvrtom na razdoblje njene obrambene uloge u XVI. i XVII. stoljeću* (magistarski rad - neobjavljeno), Zagreb 1976, 114; Z. Horvat, "Kašteli na sjevernim obroncima Zrinske gore u obrani od Turaka" u: *Riječi*, sv. 1/2, Sisak 2003, 101-102.

²⁵ M. Marčinko, P. Cvekan, *Hrastovica, Povijesno – zemljopisni pregled mjesta i župe*, Hrastovica 1991, 100; Đ. Cvitanović, *Sakralna arhitektura baroknog razdoblja, knjiga I., Gorički i gorsko - dubički arhidakonat*, Zagreb 1985, 278; *Ranjena Crkva u Hrvatskoj*, Zagreb 1996, 337, V. Krpan, "Uništena i oštećena baština Rimokatoličke crkve na području grada Petrinje" u: *Petrinjski zbornik: za povijest i obnovu zavičaja*, sv.1, Petrinja 1998, 170-171.

Katolička kapela Svetoga Križa u Križu Hrastovečkom

Mačkovo Selo – pravoslavni parohijalni hram Svete Petke²⁶

Hram Svete Petke u Mačkovom selu sagrađen je 1867. godine. Na njegovu se mjestu nalazio stariji drveni hram sagrađen 1793. godine. Crkvu su zapalili ustaše 1941. godine, te je od tada ruševina. S obnovom se započelo 1962. godine, ali nikada nije dovršena. Godine 1990. zbog obilnih padalina snijega urušilo se krovšte koje je podignuto 1963. Do danas stoje perimetralni zidovi i zvonik, a ispod zvonika, na mjestu gdje ne pada kiša, nalaze se ikone i dijelovi ikonostasa. U parohiju pripadaju Jabukovac, Mačkovo selo, Tremušnjak, Miočinovići, Mlinoga i Čuntić.

²⁶ www.eparhija-gornjokarlovacka.hr; M. Kosovac, *Srpska pravoslavna mitropolija karlovačka po podacima od 1905.*, Sremski Karlovci 1910, 1002; M. Miljanović, "Devastacija pravoslavnih crkava u Hrvatskoj – gornjokarlovačka Eparhija" u: *Srpski glas*, Topusko, maj-jun 1991, 10-11.

Mačkovo Selo - parohijalni hram Svete Petke

Mali Deanovići - Vinodol – srednjovjekovna utvrda²⁷

Između sela Moštаницe i Malih Deanovića na jednom oštrom brijegu nalazila se utvrda Vinodol. Do prije dvije godine nije bila sigurna pozicija ovog burga, ali su vrijedni istraživači ovog kraja dr. Vladimir Čavrak i Željko Sirk otkrili poziciju dugo traženog Vinodola. Do tada se smatralo da se utvrda nalazila na jednom vrhu iznad sela Mali Deanovići koji je nosio ime Vinodol, ali se istraživanjima na terenu nije moglo ustanoviti da se radi o tom položaju, budući da na njemu nije nađeno materijala, a niti je konfiguracija zemljišta odgovarala položaju kaštela. Ubiciranje položaja kaštela omogućili su starosjedioci mjesta Mali Deanovići koji su točno znali za položaj utvrde sjevernije od sela na lijevoj obali potoka Moštаницa. Ime Vinodol javlja se na kartama kao naziv predjela koji se prostire zapadno od izvora potoka Blinje, pa sve do potoka Petrinjića. Burg Vinodol podigli su zagrebački biskupi na prijelazu iz 14. u 15. stoljeće. U povijesnim dokumentima burg se javlja vrlo rijetko. Zbog sukoba između Ferdinanda i Ivana Zapolje dolazi i do rata između Zrinskih i Kaptola. Prvi susjedi kaptolskog posjeda u Vinodolu bili su Zrinski, koji su držali Prevršac i Komogovinu (područje

²⁷ V. Čavrak, "Vinodol kraj Petrinje: pronađena baština" u: *Petrinjski zbornik – za povijest i obnovu zavičaja*, sv. 7/8, Petrinja 2005, 64-70; M. Kruhek, *Fortifikacijska arhitektura Banije s osobitim osvrtom na razdoblje njene obrambene uloge u XVI. i XVII. stoljeću* (magistarski rad – neobjavljeno), Zagreb 1976, 59, 60; Đ. Szabo, *Srednjovjekni gradovi u Hrvatskoj i Slavoniji*, Zagreb 1920, 65.

Hrvatske Kostajnice). Zrinski su kao pristaše Ferdinandove stranke u nekoliko navrata napadali Vinodol, a jednom su se prilikom pritom služili i topništvom. U opsadi Vinodola poginuo je knez Ivan Zrinski. Sredinom 16. stoljeća zagrebački kanonici mole pomoć od kralja, budući da je Vinodol svakodnevno ugrožen od Turaka. Do takve je situacije došlo zbog pada kaštela Ustilonja koji se nalazio negdje između Siska i Jasenovca, uz lijevu obalu rijeke Save, najvjerojatnije kod današnje Lonje, gdje je nekada bilo ušće rijeke Lonje u Savu (od tuda i ime Ustilonja). Ferdinand I je u zamjenu za grad Sokolac u Bosni dao Vinodol Ladislavu Kerecsenyju 1553. Vinodol se nakon pada Kostajnice, od 1556., našao na prvoj liniji obrane. U to vrijeme se u grad ulazi i sredstva, jer je smatran za jedan od ključnih položaja prema Osmanlijama. Još 1577. godine burg ima posadu od 15 haramija, ali je 1579. godine prema zaključku sa sabora u Brucku na Muri odlučeno da se grad može i razoriti. To je, čini se, i kraj starog Vinodola jer se od tada spominje kao arx dirutum. Osmanlije tvrđavu nisu zauzeli, pa je gotovo sigurno da se više od stotinu godina nalazio na napuštenom teritoriju. U 17. stoljeću se grad još javlja na zemljovidima, ali nakon toga tone u zaborav.

Mali Deanovići, ostaci utvrde Vinodol

Pecki – kaptolska kula²⁸

Utvrda Pecki je građena sredinom 16. stoljeća na izduljenom obronku nad potokom Utinja, djelomično na živoj stijeni. Prostor oko kule bio je ograđen zidom te je trebao služiti kao refugij tj. pribježište okolnom stanovništvu. U sličnu su svrhu služile i pećine pod gradom. Do današnjih dana ostala su sačuvana sva četiri zida ove kule koja je u vrijeme gradnje imala tri etaže a najvjerojatnije i drveno potkrovlje. U kulu se pristupalo preko drvenog mosta, što se vidi po tragovima vrata na prvom katu. Kaštel Pecki je bio okružen drvenom palisadom ili zidom, a vrlo je vjerojatno da su oko burga bili postavljeni i drveni čardaci. Burg je zidan na brzinu, jer je na gradnji vidljivo da je korišteno priklesano ili grubo oblikovano kamenje. Zid drugog kata vrlo je slabo sačuvan, pa nam nije sasvim jasno kakva je bila kruna burga. Kaštel Pecki je sagrađen prije 1563. godine, a dao ga je sagraditi zagrebački biskup. Godine 1563. general Lenković traži da se burg sruši zbog opasnosti da ga ne zaposjednu Turci. Očito je da grad nije odmah srušen, jer ga 1576. godine zauzima Ferhat-paša, a ljudstvo zatečeno u njemu je jednim dijelom pobijeno, a drugim dijelom odvedeno u ropstvo.

Pecki - utvrda

²⁸ Z. Horvat, "Kašteli na sjevernim obroncima Zrinske gore u obrani od Turaka" u: Riječi, sv. 1/2, Sisak 2003, 97 - 100; M. Kruhek – Z. Horvat, "Utvrde Banske krajine od Karlovca do Siska" u: Arheološka istraživanja na karlovačkom i sisačkom području, Izdanja HAD-a, sv. 10, Zagreb 1986, 179 - 180; M. Kruhek, Krajiške utvrde i obrana hrvatskog kraljevstva tijekom 16. stoljeća, Zagreb 1995, 128; Đ. Szabo, Sredovječni gradovi u Hrvatskoj i Slavoniji, Zagreb 1920, 64.

Pecki – katolička kapela Glavosjek Svetoga Ivana Krstitelja ²⁹

Današnja kapela u Peckom potječe iz 19. stoljeća, ali je sagrađena na mjestu starije građevine za koju se 1748. godine navodi da je u ruševnom stanju. Godine 1991. teže je oštećena od strane JNA i krajiške vojske, ali je do danas obnovljena.

Petrinja - Nova Petrinja ³⁰

Hasan-paša Predojević dovuкао je sa sobom mnogo radne snage i u mjesecu travnju 1593. godine utaborio se na ušću rijeke Petrinjčice u Kupu. Tu je započeo gradnju buduće Petrinje. Utvrdu je gradio od zemlje i drveta. Bila je po svemu sudeći pačetvorinasta tlocrta s kulama na uglovima i dva ulaza, zaštićena nasipima i grabama u koje je bila puštena voda Petrinjčice. Posljednjih godina 16. stoljeća Petrinja je, kao i Hrastovica, prelazila čas u osmanlijske, čas u kršćanske ruke. U tim borbama turska Petrinja je teško stradala. Sami Turci su utvrdu zapalili prilikom konačnog povlačenja 1595. godine. Popravak turske Petrinje započinje već 1596. godine, a istovremeno se gradi na susjednoj obali Kupe Husarvar, tvrđava koja je bila namijenjena za smještaj husara. U graditeljskom smislu, Husarvar je trebao biti mostobran petrinjske tvrđave. Na ostatke petrinjske tvrđave naišlo se prvi put 1901. godine, kada je građen željeznički most preko Petrinjčice, zatim 1913.g., kada je građen vodovod, i 1926.g., kada se gradila kanalizacija. Najviše je otkriveno 1941. godine, kada je podignut današnji Dom kulture. Tom je prilikom iskopana brojna hrastova građa, topovske kugle, dijelovi oružja, čavli, cijevi za kanalizaciju i vodovod od šupljih balvana, rimske opeke i drugoga. Čitava konstrukcija tvrđave se zbog podvodnog zemljišta nalazila na drvenim pilotima. Interesantne su vedute Petrinje iz turskih vremena. Vidi se da su Osmanlije, u tri godine koliko su posjedovali Petrinju, u gradu sagradili više kuća i džamiju. Na veduti iz 17. stoljeća vidi se renesansni oblik tvrđave koju je izgradio talijanski arhitekt Cesaro, a na vedutama iz 18. stoljeća vidljivo je kako se unutar zidina razvijaju stambeni objekti, začeci sadašnje Petrinje. Radi daljeg razvoja naselja i zbog nestanka osmanlijske opasnosti stari obrambeni bedemi Petrinje su srušeni, a grad se počeo širiti i preko Petrinjčice.

²⁹ Ranjena Crkva u Hrvatskoj, Zagreb 1996, 339, V. Krpan, "Uništena i oštećena baština Rimokatoličke crkve na području grada Petrinje" u: *Petrinjski zbornik: za povijest i obnovu zavičaja*, sv.1, Petrinja 1998, 180 – 181; M. Marčinko, P. Cvekan, *Hrastovica, Povijesno – zemljopisni pregled mjesta i župe*, Hrastovica 1991, 96, 100; M. Dukić, *Glina i okolica*, Glina 1980, 242.

³⁰ I. Golec, *Povijest grada Petrinje (1240-1592-1992)*, Petrinja-Zagreb-Sisak, 1993. 68 - 72; M. Filjak, *Zbornik Zrin*, Petrinja 1942, 42 - 83; M. Kruhek, *Fortifikacijska arhitektura Banije s osobitim osvrtom na razdoblje njene obrambene uloge u XVI. i XVII. stoljeću* (magistarski rad – neobjavljeno), Zagreb 1976, 134 – 139; M. Kruhek – Z. Horvat, "Utvrdne Banske krajine od Karlovca do Siska" u: *Arheološka istraživanja na karlovačkom i sisačkom području*, Izdanja HAD-a, sv. 10, Zagreb 1986, 175 – 177.

Nova Petrinja - "Turska Petrinja"

Petrinja – katolička župna crkva Svetoga Lovre³¹

U Petrinji se, u centru grada, na Strossmayerovom šetalištu, nalazi crkva Svetog Lovre. Temeljni kamen za novu zidanu crkvu izvan tvrđave posvetio je 20. ožujka 1780. godine kanonik Ivan Škrkatić, a devet mjeseci kasnije bila je završena gradnja. Zanimljiv je podatak da je pokroviteljica ove crkve bila osobno Marija Terezija, koja je za njezinu gradnju darovala 12.000 forinti. Crkva Svetog Lovre u Petrinji građena je u stilu baroknog klasicizma, a u njezinoj gradnji su sudjelovali brojni majstori (i to ne samo iz Hrvatske, već i iz drugih dijelova Habsburške Monarhije). Na crkvi, koja je u vrijeme gradnje bila jedan od najvećih objekata na Vojnoj krajini, radio je i varaždinski tesarski majstor Simon Ignac Wagner. Godine 1912.

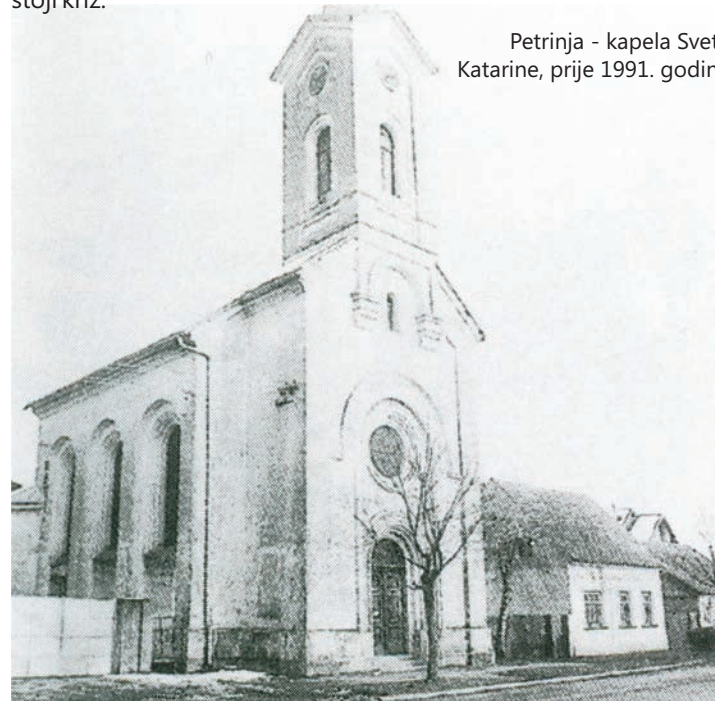
Petrinja - župna crkva Svetoga Lovre

³¹ Đ. Cvitanović, »Sveti Lovro – spomenik niknuo iz pepela« u: *Petrinjski zbornik: za povijest i obnovu zavičaja*, sv. 2, Petrinja 1999, 171–176; V. Krpan, "Pregled obnove crkve svetoga Lovre u Petrinji" u: *Petrinjski zbornik: za povijest i obnovu zavičaja*, sv. 3, Petrinja 2000, 128 – 146; Đ. Cvitanović, *Sakralna arhitektura baroknog razdoblja, knjiga I, Gorički i gorsko-dubički arhidiekanat*, Zagreb 1985, 284–285; Đ. Cvitanović, "Nova štapska crkva svetoga Lovre u Petrinji povodom 200. godišnjice" u: *Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske*, god. XXIX, br.4, Zagreb 1980, 8–17; I. Rizmaul, V. Košić, *Sveti Lovro u Petrinji 1594-1994*, Sisak 1994; *Župa Sv. Lovre u Petrinji – duhovni i povijesni život*, Petrinja 1990; V. Krpan, "Uništena i oštećena baština Rimokatoličke crkve na području grada Petrinje" u: *Petrinjski zbornik: za povijest i obnovu zavičaja*, sv.1, Petrinja 1998, 159–163; D. Baričević, "Pregled spomenika skulpture i drvorezbarstva 17. i 18. stoljeća s područja kotara Sisak" u: *Ljetopis JAZU*, knjiga 72, Zagreb 1967, 512–513.

crkva je temeljito obnovljena, a za tu obnovu se pobrinuo petrinjski dobrotvor, zagrebački kanonik dr. Ivan Hangi. Zbog svoje izuzetne vrijednosti, a to je zaslužila jedinstvenom nespecifičnom barokno-klasicističkom strukturom, crkva Svetog Lovre bila je spomenik nulte kategorije. Tijekom 1991. godine pripadnici Jugoslavenske narodne armije i krajiške vojske gađali su crkvu u nekoliko navrata te je teško oštetili, a srušena je sa zemljom 18. ožujka 1992. godine. Međutim, nakon akcije "Oluja", crkva Svetog Lovre podignuta je prema starim nacrtima i fotografijama, do u zadnji detalj poput stare crkve.

Petrinja – katolička kapela Svete Katarine³²

Crkva Svete Katarine nalazila se u ulici Stjepana Radića (Majdanci), ulici koja je svoje prvo ime dobila po doseljenicima iz Starog Majdana u Bosni: oni su u Petrinju doselili početkom 18. stoljeća, a drvenu kapelu posvećenu Svetoj Katarini podigli su oko 1722. godine. Zidanu crkvu, koja se na tom mjestu nalazi od 1880., sagradio je Bonifacije Cettolo. Ta historicistička građevina oštećena je 14. rujna 1991. godine, a do temelja su je razorili pripadnici JNA i krajiške vojske 1992. godine. Danas na mjestu gdje je stajala crkva stoji križ.

Petrinja - kapela Svete Katarine, prije 1991. godine

³² Đ. Cvitanović, *Sakralna arhitektura baroknog razdoblja, knjiga I, Gorički i gorsko-dubički arhidiekanat*, Zagreb 1985, 285; *Ranjena Crkva u Hrvatskoj*, Zagreb 1996, 394. V. Krpan, "Uništena i oštećena baština Rimokatoličke crkve na području grada Petrinje" u: *Petrinjski zbornik: za povijest i obnovu zavičaja*, sv.1, Petrinja 1998, 163–164; D. Baričević, "Pregled spomenika skulpture i drvorezbarstva 17. i 18. stoljeća s područja kotara Sisak" u: *Ljetopis JAZU*, knjiga 72, Zagreb 1967, 513–514.

Petrinja – katolička kapela Svetoga Roka³³

Crkva Svetoga Roka na groblju u Petrinji spominje se već 1696. godine, kada je podignuta kao ispunjenje zavjeta vjernika u borbi protiv kuge. Isprva se radilo o drvenoj građevini. Godine 1823. stara crkva zamijenjena je barokno-klasicističkom zidanom građevinom. Kao i ostale kapele, uništili su je pripadnici JNA i krajiške vojske u ožujku 1992. godine. Na groblju svetoga Roka i danas stoji zvono koje podsjeća da je ondje nekada bila kapela.

Petrinja - položaj kapele Svetoga Roka

³³ Đ. Cvitanović, *Sakralna arhitektura baroknog razdoblja, knjiga I., Gorički i gorsko-dubički arhidakonat*, Zagreb 1985, 285; *Ranjena Crkva u Hrvatskoj*, Zagreb 1996, 396. V. Krpan, "Uništena i oštećena baština Rimokatoličke crkve na području grada Petrinje" u: *Petrinjski zbornik: za povijest i obnovu zavičaja*, sv.1, Petrinja 1998, 164; D. Baričević, "Pregled spomenika skulpture i drvorezbarstva 17. i 18. stoljeća s područja kotara Sisak" u: *Ljetopis JAZU*, knjiga 72, Zagreb 1967, 514.

Petrinja – katolička kapela Presvetoga Trojstva³⁴

Kapela Presvetog Trojstva nalazila se na petrinjskom brdu Zebinac, na groblju Presvetog Trojstva, iznad novog hotela Gavrilović. Prva kapela na tome mjestu podignuta je 1710. godine kao poludrvena građevina, s krovom od šindre, a pod je bio pokriven opekom. Zidana barokno-klasicistička kapela podignuta je na mjestu drvene, 1832. godine, i bila je spomenik A kategorije, a uništili su je pripadnici JNA i krajiške vojske u ožujku 1992. godine. Danas je u tijeku gradnja nove crkve.

Petrinja - Kapela Presvetog Trojstva, 2008.

³⁴ Đ. Cvitanović, *Sakralna arhitektura baroknog razdoblja, knjiga I., Gorički i gorsko-dubički arhidakonat*, Zagreb 1985, 286; *Ranjena Crkva u Hrvatskoj*, Zagreb 1996, 395. V. Krpan, "Uništena i oštećena baština Rimokatoličke crkve na području grada Petrinje" u: *Petrinjski zbornik: za povijest i obnovu zavičaja*, sv.1, Petrinja 1998, 164–165.

Petrinja – katolička kapela Svetoga Benedikta³⁵

Kapela Svetoga Benedikta nalazila se na centralnom groblju u Petrinji, u području zvanom Slatina, i sagrađena je na mjestu drvene zgrade 1805. godine. U ovome ratu, 20. ožujka 1992. godine, crkvu su razorili pripadnici JNA i krajiške vojske. Do danas je u potpunosti obnovljena.

Petrinja - Kapela Svetoga Benedikta

³⁵ Đ. Cvitanović, *Sakralna arhitektura baroknog razdoblja, knjiga I., Gorički i gorsko-dubički arhidakonat*, Zagreb 1985, 286; *Ranjena Crkva u Hrvatskoj*, Zagreb 1996, 396. V. Krpan, "Uništena i oštećena baština Rimokatoličke crkve na području grada Petrinje" u: *Petrinjski zbornik: za povijest i obnovu zavičaja*, sv.1, Petrinja 1998, 165–166.

Petrinja – katolička kapela Svetoga Ivana Nepomuka³⁶

Kapelica Svetoga Ivana Nepomuka nalazila se u Ulici Matije Gupca, uz nasip kod mosta na Petrinjčici, a bila je sagrađena donacijom kapetana Antuna de Casimira 1801. godine. Bila je jedinstveni klasicistički primjer, s portalom nad kojim je zabat i s tornjićem iznad zaobljenog polja atike. Razorili su je pripadnici JNA i krajiške vojske u ožujku 1992. godine.

Petrinja - kapela Svetog Ivana Nepomuka, prije 1991. godine

³⁶ Đ. Cvitanović, *Sakralna arhitektura baroknog razdoblja, knjiga I., Gorički i gorsko-dubički arhidakonat*, Zagreb 1985, 286; *Ranjena Crkva u Hrvatskoj*, Zagreb 1996, 395. V. Krpan, "Uništena i oštećena baština Rimokatoličke crkve na području grada Petrinje" u: *Petrinjski zbornik: za povijest i obnovu zavičaja*, sv.1, Petrinja 1998, 165–166; D. Baričević, "Pregled spomenika skulpture i drvorezbarstva 17. i 18. stoljeća s područja kotara Sisak" u: *Ljetopis JAZU*, knjiga 72, Zagreb 1967, 515.

Petrinja – katolička kapela Svetoga Ilije³⁷

Kapela se nalazila na području "Vinograda", na brdu iznad Petrinje, a razorili su je pripadnici JNA i krajiške vojske 1992. godine.

Petrinja - kapela Svetoga Ilije, stanje 1991. godine

Češko selo (Petrinja) – katolička kapela Svetoga Ilije³⁸

Ova drvena građevina sagrađena je osamdesetih godina 20. stoljeća u ulici Ivana Zocha u predjelu Češko Selo koji je danas dio Petrinje, a spalili su je pripadnici JNA i krajiške vojske između rujna i prosinca 1991. godine.

³⁷ *Ranjena Crkva u Hrvatskoj*, Zagreb 1996, 392. V. Krpan, "Uništena i oštećena baština Rimokatoličke crkve na području grada Petrinje" u: *Petrinjski zbornik: za povijest i obnovu zavičaja*, sv.1, Petrinja 1998, 166.

³⁸ *Ranjena Crkva u Hrvatskoj*, Zagreb 1996, 389. V. Krpan, "Uništena i oštećena baština Rimokatoličke crkve na području grada Petrinje" u: *Petrinjski zbornik: za povijest i obnovu zavičaja*, sv.1, Petrinja 1998, 166.

Češko Selo - kapela Svetog Ilije, prije 1991. godine

Petrinja – pravoslavni parohijalni hram Svetoga Spiridona i grobljanski filijalni hram Svetoga Nikole³⁹

Pravoslavlje na području grada Petrinje prisutno je od sredine 18. stoljeća. Tako se 1768. spominje u Petrinji šest pravoslavnih domova; međutim već 1785. godine navodi se da 89 uglednih građana Petrinje grade hram Sv. Spiridonu. Pravoslavni su pokušali u Petrinji podignuti hram već 1769. godine, ali je carica Marija Terezija odbacila njihovu molbu zbog premalog broja vjernika. Dozvole za gradnju pravoslavnih crkava dobile su do tada Glina, Jasenovac, Dubica i Kostajnica. Zahvaljujući živoj djelatnosti trgovaca, petrinjski pravoslavni vjernici podižu hram u relativno kratkom roku: građenje crkve započelo je 1783. godine, a dovršeno je već 1785. godine. Crkva Svetoga Spiridona zamišljena je i ostvarena kao jednobrodna građevina pravokutnog tlocrta s visokim zvonikom na zapadnoj strani i užim oltarnim prostorom na istočnoj strani, završenim polukružnom apsidom. Naos je zasvođen bačvastim svodom. Crkva je bila građena od kamena i opeke, a konstrukcija svodova izvedena je opekom. Prvobitni hram posvećen Svetom Spiridonu srušen je 1941. godine po nalogu Ustaškog stana u Pe-

³⁹ www.eparhija-gornjokarlovačka.hr; M. Kosovac, *Srpska pravoslavna mitropolija karlovačka po podacima od 1905.*, Sremski Karlovci 1910, 995-998; *Ranjena Crkva u Hrvatskoj*, Zagreb 1996, 423; M. Miljanović, "Crkva svetoga Spiridona u Petrinji" u: *Zbornik za likovne umetnosti Matice srpske*, Beograd 1984, 237-260; Đ. Cvitanović, *Sakralna arhitektura baroknog razdoblja, knjiga 1.*, Gorički i gorsko - dubički arhiđakonat, Zagreb 1985, 200, 201, 304; M. Radeka, *Gornja krajina ili karlovačko vladništvo*, Zagreb 2007, 248-251; M. Miljanović, "Devastacija pravoslavnih crkava u Hrvatskoj – gornjokarlovačka Eparhija" u: *Srpski glas*, Topusko, maj – juni 1991, 10-11; S. Mileusnić, *Duhovni genocid 1991 – 1995 (1997)*, Beograd 1997, 56-58.

Parohijalna crkva Svetog Spiridona u Petrinji, prije 1941. godine

trinja, a od strane zidarskog poduzetnika Cvetinića iz Župića. Rušenje je trajalo relativno dugo – sve do kraja 1941. godine. Opljačkan je gotovo čitav pokretni inventar, a ostale su sačuvane ikone ikonostasa, nešto drugih ikona, nekoliko knjiga i crkvenih predmeta od metala. Godine 1976. podignut je novi hram, koji je srušen početkom Domovinskog rata 1991. godine. Godine 1994. započela je nova gradnja crkve, ali su započeti radovi prekinuti 1995.g. te su zidove koji su do tada podignuti srušile petrinjske gradske vlasti buldožerima u travnju 1997. godine, a na mjestu građevine je uređeno parkiralište. Budući da je hram Sv. Spiridona u Petrinji srušen, za potrebe vjernika napravljena je kapela u parohijskoj kući koja je također posvećena Sv. Spiridonu.

Crkvu Svetoga Nikole na groblju gradi 1800. godine Nikola Dugobradović. Budući da se nadgrobna ploča Jovana Polimca nalazi pred oltarnom pregradom, a potječe od 27. ožujka 1789. godine, vjerojatnije je da je kapela već tada bila dovršena. Crkva Svetoga Nikole na groblju stoji do danas. U ratnom vihoru, godine

1942. oštetili su je Čerkezi, ali je obnovama 1947., 1985. i 1990. godine ostala usčuvana. Ona je u malom mjerilu oponašala u oblikovanju pročelja parohijalnu crkvu, dakako s jednostavnije riješenom plohom. Petrinjskoj parohiji pripadaju Petrinja, te sela Budičina, Nebojan, Klinac i Cepeliš.

Rimski vodovod i prometnice na području grada Petrinje⁴⁰

Premda tri rijeke oplakuju Sisak, bilo je potrebno, zacijelo zbog brojnih močvara u okolini, pobrinuti se za dovod pitke vode. Trasa antičkog vodovoda nije pouzdano određena, ali dr. Durman smatra da je ona morala prolaziti smjerom Pračno – Mošćenica – Češko Selo – Petrinja – Taborište – Budičina – Klinac-grad. Dr. Dur-

⁴⁰ A. Durman, "O gestrateškom položaju Siscije" u: *Opuscula archaeologica*, sv. 16, Zagreb 1992, 117–131.

man je primijetio da se na području Petrinje nalazi više izvora iz kojih su stanovnici Siska dobivali vodu. Jedan od najznačajnijih izvora bio je onaj na Klincu, ali značajni su bili i izvori kod Hrastovice, Budičine, Kraljevčana, Donje Mlinoge i Čuntića. Ova dva posljednja izvora od Siska su udaljena čak dvadeset kilometara. Taj dio vodovoda je zidan vrlo kvalitetno opekom i hidrauličkom žbukom, a između Donje Mlinoge i Čuntića trasa vodovoda se prostire usporredno s rijekom Petrinjčicom, a zatim prolazi kroz tješnjak između Čuntića i Hrastovice, da bi na kraju u širokom luku, zbog novog lanca vrlo niskih brežuljaka između Budičine, Hrastovice, Mošćenice i Siska, vodovod stigao do Siscie. Vodovod se datira u vrijeme Flavijevaca, u 71. god. (prema dendrokronološkoj metodi = metodi određivanja starosti uz pomoć godova drva). Osim vodovoda, kroz petrinjsko područje prolazile su i rimske prometnice. Utvrdjena je trasa prometnice koja je povezivala Sisciu i Servitium. Trasa te komunikacije ustanovljena je vrlo rano zato što je pet rimskih miljokaza nađeno u pravilnim razmacima između Siska i Bosanske Gradiške. Od Siska do gradine Tuk, koja je bila i prva postaja iznad sela Baćin uz Unu, cesta je vodila i kroz petrinjsko područje. Na austrijskim starim kartama iz 1894. i 1914. godine uočava se jugoistočno od Petrinje, istočno od Generalova brijega, Vukova brda i Vasiljevića glavice do potoka Moštanica kroz šumu Kotar, cesta s oznakom Roemerstrasse čiji je smjer paralelan sa zamišljenom cestom koja bi vodila iz Siska za Servitium (Bosansku Gradišku). Prema mišljenju A. Durmana, odvojak za Seniu s ceste za Servitium bio je upravo u selu Moštanica, kod odvojka za Male Deanoviće. On navodi:

"Krene li se od potoka Moštanica uzvodno na zapad, u selu Moštanica, odvojak Donja Moštanica, u komunikaciji koja je provedena kroz tvrdo dno korita dadu se naslutiti brojni piloti. Ti su piloti zbog erozije počeli izvirivati iz vode pa ih je lokalno stanovništvo moralo sustavno potpiljivati da ne bi smetali na putu. Masivni hrastovi piloti, kako ih opisuju, podsjećaju na one iz korita Kupe u Sisku."

Odovuda put za Seniu skreće na zapad i prolazi pokraj sela Gornja Budičina, ispod kote Leskovac (375 m n.v.) pokraj izvora kojeg i danas ovdašnji stanovnici nazivaju rimskim. Durman je u blizini izvora vidio rimsko odmorište, a nekoliko stotina metara zapadnije nalazi se gradina Klinac-grad koja je funkcionirala i u željezno doba kao utvrda plemena Segestana. Dalje rimski put vodi preko sela Donja Mlinoga u dolinu Petrinjčice i nastavlja za selo Jabukovac. U nizini ispod brijega Gradina (Stara Petrinja) tridesetih godina dvadesetog stoljeća prota R. Jakšić od seljaka je dobio brončanu figuricu Lara visine 10,5 cm. Od Donje Mlinoge trasa ceste vodi dolinom Petrinjčice prema gradini Budim u selu Mali Gradac (grad Glina). Cesta se dalje nastavlja preko Dragotine, gdje je nađen jedan rimski miljokaz za Dabrinu i Topusko. Sasvim je sigurno da se od Malog Gradca (vrlo vjerojatno rimski Ad Fines = Na granici) odvajala na jug komunikacija za srce Zrinske gore na čijem se

hrptu nalazila granica između Panonije i Dalmacije, a potom se spuštala preko gradine Osječenica u Goričkoj na rijeku Unu i dalje vodila prema moru.

Slana – katolička kapela Svete Katarine ⁴¹

Kapela se nalazi na groblju u Slanoj iznad nekadašnje pravoslavne crkve Vaznesenja Gospodnjeg u Glinskoj Poljani, a sagrađena je u 19. stoljeću. Hrvatske snage su crkvu koristile kao uporište, te je ona u ovome ratu bila teško oštećena. Do današnjih je dana obnovljena.

Kapela Svete Katarine u Slanoj

Strašnik – katolička kapela Svetoga Šimuna i Jude Tadeja ⁴²

Nova kapela u Strašniku zidana je 1897. godine na mjestu stare iz 1729. godine. Kapela je predstavljala spomenik kulture, a razorili su je pripadnici JNA i krajiške vojske u vremenu od 4. do 6. listopada 1991. godine. Do danas je građevina u potpunosti obnovljena.

⁴¹ Ranjena Crkva u Hrvatskoj, Zagreb 1996, 386; V. Krpan, "Uništena i oštećena baština Rimokatoličke crkve na području grada Petrinje" u: *Petrinjski zbornik: za povijest i obnovu zavičaja*, sv.1, Petrinja 1998, 181.

⁴² Ranjena Crkva u Hrvatskoj, Zagreb 1996, 340; V. Krpan, "Uništena i oštećena baština Rimokatoličke crkve na području grada Petrinje" u: *Petrinjski zbornik: za povijest i obnovu zavičaja*, sv.1, Petrinja 1998, 177; M. Marčinko, P. Cvekan, *Hrastovica, Povijesno – zemljopisni pregled mjesta i župe*, Hrastovica 1991, 96, 100; D. Baričević, "Pregled spomenika skulpture i drvorezbarstva 17. i 18. stoljeća s područja kotara Sisak" u: *Ljetopis JAZU*, knjiga 72, Zagreb 1967, 501.

Strašnik - kapela Svetoga Šimuna i Jude Tadeja 1995.

Katolička kapela Sv. Šimuna i Jude Tadeja u Strašniku, 2008.

Taborište – katolička kapela Svetoga Petra⁴³

Uz cestu između Donje Budičine i Taborišta, na groblju, nalazi se kapela Svetoga Petra koju je navodno podigao zapovjednik Hrvatske krajine grof Auersperg na spomen pobjede nad Osmanlijama kao zavjetnu kapelu. Ipak, od razvalina stare kapele sagrađena je veća, nova kapela početkom 18. stoljeća. U unutrašnjosti se nalazio vrijedan barokni inventar, a posebno je bio značajan kasetirani tabulat. Pod ove kapele bio je pokriven rimskom opekom koja je potjecala najvjerojatnije od rimskog akvedukta. Crkva je čitava građena od opeke i zidana je po uzoru na samostanske crkve. U ovom ratu građevinu su teško oštetili pripadnici JNA i krajiške vojske u rujnu 1991. godine, ali je do danas obnovljena.

Kapela Svetoga Petra u Taborištu

⁴³ M. Marčinko, P. Cvekan, *Hrastovica, Povijesno-zemljopisni pregled mjesta i župe, Hrastovica* 1991, 96 - 98; Đ. Cvitanović, *Sakralna arhitektura baroknog razdoblja, knjiga 1., Gorički i gorsko-dubički arhiđakonati*, Zagreb 1985, 279; *Ranjena Crkva u Hrvatskoj*, Zagreb 1996, 342, V. Krpan, "Uništena i oštećena baština Rimokatoličke crkve na području grada Petrinje" u: *Petrinjski zbornik: za povijest i obnovu zavijača*, sv.1, Petrinja 1998, 173–174; D. Baričević, "Pregled spomenika skulpture i drvorezbarstva 17. i 18. stoljeća s područja kotara Sisak" u: *Ljetopis JAZU*, knjiga 72, Zagreb 1967, 515–517.

Taborište – katolička kapela Majke Božje od Sedam žalosti⁴⁴

Ova drvena kapelica bila je sagrađena na mjestu starije drvene građevine 1897. godine te je po svojem izgledu podsjećala na drvenu kapelu Svetoga Bartola u nedalekom Letovanskom Vrhu. Kapelicu su u rujnu 1991. godine spalili pripadnici JNA i krajiške vojske, a na njezinu se mjestu danas nalazi zidana građevina sagrađena po uzoru na nekadašnju drvenu kapelu.

Katolička kapela 7 žalosti u Taborištu - stanje prije 1991. godine

⁴⁴M. Marčinko, P. Cvekan, *Hrastovica, Povijesno-zemljopisni pregled mjesta i župe*, Hrastovica 1991, 98; Đ. Cvitanović, *Sakralna arhitektura baroknog razdoblja, knjiga I., Gorički i gorsko - dubički arhitektonat*, Zagreb 1985, 279; *Ranjena Crkva u Hrvatskoj*, Zagreb 1996, 342, V. Krpan, "Uništena i oštećena baština Rimokatoličke crkve na području grada Petrinje" u: *Petrinjski zbornik: za povijest i obnovu zavičaja*, sv.1, Petrinja 1998, 172; D. Baričević, "Pregled spomenika skulpture i drvorezbarstva 17. i 18. stoljeća s područja kotara Sisak" u: *Ljetopis JAZU*, knjiga 72, Zagreb 1967, 517.

Tremušnjak – pravoslavni filijalni hram Svetih apostola Petra i Pavla⁴⁵

Hram u Tremušnjaku nalazio se na jednoj uzvisini iznad sela pokraj groblja. Potjecao je iz 1777. godine. Godine 1941. tu drvenu crkvu zapalili su ustaše, te ona više nije obnovljena. I danas se poznaju temelji građevine na položaju crkvišta pored groblja. Na groblju ima nekoliko sačuvanih pravoslavnih krstova iz razdoblja 1991. – 1995.

Tremušnjak - pravoslavno groblje

Veliki Šušnjar – pravoslavni parohijalni hram Vaskrsenja Lazarovog⁴⁶

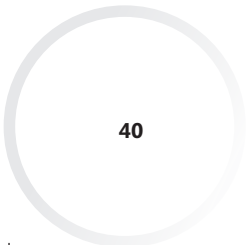
Hram Vaskrsenja Lazarovog sagrađen je na vrhu Lazareva brda iznad sela Veliki Šušnjar 1764. godine. Radilo se o drvenom hramu koji je bio građen poput crkava u Hajtiću i Buzeti, a kojeg su ustaše spalili 1941. godine. Nakon Drugog svjetskog rata Vasilije Muždeka iz Buzete je na temeljima staroga hrama sedamdesetih godina sagrađio malu drvenu kapelicu. Danas su poznati samo betonski temelji na mjestu gdje se nalazi zapušteno groblje.

⁴⁵www.eparhija-gornjokarlovacka.hr; M. Kosovac, *Srpska pravoslavna mitropolija karlovačka po podacima od 1905.*, Sremski Karlovci 1910, 1002; M. Miljanović, "Devastacija pravoslavnih crkava u Hrvatskoj – gornjokarlovačka Eparhija" u: *Srpski glas*, Topusko, maj-juni 1991, 10-11.

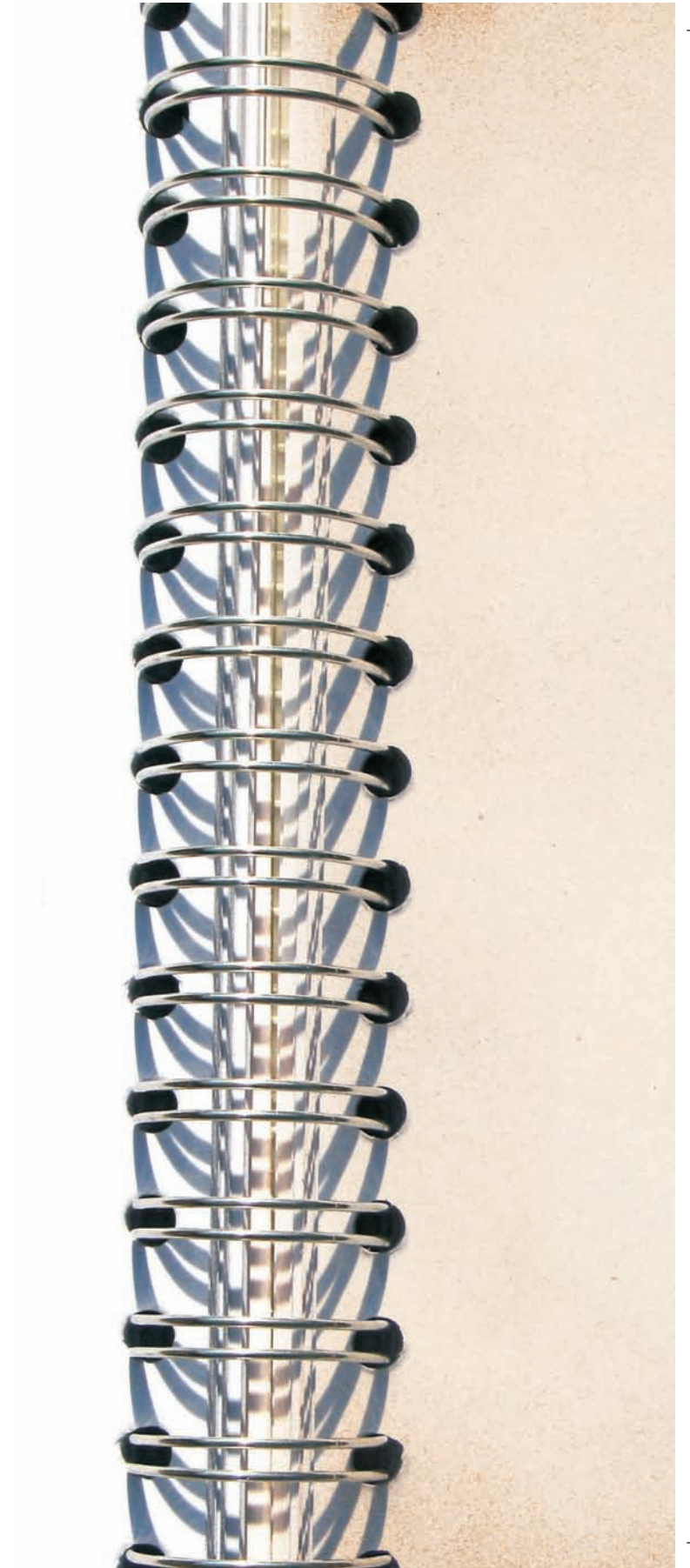
⁴⁶www.eparhija-gornjokarlovacka.hr; M. Kosovac, *Srpska pravoslavna mitropolija karlovačka po podacima od 1905.*, Sremski Karlovci 1910, 951.

Veliki Šušnjar
- parohijalni hram Vaskrsenja Lazarovog,
prije 1941. godine

40

Grad Glina

Bojna – kaštel na granici s današnjom Bosnom⁴⁷

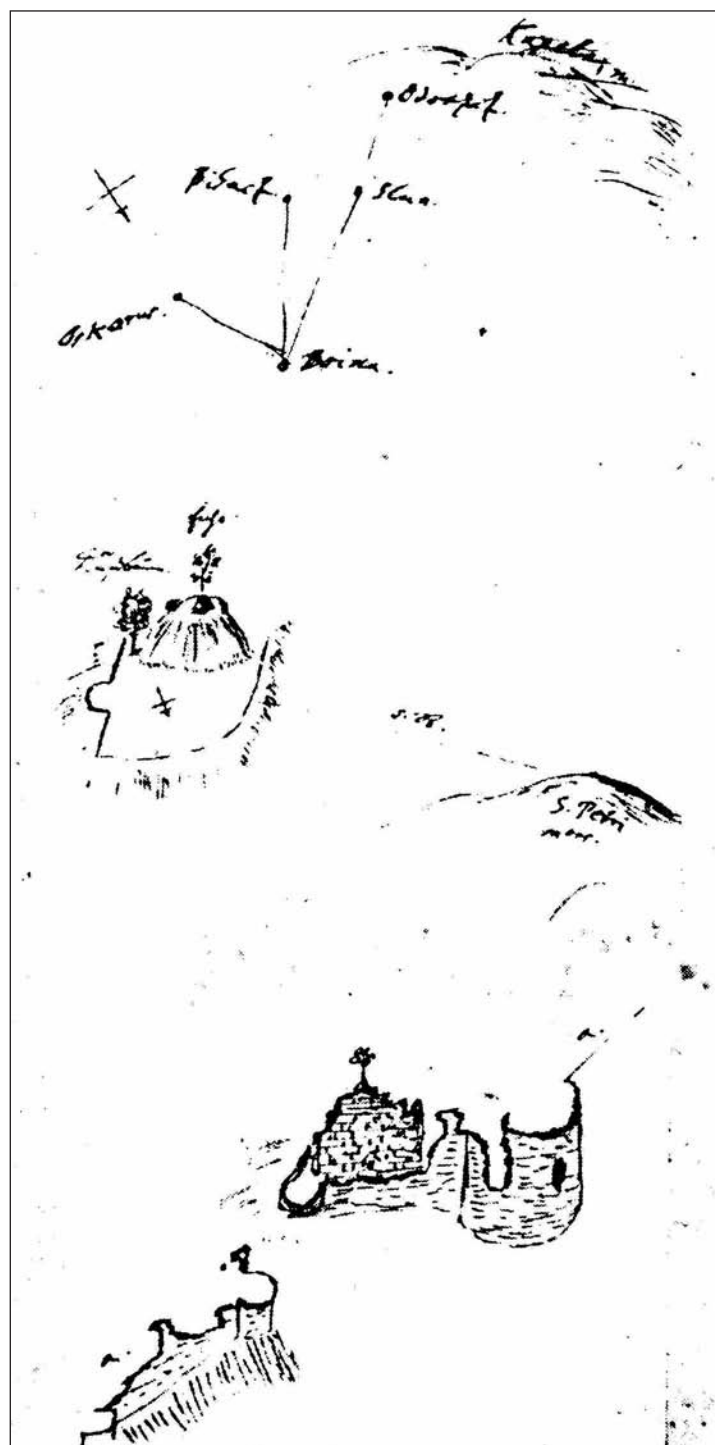
Kao i Brubno, Bojna je bila prije turskih osvajanja kaštel Babonića. Burg se nalazio na današnjoj "suvoj međi" iznad sela Bojna, na položaju Zidine. Godine 1560. Franjo Blagajski predao je Bojnu banu Petru Erdödyju. Međutim, položaj Bojne bio je značajniji od položaja Brubna, iako se radilo o znatno manjoj utvrdi. Tako je godine 1562. Bojna spomenuta u zaključcima Hrvatskog sabora, i to kao jedna od utvrda koja se nalazi na posebno važnom položaju odakle se može nadzirati područje doline rijeke Glinice i krajevi prema Pounju. U slučaju osmanlijskog prodora, s utvrde u Bojni moglo se obavijestiti ostale gradove, tako da se stanovništvo moglo na vrijeme skloniti. Bojnu su ipak Osmanlije osvojili u rujnu 1576. godine ili u 1577. godini. Bojna se u dokumentima spominje još samo jedanput. Nakon potpisivanja mira u Sremskim Karlovcima 1699. godine komisija za razgraničenje na čelu s L. F. Marsilijem stigla je do Bojne. Tamošnje stanovništvo bilo je podijeljeno u dva naselja od kojih je svako utvrdu svojatalo za sebe. Naime, budući da je jedan dio sela Bojna bio ostao pod Turcima (današnja Bosanska Bojna), a drugi dio potpao pod Austrijsku carevinu (današnja Bojna), utvrda se našla točno između ta dva dijela sela. Spor između sela riješen je tako da je utvrda razrušena do temelja, a ostala je sačuvana samo jedna kula koju su napunili zemljom i kamenom i označili je kao trideset i osmi granični znak koji je označavao među između dviju carevina. Od Bojne danas nema ni traga, ali je u narodu ostala sačuvana tradicija o mjestu gdje su se vijorile dvije zastave (turska i austrijska). Lokacija utvrde vidljiva je iz oba sela.

Bojna – pravoslavni parohijalni hram Svetoga Velikomučenika Georgija⁴⁸

Na području Bojne stajao je do Drugog svjetskog rata hram Velikomučenika Georgija iz 1872. godine. Hram je srušen 1943. godine. Danas je poznato samo crkvište, visoko iznad škole u Bojni, nasuprot pravoslavnom groblju.

⁴⁷ M. Kruhek, *Stari glinski gradovi i utvrde*, Zagreb 1987, 5-9; M. Kruhek, "Fortifikacijska arhitektura Vojne krajine na području današnje općine Glina" u: *Glina - Glini kraj kroz stoljeća*, Glina 1988, 23-29; M. Kruhek, *Fortifikacijska arhitektura Banije s osobitim osvrtom na razdoblje njene obrambene uloge u XVI. i XVII. stoljeću* (magistarski rad – neobjavljeno), Zagreb 1976, 55.

⁴⁸ www.eparhija-gornjokarlovacka.hr; M. Miljanović, "Devastacija pravoslavnih crkava u Hrvatskoj – gornjokarlovacka Eparhija" u: *Srpski glas*, Topusko, april 1991, 12-13; M. Kosovac, *Srpska pravoslavna mitropolija karlovačka po podacima od 1905.*, Sremski Karlovci 1910, 931-932; Iskaz Vasilije Muždeka, Buzeta (Glina).

Bojna, utvrda - situacija topografskog položaja i skica ostataka već ruševnog kaštela iz kraja 17. stoljeća

Bojna - groblje nasuprot nekadašnjoj pravoslavnoj crkvi Svetog Georgija

Brezovo Polje – pravoslavni parohijalni hram Rođenstva Svetoga Jovana⁴⁹

U mjestu Brezovo Polje, na sjevernim obroncima planine Šamarice, nalazio se hram Rođenstva Svetoga Jovana iz 1784. godine, koji je uništen u vrijeme NDH, tako da mu danas nema ni traga. Radilo se o malenoj građevini podignutoj desno od ceste koja veže Glinu i Dvor. Stradala je prilikom njemačkog bombardiranja 1943. godine.

⁴⁹ www.eparhija-gornjokarlovacka.hr; M. Miljanović, "Devastacija pravoslavnih crkava u Hrvatskoj – gornjokarovačka Eparhija" u: *Srpski glas*, Topusko, april 1991, 12 - 13; M. Kosovac, *Srpska pravoslavna mitropolija karlovačka po podacima od 1905.*, Sremski Karlovci 1910, 932–933; Iskaz Vasilije Muždeka, Buzeta (Glina).

Brezovo Polje - položaj parohijalnog hrama Svetoga Jovana

Brubno - nekadašnji kaštel Babonića⁵⁰

Na lijevoj strani od ceste koja vodi od Gline prema Dvoru, točno nasuprot mjestu Brubno, stoje dva osamljena brijega na kojima se u 14. stoljeću odvijao život. Od nekadašnje snažne utvrde i oveće crkve ostale su do danas tek manje zidine. Crkva je u potpunosti razrušena, te se naziru tek obrisi tlocrta nekadašnje građevine, dok su od burga mjestimično ostale ruševine visoke i do dva metra. Od nekadašnjeg podgrađa ne naziru se niti tragovi. Tvrđi grad Blagajskih, ranijih Babonića, spominje se u Brubnu u prvoj polovici 14. stoljeća, i tada je on bio centar njihovih posjeda u Pounju i na Zrinskoj gori. Zapis iz godine 1334. govori o brubanjskoj župnoj crkvi Svetoga Nikole, od koje još i danas stoje ostaci na brdu Crkvina. Uz župnika u Brubnu tada postoje još tri svećenika, što svjedoči o važnosti naselja. A na trgu pod gradom održavani su sajmovi. Tu se, dakle, stjecala trgovina iz Pounja, Pokuplja i s čitave današnje Banije. Ispod grada je prolazila stara cesta koja je vodila preko Zrinske gore u Pounje, pa je položaj grada uvjetovao razvitak trgovine i naselja.

Jedan dokument iz 1388. godine, objavljen u djelu R. Lopašića "Hrvatski urbari", osvjetljava situaciju i veze Brubna sa susjedstvom. Tada su grad Zrin, na onoj strani Zrinske gore, već držali Šubići Bribirski, kasnije Zrinski. Kaštelan grada Brubna, neki Petar, sin Andrijin, s nadimkom Lees (Leš), porobio je trgovce Sebastijana i Stanislava, podložnike grada Zrina, u vlasništvu kneza Pavla Zrinskog. Uz blagajski castrum u Brubnu vezan je i "Urbar kneza Grgura Blagajskog". Taj je urbar izdao Grgur Blagajski 1453. godine i njime je utvrdio prava i dužnosti kmetova. Značajne su u ovome urbaru obaveze kmetova da grade utvrdu u Brubnu. Očito je da se zbog moguće osmanlijske opasnosti, koje su Blagajski itekako bili svjesni zbog svojih nastradalih posjeda u današnjoj Bosanskoj krajini, grad Brubno obnavljao i dograđivao, iako je moguće da se grad i prije osmanlijskih vremena stalno proširivao i uređivao. Posljednji gospodar Brubna, Franjo Blagajski, najčešće je boravio upravo u tom svojem gradu. On ga je na kraju prepustio banu Petru Erdödyju zbog turske opasnosti. Uz Brubno predao mu je i grad Bojnu, smješten jugozapadno od Brubna. Godine 1563. Lenković spominje da je grad vlasništvo Blagajskih i da se u njemu nalazi 14 carskih stražara. Taj broj stražara dakako nije bio dovoljan za obranu tako velikog i značajnog grada. Lenković je tražio još 36 stražara koji će braniti Brubno, ali je očito da broj od pedeset stražara nije dosegnut. Naime, 1577. godine Osmanlije su osvojili čitavo područje Zrinske gore, a kršćanske su se snage povukle prema rijeci Kupi. Osmanlije su u Brubno smjestili svoje straže, ali se čini da

⁵⁰ M. Kruhek, *Stari glinski gradovi i utvrde*, Zagreb 1987, 5–9; M. Kruhek, "Fortifikacijska arhitektura Vojne krajine na području današnje općine Gline" u: *Glina - Glinski kraj kroz stoljeća*, Gline 1988, 23–29; M. Kruhek, *Fortifikacijska arhitektura Banije s osobitim osvrtom na razdoblje njene obrambene uloge u XVI. i XVII. stoljeću* (magistarski rad – neobjavljeno), Zagreb 1976, 54–55; D. Szabo, *Sredovječni gradovi u Hrvatskoj i Slavoniji*, Zagreb 1920, 68; R. Lopašić, *Hrvatski urbari*, Vol. V, Zagreb 1894, 14.

grad nije imao važniju ulogu u njihovu daljem osvajanju. Nakon što je carska vojska ponovo zauzela Baniju u Velikom bečkom ratu krajem 17. stoljeća, Brubno je već bilo ruševna i pusta utvrda te zbog svoje, tada neinteresantne pozicije nikada nije bilo obnovljeno.

Brubno - stari grad

Bučica – katolička župna crkva Svetoga Antuna⁵¹

Selo Bučica nalazi se petnaestak kilometara sjeverno od Gline u smjeru Kupe. Župa u Bučici je osnovana 1789. godine. Crkva svetoga Antuna sagrađena je 1836. godine. Dana 26. rujna 1991. godine crkva su pripadnici JNA i krajiške vojske pogodili granatama i teško je oštetili. Nakon rata crkva je u potpunosti obnovljena.

Župna crkva Svetoga Antuna u Bučici

⁵¹ Z. Horvat, "Stanje katoličkih sakralnih građevina – spomenika kulture na Banovini nakon "Oluje" - kratak pregled" u: *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, sv. 24 (1998) – 25(1999), 58; *Ranjena Crkva u Hrvatskoj*, Zagreb 1996, 382.

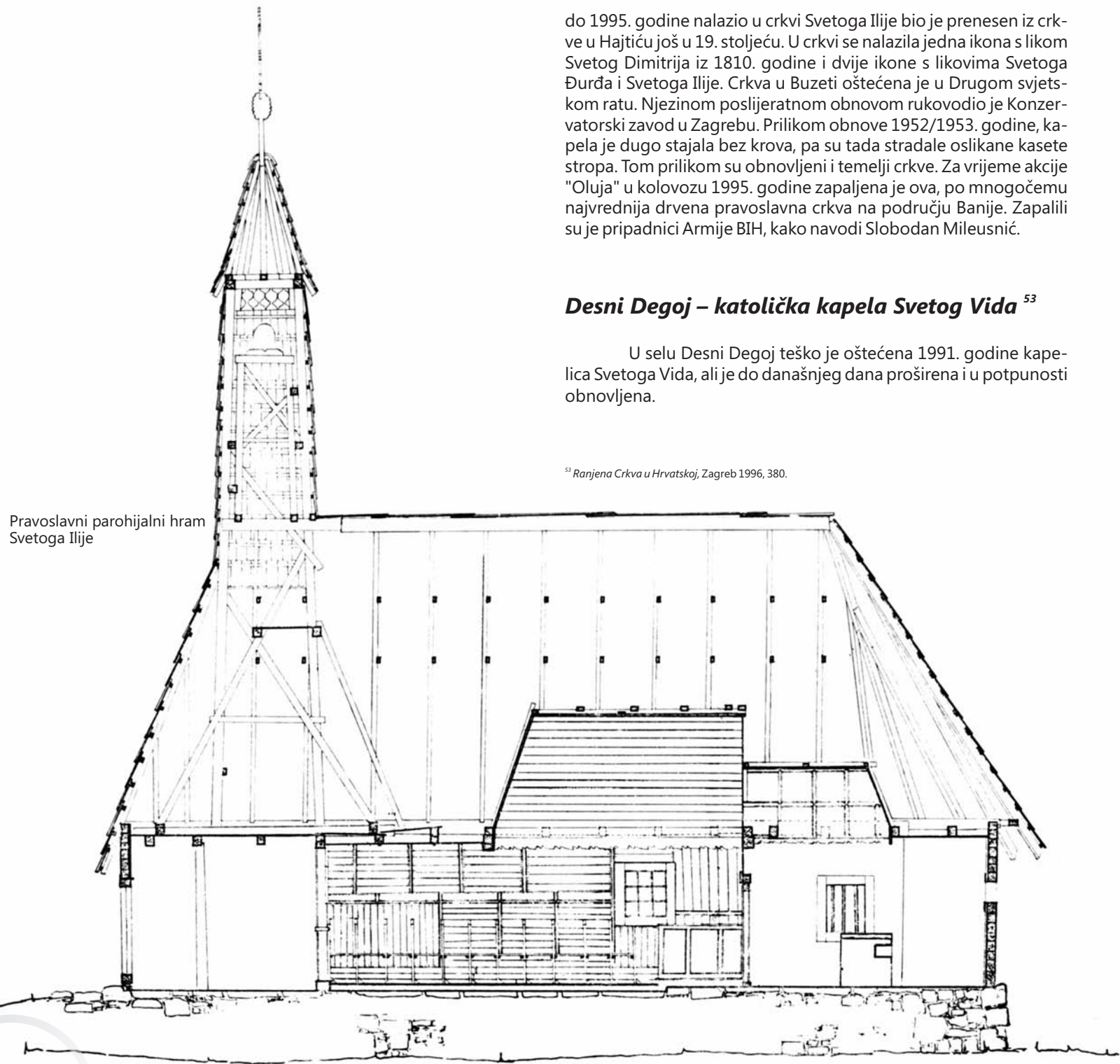
Buzeta – pravoslavni parohijalni hram Svetoga Ilije⁵²

Mjesto Buzeta spominje se već 1563. godine, a naseljeno je pravoslavcima oko 1600. Drvena crkva je podignuta oko 1720., ali na mjestu koje bilo više u šumi, da bi na današnji položaj bila prenesena 1740. O tome prenošenju crkve iz šume u mjesto postoje i legende. Čini se da je tijekom 18. stoljeća ta crkva bila filijala parohije u selu Hajtić, i da je bila posvećena Svetom Nikoli, budući da je parohijalna crkva bila posvećena Svetom Iliji. Radikalna obnova ove građevine uslijedila je 1849. godine, a ta se godina nalazila urezana pod stožastim krovom od šindre na zvoniku. Ikonostas koji se

Pravoslavni parohijalni hram Svetoga Ilije u Buzeti, prije 1995.

⁵² www.eparhija-gornjokarlovačka.hr; M. Miljanović, "Devastacija pravoslavnih crkava u Hrvatskoj – gornjokarlovačka Eparhija" u: *Srpski glas*, Topusko, april 1991, 12-13; M. Kosovac, *Srpska pravoslavna mitropolija karlovačka po podacima od 1905.*, Sremski Karlovci 1910, 934-935; Đ. Cvitanović, *Sakralna arhitektura baroknog razdoblja, knjiga I., Gorički i gorsko-dubički arhidakonati*, Zagreb 1985, 182-195, 305, 306; Iskaz Vasilije Muždeka, Buzeta (Glina); Đ. Vandura – B. Popovčak – S. Cvetnić, *Schneiderov fotografski arhiv – hrvatski spomenici kulture i umjetnosti*, Zagreb 1999, 204; Đ. Cvitanović, "Sakralna arhitektura – riznica umjetničke baštine glinskog kraja" u: *Glina - Glinski kraj kroz stoljeća*, Glina 1988, 499 – 503; S. Mileusnić, *Duhovni genocid 1991-1995 (1997)*, Beograd 1997, 50.

Pravoslavni parohijalni hram
Svetoga Ilije

do 1995. godine nalazio u crkvi Svetoga Ilije bio je prenesen iz crkve u Hajtiću još u 19. stoljeću. U crkvi se nalazila jedna ikona s likom Svetog Dimitrija iz 1810. godine i dvije ikone s likovima Svetoga Đurđa i Svetoga Ilije. Crkva u Buzeti oštećena je u Drugom svjetskom ratu. Njezinom poslijeratnom obnovom rukovodio je Konzervatorski zavod u Zagrebu. Prilikom obnove 1952/1953. godine, kapela je dugo stajala bez krova, pa su tada stradale oslikane kasete stropa. Tom prilikom su obnovljeni i temelji crkve. Za vrijeme akcije "Oluja" u kolovozu 1995. godine zapaljena je ova, po mnogočemu najvrednija drvena pravoslavna crkva na području Banije. Zapalili su je pripadnici Armije BiH, kako navodi Slobodan Mileusić.

Desni Degoj – katolička kapela Svetog Vida⁵³

U selu Desni Degoj teško je oštećena 1991. godine kapelica Svetoga Vida, ali je do današnjeg dana proširena i u potpunosti obnovljena.

⁵³ Ranjena Crkva u Hrvatskoj, Zagreb 1996, 380.

Desni Degoj - katolička kapela Svetoga Vida

Donje Selište – pravoslavni filijalni hram Svetoga Arhanđela Mihajla⁵⁴

Jedna od rijetko sačuvanih drvenih crkvenih građevina na području čitave Banije nalazi se izvan mjesta Donje Selište, na pravoslavnom groblju. Kapelica je smještena na pola puta između Gornjeg i Donjeg Selišta, skrivena u borovima, izvan asfaltiranog puta. To je vrlo vjerojatno i razlog zašto građevina nije stradala. Povjesničarka umjetnosti Đurđica Cvitanović piše osamdesetih godina da je kapelica bila nedavno najnužnije obnovljena (1980 godine). Do današnjeg dana mala je građevina ostala u dobrom stanju. Već

⁵⁴ www.eparhija-gornjokarlovačka.hr; M. Miljanović, "Devastacija pravoslavnih crkava u Hrvatskoj – gornjokarlovačka Eparhija" u: *Srpski glas*, Topusko, februar – mart 1991, 12 - 13; Đ. Cvitanović, *Sakralna arhitektura baroknog razdoblja, knjiga I, Gorički i gorsko-dubički arhidakonat*, Zagreb 1985, 185, 186, 187, 191, 194, 198; Đ. Cvitanović, "Sakralna arhitektura – riznica umjetničke baštine glinskog kraja" u: *Glina - Glinski kraj kroz stoljeća*, Glina 1988, 499 – 503; Arhiv Jugoslavije, fasc. 715, Zapisnik B. Sužnjević, 12. svibnja 1943, 5.

za obilaska profesora A. Schneidera kapelica je imala na drvenom tornjiću limenu kapicu i predvorje obijeno daskama piljenicama. Krov je bio pokrit biber-crijepom. Najveći dio kapele je napravljen od kalane hrastovine, rustično spojene, a mali prozori se zatvaraju priklopima. Niski temelji su pojačani cementom. Vanjske stijene su bijeljene zato da bi se stekao dojam zidane crkve. A. Schneider smatra da je kapela iz 1827. godine, ali je vjerojatnije da je tada kapela obnovljena. Na ulazu stoji godina 1720.; ipak, s obzirom na arhitektonske elemente, vjerojatnije je da je sagrađena krajem osamnaestog stoljeća. U vrijeme NDH ustaše su građevinu opljačkali i zatvorili.

Donje Selište - pravoslavni hram Svetoga Arhanđela Mihajla

Donji Klasnić – pravoslavni parohijalni hram Svetoga Duha⁵⁵

Stara pravoslavna crkva Svetoga Duha, sagrađena 1879. godine lijevo od ceste koja vodi od Gline do Dvora, oštećena je od strane partizana u siječnju 1942. godine te je 1978. godine pokrivena krovom da se ne bi urušila.

Donji Klasnić - pravoslavni hram Svetoga Duha

Donji Viduševac – katolička kapela Srca Isusova⁵⁶

Kapelica Srca Isusova u Donjem Viduševcu teško je oštećena 1991. godine, ali je do danas u potpunosti obnovljena.

Donji Viduševac - katolička kapela Srca Isusova

Dragotina – pravoslavni parohijalni hram Uspenja Presvete Bogorodice⁵⁷

Mjesto Dragotina smjestilo se uz cestu koja povezuje Glinu s Dvorom. Dvije stare katoličke crkve u Perni (općina Topusko) i

⁵⁶ *Ranjena Crkva u Hrvatskoj*, Zagreb 1996, 332.

⁵⁷ www.eparhija-gornjokarlovacka.hr; M. Miljanović, "Devastacija pravoslavnih crkava u Hrvatskoj – gornjokarlovačka Eparhija" u: *Srpski glas*, Topusko, april 1991, 12 - 13; M. Kosovac, *Srpska pravoslavna mitropolija karlovačka po podacima od 1905.*, Sremski Karlovci 1910, 938-939; Đ. Cvitanović, *Sakralna arhitektura baroknog razdoblja, knjiga I., Gorički i gorsko-dubički arhidakonati*, Zagreb 1985, 180, 307; Iskaz dr. Đuro Zatezalo, Karlovac

⁵⁵ www.eparhija-gornjokarlovacka.hr; M. Miljanović, "Devastacija pravoslavnih crkava u Hrvatskoj – gornjokarlovačka Eparhija" u: *Srpski glas*, Topusko, april 1991, 12-13; M. Kosovac, *Srpska pravoslavna mitropolija karlovačka po podacima od 1905.*, Sremski Karlovci 1910, 941-942.

u Dragotini adaptirane su 1760. godine za potrebe pravoslavnih. Obje su bile posvećene Uspenju Presvete Bogorodice. U Dragotini je stara crkva iz srednjeg vijeka, zamijenjena novom, historicističkom građevinom 1910. godine. Lokacija crkve poznata je i po nalazima iz rimskog doba (miljokaz) i drugim spolijama koje su djelomično ugrađene u zdanje. Crkvu su ustaše zapalili u Drugom svjetskom ratu, a godine 1988. završena je njezina obnova koju su financirali stanovnici Bijelih Voda u emigraciji u SAD-u. Godine 1995., nakon akcije Oluja, pripadnici Hrvatske vojske provalili su u crkvu, a 2000. godine završena je obnova građevine. Parohijalni dom je u ruševinama.

Dragotina - pravoslavni hram Uspenja Presvete Bogorodice

Dvorišće – katolička kapela Svetoga Antuna Padovanskog⁵⁸

U selu Dvorišće, koje se nalazi iznad rijeke Gline nasuprot selu Prekopa, nalazi se kapela Svetoga Antuna Padovanskog. Kapela je smještena visoko iznad sela na strateški izabranom položaju s kojeg se pruža dobar pogled na Glinu i obronke Zrinske gore. Prva kapela je bila drvena i sagrađena je 1668. godine, a sadašnja kapela potječe iz 1743. godine. Ta je građevina znatno pregrađena u 19. stoljeću, a oko nje se nalazi groblje na kojem se pokopaju vojnici iz Hađera, Dvorišća, Male Soline i Jama. U Domovinskom ratu crkvu su teško oštetili pripadnici JNA i krajiške vojske, ali je do danas u potpunosti obnovljena.

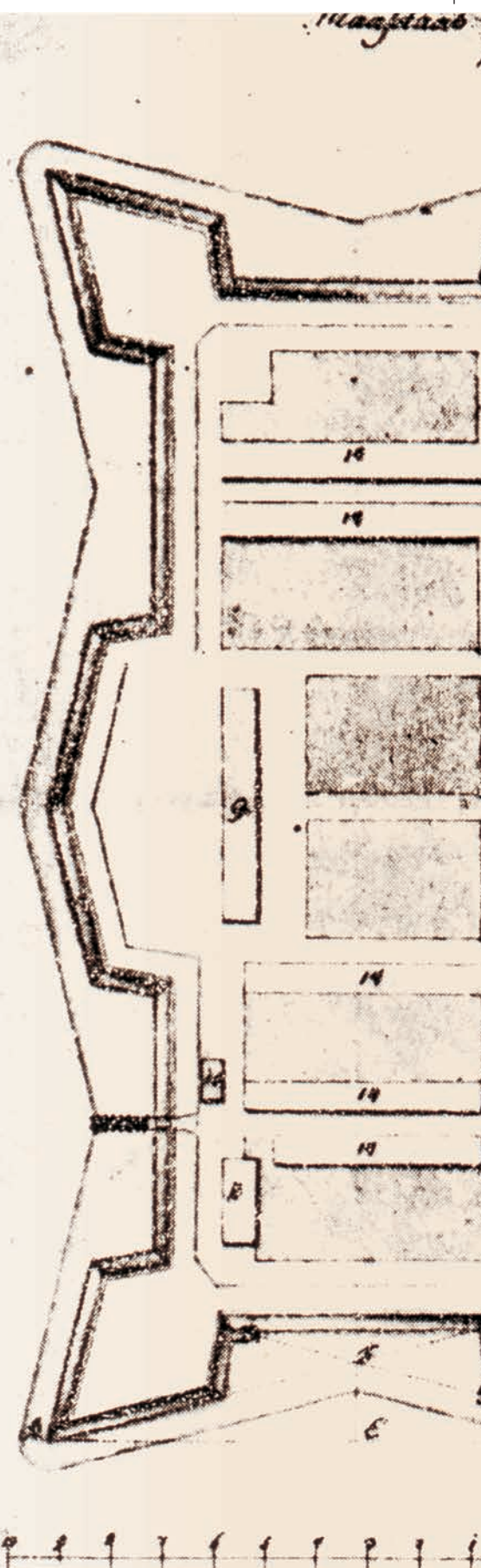
Dvorišće - katolička kapela Svetoga Antuna Padovanskog

⁵⁸ M. Dukić, *Glina i okolica*, Glina 1980, 255–257, 275; *Ranjena Crkva u Hrvatskoj*, Zagreb 1996, 332; Đ. Cvitanović, *Sakralna arhitektura baroknog razdoblja, knjiga I., Gorički i gorsko-dubički arhidakonat*, Zagreb 1985, 281; Z. Horvat, "Stanje katoličkih sakralnih građevina – spomenika kulture na Banovini nakon "Oluje" - kratak pregled" u: *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, sv. 24 (1998)–25(1999), 67; K. Gašljević, "Neke crtice iz povijesti naselja viduševačkog kraja tijekom XVIII. stoljeća" u: *Petrinjski zbornik: za povijest i obnovu zavičaja*, sv. 5–6, Petrinja 2003, 76; D. Baričević, "Pregled spomenika skulpture i drvorezbarstva 17. i 18. stoljeća s područja kotara Sisak" u: *Ljetopis JAZU*, knjiga 72, Zagreb 1967, 487–488.

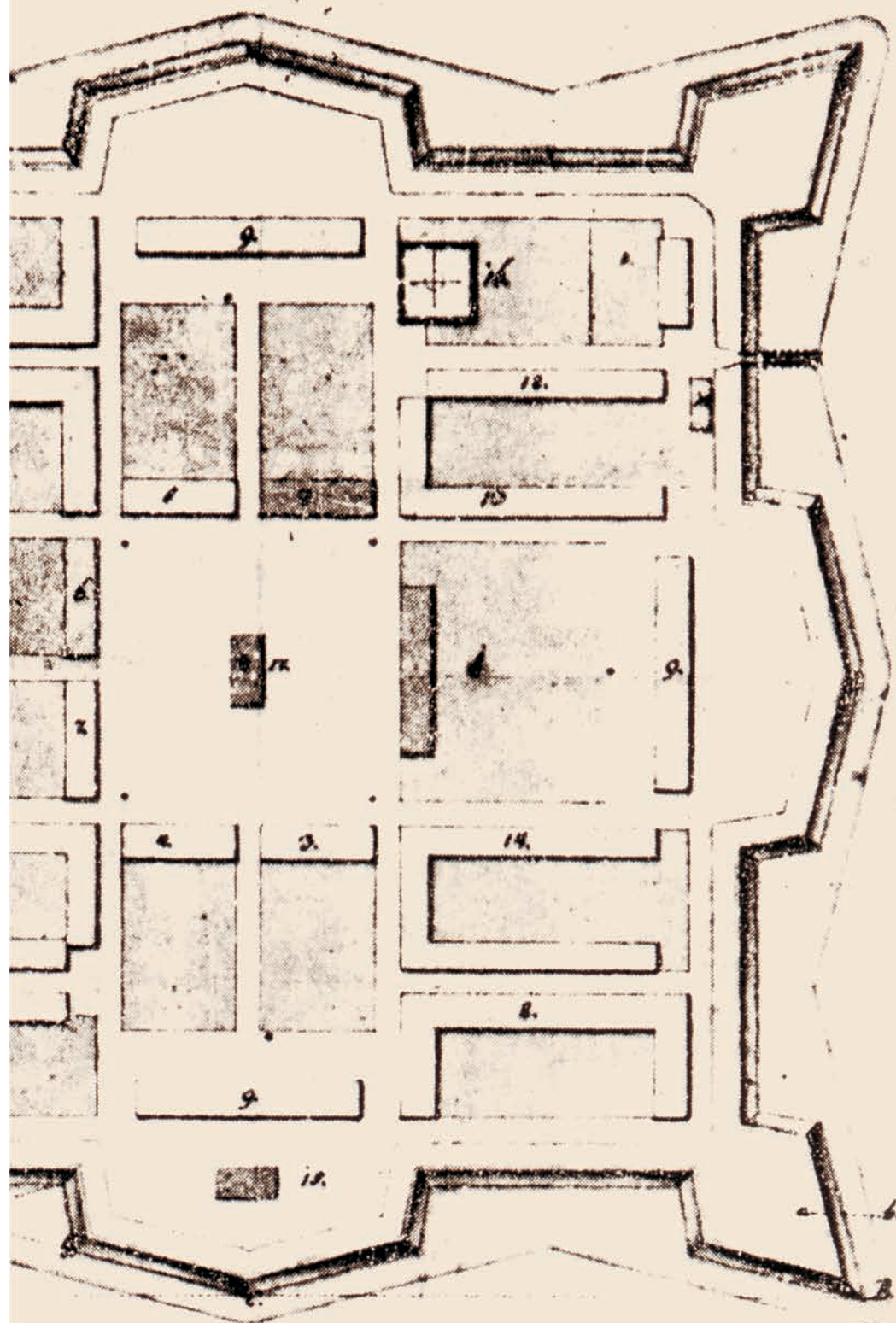
Glina - renesansna utvrda⁵⁹

Tijekom 16. stoljeća područje Glina je potpalo pod osmanlijsku vlast. Na prostoru današnjeg mjesta Glina nalazila se plavna ravnicu između rijeke Glina i potoka Maje, tako da je urbano formiranje grada Glina počelo tek u prvoj polovici 18. stoljeća. Područje današnje Banije Osmanlije su napustili tijekom Velikog bečkog rata (1683. – 1699.) godine 1689. Tada se granica između dvaju carstava ustalila na rijeci Uni. Nakon toga, nastupilo je razdoblje obnove nekadašnjih tvrđava na prostoru Banske krajine, ali i podizanje novih, modernijih utvrđenja. Kad je vojska zaposjela područje Glina 1689. godine, glavna utvrda se nalazila u blizini današnjeg sela Sračica (Svračica). Odluku o gradnji nove utvrde na području Glina donosi u prvoj polovici 18. stoljeća tadašnji ban Josip Esterházy, koji tražiiskusne graditelje, pa mu car Karlo III. godine 1735. šalje graditelja Du Portal de Manteaua. Taj je graditelj trebao pregledati sve stare utvrde te dati troškovnik za popravak starih i gradnju nove utvrde na sutoku rijeke Glina i potoka Maje. Tijekom zime 1736. godine Du Portal je razradio planove za gradnju, tako da je iste godine sagrađena tipična renesansna utvrda s obrambenim sustavom bedema i šanaca koji su napunjeni vodom. U današnjim granicama grada Glina utvrda je smještena u njezinu krajnjem sjeverozapadnom kutu između Sajmišta i Parka bana Josipa Jelačića, točnije na prostoru između policijske postaje i zgrade Suda, na trgu Petra Krešimira IV. Izgled glinske utvrde ilustriraju stari planovi iz 18. stoljeća. Sama utvrda je zamišljena kao manji prostor, otok, prosječne širine 140 metara, okružen vodenim jarkom koji se vodom opskrbljivao iz rijeke Glina. Unutar toga prostora nalazile su se veće i manje zgrade. Utvrda je bila građena u obliku šesterokuta. Uz rubove šanca bili su podignuti visoki zemljani bedemi koji su završavali drvenom palisadom. U utvrdu se ulazilo iz smjera Jukinca preko drvenog podiznog mosta. Zgrade u utvrdi bile su nastambe za smještaj vojske i vojne uprave, te pripadajući: zatvori, barutane, skladišta municije i ostalo. Gotovo sve zgrade bile su sagrađene od drveta. Za crkvu su vojnici upotrebljavali jednu prostoriju u upravnoj zgradi, za koju se spominje u spisima da je najpodjednija. Godinu dana nakon što je utvrda sagrađena, u jednoj od rijetkih zidnica unutar utvrde, održano je zasjedanje Hrvatskog sabora. O kojoj se zgradi radi, nije posve sigurno, ali je vrlo vjerojatno riječ o zgradi koja je postojala do 1960. godine, kada je srušena. Naselje Glina počelo se razvijati između obrambenog zida i utvrde. Uz poljodjelsko stanovništvo u mjesto se doseljavaju i trgovci i obr-

⁵⁹ M. Kruhek, *Stari glinski gradovi i utvrde*, Zagreb 1987, 18–31; K. Petrić, "Prostor glinske utvrde u kojoj je održan Sabor 1737. godine" u: *Državnost: časopis za politiku, znanost, kulturu i gospodarstvo*, br. 1(1997), 343–350; M. Dukić, *Glina i okolica*, Glina 1980, 81–92; M. Kruhek, "Fortifikacijska arhitektura Vojne krajine na području današnje općine Glina" u: *Glina - Glinski kraj kroz stoljeća*, Glina 1988, 23–29; I. Maroević, "Prostorni razvitak gradskog naselja Glina" u: *Glina - Glinski kraj kroz stoljeća*, Glina 1988, 432–438; A. Žmegač, *Bastioni kontinentalne Hrvatske: prilog poznavanju fortifikacijskog graditeljstva u Hrvatskoj od 16. do 18. stoljeća*, Zagreb 2000, 102–103.

120 oder 100 Klafter oder 000 Schritt
1790

A.B. 600 Schritt oder 240 Klafter = 450 Maß

A.C. 000 120 . .

C.B. 15 . .

C.F. 28 . .

C.D. 87 . .

Nota der Platz ist 60 Klafter lang und breit
die Seiten aber sind 5 Klafter breit.

№ 1 Obrist

- . 2 Major
- . 3 Pfarrer
- . 4 Nachausführer mit dem Regimente Lüne
- . 5 Auditor und Gerichtes Zener.
- . 6 Regiments Chirurgus und Inspect: Offt
- . 7 Wirtshaus
- . 8 Spital
- . 9 Casern
- . 10 Thormacht.
- . 11 Propst
- . 12 Brod } Magazin
- . 13 Mehl }
- . 14 Burgerchaft
- . 15 Pulver Magazin
- . 16 Rop Mühle
- . 17 Kirche.
- . Brun

tnici djelatnošću vezani za vojne potrebe. U prvoj godini nakon nastanka utvrde u Glini je naseljeno već između 200 i 250 stanovnika. Već 1745. godine, utvrda u Glini postaje središte I. banske pukovnije, a paralelno s rastom važnosti ovoga utvrđenja, raste i broj stanovnika i objekata oko renesansnih bedema. Tako je 1769. godine podignuta barokna kapela svetoga Ivana Nepomuka.

Prvi tragovi zapuštanja bastiona započinju za vrijeme francuske uprave (1809–1813), kada su zatrpani šanci oko utvrde. Zatrpanje šanaca je razumljivo, budući da se utvrda u Glini nalazila prilično daleko od turske granice. Glina se nakon toga razvija poput drugih krajiških gradova (Bjelovara, Petrinje i Nove Gradiške). Potpuno zatiranje ostataka utvrde uslijedilo je nakon 1945. godine, kada su porušeni bedemi, potpuno zatrpani šanci i porušene sve stare zgrade. Regulacijom rijeka Gline i Maje promijenjeni su i prirodni elementi stare utvrde. Velika je šteta što je utvrda u Glini potpuno uništena, tako da tek dobar poznavalac renesansne gradnje i situacije na terenu može u strukturi današnje Gline prepoznati mjesto gdje su se nekada nalazili bastioni i šanci. Utvrde u Karlovcu, Slavanskom Brodu i Osijeku ostale su barem djelomično sačuvane u sklopu gradova u kojima su se nalazile. Slična glinskoj situaciji su stanja utvrda u Koprivnici i Virovitici, koje su nestale u ustroju modernih gradova. Budući da je utvrda bila zemljana, arheološka istraživanja ne bi pomogla u rasvjetljavanju prošlosti grada Gline. Jedinu mogućnost za istraživanje prostornog razvitka Gline pruža proučavanje starih krajiških planova i katastarskih karata.

Glina – katolička župna crkva Svetoga Ivana Nepomuka⁶⁰

Prvotna crkva u Glini nalazila se u jednoj sobi unutar jedine zidane zgrade u naselju. Prva kapelica, (budući da je u to vrijeme Glina još pripadala župi Sračica), bila je podignuta u jugoistočnom dijelu sadašnjeg parka 1769. godine. Kad je u Glini osnovana župa 1800. godine, ova kapelica je služila kao župna crkva. Korištena je sve do 1830., da bi po posvećenju nove župne crkve bila srušena. Župna crkva svetoga Ivana Nepomuka sagrađena je 1827. godine, u vrijeme kada su sagrađene i crkve u obližnjim mjestima Maja, Viduševac, Mala Solina i Topusko. Crkvu je gradio Bartol Feilbinger, graditelj pravoslavne crkve u Glini, koja je završena iste godine kada i katolička. Glavni pokrovitelj gradnje župne crkve bio je car Franjo, koji je snosio cjelokupne troškove gradnje. Crkva je

⁶⁰ M. Dukić, *Glina i okolica*, Glina 1980, 117–169, 268–270; *Spomenica župa Maja, Glina, Viduševac i Mala Solina*, Glina 1998, 468, 469; Đ. Cvitanović, "Sakralna arhitektura – riznica umjetničke baštine glinskog kraja" u: *Glina – Glinski kraj kroz stoljeća*, Glina 1988, 499–503; Z. Horvat, "Stanje katoličkih sakralnih građevina – spomenika kulture na Banovini nakon "Oluje" – kratak pregled" u: *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, sv. 24 (1998)–25(1999), 58; *Ranjena Crkva u Hrvatskoj*, Zagreb 1996, 333; Đ. Cvitanović, *Sakralna arhitektura baroknog razdoblja, knjiga 1., Gorički i gorsko – dubički arhidakonat*, Zagreb 1985, 276–277; D. Baričević, "Pregled spomenika skulpture i drvorezbarstva 17. i 18. stoljeća s područja kotara Sisak" u: *Ljetopis JAZU*, knjiga 72, Zagreb 1967, 488–489.

blagoslovljena na carev rođendan, 12. veljače 1830. godine. Po svojem vanjskom izgledu ona je sličila svim nabrojenim katoličkim crkvama. Njezina dužina iznosila je 29 metara, a širina 13,60 metara. Crkveni toranj nije imao gromobrana, pa je to bio uzrok što je vrlo često stradavao od gromova. Ipak, 1874. postavljen je gromobran koji je štiti toranj od takvih nepogoda. Vrijedna su bila ulazna vrata, remek-djelo domaćih bravara bila su postavljena 1914. godine. Za vrijeme Domovinskog rata crkvu su potpuno uništili pripadnici JNA i krajiške vojske, tako da od nje nije ostao niti kamen na kamenu. Nakon rata sagrađena je nova moderna crkva posvećena Svetom Ivanu Nepomuku na drugome mjestu, a na temeljima stare crkve postavljen je križ.

Glina - župna crkva svetog Ivana Nepomuka, prije 1991. godine

Glina – pravoslavni parohijalni hram Rođenstva Presvete Bogorodice⁶¹

Glinska crkva je sinonim za jednu od najgorih tragedija srpskog naroda u NDH. Od 29. srpnja do 3. kolovoza 1941. godine u crkvi je pobijen velik broj pravoslavnih Srba. Crkva u kojoj su Srbi pobijeni u Glini danas više ne postoji, a na njezinu je mjestu podignut 1969. godine Spomen-dom, koji je nakon "Oluje" preimenovan u Hrvatski dom. Krajem rujna 1995. spomen-ploče s imenima pobijenih Srba razbili su vojnici u uniformama Hrvatske vojske. Rušenje starije građevine započelo je nakon pokolja. Ustaše su, želeći uništiti svaki trag zločina koji su počinili u crkvi, 12. kolovoza 1941. godine, povjerali graditeljima Antonu Gregoriću iz Jukinca i Stjepanu Fajferu iz Prekope rušenje crkve. Crkvene dragocjenosti kupili su ustaše, a zvona i sve metalne predmete uzela je glinska župa. Početak povijesti ove crkve vezan je za treće desetljeće 19. stoljeća, kada je velik broj crkava u Gornjokarlovačkoj eparhiji dao sagraditi Lukijan Mušicki. Zna se da je Mušicki staru drvenu crkvu dao pretvoriti u školu, ali se ne zna kada je točno podignuta zidana crkva. Prikupljanje novca za podizanje ove građevine započelo je 1822. godine. Naime, iz te godine posjedujemo popis priložnika za gradnju hrama. Iako svi shematizmi navode kao godinu gradnje 1827., moguće je da je crkva dovršena već 1826., a da je posvećena tek 1827. godine. Graditelj ove vrijedne građevine bio je Bartol Felbinger. U isto vrijeme kada je podignuta pravoslavna crkva, katolici su podigli župnu crkvu Svetoga Ivana Nepomuka od koje, kao i od pravoslavne, nije ostao do danas ni kamen na kamenu. Bartol Felbinger značajno je utjecao na gradnju i ostalih crkava na području Banije u trećem deceniju 19. stoljeća. Većina njih je građena po uzoru na glinsku crkvu, kako navodi Đurđica Cvitanović, povjesničarka umjetnosti, u duhu baroknog klasicizma. Bogorodičina crkva, po arhitektonskoj koncepciji bila je jednobrodna građevina pravokutne osnove, sa visokim zvonikom na zapadnoj i užim oltarskim prostorom na istočnoj strani. Lađa je bila zasvođena poluobljčastim svodom i podijeljena na tri traveja. Crkva je bila građena od opeke. Na primjeru glinske crkve moguće je vidjeti kako je u Vojnoj krajini bio uniforman stil gradnje crkava u prvoj polovini 19. stoljeća. Gotovo sve crkve koje su građene za vrijeme stolovanja Lukijana Mušickog građene su na isti način. Zanimljivo je da se ni katoličke crkve ne razlikuju mnogo od pravoslavnih. O unutrašnjosti crkve saznajemo ponajviše preko jedne sačuvane fotografije ikonostasa. Crkva je iznutra bila vrlo prostrana i bogato opremljena crkvenim namještajem, te ukrašena slikama i ikonama. Lađa je od praprate bila odi-

⁶¹ www.eparhija-gornjokarlovacka.hr; M. Miljanović, "Devastacija pravoslavnih crkava u Hrvatskoj – gornjokarlovačka Eparhija" u: *Srpski glas*, Topusko, februar–mart 1991, 12-13; M. Kosovac, *Srpska pravoslavna mitropolija karlovačka po podacima od 1905.*, Sremski Karlovci 1910, 937 – 938; M. Miljanović, "Bogorodičina crkva u Glini" u: *Glina – Glinski kraj kroz stoljeća*, Glina 1988, 504–511; Đ. Cvitanović, *Sakralna arhitektura baroknog razdoblja, knjiga I., Gorički i gorsko-dubički arhidakonat*, Zagreb 1985, 205; D. Čubrčić–M. Krković, *Stradanje Srba u pravoslavnoj crkvi u Glini i rušenje spomenika*, Beograd–Knin 2005; Iskaz dr. Đuro Zatezalo, Karlovac.

jeljena niskom drvenom pregradom. Pod crkve bio je popločen manjim pravokutnim kamenim pločama. Najveća dragocjenost glinske crkve bio je njezin ikonostas, rad slikara Pavla Simića. Nova glinska crkva podignuta je na novom mjestu 1963. godine i posvećena je Svetom Georgiju. Na pravoslavnom groblju u Glini nalazila se filijalna crkva Svetoga Georgija koju su ustaše 1943. godine do temelja srušili topovskim granatama. Danas se na njezinu mjestu nalazi grobnica poubijanim Srbima, žrtvama ustaškog terora.

Glina - nova pravoslavna crkva Svetoga Georgija

Glinsko Novo Selo – katolička kapela Svetoga Blaža⁶²

Na uzvisini iznad ceste Glina – Petrinja nalazi se Glinsko Novo Selo, za koje se zna, kako piše Dukić, da je nastalo 1731. go-

⁶² *Ranjena Crkva u Hrvatskoj*, Zagreb 1996, 333; Đ. Cvitanović, *Sakralna arhitektura baroknog razdoblja, knjiga I., Gorički i gorsko-dubički arhidakonat*, Zagreb 1985, 277; M. Dukić, *Glina i okolica*, Glina 1980, 181 – 187, 274; *Novo Selo Glinsko*, Petrinja 2007; D. Baričević, "Pregled spomenika skulpture i drvorezbarstva 17. i 18. stoljeća s područja kotara Sisak" u: *Ljetopis JAZU*, knjiga 72, Zagreb 1967, 497.

dine. Naime, nakon seljačke bune 1730. godine, spaljena su sela Budrovec i Pavlovec, koja su se nalazila južnije od današnjeg Glinškog Novog Sela. Žitelji tih spaljenih sela, nakon propasti bune, osnivaju Novo Selo, koje je tek kasnije dobilo pridjev "glinsko". Već 1749/50. godine sagrađena je u Novom Selu zidana kapelica u čast Svetom Blažu i Benediktu. Interesantno je da je ova kapela egzistirala sve do 1909. godine, kada ju je teško ošteti potres i kad su mještani pokušali popraviti strop kapele, ali ju je novi potres 1910. godine srušio do kraja. Ruševine kapele su stajale još vrlo dugo, no mještani su s vremenom razvukli kamenje za gradnju svojih kuća i nasipavanje putova. Dana 3. ožujka 1939. završena je gradnja druge kapelice, koja je stajala do 1991. godine. Ta je kapelica bila djelomično sagrađena od drveta. Tragovi stare kapele još se i danas poznaju na groblju. Kapelu iz 1939. godine spalili su pripadnici JNA i krajiške vojske 1991., a na njezinu mjestu je nakon rata podignuta nova, zidana građevina.

Katolička kapela Svetoga Blaža u Glinском Novom Selu

Gornje Jame – pravoslavni filijalni hram Svete Petke⁶³

U Gornjim Jamama, jedinom pravoslavnom selu koje je smješteno sjeverno od ceste Petrinja – Glina, nalazila se pravoslavna kapela Svete Petke, koja se od starosti i dotrajalosti srušila.

Gornje Jame - zaraslo pravoslavno groblje

Gornje Selište - pravoslavni filijalni hram Svete Katarine⁶⁴

Pravoslavna crkva Svete Katarine iznad sela Donje Selište bila je vrlo malena. Nalazila se na pravoslavnom groblju, a iz Drugog svjetskog rata izašla je neoštećena. Međutim, sedamdesetih godina prošloga stoljeća crkva je izgorjela nesretnim slučajem, zbog ostavljenih svijeća na grobovima. Do današnjeg dana poznaju se tragovi na groblju gdje je građevina stajala.

⁶³ M. Miljanović, "Devastacija pravoslavnih crkava u Hrvatskoj – gornjokarlovačka Eparhija" u: *Srpski glas*, Topusko, februar – mart 1991, 12–13.

⁶⁴ www.eparhija-gornjokarlovačka.hr; M. Miljanović, "Devastacija pravoslavnih crkava u Hrvatskoj – gornjokarlovačka Eparhija" u: *Srpski glas*, Topusko, februar–mart 1991, 12–13.

Gornje Selište - pravoslavni filijalni hram Svete Katarine 1963.
(Gradski muzej Sisak, inv. br. 121)

Gornji Klasnić – pravoslavni filijalni hram Svete Petke⁶⁵

Hram Svete Petke u Gornjem Klasniću podigao je Vasilije Muždeka iz Buzete 1980. godine. Radi se o malom grobljanskom hramu koji se smjestio visoko iznad sela Dabrine, na krajnjem sje-

⁶⁵www.eparhija-gornjokarlovacka.hr; M. Miljanović, "Devastacija pravoslavnih crkava u Hrvatskoj – gornjokarlovacka Eparhija" u: *Srpski glas*, Topusko, april 1991, 12-13; M. Kosovac, *Srpska pravoslavna mitropolija karlovačka po podacima od 1905.*, Sremski Karlovci 1910, 934-935.

vernem dijelu sela Gornji Klasnić. Hram je u izuzetno dobrom stanju. Na mjestu novoga hrama postojao je i stariji hram posvećen također Svetoj Petki, koji je bio sagrađen od drveta, a spalio ga je Đuro Relić iz Gornjeg Klasnića 14. rujna 1941. godine.

Gornji Klasnić - filijalni hram Svete Petke

Gračanica Šišinečka – katolička kapela Svetoga Antuna⁶⁶

U selu Gračanica Šišinečka, koje se nalazi uz samu desnu obalu Kupe, nalazi se kapela Svetoga Antuna, novijeg datuma. Ova je kapela teško stradala u rujnu 1991. godine od strane JNA i krajiške vojske, ali je do danas u potpunosti obnovljena.

⁶⁶M. Dukić, *Glina i okolica*, Glina 1980, 285; *Ranjena Crkva u Hrvatskoj*, Zagreb 1996, 381.

Gračanica Šišinečka - katolička kapela Svetoga Antuna

Hađer – katolička kapela Majke Božje Lurdske⁶⁷

Kapela u Hađeru bila je male površine, a u potpunosti su je uništili pripadnici JNA i krajiške vojske između rujna i prosinca 1991. godine. Do današnjih dana nije obnovljena usprkos želji mještana.

⁶⁷M. Dukić, *Glina i okolica*, Glina 1980, 275; *Ranjena Crkva u Hrvatskoj*, Zagreb 1996, 337.

Hađer - katolička kapela Majke Božje Lurdske, prije 1991. godine

Hajtić – pravoslavni parohijalni hram Prijenosa moštiju Svetoga Nikole⁶⁸

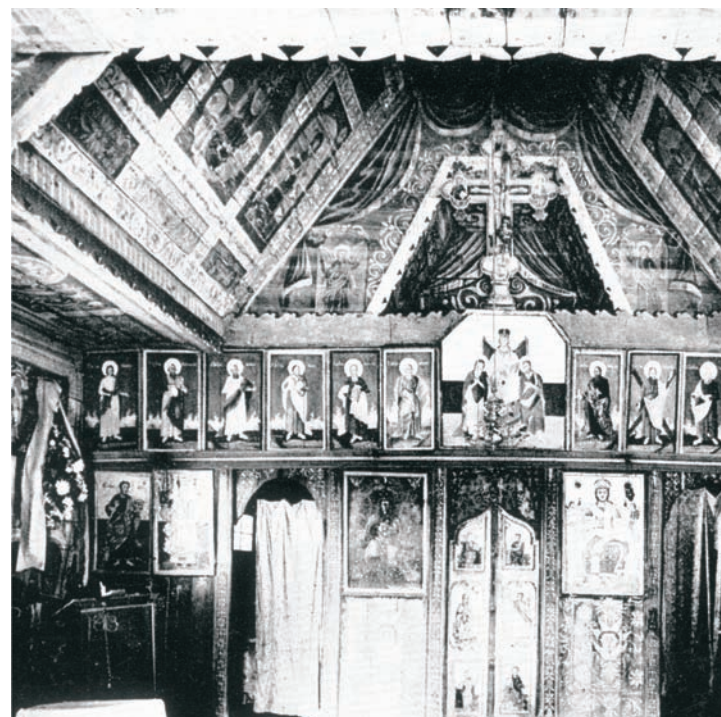
Na mjestu današnje nezgrapne građevine u Hajtiću, do 1941. godine nalazila se predivna drvena crkva koja je bila podignuta 1777. godine. Crkva u Hajtiću bila je istog tipa kao i crkva u Buzeti, ali je imala unutrašnjost oslikanu u 18. i 19. stoljeću. Schneider, koji je obilazio crkvene i svjetovne objekte prije Drugog svjetskog rata, snimio je vanjštinu i unutrašnjost ovog objekta, koji je progutao plamen nakon uspostave NDH. Ovu su crkvu spalili velikokladuški ustaše 19. prosinca 1941. godine. Na fotografiji se vidi

Hajtić - parohijalni hram Prijenosa moštiju Svetoga Nikole, prije 1941. g.

⁶⁸ www.eparhija-gornjokarlovacka.hr; M. Miljanović, "Devastacija pravoslavnih crkava u Hrvatskoj – gornjokarlovačka Eparhija" u: *Srpski glas*, Topusko, februar – mart 1991, 12-13; M. Kosovac, *Srpska pravoslavna mitropolija karlovačka po podacima od 1905.*, Sremski Karlovci 1910, 949-950; Đ. Cvitanović, *Sakralna arhitektura baroknog razdoblja, knjiga I., Gorički i gorsko-dubički arhidakonat*, Zagreb 1985, 180, 181, 185, 190, 191, 192, 193, 195, 305, 306; Đ. Vandura – B. Popovčak – S. Cvetnić, *Schneiderov fotografski arhiv – hrvatski spomenici kulture i umjetnosti*, Zagreb 1999, 240–241.

da je iznad lađe stajao tornjić koji je, kao i lađa, bio pokriven šindrom. Na mjestu stare crkvice podignuta je nova, koja nikada nije završena. U parohijalnom domu vršena je služba, pa se ondje nalazi i novi ikonostas.

Hajtić - paroh. hram Prijenosa moštiju Svetoga Nikole iznutra, prije 1941. g.

Hajtić - nezavršeni hram Prijenosa moštiju Svetoga Nikole, 2007. g.

Ilovačak – katolička kapela Svetog Petra i Pavla

Kapelu u Ilovačku uništili su u potpunosti pripadnici JNA i krajiške vojske, a do današnjih je dana podignuta nova, veća građevina na istom mjestu.

Ilovačak - kapela Svetog Petra i Pavla

Joševica – katolička kapela Majke Božje Lurdske ⁶⁹

Okolo jedan kilometar od ceste Dvor – Glina nalazi se selo Joševica. U njemu je postojala kapela Majke Božje Lurdske iz 1908. godine, kada su mještani koji su odselili u Ameriku dali priloge za podizanje građevine. Međutim, zbog dotrajalosti, kapela je sruše-

⁶⁹ M. Dukić, *Glina i okolica*, Glina 1980, 174–177, 274; *Ranjena Crkva u Hrvatskoj*, Zagreb 1996, 386.

Joševica - kapela Majke Božje Lurdske, 2008. g.

na 1968. godine, a već 1972. sagrađena je nova. Zemljište za ovu drugu kapelu poklonio je Nikola Šubarić, koji je i novčano pomogao građenje objekta. Crkvica je bila građena od armiranog betona, i u nju je moglo stati oko trideset osoba. Kapelica je u potpunosti razorena 19. prosinca 1991. od strane krajiške vojske i JNA. Godine 2005. na istom je mjestu sagrađena nova građevina.

Jukinac – katolička kapela Svetoga Križa ⁷⁰

Jukinac se nalazi uz glavnu cestu koja povezuje Glinu s Petrinjom. Mjesto Jukinac nekada se zvalo Crnolužec, a kapela Svetog Križa stajala je podalje od sela, na mjestu koje se danas naziva

⁷⁰ M. Dukić, *Glina i okolica*, Glina 1980, 169-174; Z. Horvat, "Stanje katoličkih sakralnih građevina – spomenika kulture na Banovini nakon "Oluje" - kratak pregled" u: *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, sv. 24 (1998)–25(1999), 72; *Ranjena Crkva u Hrvatskoj*, Zagreb 1996, 333; Đ. Cvitanović, *Sakralna arhitektura baroknog razdoblja, knjiga I., Gorički i gorsko - dubički arhidakonati*, Zagreb 1985, 277.

"Groblje". Kasnije je kapela premještena u predio koji se naziva "Majski deli". Put koji je vodio prema kapelici na "Majskim delima" i danas postoji, a po kapeli se čitavo selo neko vrijeme zvalo Križevljani. Godine 1748. prvi se put spominje ime Pijukinec, a nakon toga se naziv mjesta mijenja u Jukinac. Oko kapele se nalazilo groblje gdje su se pokapali pokojnici iz Prekope, jednog dijela Gline, Jukinca i Kihalca. Kapela na "Majskim delima" bila je drvena, na kamenim temeljima. Groblje oko kapele bilo je u upotrebi do prve polovice 19. stoljeća, a onda je napušteno, tako da se krajem 19. stoljeća više nisu mogli vidjeti tragovi kapele ni groblja. Sadašnja kapela Svetog Križa u Jukincu sagrađena je 1912. godine s lijeve strane ceste koja vodi od Gline prema Petrinji. Za vrijeme Domovinskog rata kapelicu su teško oštetili pripadnici JNA i krajiške vojske, ali je nakon rata obnovljena.

Jukinac - katolička kapela Svetoga Križa

Maja – katolička župna crkva Svetoga Proroka Ilije ⁷¹

Župna crkva Svetoga Ilije u Maji nalazi se desno od ceste koja vodi iz Gline u Dvor, preko potoka Maje, ispod starog grada Sračice. Današnja crkva je četvrta župna crkva sela Maja od kraja 17. stoljeća. Prva crkva se spominje kao drvena građevina iz 1698. godine, nalazila se na sračičkom groblju. Budući da je bila drvena, vrlo je brzo zamijenjena novijom, koja je potrajala sve do 1830. godine, kada je opet sagrađena nova crkva i to na mjestu uz potok, gdje se nalazi i današnja. Mijo Dukić, glinski župnik koji je napisao knjigu "Glina i okolica", žali što se nije sačuvala makar ruševina vrijednog zdanja druge crkve na sračičkom groblju. Do gradnje nove crkve uz potok župa je nosila ime Sračica, po ostacima staroga grada, ali kad je srednjovjekovni burg potpuno napušten, i župa je promijenila ime u Maja. Izgradnja najnovije, velike građevine završena je 1829. godine. Radilo se o zdanju karakterističnom za područje Vojne krajine. Glavni ulaz i toranj smješteni su u sjeveroistočnoj strani. S jugoistočne strane nalazi se sakristija s ulaznim vratima i jednim prozorom. Na tornju su četiri prozora, a postojao je sat, koji je uništen u Drugom svjetskom ratu. Kad je počeo rat u Hrvatskoj, JNA je pucala iz zrakoplova na toranj crkve u Maji. Tada je srušen zvonik, a urušile su se i bolte. Svećenik koji je bio u francuskim postrojbama UN spasio je dio inventara i odnio ga župniku u Malu Goricu. Nakon rata crkva je obnovljena, većim dijelom nanovo sagrađena, ali je do danas ostala neostakljena i neožbukana.

Maja - katolička župna crkva Svetog Proroka Ilije, 1995. godine

⁷¹ M. Dukić, *Glina i okolica*, Glina 1980, 191–238, 280–281; *Spomenica župa Maja, Glina, Vi-duševac i Mala Solina*, Glina 1998; Đ. Cvitanović, "Sakralna arhitektura – riznica umjetničke baštine glinskog kraja" u: *Glina - Glinski kraj kroz stoljeća*, Glina 1988, 499 – 503; Z. Horvat, "Stanje katoličkih sakralnih građevina – spomenika kulture na Banovini nakon "Oluje" - kratak pregled" u: *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, sv. 24 (1998) – 25(1999), 63; *Ranjena Crkva u Hrvatskoj*, Zagreb 1996, 338; Đ. Cvitanović, *Sakralna arhitektura baroknog razdoblja, knjiga I., Gorički i gorsko - dubički arhidakonati*, Zagreb 1985, 280; D. Baričević, "Pregled spomenika skulpture i drvorezbarstva 17. i 18. stoljeća s područja kotara Sisak" u: *Ljetopis JAZU*, knjiga 72, Zagreb 1967, 493.

Majske Poljane – pravoslavni parohijalni hram Vaznesenja Hristova⁷²

Na brdu iznad Majskih Poljana, skrivena raslinjem i izvan sela, nalazi se biser narodnog graditeljstva, hram Vaznesenja Hristova, zvana i Mlada Nedjelja. To nije u potpunosti drvena crkva. Njezina lađa i predvorje su zidani, a zvonik je obijen šindrom i pokriven lukovicom. Crkva je jednobrodna i podignuta je najkasnije 1820.g. Ta godina stoji i na ulaznim vratima. Lokalitet je u svakom slučaju stariji, a starija drvena crkva je stajala, vrlo vjerojatno, još više iznad mjesta. U potresu 1909.g. kapelica je bila znatno oštećena, pa je tada obnovljena i učvršćena željeznim sponama. Nakon Drugog svjetskog rata, 1946.g., počelo se sa sistematskim obnavljanjem kapelice, kojoj je tada crijep stavljen na krov, koji je do tada bio od šindre, a obnova je privedena kraju tek 1989. godine. U kapelici se nalazio ikonostas iz crkve Svetog Đurđa iz Gline, koja je uništena u Drugom svjetskom ratu. Pred ikonostasom se nalaze visoki svijećnjaci iz 1886. godine. "Nova crkva" je jednodostolni krajiški tip crkve, ali je po obliku i konstrukciji stropa i svoda vrlo tradicionalna i slična je kapelici u Gornjem Selištu kod Gline. Unutrašnjost je slikana, a nije isključeno da su slikane kasete svoda ovamo prenesene iz starije kapele koja je bila više na brdu. Pod je potaracan opekom. Nakon Domovinskog rata Vasilije Muždeka iz Buzeta dao je za ovu crkvu izraditi novi ikonostas koji i danas u njoj stoji.

Majske Poljane - pravoslavni hram Vaznesenja Hristova

⁷² www.eparhija-gornjokarlovacka.hr; M. Miljanović, "Devastacija pravoslavnih crkava u Hrvatskoj – gornjokarlovačka Eparhija" u: *Srpski glas*, Topusko, april 1991, 12-13; M. Kosovac, *Srpska pravoslavna mitropolija karlovačka po podacima od 1905.*, Sremski Karlovci 1910, 943; Đ. Cvitanović, *Sakralna arhitektura baroknog razdoblja, knjiga I., Gorički i gorsko-dubički arhidakonati*, Zagreb 1985, 187, 191, 192, 195, 197, 307; Iskaz Vasilije Muždeka, Buzeta (Glina); Đ. Cvitanović, "Sakralna arhitektura – riznica umjetničke baštine glinškog kraja" u: *Glina - Glinški kraj kroz stoljeća*, Glina 1988, 499–503.

Mala Solina – katolička župna crkva Ranjenog Isusa⁷³

Gradnja župne crkve Ranjenog Isusa u Maloj Solini započela je 1828. godine. Na mjestu današnje župne crkve stajala je prije toga drvena kapelica u kojoj je župnik služio misu radnim danom, budući da se uz nju nalazila župna kuća. Župna je crkva bila u pola sata udaljenim Gornjim Jamama. Izgradnju današnje župne crkve završio je 1830. godine graditelj Antun Stiedl iz Karlovca, a župa je do 1880. godine nosila ime Jame, iako je stara crkva u Jama-ma bila srušena. Crkva je prvi puta obnovljena 1911. godine. Godine 1989. u popravak crkve u Maloj Solini je uloženo 60.000 njemačkih maraka. Na taj način su mještani zaštitili crkvu od pucanja zidova i rušenja koja su kao posljedica nekadašnjih potresa opasno prijetila građevini. U rujnu 1991. crkvu su teško oštetili pripadnici JNA i krajiške vojske, a nakon toga je i zapaljena. I danas u Maloj Solini stoje ruševine ove građevine.

Mala Solina - župna crkva Ranjenog Isusa

Mali Gradac – Budim ili Ad Fines⁷⁴

Prapovijesno nalazište Budim iznad sela Mali Gradac do današnjih dana nije istraženo. Na koti 349, iznad sela Mali Gradac,

⁷³ M. Dukić, *Glina i okolica*, Glina 1980, 249-252, 278-279; *Spomenica župa Maja, Glina, Viduševac i Mala Solina*, Glina 1998; Đ. Cvitanović, "Sakralna arhitektura – riznica umjetničke baštine glinškog kraja" u: *Glina - Glinški kraj kroz stoljeća*, Glina 1988, 499–503; Z. Horvat, "Stanje katoličkih sakralnih građevina – spomenika kulture na Banovini nakon "Oluje" - kratak pregled" u: *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, sv. 24 (1998) – 25(1999), 63; *Ranjena Crkva u Hrvatskoj*, Zagreb 1996, 337; Đ. Cvitanović, *Sakralna arhitektura baroknog razdoblja, knjiga I., Gorički i gorsko-dubički arhidakonati*, Zagreb 1985, 280.

⁷⁴ A. Durman, "O geostrateškom položaju Siscije" u: *Opuscula archaeologica*, sv. 16, Zagreb 1992, 117 – 131; A. Durman, "Prilog za rekonstrukciju najranije povijesti" u: *Dvor na Uni*, Dvor na Uni 1991, 89 – 94.

Mali Gradac - položaj Budim / Ad Fines

nađeni su keramički nalazi koji pripadaju starijem i mlađem željeznom dobu. Na zaravnjenom vrhu vide se i opsežniji fortifikacijski zemljani radovi. Učitelj Vjekoslav Dukić, koji je ovdje istraživao krajem 19. stoljeća, navodi da su na toj lokaciji seljaci izoravanjem pronalazili opeku, željezo, olovne cijevi i bakreni novac.

Gradina Budim vrlo je vjerojatno bila i rimsko naselje Ad Fines kod kojeg se prolazilo kroz Anđelinu kosu, pa preko bila Zrinske gore da bi se došlo u Pounje. Podaci koje je donio učitelj Dukić ukazuju da se na brdu Budim radilo o rimskim nalazima. Nalazište u selu Dragotina, kuda je vodila cesta iz Malog Gradca za Topusko, otkriveno je 1900. godine, prilikom obnove pravoslavne crkve. Tada se, naime, naišlo na jedan stari grob pokriven pretesanim blokom rimskog miljokaza. Natpis je većim dijelom bio sačuvan, a nestala su samo početna slova u svakom redu. U obnovi je iz temelja stare crkve, kako javlja učitelj Rožić početkom 20. stoljeća, izvučeno i mnoštvo rimske opeke, velikih kamenih blokova i "ogromni kamen s dva lika u basreljefu". Očito je da se radilo o rimskoj nadgrobnoj steli. Na miljokazu iz Dragotine jasno se vidi oznaka milijacije: XIII milja. Arheolog Brunšmid je istakao kako je vrlo lako moguće da se izbrisalo jedno X s miljokaza, pa da je označena udaljenost od Siscie bila XXIII milja, što bi odgovaralo pravoj udaljenosti Dragotine i Siska po rimskoj cesti. V. Hoffiler, arheolog, zabilježio je kazivanje učitelja Vjekoslava Dukića o nekoj građevini na koti 250 kod sela Dabrina, koja je bila sagrađena od rimskih

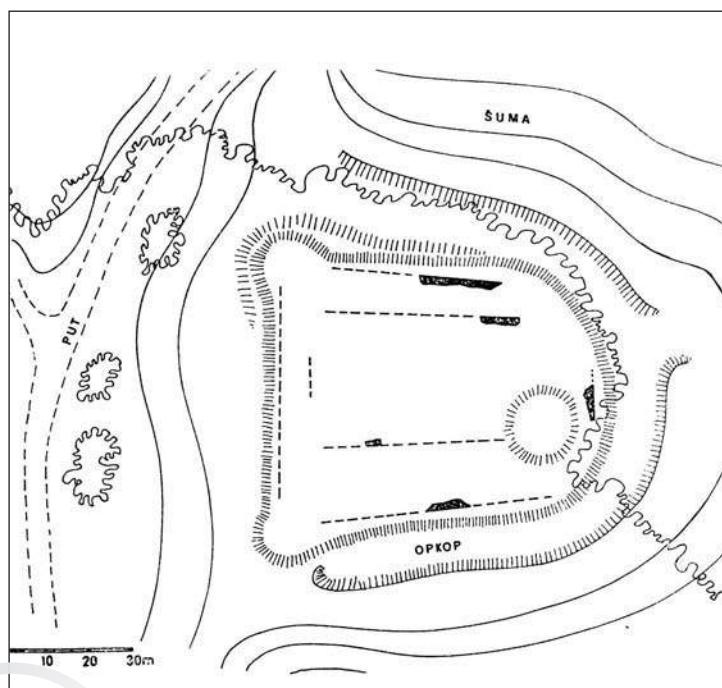
opeka i veličine 40x10 metara. Budući da postoji miljokaz u Dragotini, a isto tako i niz nalaza na trasi Sisak – Klinac-grad – Mali Gradac – Dragotina – Dabrina – Topusko, postaje jasno da je pogrešna pretpostavka kako je Topusko bilo rimsko naselje Ad Fines, već je to naselje bilo smješteno u Malom Gradcu na brdu Budim. Topusko je, po svemu sudeći, bilo rimska Quadrata, udaljena od rimske Siscie 35 milja. Ipak, dosadašnja istraživanja pretpovijesti i rimskog razdoblja na području Gline nisu nikako dostatna za temeljitiju arheološku analizu i jasnije predočavanje historijskog krajobraza. Za to bi nam trebalo mnogo više nalaza.

Mali Gradac – utvrda Zagrebačkog kaptola⁷⁵

U povijesnim izvorima poznatiji kao Ober Gradacz, burg Mali Gradac sačuvao nam se u tragovima iznad današnjeg sela Mali Gradac, zaseoka Krkovići, pokraj pravoslavnog groblja, na malome brežuljku iznad potoka Bručine. Tragovi na terenu vrlo su oskudni, ali nam govore o burgu sa dvije polukule i valjkastom branič-

⁷⁵ M. Kruhek, *Stari glinski gradovi i utvrde*, Zagreb 1987, 9-11; M. Kruhek, "Fortifikacijska arhitektura Vojne krajine na području današnje općine Gline" u: *Glina - Glini kraj kroz stoljeća*, Gline 1988, 23-29; M. Kruhek, *Fortifikacijska arhitektura Banije s osobitim osvrtom na razdoblje njene obrambene uloge u XVI. i XVII. stoljeću* (magistarski rad – neobjavljeno), Zagreb 1976, 60, 61; Đ. Szabo, *Sredovječni gradovi u Hrvatskoj i Slavoniji*, Zagreb 1920, 64.

kulom, sve povezano zidinama. Na tri ili četiri strane još se i danas prepoznaju grabe. Od utvrde Mali Gradac do danas nam nije sačuvana niti jedna skica, tako da o njezinu izgledu možemo samo pretpostavljati. Vrlo je vjerojatno sličila utvrdi u Gvozdanskom, koja po načinu gradnje pripada renesansnim utvrdama. Budući da ne postoje nikakvi crteži utvrde u Malom Gradcu, možemo biti sigurni samo da su temelji ovoga grada bili kameni, a kako je izgledao gornji dio utvrde možemo tek nagađati. Moguće je da je, kao i Gvozdansko, bio kamen, ali je isto tako zamislivo da se radilo o drvenom kaštelu. Ova utvrda je novija od Brubna i Bojne, koji svoje korijene vuku iz predturskog vremena. Mali Gradac je sagradio Zagrebački kaptol za obranu svojih posjeda krajem 15. i početkom 16. stoljeća. Biskup Luka Baratin poklonio je Kaptolu desetinu gradačkog posjeda 1505. godine, očito za potrebe gradnje utvrde u Malom Gradcu, odnosno za poboljšanje njezina stanja. Još prije osmanlijskih provala na područje današnje Banije, u vremenu između 1539. i 1542. godine Mali Gradac je stradao u neprijateljstvima između Zrinskih i zagrebačkog biskupa tako da ga je Zagrebački kaptol namjeravao srušiti. Očito je da se, u vrijeme kada su Osmanlije provalili u ove krajeve, Mali Gradac još uvijek koristi kao obrambena utvrda. U izvještaju iz 1563. godine stoji da je Mali Gradac napušten, ali da nije potpuno razoren, pa da postoji opasnost da se u njemu utabore Osmanlije. Povlačenjem Osmanlija iz krajeva južno od Kupe 1696. godine, Mali Gradac ostaje potpuno nezanimljiv kao obrambeno uporište.

Mali Gradac - položaj utvrde Mali Gradac

Mali Gradac – pravoslavni parohijalni hram Prijenosa moštiju Svetoga Nikole ⁷⁶

Na mjestu gdje se danas nalazi osnovna škola u Malome Gradcu do 1949. godine stajao je pravoslavni hram Prijenosa moštiju Svetoga Nikole iz 1830. godine. Budući da su ga u Drugom svjetskom ratu u listopadu 1941. godine zapalili ustaše, komunističke su ga vlasti srušile nakon završetka rata. Danas se služba održava u osnovnoj školi.

Mali Gradac - parohijalni hram Prijenosa moštiju Svetoga Nikole, prije 1941. godine

⁷⁶ www.eparhija-gornjokarlovacka.hr; M. Miljanović, "Devastacija pravoslavnih crkava u Hrvatskoj – gornjokarlovacka Eparhija" u: *Srpski glas*, Topusko, april 1991, 12-13; M. Kosovac, *Srpska pravoslavna mitropolija karlovačka po podacima od 1905.*, Sremski Karlovci 1910, 942 – 943; Iskaz Vasilije Muždeka, Buzeta (Glina); Đ. Cvitanović, *Sakralna arhitektura baroknog razdoblja, knjiga I., Gorički i gorsko-dubički arhidakonati*, Zagreb 1985, 206.

Mali Obljaj – pravoslavni parohijalni hram Vaznesenja Gospodnjeg⁷⁷

Hram Vaznesenja Gospodnjeg nalazi se tik uz desnu stranu ceste koja povezuje Glinu i Vrnograč u susjednoj Bosni. Ovaj hram sagrađen je 1873. godine, a ustaše su ga teško oštetili 27. siječnja 1942. godine. Godine 1982. godine obnovljena je tek vanjština crkve, dok je unutrašnjost i dalje ostala nezavršena. Na mjestu parohijalnog doma je nakon Drugog svjetskog rata sagrađen zadržni dom. Nakon akcije "Oluja" crkva je ostala zaključana.

Mali Obljaj - pravoslavni hram Vaznesenja Gospodnjeg

Pokupska Slatina – katolička kapela Presvetog Trojstva⁷⁸

Ova vrijedna kapela nalazi se na uzvisini iznad rijeke Kupe, s koje se pruža izvanredan pogled na Pokupsko i kupsku dolinu. Sagrađena je u 18. stoljeću, a za vrijeme ovog rata crkvu je krajiška vojska pretvorila u bunker. Stoga su oštećenja na njoj koja je počinila Hrvatska vojska, djelomično uzrokovana borbama na prvoj liniji fronta.

⁷⁷ www.eparhija-gornjokarlovacka.hr; M. Miljanović, "Devastacija pravoslavnih crkava u Hrvatskoj – gornjokarlovacka Eparhija" u: *Srpski glas*, Topusko, februar – mart 1991, 12 - 13; M. Kosovac, *Srpska pravoslavna mitropolija karlovačka po podacima od 1905.*, Sremski Karlovci 1910, 943–944.

⁷⁸ M. Dukić, *Glina i okolica*, Glina 1980, 285; *Ranjena Crkva u Hrvatskoj*, Zagreb 1996, 386.

Pokupska Slatina - kapela Presvetog Trojstva

Skela – katolička kapela Svetoga Nikole⁷⁹

Selo Skela nalazi se uz rijeku Glinu. Ime "skela" dolazi od riječne splavi kojom su se prevozili mještani preko rijeke Gline. U Skeli se nalazio vojni tabor koji je u vrijeme Osmanlija dojavljivao banskoj utvrdi u Glini kretanja Turaka uzvodno rijekom Glinom. Najprije se drvena kapela nalazila istočnije od današnje kapele, a 1746. godine se spominje crkvica na groblju. Godine 1784. ta kapela je bila u vrlo lošem stanju, pa je krajem 18. stoljeća zidana današnja građevina. Svoj današnji oblik kapela je dobila 1883. godine. Tada je građevina ožbukana, pod je popločan ciglama, toranj prekriven limom, a krov daskama. Crkvu su teško oštetili pripadnici JNA i krajiške vojske 1991., ali je do danas u potpunosti obnovljena.

⁷⁹ M. Dukić, *Glina i okolica*, Glina 1980, 177 – 179, 273; *Spomenica župa Maja, Glina, Viduševac i Mala Solina*, Glina 1998; Đ. Cvitanović, "Sakralna arhitektura – riznica umjetničke baštine glinskog kraja" u: *Glina - Glinski kraj kroz stoljeća*, Glina 1988, 499–503; Z. Horvat, "Stanje katoličkih sakralnih građevina – spomenika kulture na Banovini nakon "Oluje" - kratak pregled" u: *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, sv. 24 (1998)–25(1999), 72; *Ranjena Crkva u Hrvatskoj*, Zagreb 1996, 340; Đ. Cvitanović, *Sakralna arhitektura baroknog razdoblja, knjiga I., Gorički i gorsko - dubički arhidakonati*, Zagreb 1985, 277; D. Baričević, "Pregled spomenika skulpture i drvorezbarstva 17. i 18. stoljeća s područja kotara Sisak" u: *Ljetopis JAZU*, knjiga 72, Zagreb 1967, 499–500.

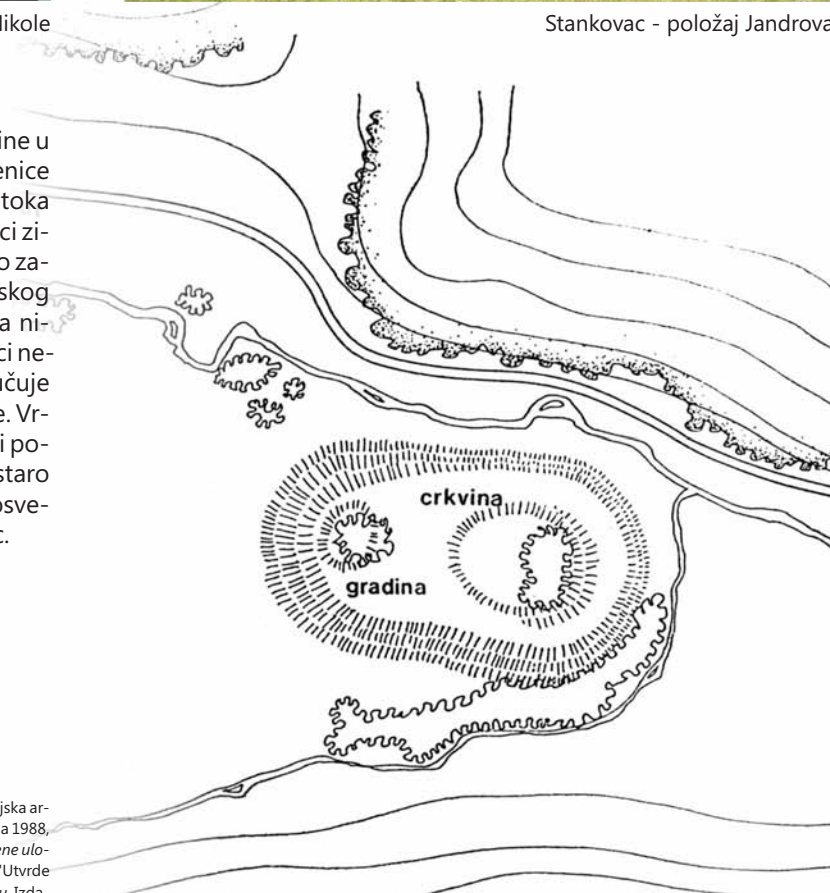
Skela - kapela Svetog Nikole

Stankovac - položaj Jandrovac

Stankovac - Jandrovac⁸⁰

Selo Stankovac smješteno je nedaleko utoka rijeke Gline u Kupu. U blizini zaseoka Linija, koji je smješten između Gračenice Šišinečke i Stankovca, na okomitom brdu s desne strane potoka Gračenice, nalazi se položaj Jandrovac. Tu se na vrhu vide ostaci zida i kamene građe. Položaj je, kako piše Milan Kruhek, izuzetno zanimljiv, jer je karakterističan za utvrđenja iz ranijeg, predturskog razdoblja. Južnije od utvrđene glavice, kakvih 150 metara, na nižem zaravanku, nalaze se zarasli u žbunje i šumu, također ostaci nekog starog zdanja, koje narod naziva "Crkvina". Kruhek zaključuje da topografski to odgovara nekoj od "grandža" topuske opatije. Vrlo je vjerojatno da je uz crkvu stajala utvrda, a možda je u dolini potoka, koja je danas gusto zarasla u žbunje, nekada stajalo i staro mjesto Stankovac. Također se može zamisliti da je crkva bila posvećena Svetom Andriji, budući da narod čuva toponim Jandrovac.

Stankovac - skica položaja Jandrovac

⁸⁰ M. Kruhek, *Stari glinski gradovi i utvrde*, Zagreb 1987, 17-18; M. Kruhek, "Fortifikacijska arhitektura Vojne krajine na području današnje općine Gline" u: *Glina - Glini kraj kroz stoljeća*, Gline 1988, 23-29; M. Kruhek, *Fortifikacijska arhitektura Banije s osobitim osvrtom na razdoblje njene obrambene uloge u XVI. i XVII. stoljeću* (magistarski rad - neobjavljeno), Zagreb 1976, 162; M. Kruhek - Z. Horvat, "Utvrdne Banske krajine od Karlovca do Siska" u: *Arheološka istraživanja na karlovačkom i sisačkom području*, Izdanja HAD-a, sv. 10, Zagreb 1986, 171-172..

Svračica – stara glinska utvrda Sračica⁸¹

Najbliže smještena današnjoj Glini, u blizini mjesta Svračica, nalazila se srednjovjekovna utvrda Sračica. Posjed toga starog feudalnog središta pripadao je području topuskog samostana. Ne zna se točno ni kada ni tko je sagradio ovu značajnu utvrdu, ali ostaje činjenica da je ona zacijelo kontrolirala znameniti put koji je vodio dolinom Maje prema Glini. Prvi pisani dokument o Sračici potječe iz 1327. godine. U tome dokumentu spomenut je samo svećenik crkve Blažene Djevice Marije, neki Blaž. Župu u Sračici spominje i znameniti popis župa Zagrebačke biskupije. Iz godine 1361. potječe dokument iz kojega se vidi kako opat topuskog samostana Guliermo utvrđuje odnos između samostana u Topuskom i sračičkih plemića. Cisterciti iz samostana u Topuskom željeli su na temelju kraljeve darovnice podrediti svojem utjecaju područja koja su im darovana, ali i ljude na njima. Guliermo je bio primoran da s plemićima iz Sračice sklopi ugovor koji će odrediti njihove međusobne odnose. Prema tom ugovoru, sasvim je jasno da je utvrda u Sračici zajedno s tamošnjom crkvom središte čitavog porječja rijeke Gline od utoka Maje u nju do sutoka Gline i Kupe. Upitno je ipak je li utvrda u Sračici postojala prije 16. stoljeća ili je ondje bila samo crkva, jer je tvrđava izričito spomenuta tek u 16. stoljeću, onda kad postaje bitan oslonac za obranu Pokuplja. Sračicu su utvrđivali njezini podložnici, ali i seljaci iz dubovačkog i ozaljskog vlastelinstva Zrinskih. Godine 1563. Lenković u svojem znamenitom izvještaju o utvrdama spominje u Sračici utvrdu i utvrđeni trg ograđen palisadnom ogradom. Sve zajedno pripada vlasništvu, tada već nepostojeće, topuske opatije. Utvrda u Sračici, bez obzira na to što je bila smještena na izuzetno važnom strateškom mjestu, bila je vrlo malenih obrambenih mogućnosti. Lenković je očito već tada smatrao da težište obrane sjevernih krajeva današnje Hrvatske treba prebaciti na rijeku Kupu, a ne ostaviti na rijeci Glini i Maji koje su Osmanlije lako mogli prijeći. Sračica je vrlo vjerojatno potpala pod Turke 1578. godine, kada kapetan Toma Dornberg piše pismo štajerskim staležima u Graz, u kojem im opisuje turska osvajanja. On spominje i pad Sračice, i to izdajom tamošnje posade. Nije ni čudo što je posada napustila slabo utvrđenu Sračicu kada ih je bilo svega petorica koji su je trebali braniti. Ipak, pad Sračice je snažno odjeknuo u najznamenitijoj utvrdi na Baniji, koja te 1578. godine još nije potpala pod Osmanlije: Zrin-gradu. Zrin se nakon pada Sračice našao odsječen od svojeg zaleđa. Zrin je pao u ruke Osmanlija neposredno nakon pada Sračice. Čini se da se Osmanlije nikada nisu smjestili u sračičkoj utvrdi. Težište bitaka preneseno je neposredno nakon pada Zrina i Sračice na rijeku Kupu. Osmanlijama

je od većeg interesa bilo da utvrde burgove koji su se nalazili u blizini kršćanskih položaja. Tek nakon protjerivanja Osmanlija 1699. godine, kada je mirom u Sremskim Karlovcima Banija definitivno pripala Habsburškoj Monarhiji, Sračica je postala predmet sukoba vojne vlasti i zagrebačkog biskupa. Vojne vlasti su željele u Sračici smjestiti bansku vojsku, a zagrebački biskup, koji je naslijedio posjede nekadašnje topuske opatije, želio je dobiti natrag novoosvojeno područje unutar kojeg se nalazila i Sračica. Od 1704. godine, pa sve do gradnje nove banske utvrde u Glini, Sračica je bila sjedište zapovjednika tzv. Planinske krajine koja je obuhvaćala područje Zrinske gore. O izgledu utvrde u Sračici govori nam mnogo crtež M.A. Weissa iz 1729. godine. Weiss crta izgled sračičke utvrde s jugozapadne strane. Vidi se čvrsta mala zbijena kula, drvene kuće i čardak na uzvišenju s kojeg se pruža pogled prema glinskoj ravnici. Sa zapadne strane utvrdu zatvara četverougona kula koja je pod krovom, dok je manja, okrugla, spomenuta zbijena kula bez krova. Sračička utvrda je najvjerojatnije poslije 1736. godine, nakon preseljenja zapovjedništva u Glinu, pomalo zapuštena i prepuštena propadanju. Temelji stare utvrde i danas se vide nedaleko sela Svračica u gustom žbunju, a ispred nje se nalaze livade i oranice.

Svračica - stara glinska utvrda Sračica

⁸¹ M. Kruhek, *Stari glinski gradovi i utvrde*, Zagreb 1987, 12-17; M. Kruhek, "Fortifikacijska arhitektura Vojne krajine na području današnje općine Glina" u: *Glina - Glinski kraj kroz stoljeća*, Glina 1988, 23-29; M. Kruhek, *Fortifikacijska arhitektura Banije s osobitim osvrtom na razdoblje njene obrambene uloge u XVI. i XVII. stoljeću* (magistarski rad – neobjavljeno), Zagreb 1976, 107; M. Dukić, *Glina i okolica*, Glina 1980, 191-194.

Trstenica – katolička kapela Svete Marije Magdalene⁸²

Filijalna kapela župe Bučica, koja je u početku pripadala župi Pokupsko, kapela Svete Marije Magdalene u Trstenici, na krajnjem zapadnom dijelu bivše općine Gline, prvi put se spominje 1698. godine. Stajala je na groblju, visoko iznad sela Donja Trstenica, a uništena je u Domovinskom ratu 1991. godine, te su od nje preostali tek temelji i ostaci kape zvonika. Na mjestu crkvišta postavljen je križ.

Trstenica - položaj kapele Svete Marije Magdalene

Veliki Gradac – ostaci utvrde u seoskom dvorištu⁸³

Babonići su bili prvi gospodari sjevernih obronaka Zrinske gore, a prema tome i područja današnjeg Velikog Gradca, koji se prije turskih provala nazivao Srednji Gradac. Burg se nalazio na omanjem brežuljku iznad potoka Bručine, brežuljka koji se danas nalazi unutar seoskog dvorišta. Pristup Gradini, kako brdo naziva lokalno

⁸² Ranjena Crkva u Hrvatskoj, Zagreb 1996, 387; K. Gašljević, "Neke crtice iz povijesti naselja viduševačkog kraja tijekom XVIII. stoljeća" u: *Petrinjski zbornik: za povijest i obnovu zavičaja*, sv. 5–6, Petrinja 2003, 79.

⁸³ M. Kruhek, *Stari glinski gradovi i utvrde*, Zagreb 1987, 11–12; M. Kruhek, "Fortifikacijska arhitektura Vojne krajine na području današnje općine Gline" u: *Glina - Glinjski kraj kroz stoljeća*, Gline 1988, 23–29; M. Kruhek, *Fortifikacijska arhitektura Banije s osobitim osvrtom na razdoblje njene obrambene uloge u XVI. i XVII. stoljeću* (magistarski rad – neobjavljeno), Zagreb 1976, 60, 108–110; Đ. Szabo, *Sredovječni gradovi u Hrvatskoj i Slavoniji*, Zagreb 1920, 64.

Veliki Gradac - utvrda

stanovništvo, najlakši je iz smjera spomenika narodnooslobodilačkoj borbi i žrtvama fašizma u Velikom Gradcu, putem koji vodi preko potoka i zatim se uspinje prema imanju unutar kojeg je i obrasli brežuljak na kojem je stajao stari grad. Od grada nije mnogo ostalo, ali se u konfiguraciji terena mogu prepoznati nekadašnje kule i zidovi. Situacija na terenu odgovara crtežu koji potječe iz 17. stoljeća, a na kojem se odlično vidi kako je kaštel bio trapezoidna tlocrta, sa dvije polukule, ulaznom kulom te poligonalnom braničkulom. Ipak, Babonići nisu na tome terenu posjedovali kaštel, već samo posjed. Prvi spomen kaštela u Velikom Gradcu pada u kraj 15. stoljeća, kada se spominje da je Martin Frankopan poklonio burg Srednji Gradac Zagrebačkom kaptolu. Tom je darovnicom Kaptol proširio svoje posjede, pa je uz utvrdu u Staroj Petrinji (današnjem Jabukovcu) te darovanu utvrdu u Velikom Gradcu, sagradio utvrdu u Malom Gradcu. Od toga vremena sudbina Velikog Gradca usko je vezana uz sudbinu Malog Gradca. Već tridesetih godina 16. stoljeća ban Ivan Karlović piše Ivanu Kazianeru u Todorovo (današnja općina Bosanska Krupa) o prodoru Osmanlija koji se kreću između Une i Save, te već tada strahuje da bi oni mogli uništiti utvrde u Malom i Velikom Gradcu. Ali, kao što sam već prije napomenuo, utvrde u Velikom i Malom Gradcu stradale su najprije u sukobima između Zrinskih i Zagrebačkog kaptola. Umjesto zajedničke obrane od Osmanlija, Zrinski i Zagrebački kaptol vode napore me-

đusobne bitke, ne shvaćajući kako će za manje od četiri desetljeća čitavo područje Banije potpasti pod zajedničkog, osmanlijskog neprijatelja. U izvještaju od 1563. godine, Ivan Lenković spominje kako je utvrda u Velikom Gradcu opskrbljena posadom od trideset i dva vojnika. Iz današnje perspektive to je vrlo malen broj vojnika, ali u tadašnjim uvjetima to je bilo i više nego što se očekivalo, kada znamo da su i veće utvrde imale mnogo manje vojnika. Mali Gradac je razoren, dok je utvrda u Velikom Gradcu uvrštena u sastav granične obrane. Kršćanska obrana je probijena u posljednjem deceniju 16. stoljeća, pa su ga prilikom povlačenja uništile poražene austrijsko-hrvatske snage. Nakon Velikog bečkog rata i ponovnog zauzimanja Banije, Veliki Gradac se više ne spominje kao zanimljiv strateški položaj, te utvrda nije obnovljena.

Veliki Gradac – pravoslavni parohijalni hram Svetih Apostola Petra i Pavla⁸⁴

U mjestu Veliki Gradac je do 1941. stajao hram Svetih Apostola Petra i Pavla koji je sagrađen 1905. godine. Građevinu su zapalili ustaše 19. studenog 1941. godine. Parohijski dom, koji je također spaljen 1941. godine, srušen je 1942. godine u borbama partizana i ustaša. Hram se nalazio na brežuljku iznad potoka Bručine na groblju, ali od njega nisu ostali ni temelji, budući da je bio građen od drveta. Za točnu poziciju građevine lokalno stanovništvo više ne zna. U Gradskom muzeju u Varaždinu čuva se jedna ikona koja navodno potječe iz ove crkve.

Viduševac – katolička župna crkva Svetoga Franje Ksaverskog⁸⁵

U mjestu Gornji Viduševac stajala je do 1991. godine vrijedna crkva Svetoga Franje Ksaverskog iz 1827. godine. Na mjestu koje se zove "Perlinski brijeg", prije crkve iz 19. stoljeća, stajala je drvena crkva sagrađena 1727., u koju je navodno moglo stati čak 230 ljudi. Novu veliku zidanu barokno-klasicističku građevinu teško su oštetili tijekom rujna 1991. godine pripadnici krajiške vojske i

⁸⁴ www.eparhija-gornjokarlovačka.hr; M. Miljanović, "Devastacija pravoslavnih crkava u Hrvatskoj – gornjokarlovačka Eparhija" u: *Srpski glas*, Topusko, april 1991, 12-13; M. Kosovac, *Srpska pravoslavna mitropolija karlovačka po podacima od 1905.*, Sremski Karlovci 1910, 935; Đ. Cvitanović, "Sakralna arhitektura – riznica umjetničke baštine glinskog kraja" u: *Glina - Glinski kraj kroz stoljeća*, Glina 1988, 499–503.

⁸⁵ Z. Horvat, "Stanje katoličkih sakralnih građevina – spomenika kulture na Banovini nakon "Oluje" - kratak pregled" u: *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, sv. 24 (1998) – 25 (1999), 58, 61; M. Dukić, *Glina i okolica*, Glina 1980, 255–257, 276–277; *Ranjena Crkva u Hrvatskoj*, Zagreb 1996, 335; Đ. Cvitanović, *Sakralna arhitektura baroknog razdoblja, knjiga I, Gorički i gorsko-dubički arhidakonat*, Zagreb 1985, 281; K. Gašljević, "Neke crctice iz povijesti naselja viduševačkog kraja tijekom XVIII. stoljeća" u: *Petrinjski zbornik: za povijest i obnovu zavičaja*, sv. 5–6, Petrinja 2003, 69–80.

JNA granatama iz Donjeg Selišta. Izuzetno vrijedni barokni inventar je iz crkve prebačen na siguran teritorij tako da on nije stradao. U silini napada srušen je zvonik te je izgorjelo krovništvo. Kasnije je crkvu minirala krajiška vojska. Do danas je građevina uglavnom novo sagrađena po uzoru na prijašnju crkvu.

Viduševac - župna crkva Svetog Franje Ksaverskog

Vlahović – pravoslavni parohijalni hram Svetoga Proroka Ilije⁸⁶

U selu Vlahović, smještenom istočno od Gline i južno od Petrinje, nalazi se pravoslavna crkva posvećena Svetom Proroku Ili-

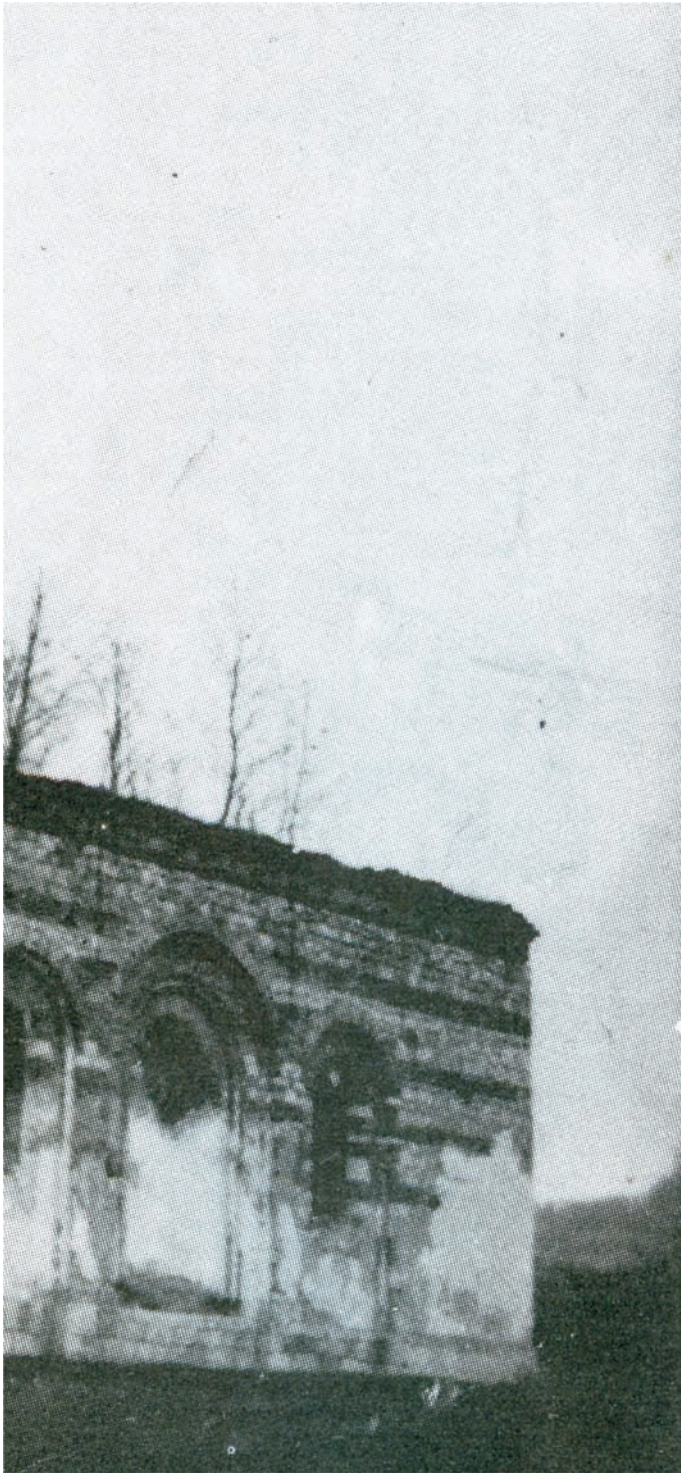
⁸⁶ www.eparhija-gornjokarlovačka.hr; M. Miljanović, "Devastacija pravoslavnih crkava u Hrvatskoj – gornjokarlovačka Eparhija" u: *Srpski glas*, Topusko, februar–mart 1991, 12-13; M. Kosovac, *Srpska pravoslavna mitropolija karlovačka po podacima od 1905.*, Sremski Karlovci 1910, 936.

ji, iz 1860. godine. Radi se o vrijednom djelu arhitekta Franje Kleina. Ova crkva je oštećena 1942. godine, ali je od 1990. godine poduzeta njezina obnova. Parohija obuhvaća sela Trtnik, Ravno Rašće i Drenovac. Crkva u Vlahoviću danas je u relativno lošem stanju, jer temeljita obnova nikada nije provedena do kraja. Odmah nakon akcije "Oluja" crkva je bila otvorena i prazna, no danas se nalazi pod ključem. Filijalna crkva Svetoga Nikole na groblju u Vlahoviću opljačkana je i spaljena od strane ustaša u jesen 1941. godine te do danas nije obnovljena.

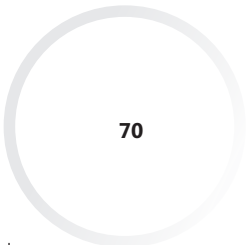

Vlahović - parohijalni hram Svetoga Proroka Ilije

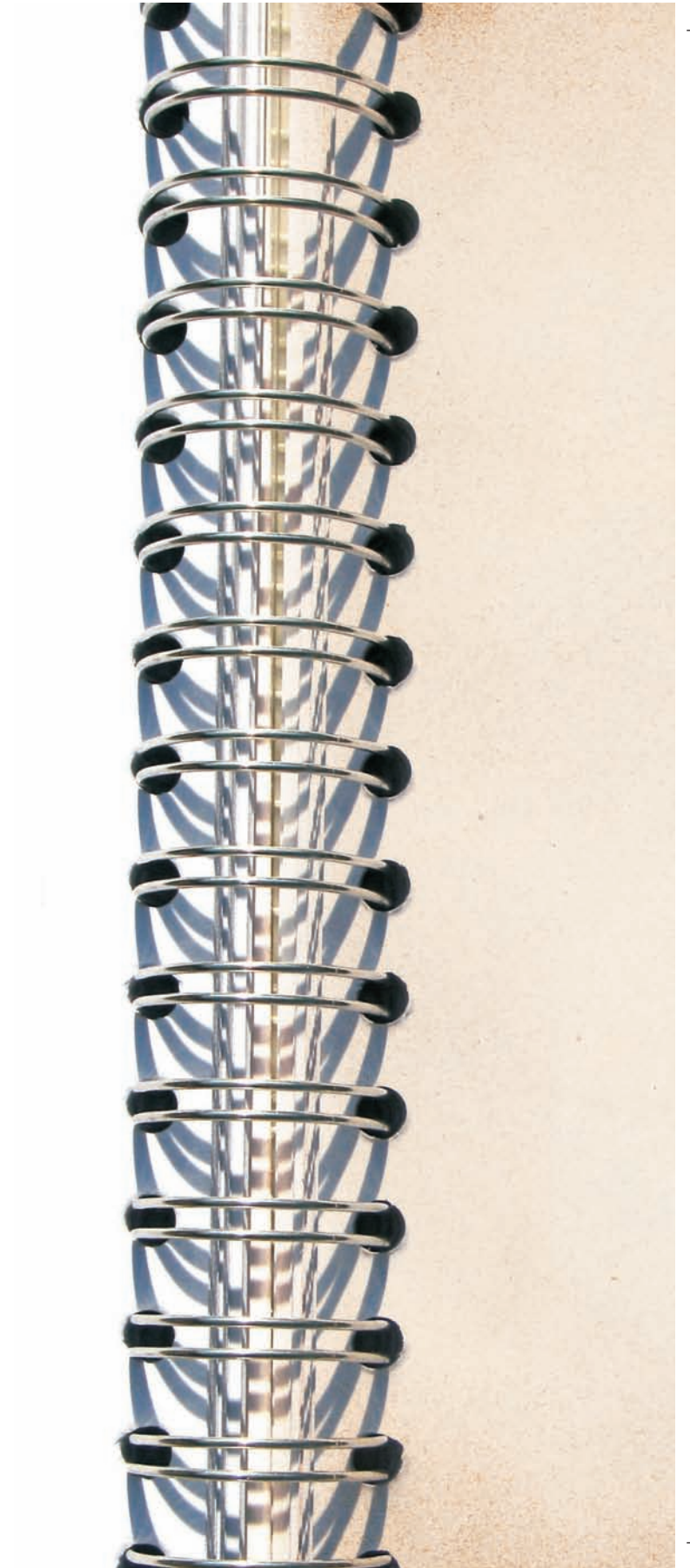

Vlahović - parohijalni hram Svetoga Proroka Ilije, 1970. g.

70

Općina Jasenovac

Tanac - monoksil

Područje istočne Banije bogato je arheološkim nalazištima. Iz najstarijeg vremena potječu nalazi monoksila (broda izdubenog iz jednog komada drveta) nađenog u rijeci Uni kod Hrvatske Dubice. Isti takav brod nađen je i kod sela Tanac, između Jasenovca i Dubice, u kolovozu 2006. godine. Našao ga je učitelj iz Jasenovca, pa je to dojavio autoru ovih redaka, koji je u to vrijeme radio kao kustos u Spomen-području Jasenovac. Na obali Une naišao sam na prekrasan čamac, djelomično zakopan u mulj. Odmah sam o nalažu čamca obavijestio nadležni Konzervatorski zavod pri Ministarstvu kulture, ali do preuzimanja broda nije došlo. Iz Konzervatorskog zavoda obavijestili su me da bi trebalo uzeti komad čamca i vidjeti ispitati njegovu starost, ali analiza dotičnog materijala do danas, prema mojim saznanjima, nije napravljena. Nalazi monoksila u koritu Une govore o naseljenosti ovoga područja u vrijeme neolitika.

Monoksil na Uni kod Tanca, 2006. godina

Tanac – katolička kapela Svetoga Ilije⁸⁷

Selo Tanac je nastalo tek 1860. godine, kada su ga naselile tri obitelji iz Uštice. Navodno je mjesto ime dobilo po tome što se do njega od Uštice moralo dugo hodati, tj. tancati. Ova kapela stoji nedaleko rijeke Une, a teško su je oštetili pripadnici JNA i krajiške vojske tijekom 1991. godine. Do danas je u potpunosti obnovljena.

Tanac - katolička kapela Svetoga Ilije

⁸⁷ Ranjena Crkva u Hrvatskoj, Zagreb 1996, 329; A. Buljan, F. Horvat, *Žrtve Drugoga svjetskoga rata i poraća na području Novske, Jasenovca i Lipovljana*, Novska 2005, 627, 628.

Uštica – pravoslavni parohijalni hram Svetog Konstantina i Jelene⁸⁸

U Uštici, na mjestu gdje je nedavno započeta gradnja novoga hrama, stajala je, prije Drugog svjetskog rata, stara crkva iz 1810. Crkva je već početkom 20. stoljeća bila u lošem stanju, a tijekom Drugog svjetskog rata u potpunosti su je razrušili ustaše. O tome svjedoči Kosta Rastovac, koji kaže da su je ustaše 1941. godine počeli rušiti i skidati zvona, a rušili su je, natjerani od ustaša, i logoraši iz koncentracionog logora Jasenovac. Godine 1991. započeta je izgradnja nove crkve, ali do danas stoje samo goli zidovi.

Uštica - pravoslavni hram Svetog Konstantina i Jelene

Uštica – katolička kapela Svetoga Jurja⁸⁹

Na mjestu starije građevine iz 18. stoljeća, koja je bila posvećena Svetom Ivanu Krstitelju, u 19. stoljeću sagrađena je kapela Svetoga Jurja. Kapelu Svetoga Jurja u Uštici u potpunosti su uništili pripadnici JNA i krajiške vojske 1991. godine. Do danas je kapelica obnovljena, a od stare građevine preostao je tek jedan stup zapadnije od crkve.

⁸⁸ www.eparhija-gornjokarlovacka.hr; M. Kosovac, *Srpska pravoslavna mitropolija karlovačka po podacima od 1905.*, Sremski Karlovci 1910, 1002 – 1003; A. Buljan, F. Horvat, *Žrtve Drugoga svjetskoga rata i poraća na području Novske, Jasenovca i Lipovljana*, Novska 2005, 637.

⁸⁹ *Ranjena Crkva u Hrvatskoj*, Zagreb 1996, 330; A. Buljan, F. Horvat, *Žrtve Drugoga svjetskoga rata i poraća na području Novske, Jasenovca i Lipovljana*, Novska 2005, 637.

Uštica - ostaci stare katoličke kapele Svetog Jurja

Uštica - nova katolička kapela Svetog Jurja

Višnjica – katolička kapela Svetoga Florijana ⁹⁰

Višnjica je nastala, baš kao i Tanac, polovicom 19. stoljeća, kada su je nastanili žitelji Uštice. Kapela Svetoga Florijana u Višnjici, koja je sagrađena sedamdesetih godina 20. stoljeća, teško je stradala u posljednjem ratu od strane JNA i krajiške vojske. Na mjestu kapele postavljen je križ, a na lokaciji se prepoznaju temelji građevine. Do danas su započeti radovi na projektiranju nove kapelice u mjestu.

Višnjica - položaj katoličke kapele Svetog Florijana

⁹⁰ *Ranjena Crkva u Hrvatskoj*, Zagreb 1996, 330.

75

Općina Majur

Kostajnički Majur – katolička kapela Svetoga Mihovila⁹¹

Kapela svetog Mihovila, uz glavnu prometnicu koja povezuje Kostajnicu i Sunju, građevina je skromnih dimenzija. Sagrađena je 1862. godine. Neposredno prije posljednjeg rata kapelica je obnovljena i povećana, da bi u toku rata bila spaljena od strane pripadnika JNA i krajiške vojske. Do danas je u potpunosti obnovljena.

Kostajnički Majur - katolička kapela Svetog Mihovila

⁹¹ Ranjena Crkva u Hrvatskoj, Zagreb 1996, 326; Đ. Cvitanović, *Sakralna arhitektura baroknog razdoblja, knjiga I., Gorički i gorsko-dubički arhidakonat*, Zagreb 1985, 302.

Meminska – pravoslavni parohijalni hram Svetoga Oca Nikole⁹²

Crkva Svetog Oca Nikole u Meminskoj sagrađena je kratko vrijeme prije dolaska Francuza u ove krajeve ili neposredno poslije njihova odlaska (prvo ili drugo desetljeće 19. stoljeća). Mate Kosovac u svojem shematizmu iz 1910. godine datira crkvu u 1810. To je jednobrodna građevina s produženom apsidom i tornjem kvadratnog tlocrta postavljenim ispred pročelja. Dragan Damjanović u svojem tekstu o crkvi u Meminskoj smatra da se graditelj ove crkve ugledao na Sabornu crkvu u Plaškom. Damjanović na kraju zaklju-

Meminska - pravoslavni hram Svetog Oca Nikole

⁹² Đ. Cvitanović, *Sakralna arhitektura baroknog razdoblja, knjiga I., Gorički i gorsko-dubički arhidakonat*, Zagreb 1985, 304; M. Miljanović, "Devastacija pravoslavnih crkava u Hrvatskoj – gornjo-karlovačka Eparhija" u: *Srpski glas*, Topusko, januar 1991, 10–11; D. Damjanović, "O gradnji i stilu crkve u Meminskoj" u: *Ljetopis Srpskog kulturnog društva "Prosvjeta"*, svezak 9, Zagreb 2004, 512–516; M. Kosovac, *Srpska pravoslavna mitropolija karlovačka po podacima od 1905.*, Sremski Karlovci 1910, 993 – 994; www.eparhija-gornjokarlovacka.hr; Arhiv Jugoslavije, fasc. 717, Zapisnik Svetozar Lotina, 31. prosinac 1941., 3.

čuje da je crkvu u Meminskoj gradio neki paroh koji je, želeći da crkva u njegovu selu liči na katedralnu crkvu u Plaškom, usmjeravao arhitekta-graditelja poslanog od krajiške građevinske direkcije. Postoji i mogućnost da je crkvu gradio sam graditelj plaščanske Saborne crkve, a treća je mogućnost da se radi o lokalnom majstoru koji je vidio crkvu u Plaškom, pa je, svjesno ili nesvjesno, želio da njegova lokalna crkva slični katedralnoj građevini. Pokraj bočnog ulaza je oko 1848. godine dodan kasno-klasicistički trijem na stupovima, detalj koji je uobičajen i kod katoličkih crkava. Selo Meminska je već bilo naseljeno pravoslavnima prije oslobođenja Kostajnice 1688. godine. Za vrijeme NDH crkva u Meminskoj nije srušena, ali je pretvorena u katoličku bogomolju te su ustaše uništili ikonostas 1944. godine i arhivu i djelomično otuđili inventar. Danas je crkva u relativno dobru stanju.

Mračaj – katolička kapela Glavosjeka Svetog Ivana⁹³

Kapela Glavosjeka Svetog Ivana građena je u drugoj polovici 19. stoljeća u duhu historicizma. S obzirom na istaknuti položaj

Mračaj - katolička kapela Glavosjeka Svetog Ivana

⁹³ Z. Horvat, "Stanje katoličkih sakralnih građevina – spomenika kulture na Banovini nakon "Oluje" - kratak pregled" u: *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, sv. 24 (1998)-25(1999), 70; *Ranjena Crkva u Hrvatskoj*, Zagreb 1996, 327.

iznad doline rijeke Sunje, vidljiva je izdaleka, pa je stoga odmah na početku Domovinskog rata, u jesen 1991. godine, pogođena granatom. Velika šteta nastala je kasnije, naknadnim djelovanjem atmosferilija na svod, zid i unutrašnjost. Kapela u Mračaju bila je jedna od prvih građevina koje su obnovljene nakon posljednjeg rata na području Hrvatske Kostajnice. Obnovili su je kostajnički franjevci 1997. godine. Zanimljivo je da je kapela služila i pravoslavnim vjernicima koji su ovdje dolazili na proštenje na dan zaštitnika Glavosjeka Svetog Ivana.

Svinica - pravoslavni parohijalni hram Svetoga Jovana i filijalni hram Svete Petke⁹⁴

Šest kilometara zapadno od ceste Kostajnica – Sunja nalazi se selo Svinica. U Svinici su dvije pravoslavne crkve. Jedna je posvećena Rođenstvu Svetog Jovana Krstitelja, sagrađena je oko 1830. godine i nalazi se u samome mjestu. Radi se o jednostavnoj, jednobrodnoj, kasnobaroknoj crkvi koju su u potpunosti uništili ustaše u srpnju 1941. godine, tako da su od nje ostali samo goli zidovi. Iste su godine ustaše ubili i sviničkog paroha Danila Babića. Unutrašnjost je obrasla u travu. Crkveni toranj je također sačuvan kao ruševina. U neposrednoj blizini mjesta Svinica, na nedalekom brijegu južno od sela, smjestila se pravoslavna crkva Svete Petke, koja je sagrađena 1846.godine i obnovljena 1972. Ovu su crkvu ustaše zapalili u rujnu 1941. godine. Crkva nije srušena, ali je krov nastradao u Domovinskom ratu.

Svinica - parohijalni hram Svetog Jovana

⁹⁴ M. Kosovac, *Srpska pravoslavna mitropolija karlovačka po podacima od 1905.*, Sremski Karlovi 1910, 999-1000; www.eparhija-gornjokarlovacka.hr; M. Miljanović, "Devastacija pravoslavnih crkava u Hrvatskoj – gornjokarlovacka Eparhija" u: *Srpski glas*, Topusko, maj - juni 1991, 10–11; Arhiv Jugoslavije, fasc. 717, Zapisnik Ilija Grubić, 26. lipanj 1942., 5.

Svinica - filijalni hram Svete Petke

Općina Sunja

Brđani – pravoslavni parohijalni hram Svetoga Velikomučenika Georgija⁹⁵

Nedaleko ceste koja povezuje Sisak i Sunju nalazi se crkva svetoga Velikomučenika Georgija. Na desnoj strani od ceste stoji nova crkva, sagrađena neposredno prije Domovinskog rata. Prvotna, drvena građevina potjecala je iz 1730. godine. Godine 1888. drvena je građevina zamijenjena zidanom, koja je ondje stajala do Drugog svjetskog rata. Ustaše su u Drugom svjetskom ratu (1941) zidanu crkvu uništili. Odmah nakon rata, 1946. godine, izniknula je nova crkvica, djelomično drvena kapelica, koja i danas stoji do monumentalne građevine građene osamdesetih godina prošloga stoljeća koja nikada nije završena.

Brđani, drvena crkva Svetog Velikomučenika Georgija iz 1730. g.

⁹⁵M. Kosovac, *Srpska pravoslavna mitropolija karlovačka po podacima od 1905.*, Sremski Karlovci 1910, 982–983; www.eparhija-gornjokarlovacka.hr; M. Radeka, *Gornja krajina – Karlovačko vladarstvo*, Zagreb 2007, 284.

Brđani, nova crkva iz 1887. g.

Brđani, nova pravoslavna crkva Svetog Velikomučenika Georgija iz osamdesetih godina 20. st.

Crkveni Bok – pravoslavni parohijalni hram Preobraženja Gospodnjega⁹⁶

Ovaj je hram sagrađen 1810. godine, ali je u vrijeme NDH uništen. Ikonostas hrama slikao je Jakov Šašel 1889. godine. Crkva se nalazila u centru mjesta Crkveni Bok, a na njezinu mjestu stoji i danas zvono. Stare lipe i ograda podsjećaju na vrijeme kada je ovdje stajao hram. Godine 1941. ovaj je hram pretvoren u rimokatoličku crkvu. Crkvu su oštetili ustaše 1944. godine, a sljedeće je godine srušena do temelja. Matične knjige su se donedavno čuvale u mjesnoj zajednici. Sela Crkveni Bok, Strmen i Ivanjski Bok u Drugom svjetskom ratu pretrpjela su velike ljudske gubitke.

⁹⁶ www.eparhija-gornjokarlovacka.hr; M. Miljanović, "Devastacija pravoslavnih crkava u Hrvatskoj – gornjokarlovacka Eparhija" u: *Srpski glas*, Topusko, januar 1991, 10-11; Arhiv Jugoslavije, fasc.717, Zapisnik Mile Požar, 18. svibnja 1943.; M. Kosovac, *Srpska pravoslavna mitropolija karlovačka po podacima od 1905.*, Sremski Karlovci 1910., 1004-1005

Crkveni Bok - zvonara na mjestu pravoslavnog hrama Preobraženja Gospodnjega

Četvrtkovac – pravoslavni filijalni hram Pokrova Presvete Bogorodice⁹⁷

Iznad sela Četvrtkovac, u neposrednoj blizini Sunje, i danas stoje temelji hrama Pokrova Presvete Bogorodice. Crkva je bila sagrađena od drveta 1790. godine, ali su je uništili ustaše u srpnju 1941. godine. Građu crkve su raznijeli i prodali. Đurđica Cvitanović

⁹⁷ M. Kosovac, *Srpska pravoslavna mitropolija karlovačka po podacima od 1905.*, Sremski Karlovci 1910, 1006 - 1007; www.eparhija-gornjokarlovacka.hr; M. Miljanović, "Devastacija pravoslavnih crkava u Hrvatskoj – gornjokarlovacka Eparhija" u: *Srpski glas*, Topusko, maj - juni 1991, 10-11.; Đ. Cvitanović, *Sakralna arhitektura baroknog razdoblja*, knjiga I, Gorički i Gorsko-Dubički arhidakonati, Zagreb 1985., 298.

navodi da su ondje pravoslavni na građevini iz srednjeg vijeka sagradili svoju crkvu prilikom naseljavanja u 17. stoljeću. Danas u gus-toj šumi iznad sela stoje još jedva prepoznatljivi kameni temelji građevine.

Četvrtkovac - zadnji ostaci pravoslavnog hrama Pokrova Presvete Bogorodice u žbunju

Drljače – pravoslavni parohijalni hram Svetoga cara Lazara⁹⁸

U Drljačama iznad Sunje nalazila se crkva sazidana u bizantskom stilu 1895. godine, a posvećena Svetom caru Lazaru. Slava hrama održavala se svake godine 15. lipnja. Unutrašnjost hrama su oslikali đaci Obrtne škole iz Zagreba 1895. godine. Za vrijeme Drugog svjetskog rata (u srpnju 1941. godine) hram su uništili ustaše i u šumi Brezovica kod Siska ubili sveštenika Nikolu Vučkovića, te su do danas, sa zapadne strane ceste koja vodi od Sunje prema Paukovoj, vidljivi temelji građevine.

⁹⁸M. Kosovac, Srpska pravoslavna mitropolija karlovačka po podacima od 1905., Sremski Karlovc 1910, 1006 - 1007; www.eparhija-gornjokarlovacka.hr; M. Miljanović, "Devastacija pravoslavnih crkava u Hrvatskoj – gornjokarlovacka Eparhija" u: *Srpski glas*, Topusko, maj - juni 1991, 10–11.

Drljače - položaj nekadašnje pravoslavne crkve Svetog cara Lazara i temelji zarasli u drač

Paukova – pravoslavni filijalni hram Svetoga Petra i Pavla⁹⁹

U neposrednoj blizini sela Drljače, gdje se do prije Drugog svjetskoga rata nalazila parohijalna crkva, nalazi se mjesto Paukova. Na ulazu u mjesto odvaja se neasfaltiran puteljak koji vodi na sjever do kapele Svetoga Petra i Pavla, sagrađene 1973. godine. Podigla ju je Milka Visser rođena Nestorović, kao svoju zadužbinu. Na istome mjestu stajala je nekada starija kapela, koja se uslijed trošnosti srušila još prije Prvog svjetskog rata. Sadašnja crkva je jedno-brodna građevina s četvrtastim zvonikom koji završava oktogon-nim prijelazom u kapu. Građena je od bijeloga kamena i podsjeća na pravoslavne crkve u sjevernoj Dalmaciji i Lici.

⁹⁹www.eparhija-gornjokarlovacka.hr; M. Miljanović, "Devastacija pravoslavnih crkava u Hrvatskoj – gornjokarlovacka Eparhija" u: *Srpski glas*, Topusko, maj - juni 1991, 10–11.

Paukova - pravoslavni hram Svetog Petra i Pavla

Staza - katolička kapela Svetoga Martina

Staza – katolička kapela Svetoga Martina¹⁰⁰

Kapela Svetoga Martina u Stazi nalazi se sjeverno od glavne ceste koja povezuje Sunju i Hrvatsku Dubicu. Ova vrijedna građevina, spomenik kulture, sagrađena 1873. godine, uništena je od strane JNA i krajiške vojske do temelja tijekom Domovinskog rata. Do danas je u potpunosti izgrađena nova nalik na nekadašnju građevinu. Crkveni inventar, koji je djelomično potjecao iz drvene kaple koja je bila ranije na istom mjestu, stradao je u ratu.

¹⁰⁰ Ranjena Crkva u Hrvatskoj, Zagreb 1996, 327; Đ. Cvitanović, *Sakralna arhitektura baroknog razdoblja, knjiga I., Gorički i gorsko-dubički arhidakoniat*, Zagreb 1985, 297–298; D. Baričević, "Pregled spomenika skulpture i drvorezbarstva 17. i 18. stoljeća s područja kotara Sisak" u: *Ljetopis JAZU*, knjiga 72, Zagreb 1967, 515.

Strmen – pravoslavni filijalni hram Svete Ane¹⁰¹

Hram Svete Ane u Strmenu sagrađen je 1842. godine, ali je stradao tijekom Drugog svjetskog rata godine 1944. godine. Zanimljivo je da je ta crkva imala četiri zvona. Temelji novoga hrama postavljeni su pred Domovinski rat, ali gradnja nikada nije nastavljena. Do danas, u blizini mjesta gdje se odvaja cesta od Strmena prema Slovincima i Šašu, stoje temelji hrama, a pored njih zvono iz stare crkve.

¹⁰¹ M. Kosovac, *Srpska pravoslavna mitropolija karlovačka po podacima od 1905.*, Sremski Karlovcima 1910, 993 – 994; www.eparhija-gornjokarlovacka.hr; M. Miljanović, "Devastacija pravoslavnih crkava u Hrvatskoj – gornjokarlovačka Eparhija" u: *Srpski glas*, Topusko, januar 1991, 10 – 11; AJ, fasc. 717, Zapisnik Mile Požar, 18. svibnja 1943.

Strmen - temelji hrama Svete Ane

Sunja – katolička župna crkva Svete Marije Magdalene¹⁰²

U popisu arhiđakona Ivana iz 1334. godine spominje se župna crkva ovog imena u mjestu Greda. Za vrijeme ratova s Osmanlijama, ta crkva je nestala, a postojala je drvena crkvice u Sunji koja je pripadala župi Kostajnica. Petar Keglević, koji je bio vlasnik većeg dijela donje Posavine, povećao je drvenu crkvicu 1716. godine, dograđivši od bukovih mosnica širu lađu. Grof Ladislav Keglević podigao je novu drvenu kapelu 1733. godine, a župa je us-

postavljena tek 1744. godine. U župi se nalazila kapelica svetog Ivana Krstitelja u Bobovcu, a također je župi pripojeno i mjesto Preloščica na drugoj savskoj obali, kao i mjesta Kratečko, Gušće i Lonja, koja su kasnije postala župna središta. U 18. stoljeću u svim su tim mjestima kapele bile građene od drveta, materijala kojeg je bilo ponajviše u okolici. Nova župna crkva u Sunji sagrađena je 1824. godine, a posvetio ju je biskup Maksimilijan Vrhovac. Uz župnu crkvu u Sunji u župi su i kapele Svetog Križa u **Bobovcu**, Presvetog Trojstva u **Gradusi**, Svetog Petra i Pavla u **Letini** i Svetog Martina u **Stazi**. Novije kapele su podignute u **Gredi Sunjskoj**, u **Sunji** na groblju (obnovljena je nakon posljednjeg rata) i u **Bistraču**.

¹⁰² Ranjena Crkva u Hrvatskoj, Zagreb 1996, 328; Đ. Cvitanović, *Sakralna arhitektura baroknog razdoblja, knjiga I., Gorički i gorsko-dubički arhiđakonati*, Zagreb 1985, 297–298.

Sunja - župna crkva Svete Marije Magdalene

Sunja - grobljanska kapelica

Šaš – pravoslavni parohijalni hram Svetog Marka¹⁰³

U selu Šaš, koje se nalazi u blizini Živaje, između Sunje i Hrvatske Dubice, na sjevernoj strani ceste stoji zvonik tek započete pravoslavne crkve Svetoga Marka koja nikada nije završena. Na tome mjestu, već je pred Drugi svjetski rat bila sagrađena drvena crkva, koja je u ratu srušena. Crkvu su srušili ustaše iz Staze 1941. godine, a drvenu građu su prodali jednom mještаниnu Šaša koji je od nje sagradio skladište. Godine 1989. počela je gradnja novog hrama, koji zbog ratnih prilika, nije završen. Danas stoji samo zvonik obrastao u travu.

¹⁰³ www.eparhija-gornjokarlovacka.hr; M. Miljanović, "Devastacija pravoslavnih crkava u Hrvatskoj – gornjokarlovacka Eparhija" u: *Srpski glas*, Topusko, januar 1991, 10–11.

Šaš - zvonik hrama Svetog Marka

Timarci – pravoslavni filijani hram Svetoga Dimitrija¹⁰⁴

Hram Svetog Dimitrija u Timarcima sagrađen je 1742. godine u obliku lađe. Radilo se o drvenoj crkvi, koju su ustaše za vrijeme Drugog svjetskog rata razmontirali i odnijeli u nepoznatom pravcu, kako piše M. Miljanović. Danas je crkvište vizualno neprepoznatljivo, a nalazi se malo sjevernije od pravoslavnog groblja, na mjestu gdje je usred obrađenog zemljišta omanji gaj.

¹⁰⁴M. Kosovac, *Srpska pravoslavna mitropolija karlovačka po podacima od 1905.*, Sremski Karlovcima 1910, 993 – 994; www.eparhija-gornjokarlovačka.hr; M. Miljanović, "Devastacija pravoslavnih crkava u Hrvatskoj – gornjokarlovačka Eparhija" u: *Srpski glas*, Topusko, januar 1991, 10–11.

Timarci - položaj nekadašnje pravoslavne crkve Svetog Dimitrija

2109
Broj:...../1941.

Nezavisna država Hrvatska
Općinsko poglavarstvo
U Stazi, dne 18 rujna 1941.

Predmet: Podjela građevnog materijala za gradnju pučke škole u Timarcima.-

Državnom ravnateljstvu za ponovu
u
Zagrebu

Ovo područno selo Timarci koje pripada u cijelosti ovoj općini molilo je gradnju pučke škole.- Pučanstvo toga sela je velikim dijelom Hrvatsko rimo-katoličke vjere.- Selo je inače siromašno, kao i općina u cjelini.- U selu postoji grčkoistočna kapela a u susjednom selu Meminska bivša grčkoistočna parohijalna crkva koja se nalazi skoro na samoj granici ove i susjedne Majurske općine ali je na području ove druge.- Medjutim 80 % bivših parohijana te crkve podpada ovoj općini.- Rušenjem navedene crkve i kapele dobilo bi se dovoljno građevnog materijala za gradnju pomenute škole i time mnogo pomoglo siromašnom pučanstvu za gradnju škole.- Stoga se moli državno ravnateljstvo za ponovu da odobri građevni materijal bivših bogomolja ovoj općini za gradnju pučke škole u Timarcima i moli se za žurno riješenje ove molbe.-

Povjerenik: *[Signature]*

Bilježnik: *[Signature]*

NEZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA
OPĆINSKO POGĻAVARSTVO
STAZA

Timarci - Rušenje crkve u Meminskoj i filijalnog hrama u Timarcima, originalni ustaški dokument. (HDA-Fond Ponova-Srpski odsjek Kutija 489-Br. 17553)

Timarci – katolička kapela Uzašašća Gospodinova¹⁰⁵

Kapelu Uzašašća Gospodinova u Timarcima uništili su do temelja u Domovinskom ratu pripadnici JNA i krajiške vojske. Nakon rata kapelica je obnovljena.

Timarci - katolička kapela Uzašašća Gospodinova

Velika Gradusa – pravoslavni parohijalni hram Sošestvija Svetog Duha¹⁰⁶

Selo Velika Gradusa nalazi se oko dva kilometra istočno od ceste Petrinja-Hrvatska Kostajnica, nedaleko mjesta Bjelnik. U Velikoj Gradusi je do Drugog svjetskog rata stajao drveni hram Sošestvija Svetoga Duha koji je bio sagrađen 1806.g. U Drugom svjetskom ratu uništili su ga ustaše iz Sunje 15. ožujka 1945. godine. Godine 1988. Gradusani iz Amerike skupili su novac i podignuli zvonik novog hrama. Novi hram nikada nije izveden do kraja. U blizini gradilišta predviđenog za hram nalazi se nekoliko starih grobova.

¹⁰⁵ Ranjena crkva u Hrvatskoj, Zagreb 1996, 330.

¹⁰⁶ M. Kosovac, *Srpska pravoslavna mitropolija karlovačka po podacima od 1905.*, Sremski Karlovci 1910, 983 – 984; www.eparhija-gornjokarlovacka.hr; M. Miljanović, "Devastacija pravoslavnih crkava u Hrvatskoj – gornjokarlovačka Eparhija" u: *Srpski glas*, Topusko, maj - juni 1991, 10–11.

Velika Gradusa - pravoslavni hram Sošestvija Svetog Duha

Velika Gradusa – špilja¹⁰⁷

Iz pretpovijesnih vremena treba spomenuti i jedan od rijetkih špiljskih lokaliteta na ovom dijelu Banije. Radi se o špilji u kamenolomu u blizini Velike Graduse. Arheološki, taj lokalitet još nije istražen, a moguće je da bi se ondje našlo materijala iz prapovijesti, ali i iz srednjeg vijeka.

¹⁰⁷ www.sjeverovac.hr

Općina Hrvatska Dubica

Baćin – katolička kapela Svih svetih¹⁰⁸

Kapela Svih svetih u Baćinu, između Hrvatske Dubice i Hrvatske Kostajnice, sagrađena je u 19. stoljeću u klasicističkom stilu. U osi glavnog pročelja podignut je zvonik, a ispod njega pjevalište. Cijela unutrašnjost je bila svođena. Polukružno svetište bilo je iluzionistički oslikano. Kapelu u Baćinu dignuli su u zrak pripadnici JNA i krajiške vojske u jesen 1991. godine. Do danas je kapelica u potpunosti obnovljena u nekadašnjem obliku.

Kapela Svih Svetih u Baćinu 2005. godine

¹⁰⁸ Z. Horvat, "Stanje katoličkih sakralnih građevina – spomenika kulture na Banovini nakon "Oluje" - kratak pregled" u: *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, sv. 24 (1998)–25(1999), 66; *Ranjena Crkva u Hrvatskoj*, Zagreb 1996, 320; Đ. Cvitanović, *Sakralna arhitektura baroknog razdoblja, knjiga I., Gorički i gorsko-dubički arhidakonat*, Zagreb 1985, 300.

Cerovljani – katolička kapela Svetog Petra i Pavla¹⁰⁹

Kapelu u Cerovljanima uništili su pripadnici JNA i krajiške vojske 1991. godine, ali je do današnjih dana ona u potpunosti obnovljena.

Cerovljani - kapela Svetog Petra i Pavla 2007. godine

Donjani – katolička kapela Presvetog Srca Isusova¹¹⁰

Kapela Presvetog Srca Isusova u Donjanima, istočnom dijelu naselja Hrvatske Dubice, bila je malena kapela sa zvonikom u osi glavnoga pročelja i zaobljenim svetištem, iste širine kao i brod. Uništena je miniranjem do temelja od strane pripadnika JNA i krajiške vojske. Do današnjih dana nije obnovljena, te na njezinu mjestu stoji samo zvono.

¹⁰⁹ *Ranjena crkva u Hrvatskoj*, Zagreb 1996, 321.

¹¹⁰ Z. Horvat, "Stanje katoličkih sakralnih građevina – spomenika kulture na Banovini nakon "Oluje" - kratak pregled" u: *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, sv. 24 (1998)–25(1999), 68; *Ranjena Crkva u Hrvatskoj*, Zagreb 1996, 321.

Donjani - katolička kapela Presvetog Srca Isusova, stanje prije 1991. godine

Hrvatska Dubica - rimski miljokazi¹¹¹

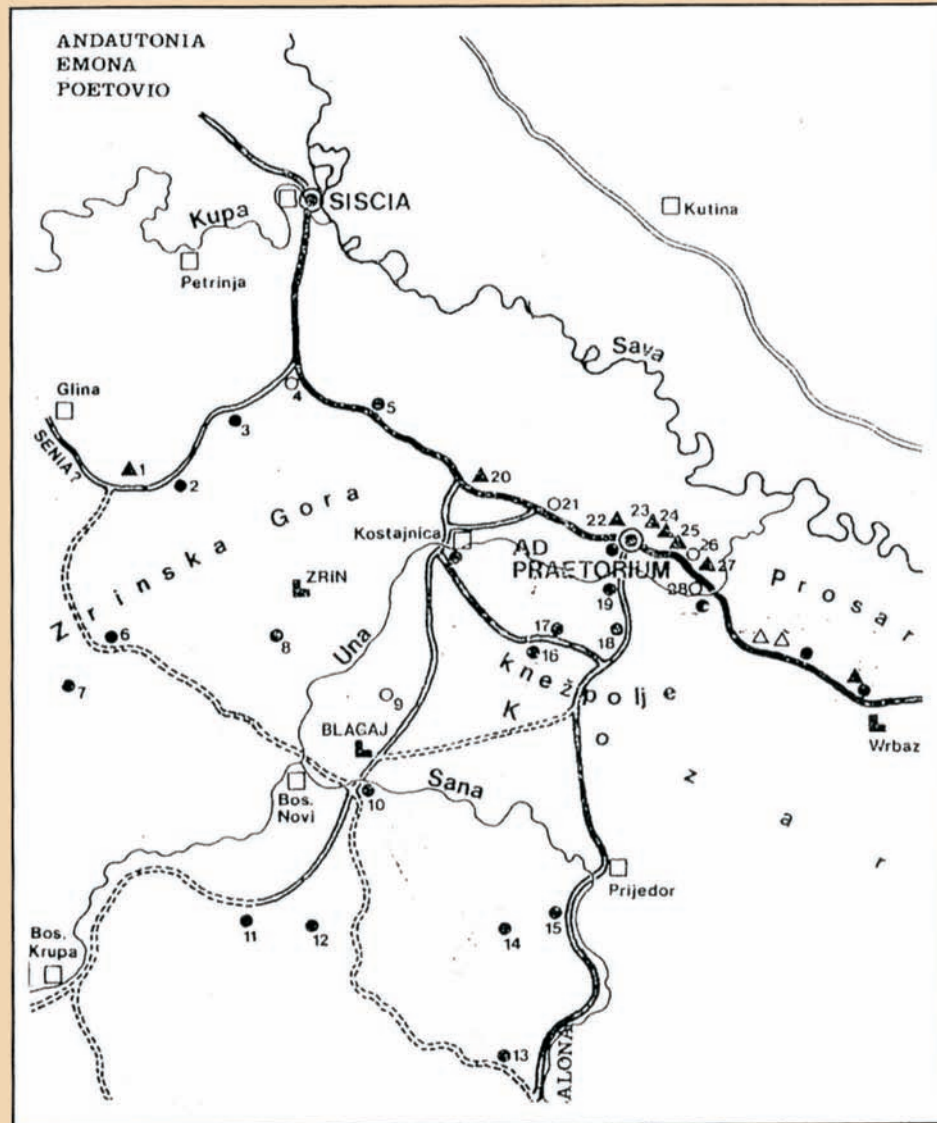
Područje istočne Banije vrlo je bogato nalazima iz rimskog perioda. Naime, u vrijeme Rimljana prostorom pobrda koje se prostire između Sunje i Hrvatske Dubice prolazila je rimska cesta. Ce-

¹¹¹I. Mirković, "Nacrtna arheološka topografija kostajničko – dvorskog kraja" u: *Hrvatska Kostajnica 1240-2000*, Hrvatska Kostajnica 2002, 20–23, 29–31; R. Košćević-R. Makjanić, "Neki noviji arheološki rezultati s područja antičke Siscije" u: *Arheološka istraživanja na karlovačkom i sisačkom području*, Izdanja HAD-a, sv. 10, Zagreb 1986, 119–135; J. Brundšmid, *Arheološke bilješke iz Dalmacije i Panonije II.* u: *Vjesnik hrvatskog arheološkog društva*, NS, 3/1898, 195–196, 196–199.

sta je vodila iz Siscie preko područja na kojem se danas nalaze sela Meminska i Utolica do mjesta na Uni gdje je danas Dubica. Na toj staroj trasi nađeno je mnogo miljokaza koji su označavali udaljenost između pojedinih mjesta. U Velikoj Gradusi nalazila se putna postaja, tzv. mutatio, mjesto na kojem su se mijenjali konji. Iznad Hrvatske Kostajnice, u blizini pravoslavne crkvice Rođenstva Bogorodice na Tirolu, pronađen je Karakalin miljokaz; on se godinama čuvao u franjevačkom samostanu (sve do miniranja u zadnjem ratu), a danas se nalazi u zgradi škole. Iznad današnje Slabinje pronađen je miljokaz careva Gaja i Volusijana iz 3. stoljeća. U selu Baćin nađena su tri miljokaza (Maksiminov, Severov i Karakalin miljokaz), a u Hrvatskoj Dubici miljokaz Valentinijana i Valensa. Nalazi miljokaza pokazuju putanju ceste od Siscije do Une i dalje prema Servitiumu (za Salonu), i odvojak ceste uz Unu (Tirol-Kostajnica) prema bogatim ležištima željezne rudače između Une, Japre i Sane u sjeverozapadnoj Bosni. Interesantan je podatak o okolnostima nalaza jednog od pet miljokaza na donjem dijelu ceste koja je vodila prema poziciji današnje Dubice. Znameniti arheolog, Josip Brunšmid, piše o tome nalazu ovako:

"Uz seosku cestu, jedno ¼ sata zapadno od sela Baćina (upr. općina Dubica) već je dulje vremena iz zemlje virio velik kamen. Slučajno opazi na njemu koncem ožujka 1895. jedan seljak, prolazeći kraj njega, nekoliko slova, a to ga potakne, da cijeli kamen otkopa. Seljaci u misli, da se u kamenu skriva kakovo blago, razbiše ga na dva komada. Na sreću je za to našašće doznao g. Mišo Mutavgjić, trgovac i muzejski povjerenik u Dubici, koji je napisao prepisao i prijepis dostavio ravnateljstvu arheološkog odjela narodnoga muzeja. Ovo je odmah prepoznalo, da je to rimski miljokaz, pa je g. Mutavgjića zamolilo da ga pošalje u Zagreb, što je isti sa hvale vrijednom pripravošću odmah učinio". Miljokaz je bio, kao i ostali nađeni u tom području, načinjen od pješčenjaka, koji se lomi u kraju u blizini Dubice (posebno je bogato nalazište iznad sela Baćin u "Dubičkim krećanama", op. a.)."

Drugi miljokaz (rimskih careva Gaja i Volusijana iz 3. stoljeća) nađen je pod jednom građevinom u Baćinu kao temelj, a prije toga se nalazio u potoku između Slabinje i Baćina. Treći se miljokaz, iz vremena rimskog cara Valentinijana I. iz druge polovine 4. stoljeća, našao na dubičkom katoličkom groblju, dok je četvrti nađen u takvom stanju da ga je bilo teško pročitati (iz vremena cara Maksimina). Peti, najraniji od svih, iz vremena rimskog cara Karakale (198 – 217) iskopan je 1901. godine u Gornjem Baćinu. Na Karakalinom ulomku miljokaza nalazi se udaljenost do Siscie u rimskim koracima (koja se više ne može zbog oštećenosti pročitati), a na ostalima u rimskim miljama. Na položaju Vladića jame iznad Baćina pronađen je u 19. stoljeću i rimski sarkofag a uz njega i temelji ville rustice, te, koliko se čini, i ostaci brončanodobne ostave sjekira. Na čitavom kostajničkom i dubičkom prostoru pronađeno je mnogo rimskih novčića. Za ove vrijedne nalaze možemo zahvaliti povjerenicima Arheološkog i Narodnog muzeja u Zagrebu koji su dojavljivali o pojedinim otkrićima.

Hrvatska Dubica - Miljokazi i rimske ceste na Baniji

Dio rimske ceste Siscia-Sirmium (BOJANOVSKI 1984). 1. Dragotina - miljokaz Septimija Severa i sinova; 2. Gradac; 3. Jabukovac; 4. Moštanica; 5. Velika Gradusa; 6. Gvozdansko; 7. Gornji Žirovac; 8. Gorička s kasnoantičkim refugijem na Gradu; 9. Gornje Vodičevo i nalazište Grad u dolini Strigove; 10. Blagaj Japra; 11. Velika Rujiška; 12. Mala Rujiška; 13. Stari majdan; 14. Ljubija; 15. Zecovi (Čarakovo); 16. Strigova; 17. Čitluk; 18. Jasenje; 19. Suvaja; 20. Hrvatska Kostajnica - Karakalin miljokaz; 21. Utolica i Meminska; 22. Slabinja - miljokaz Gaja i Volusijana iz Potoka; 23. Gornji Bačin - Maksiminov miljokaz; 24. Gornji Bačin - Severov miljokaz; 25. Gornji Bačin - Karakalin miljokaz; 26. Hrvatska Dubica; 27. Hrvatska Dubica - miljokaz Valentinijana i Valenta; 28. Bosanska Dubica. Znakovi: ● -putna postaja; = - rimska cesta; ■ - antičko naselje; O - današnje naselje; □ - današnji grad; ▲ - miljokaz; ▲ - miljokaz bez natpisa; ■ - srednjovjekovni tvrđi grad

Hrvatska Dubica
- Natpis Volusijana na
miljokazu

Dubica (Kozarska i Hrvatska) – srednjovjekovna templarska utvrda¹¹²

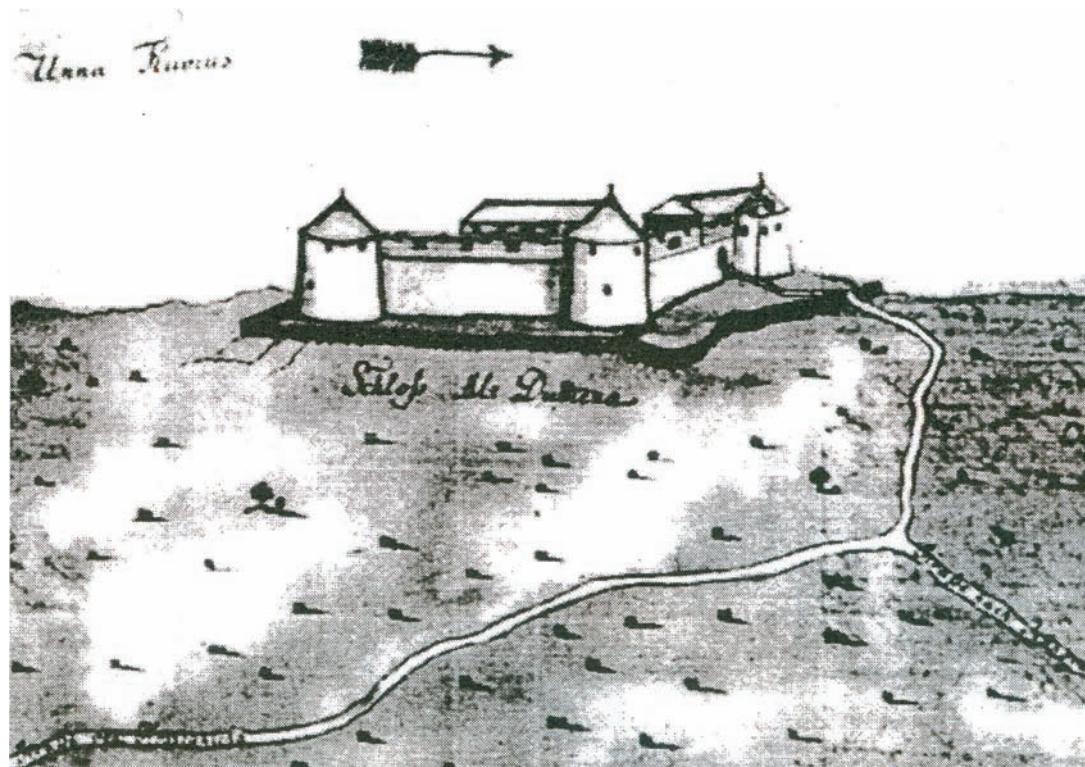
Dubica je naselje udaljeno 14 kilometara od utoka Une u Savu kod Jasenovca. Dubica se kao srednjovjekovno naselje prvi put spominje 1197. godine, a kao prvi vlasnici ovog područja navode se plemići Babonići. Oni su svoje oblasti podijelili na tri dijela. Stjepan je dobio područje gornje slavonske župe (današnja Posavina), Ivan je dobio područje od Glaža do Vrbsa i Dubice (današnja istočna Bosanska krajina), a Radoslav od Une do Korane (današnji Banija i Kordun). U 13. stoljeću je red pavlina na području Dubice sagradio veliku crkvu Svete Marije sa samostanom. Ta nam činjenica govori o važnosti mjesta Dubice. Kao castrum Dubica se spominje 1256. godine u povelji kralja Bele IV., kada je bila glavni grad Dubičke županije. Godine 1269. županiju Dubicu templari su dobili u zamjenu za Senj. Dubička županija bila je velika. Prostirala se od potoka Mlječanice na zapadu, do hrpta planine Kozare na jugu, potoka Rakovice i Vojskove na istoku i dijela lijeve Posavine na sjeveru. Templarsko sjedište u Dubici vjerojatno je bilo vrlo ugledno, kada su se baš ondje 1278. godine sastali tadašnji vrhovi društvenog života, politički protivnici Babonići i Gussingi, da se pomire. Pod utvrdom se nalazilo i trgovište koje postaje značajnije od druge polovice 14. stoljeća. Pošto su vitezovi-redovnici templari ukinuti, grad sa županijom je pripao Ivanovcima. Padom Bosne pod Osmanlije 1463. godine Dubica postaje važna granična utvrda. Pavlinski red se u Dubici posljednji put spominje 1465. godine. Onda Dubica postaje mjesto opasno za život zbog stalnih prijetnji iz osmanlijskog susjedstva. U 15. i 16. stoljeću Dubica je pripadala Zrinjskima. Godine 1538. grad je potpao pod Osmanlije, što se dogodilo i s čitavim donjim Pounjem od Kostajnice do Jasenovca. Stanovništvo je uglavnom raseljeno. Godine 1611. Dubica se spominje kao središte kapetana i pripada u red najstarijih kapetanija. Grani-

¹¹²M. Kruhek, *Fortifikacijska arhitektura Banije s osobitim osvrtom na razdoblje njene obrambene uloge u XVI. i XVII. stoljeću* (magistarski rad – neobjavljeno), Zagreb 1976, 38–39; Đ. Szabo, *Sredovječni gradovi u Hrvatskoj i Slavoniji*, Zagreb 1920, 66; D. Samardžija, *Bosanskodubičko područje u NOR-u i socijalističkoj revoluciji*, Bosanska Dubica 1984; E. Čelebi, *Putopis: odlomci o jugoslavenskim zemljama*, Sarajevo 1973, 220; H. Hadžialagić, *Bosanska Dubica kroz vijekove*, Rijeka 2005.

čila je s kapetanijama Kostajnica i Gradiška. Evlija Čelebija, znameniti turski putopisac, posjetio je Dubicu 1660. godine i zapisao:

"Grad Dubica ima šehar istog imena. Grad leži na obali rijeke Une. Sagrađen je od tvrdog materijala, ali je malen. Ima gradskog zapovjednika (dizdara), oko 150 vojnika i skladište municije (džebhane). To je vojvodstvo na području banjalučkog sandžaka. U tvrđavi se nalazi 110 daskom prekrivenih kućica i Sulejman-hanova džamija, a pokraj nje opkop i viseći most."

Na Weigertovoj karti iz 18. stoljeća vidi se tlocrt grada. Grad je imao tri kule. Bio je okružen zemljanim bedemima i osla-

Dubica- skica utvrde iz 18. stoljeća

njavao se na rijeku Unu sa dva bastiona i vodenim kanalom, koji je protjecao kroz grad današnjim koritom rijeke Banjačke. Od srednjovjekovnog utvrđenja do danas se nije sačuvalo ništa. Ostali su tek crteži i planovi koji upućuju na mjesto gdje je utvrda stajala. Za sjedištem vitezova-redovnika templara tragao je Hašim Šerić i doznao da su blizu mosta na Uni u Bosanskoj Dubici između 1895. i 1900. godine bili otkopani temelji crkve s apsidom i mnogo ljudskih kosti. Šerić je zaključio da su to temelji Dubice, sjedišta vitezova-redovnika templara. Poslije Drugog svjetskog rata na tome je mjestu sagrađen Hotel Park.

Hrvatska Dubica - pravoslavni parohijalni hram Sošestvija Svetoga Duha i filijalni hram Rođenstva Bogorodice¹¹³

U Hrvatskoj Dubici se nalazi, nasuprot obnovljenoj katoličkoj crkvi, pravoslavna crkva Sošestvija Svetoga Duha, blagdana koji se slavi drugog dana Duhova. Prije ove crkve postojala je starija na istom mjestu, koja je bila sagrađena 1805. g., ali je za vrijeme Drugog svjetskoga rata srušena. Rušenje crkve ustaše su započeli 9. kolovoza 1941. godine, a do temelja su je srušili do kraja kolovoza iste godine. Crkva je posjedovala barokni raskošni ikonostas, jedan od najljepših u čitavoj eparhiji. Parohijalni dom je za vrijeme Drugog svjetskog rata služio kao ustaški stan, a kasnije je od mjesnih vlasti bio uzurpiran sve do 1956. godine. Grobljanski hram Rođenstva Bogorodice ustaše su srušili do temelja 1944. godine. Nova crkva je sagrađena 1972. godine. Tijekom posljednjeg rata crkva izvana nije oštećena. Međutim, u unutrašnjost građevine je provaljeno, a uništen je i parohijalni dom. U hramu su se nalazile ikone iz starije crkve. Građevina je relativno velikih dimenzija i na završetku ima peterostranu apsidu. Četvrtasti toranj ima oktogonalni prijelaz u kapu zvonika.

Hrvatska Dubica - nova pravoslavna crkva Sošestvija Svetog Duha

¹¹³M. Kosovac, *Srpska pravoslavna mitropolija karlovačka po podacima od 1905.*, Sremski Karlovcima 1910, 985; www.eparhija-gornjokarlovacka.hr; M. Miljanović, "Devastacija pravoslavnih crkava u Hrvatskoj – gornjokarlovacka Eparhija" u: *Srpski glas*, Topusko, januar 1991, 10 – 11.

Hrvatska Dubica
- razglednica na kojoj se vide katolička i pravoslavna crkva prije 1941. godine

Hrvatska Dubica – katolička župna crkva Presvetoga Trojstva¹¹⁴

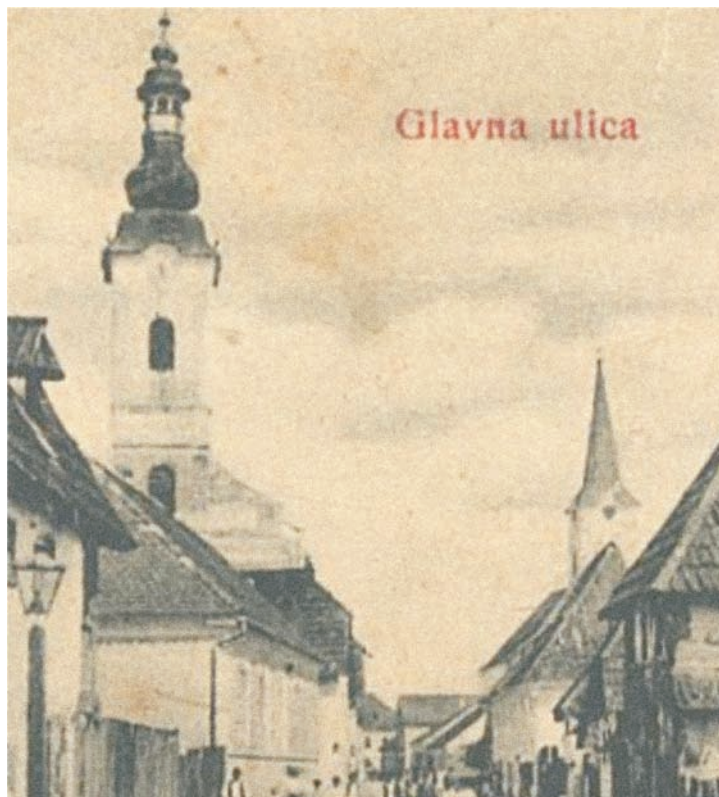
Kasnobarokna župna crkva Presvetoga Trojstva u Hrvatskoj Dubici građena je od 1771. do 1799. godine na mjestu starije drvene građevine, a sanirana nakon potresa 1880. godine, kada su dodana dva kontrafora uz glavno pročelje. Brod i svetište su bili nadsvođeni, a svetište je bilo kratko i zaobljeno. Uz južnu stranu

Hrvatska Dubica - katolička župna crkva Presvetog Trojstva, 2008. g.

¹¹⁴Z. Horvat, "Stanje katoličkih sakralnih građevina – spomenika kulture na Banovini nakon "Oluje" - kratak pregled" u: *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, sv. 24 (1998)-25(1999), 61; *Ranjena Crkva u Hrvatskoj*, Zagreb 1996, 322; Đ. Cvitanović, *Sakralna arhitektura baroknog razdoblja, knjiga 1., Gorički i gorsko - dubički arhitektonat*, Zagreb 1985, 300; D. Baričević, "Pregled spomenika skulpture i drvo-rezbarstva 17. i 18. stoljeća s područja kotara Sisak" u: *Ljetopis JAZU*, knjiga 72, Zagreb 1967, 505 – 507.

crkve bila je priključena kapela i sakristija. Radilo se o vrlo vrijednoj građevini, spomeniku nulte kategorije. Dubička župna crkva bila je u rujnu 1991. godine više puta bombardirana, a kasnije su je i srušili pripadnici JNA i krajiške vojske. Za vrijeme SAO Krajine UNPROFOR je očistio teren na kojem je crkva stajala i na njemu napravio parkiralište. Do danas je crkva u potpunosti obnovljena u starom stilu.

Hrvatska Dubica
- stara razglednica na kojoj se vide stara katolička i pravoslavna crkva

Hrvatska Dubica – katolička kapela Blažene Djevice Marije¹¹⁵

Kapela Blažene Djevice Marije na groblju u Hrvatskoj Dubici potječe iz 1804. godine i prema protokolima iz toga vremena građena je na najsuvremeniji način. Oltar je bio naslikan na zidu crkve. U potpunosti su je uništili pripadnici JNA i krajiške vojske u posljednjem ratu. Do danas je sagrađena nova, moderna građevina.

¹¹⁵Z. Horvat, "Stanje katoličkih sakralnih građevina – spomenika kulture na Banovini nakon "Oluje" - kratak pregled" u: *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, sv. 24 (1998)–25(1999), 68; *Ranjena Crkva u Hrvatskoj*, Zagreb 1996, 322; Đ. Cvitanović, *Sakralna arhitektura baroknog razdoblja, knjiga I., Gorički i gorsko - dubički arhidakonat*, Zagreb 1985, 300 - 301.

Hrvatska Dubica - grobljanska katolička crkva Blažene Djevice Marije

Slabinja – pravoslavni parohijalni hram Svete Paraskeve¹¹⁶

Selo Slabinja se nalazi na rijeci Uni između Hrvatske Kostajnice i Hrvatske Dubice. Na južnoj strani ceste, prema rijeci Uni, nalaze se ruševine hrama Svete Paraskeve. Crkva je sagrađena 1828. godine, ali je u Drugom svjetskom ratu (1944.) minirana. Minirali su je ustaše, te su joj oštetili krovnu konstrukciju, svod, unutrašnjost i crkveni inventar. Nakon Drugog svjetskog rata ostale su stajati ruševine. Godine 1970. počela je obnova ove vrijedne građevine, ali krov, nažalost, nikada nije postavljen. U unutrašnjost se ne može ući, jer su postavljena vrata na oba ulaza. Dva su ulaza u građevinu. Jedan je sa zapada, a drugi, bočni, sa sjevera. S bočne strane su četiri prozora na svetištu, jedan na apsidi, a na pročelju, iznad vrata, nalazi se okrugli prozorčić. Crkva se nalazi u centru naselja Slabinja.

¹¹⁶M. Kosovac, *Srpska pravoslavna mitropolija karlovačka po podacima od 1905.*, Sremski Karlovci 1910, 1000; www.eparhija-gornjokarlovacka.hr; M. Miljanović, "Devastacija pravoslavnih crkava u Hrvatskoj – gornjokarlovačka Eparhija" u: *Srpski glas*, Topusko, januar 1991, 10–11; Đ. Cvitanović, *Sakralna arhitektura baroknog razdoblja, knjiga I., Gorički i gorsko - dubički arhidakonat*, Zagreb 1985, 206.

Slabinja - pravoslavni hram Svete Paraskeve

Živaja – pravoslavni parohijalni hram Svetoga Ilije¹¹⁷

Selo Živaja se nalazi na putu između Sunje i Hrvatske Dubice. U selu je postojala crkva Svetoga Ilije, sagrađena 1885. Ustaše iz sela Staza srušili su je krajem 1944. godine. Do tada se sačuvala zahvaljujući prividnom miru koji su Srbi u Živaji imali. Godine 1944. nekolicina mještana odlazi u partizane. Istovremeno se događa napad na selo Bačin, za koji ustaše optužuju stanovnike Živaje pa ih djelomično odvođe u logor Jasenovac i ruše im crkvu. Ruševine crkve razvučene su nakon 1945. godine. Nakon Drugog svjetskog rata u mjestu je postojala samo zvonara, koja je stajala umjesto crkve. Godine 1989. počela je gradnja nove crkve. U izvještaju Vlade Republike Hrvatske od 1. travnja 1996.g. stoji da je crkva na sjevernoj strani zaključana, a da su na istočnoj strani vrata razvaljena. Ikonice su bile razbacane po svetištu. Jedan dio ikona je ostao neoštećen na ikonostasu. Međutim, 24. rujna 1997.g. crkva je minirana i uništena u potpunosti. Danas se u Živaji na sjevernoj strani ceste vide ruševine građevine. Zvona su postavljena na drveni okvir i stoje nasuprot razorenoj crkvi.

Živaja - ruševine nekadašnjeg hrama Svetog Ilije

¹¹⁷ M. Kosovac, *Srpska pravoslavna mitropolija karlovačka po podacima od 1905.*, Sremski Karlovcima 1910, 985, 986; www.eparhija-gornjokarlovačka.hr; M. Miljanović, "Devastacija pravoslavnih crkava u Hrvatskoj – gornjokarlovačka Eparhija" u: *Srpski glas*, Topusko, januar 1991, 10–11; S. Mileusnić, *Duhovni genocid 1991–1995 (1997)*, Beograd 1997, 53.

101

Grad Hrvatska Kostajnica

Hrvatska Kostajnica – pravoslavni parohijalni hram Svetih Arhanđela Mihajla i Gavrila, filijalni hram Svetoga Petra i Pavla, filijalni hram Rođenstva Presvete Bogorodice na Tirolu i filijalni hram Vaznesenja Gospodnjeg na Čukuru¹¹⁸

U Kostajnici je postojala jedna od najstarijih monumentalnih crkava gornjokarlovačkog vladičanstva, posvećena Svetim Arhanđelima Mihajlu i Gavrilu. Starija je bila od plašćanske katedrale Danila Jakšića kao i od crkava u Karlovcu i Rijeci. Smatra se da je bila sagrađena 1733. godine i neko je vrijeme bila katedralna saborna crkva. Spominje se da je već 1703. godine stajala u Kostajnici pravoslavna crkva koja je vrlo vjerojatno bila drvena. Bila je posvećena također Svetim Arhanđelima Mihajlu i Gavrilu. Prvi vladika koji je iz manastira Komogovina prešao u Kostajnicu, gdje je kupio i kuću za episkopski dvor, bio je Aleksije Andrejević (onaj isti koji je sagradio zidanu crkvu u Komogovini).

Crkva koja je sagrađena 1733. godine nalazila se uz rijeku Unu, odmah do rimokatoličke samostanske crkve svetoga Antuna, gdje se i danas nalazi. Barokna crkva Svetih Arhanđela imala je oktogonalni oblik zvonika pri vrhu. Prilikom gradnje nove crkve 1970. godine, teško su uklonjene ruševine monumentalne stare pravoslavne crkve. Stara crkva je nekoliko puta popravljana, a posljednji je popravak izvršen 1921., kada je zbog nevremena bio oštećen toranj. Ikone u crkvi slikao je arhidakon Avram 1755. godine. Dana 11. rujna 1941. godine građevinu su uništili ustaše, a ikonostas je spasio Vladimir Tkalčić, koji ga je preuzeo za Muzej za umjetnost i obrt u Zagrebu. Ipak, cijeli ikonostas nije sačuvan. Bilo je sačuvano tek devet ikona. U Kostajnici su se nalazila još tri pravoslavna hrama. Crkva Svetog Petra i Pavla potjecala je iz 1755.g.. Ovo je bila crkva za obavljanje grobljanskih obreda, a 11. rujna 1941.g. srušili su je ustaše, kada je oskrnavljeno i groblje. Na brdu Tirol u blizini izvora ljekovite vode nalazi se crkva Rođenstva Presvete Bogorodice. Crkva je bila sagrađena u 18. stoljeću i očuvana je do danas. U vrijeme Drugog svjetskog rata ustaše su joj uništile inventar. Godine 1964. učinjena je posljednja obnova ove građevine.

Postojala je i drvena crkva na brdu u blizini sela Čukur, s kraja 18. stoljeća, koja je bila posvećena Vaznesenju Gospodnjem. Zbog velikih oštećenja iznova je podignuta 1905.g., ali je za vrijeme Drugog svjetskog rata do temelja uništena. Na crkvištu, koje se nalazi nasuprot spomeniku Gordanu Ledereru u šumi Spas iznad sela Čukur, i danas pravoslavni pale svijeće. Sada u Hrvatskoj Ko-

¹¹⁸ M. Kosovac, *Srpska pravoslavna mitropolija karlovačka po podacima od 1905.*, Sremski Karlovcima 1910, 991-992; www.eparhija-gornjokarlovacka.hr; M. Miljanović, "Devastacija pravoslavnih crkava u Hrvatskoj – gornjokarlovacka Eparhija" u: *Srpski glas*, Topusko, januar 1991, 10–11; Đ. Cvitanović, *Sakralna arhitektura baroknog razdoblja, knjiga I., Gorički i gorsko-dubički arhidakonati*, Zagreb 1985, 198–200; M. Rađeka, *Gornja krajina - Karlovačko vladičanstvo*, Zagreb 1975, 242–248; S. Mileusnić, *Duhovni genocid 1991–1995 (1997)*, Beograd 1997, 54.

stajnici, na temeljima stare crkve stoji novosagrađena crkva Svetog Arhanđela Mihajla i Gavrila. Novac za gradnju crkve uglavnom je sakupljen iz Amerike 1971. godine. Ikone u crkvi je izradio Nikodim Brkić iz Beograda po uzoru na ikone iz manastira Manasije, tj. na Resavsku školu. U hramu su se do Domovinskog rata nalazile ruka svetog Teodora komogovinskog, devet ikona na drvetu iz stare crkve i jedan antimins iz kapele Vaznesenja Gospodnjeg u Čukuru, koji je posvećen 1728. godine. U jesen 1995., kada je dignut u zrak most na rijeci Uni između Hrvatske i Bosanske Kostajnice, oštećena je i sama crkva. Ruka svetog Teodora komogovinskog tada je ukrađena.

Hrvatska Kostajnica - nekadašnja parohijalna crkva Svetog Arhanđela Mihajla i Gavrila, prije 1941. godine

Čukur - lokacija nekadašnjeg pravoslavnog hrama Vaznesenja Gospodnjega

Tirol - pravoslavna crkva Rođenstva Presvete Bogorodice

Nova pravoslavna crkva Svetog Arhanđela Mihajla i Gavrila iz 1971. g.

Kostajnica – utvrda na unskom otoku¹¹⁹

Povijest Kostajnice možemo pratiti od srednjeg vijeka, kada je ona bila utvrda za koju su se nadmetali najveći hrvatski velikaši. Toponim Kostajnica spominje se prvi puta u jednoj listini sastavljenoj u Dubici 1240. godine. U listini se navodi neka cesta koja vodi od Kostajnice prema Dubici, a vrlo je vjerojatno da je već tada postojala Kostajnica kao naselje. Prvi vlasnik zemlje (terra) Kostajnice bio je neki Herenk. Nasljednici spomenutog Herenka uzeli su u svoj plemićki naslov ime Kostajnica, a u susjedstvu snažnih plemića Babonića, koji su tijekom 13. stoljeća ojačali u donjem Pounju i današnjoj Bosanskoj krajini, morali su čvrsto štititi svoje posjede. Plemići Kostajnički su krajem 14. ili početkom 15. stoljeća sagradili utvrdu na Uni. Možda je i prije na unskom otočiću postojala neka vrsta burga, ali je on bio znatno manji i beznačajniji od kaštela koji nastaje krajem 14. stoljeća. Nakon smrti Nikole Kostajničkog, početkom 15. stoljeća, Kostajnica prelazi u ruke plemića Lipovečkih, a zatim pod vlast Ladislava Tota iz obitelji Ača. U vrijeme Ladislavove uprave burgom i posjedom došlo je do velikog sukoba s obližnjim plemićima Zrinskim, koji su držali posjede u okolici današnjeg Dvora (čitavo južno pobođe Zrinske gore, Trgovsku goru i dvorsko Pounje). Osim s njima, Ladislavovi kaštelani vodili su borbe i s obližnjim plemićima Toettoesima, koji su držali posjed Blinju. Nakon smrti Ladislava Tota 1437. godine, njegova udovica Jelena udala se za kneza Martina Frankopana, jednog od najmoćnijih plemića na području između Korane i Une u prvoj polovini 15. stoljeća. Jelena je Frankopanima poklonila i posjede Komogovinu, Jastrebarsko i Lipovec u Samoborskom gorju. Nakon Jelenine smrti, njezini rođaci tražili su prava na spomenute utvrde te su tražili da se ospori darovnica kojom je Jelena i Kostajnicu, među ostalim utvrdama, poklonila Martinu. Kraljevski sud je dosudio da se rođacima vrate Kostajnica, Komogovina, Okić i Novi (Bosanski Novi), budući da im Martin nije vratio Lipovec koji im je bio dosuđen. S obzirom na odnos snaga, koji je u svakom slučaju bio višestruko pretežao na stranu Martina, do vraćanja ovih posjeda zasigurno nikada nije došlo. Martin je, budući da je bio znatno jači od Jeleninih rođaka, uspio i od bana i od budućih kraljeva dobiti potvrdu o vlasništvu tvrđave. Kostajnica je u Martinovim rukama ostala sve do 1471. godine, kada ju je dao Ivanu Benvenjudu za 4000 florena kao nagradu za dosadašnju službu. Matijaš Korvin je nakon Martinove smrti, i pošto je Benvenjudov položaj oslabio, Kostajnicu dao na kratko despotu Vuku Brankoviću, ali su je Benvenjudi opet zauzeli 1490. godine. Početkom 16. stoljeća Kostajnica je prešla u posjed Vranskog priorata, ali

¹¹⁹ M. Kruhek, *Fortifikacijska arhitektura Banije s osobitim osvrtom na razdoblje njene obrambene uloge u XVI. i XVII. stoljeću* (magistarski rad – neobjavljeno), Zagreb 1976, 48–51, 78–90; M. i D. Karbić, "Kostajnica i njezini gospodari tijekom srednjeg vijeka" u: *Hrvatska Kostajnica 1240–2000*, Hrvatska Kostajnica 2002, 49–60; M. Kruhek, "Kostajnica u protuturskim ratovima od 16. do 18. stoljeća" u: *Hrvatska Kostajnica 1240–2000*, Hrvatska Kostajnica 2002, 61–74; Đ. Szabo, *Sredovječni gradovi u Hrvatskoj i Slavoniji*, Zagreb 1920, 65.

ju je već 1528. upravitelj priorata Ivan Taši, založio Nikoli Zrinskom koji je od tada, pa do pada pod vlast Osmanlija neprekidno drži. U Kostajnici je Nikola Zrinski 1539. godine dao umoriti Ivana Katzianera, štajerskog vojskovođu, koji je na sramotan način izgubio bitku s Osmanlijama kod Gorjana u Slavoniji. Katzianer je pobjegao s bojnog polja, a Zrinski su mu u Kostajnici dali utočište. No Katzianer se s Turcima ubrzo počeo dogovarati o predaji Kostajnice, te su ga Zrinski likvidirali. U to vrijeme propadaju gradovi Zrinskih na rijeci Uni i na Zrinskoj gori. Tada stradavaju Gvozdansko, Zrin, Pedalj, a i Kostajnica je nakon pada Dubice 1538. godine postala ugrožena. Godine 1540. piše Ivan Zrinski iz Gvozdanskog banu Ivanu Ungnadu i javlja mu da su Turci "opsjedali njegove gradove Kostajnicu i Zrin s velikom vojskom od 30.000 ljudi". Kostajnica je, nakon dugotrajnih opsjedanja, pala 16. srpnja 1556. godine.

"Na otoku pri Uni uzidani grad Kostajnica bijaše po krivnji ravnatelja Pankracija Lusthaller, od Malkoč Bega Bosanskoga ju-rišem napaden i pridobit Neizmjerni kvar nastane po preobladanom i izgubljenom najglavnijem mestu. Turci opustošavahu svu zemlju sa svih stranah, osobito među Savom i Kupom, pače u istoj ravnici zagrebačke varmeđe, 12.000 selištah i kućah bijaše u prah i pepeo obratjeno i preko 18.000 žiteljah na ravnici stanujućih zarobljeno i u sužanjstvo kano marha odpratjeno".

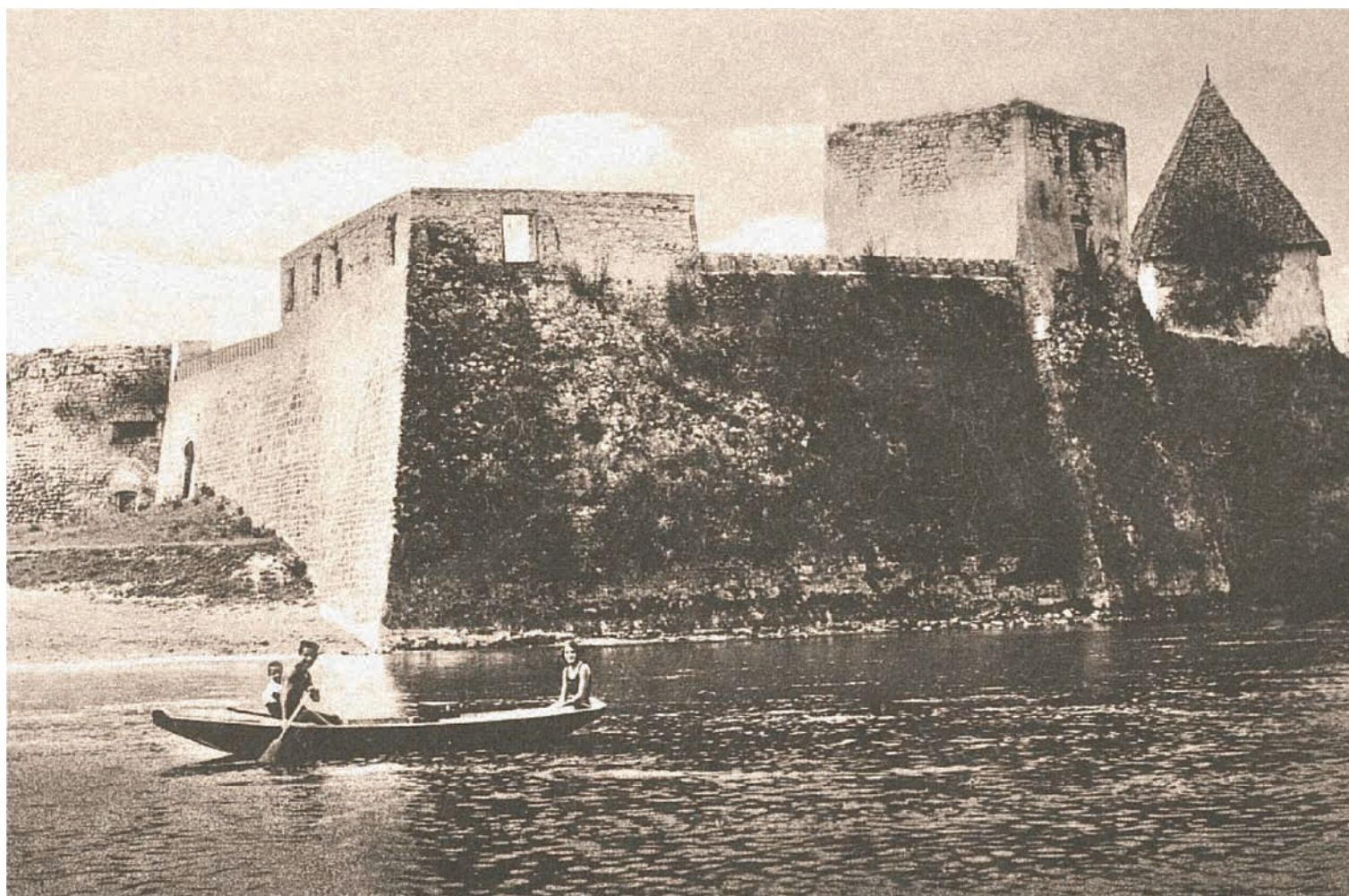
Osmanlije se u Kostajnici nisu odmah dovoljno dobro utvrdili, pa se čini, da je Nikola Zrinski dvije godine nakon osmanlijskog zauzimanja Kostajnice, vratio grad nakratko pod svoje. No to je bila vrlo kratka epizoda, jer već iduće godine Kostajnica postaje ponovo osmanlijska. Osmanlije su u narednih dvadeset godina, osvojivši sve utvrde na Uni i na Zrinskog gori, pomaknuli granicu s rijeke Une, prema rijeci Kupi. Nakon bitke kod Siska 1593. godine Kostajnicu su u nekoliko navrata pokušali vratiti razni banovi i vojni zapovjednici. Nekima je uspjelo doći do grada, ali ga nisu imali snage zadržati. Iz razdoblja osmanlijskog upravljanja gradom postoji legenda o zarobljeniku Legeniću koji je čamio u kazamatima grada 1627. godine. On se dosjetio lukavstvu i ukrao ključeve nekom od stražara te ih utisnuo u vosak i otisak poslao kapetanu Nikoli Erdödyju u Petrinju. Ovaj je odmah prema tom otisku napravio ključeve, pa je u Kostajnicu poslao malu, ali hrabru četvu. U kasnoj noći vojnici se prebace na unski otok i potihom uđu u tvrđavu. Tu napravljenim ključevima oslobode zatočenike, omotaju svi noge krpama, pa se potihom, preko gradskog zida, vrate u Petrinju. Osmanlije su izgubili kakvih 10.000 talira, koliko su očekivali da će dobiti za uci- jenjene sužnje. Kršćanske snage su ušle u Kostajnicu tek 1688. godine, u jeku Velikog bečkog rata. Grad je isprva potpao pod hrvatskog bana i Sabor. Iz vremena nakon zauzimanja Kostajnice od kršćanskih snaga postoji opis grada:

"Ovo mjesto je takorekuć glavni grad donjih hrvatskih krajeva, smješteno na unskom otoku, ali i pod jednim brijegom, koji je trebalo bolje osigurati i utvrditi za sigurniju obranu, jer je mjesto na samoj granici s Turskom. Kaštel je, kako nam ga prikazuje tlocrt,

malen, ali cijela utvrda na otoku dobro je zaštićena vodom sa svih strana. Nad njim se osovio visoki brijeg. Do njega vodi most, koji je sada u lošem stanju. Na bosanskoj strani se nalazi jedna čvrsto građena kula, koja nije porušena, premda su je Turci trebali isprazniti i napustiti. Treba misliti, kako to mjesto još bolje utvrditi."

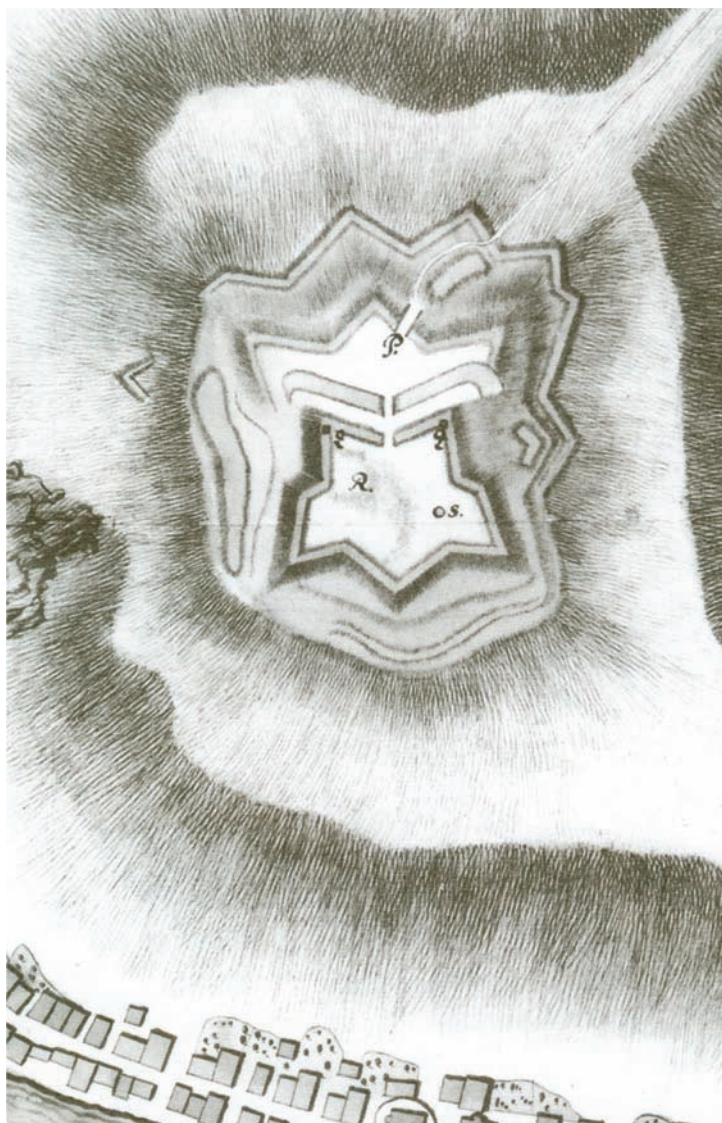
U gradu se već 1713. godine nalaze dvije crkve i jedna kapela, a ispod brda Djed može se nabrojati pedesetak kuća, dok u naselju na otoku, unutar tvrđave ima tridesetak zgrada. Kostajnica se zbog svojeg graničnog položaja razvija u značajno gradsko i trgovačko središte. Na brdu Djed sredinom osamnaestog stoljeća nastaje zemljana utvrda, koja je imala dobru kontrolu nad područjem na desnoj obali Une. Godine 1777. Kostajnica dobiva položaj vojnog komuniteta, a nakon razvojačenja Vojne krajine grad će se razviti u gospodarsko i kulturno središte donjeg Pounja (od Dvora do Jasenovca).

Stari grad u Hrvatskoj Kostajnici, početkom 20. stoljeća

Hrvatska Kostajnica – utvrda na brdu Djed¹²⁰

Nad mjestom Hrvatska Kostajnica, na uzvisini Djed, početkom 18. stoljeća stajala je kvadratna utvrda s čardakom u sredini. Uskoro je, kako se čini, započela gradnja bastionske utvrde, koja je dobila šiljate izduljene bastione na uglovima. Već su 1713. godine postojali bastioni ove utvrde, kako je suditi prema ondašnjim na-

Djed - zemljana utvrda iznad Hrvatske Kostajnice - tlocrt iz 1750. godine

¹²⁰ A. Žmegač, *Bastioni kontinentalne Hrvatske: prilog poznavanju fortifikacijskog graditeljstva u Hrvatskoj od 16. do 18. stoljeća*, Zagreb 2000, 104–105; M. Dreneau, E. Paščenko, "Djed, utvrda na rijeci Uni" u: *Hrvatska revija*, sv. 4, Zagreb 2003, 101–104.

crtima. Ipak, značajniji zahvati su načinjeni tek 1735. godine, kada je pod vodstvom graditelja F. Du Portal de Monteaua započela gradnja nove utvrde koja je imala velike jarke i više bastiona od prethodne. Čini se da je utvrda doživjela kraj 18. stoljeća kao zapušteni objekt. Do danas, na mjestu "Odmorišta Djed" stoje znatni ostaci ove tvrđave. Tok bedema i šančeva jasno ocrtava tlocrtni oblik nekadašnje utvrde.

Hrvatska Kostajnica – katolička župna crkva Svetoga Nikole¹²¹

U Kostajnici se, prema popisu arhiđakona Ivana, nalazila župna crkva svetoga Mihaela. Crkva Svetoga Nikole je podignuta, od drvene građe, odmah nakon odlaska Osmanlija iz Pounja (građena je između 1697. i 1706. godine). Isprva se župnik, na temelju nagodbe s franjevcima služio franjevačkom crkvom Svetog Antuna Padovanskog, ali uskoro je proširio malu drvenu crkvu tako da je ona mogla primiti veći broj ljudi. Velika zidana crkva počela se u Kostajnici zidati 1771. godine. Iz stare crkve kamen s poda je prenesen i njime je popločena nova crkva. Imala je zvonik pred glavnim pročeljem, pjevalište nad ulazom, svođeni brod i svetište. Uza sjevernu stranu broda bila je priključena omanja kapelica, a uz južnu stranu svetišta – sakristija. Krov od šindre zamijenjen je crijepom 1876., a historicističku dekoraciju u unutrašnjosti izveo je 1895. slikar Rikard Rojnik. Kapa zvonika imala je lukovicu. U rujnu 1991. godine crkvu su minirali pripadnici JNA i krajiške vojske, tako da je ostao sačuvan tek manji dio svetišta, sakristije i pobočne kapele. Ruševine su danas očišćene, ali crkva nije obnovljena.

Katolička župna crkva Svetoga Nikole u Kostajnici, 2008. g.

¹²¹ Z. Horvat, "Stanje katoličkih sakralnih građevina – spomenika kulture na Banovini nakon "Oluje" - kratak pregled" u: *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, sv. 24 (1998)–25(1999), 61–62; *Ranjena Crkva u Hrvatskoj*, Zagreb 1996, 324; Đ. Cvitanović, *Sakralna arhitektura baroknog razdoblja, knjiga I., Gorički i gorsko-dubički arhiđakonati*, Zagreb 1985, 302.

Župna crkva Svetog Nikole prije Domovinskog rata

Hrvatska Kostajnica – franjevačka crkva i samostan Svetoga Antuna¹²²

Franjevačka crkva i samostan Svetoga Antuna Padovanskog najvredniji su objekti barokne arhitekture na Baniji. Stari franjevački samostan u Kostajnici nalazio se na mjestu današnje kapele Svete Ane. Tragovi toga samostana, koji je sagrađen vrlo vjerojatno već u 13. stoljeću, naziru se na groblju kod Svete Ane i da-

Franjevačka crkva i samostan Svetog Antuna u Hrvatskoj Kostajnici

¹²² Z. Horvat, "Stanje katoličkih sakralnih građevina – spomenika kulture na Banovini nakon "Oluje" - kratak pregled" u: *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, sv. 24 (1998)–25(1999), 64–66; *Ranjena Crkva u Hrvatskoj*, Zagreb 1996, 323; Đ. Cvitanović, *Sakralna arhitektura baroknog razdoblja, knjiga I., Gorički i gorsko-dubički arhidakonati*, Zagreb 1985, 301; Đ. Cvitanović, "Franjevački samostani u Baniji", *Bulletin JAZU*, god. XV – XXII, trobroj 1 – 3, Zagreb 1967 – 1974, 85–94; P. Cvekan, *Kostajnica i franjevci*, Kostajnica 1982; I. Maroević, "Obnovljeno pročelje franjevačke crkve u Kostajnici" u: *Čovjek i prostor*, god. XX, br. 240, Zagreb 1973, 10–11, 18; E. Hoško, "Franjevačka obnova u sjevernom dijelu Banske Hrvatske sredinom XVII stoljeća" u: *Zbornik Kačić*, br. IV, Split 1971, 83–103; D. Baričević, "Pregled spomenika skulpture i drvorezbarstva 17. i 18. stoljeća s područja kotara Sisak" u: *Ljetopis JAZU*, knjiga 72, Zagreb 1967, 509–511.

nas. Opat A. Posavec zabilježio je 1830. godine da su ruševine samostana još tada postojale. Samostan je navodno bio spaljen 1577. godine, ali se ipak na crtežu Ivana Petazzia iz 1653. unutar zidina stare Kostajnice vidi egzaktno prikazana crkva s prizemnim zdanjem samostana. Franjevci su se ponovo nastanili u Kostajnici 1690. godine i ondje su podigli drvenu crkvu. Novu zidana crkvu, sagradili su crkvu od 1729. do 1746. godine, a njoj je uz glavno pročelje, dodan i zvonik 1779. godine. Zidanje zvonika izvedeno je uz pomoć novca kostajničkih građana i pukovnije, a zvonik su gradili talijanski zidari. Samostan je završen 1761. Pravokutno svetište je vezano za samostansko krilo, a pjevalište uz glavno pročelje. Brod i svetište svodeni su bačvastim svodovima. U crkvi se nalazio izuzetno vrijedan inventar. Glavno pročelje bilo je oslikano. Crkvu su uništili pripadnici JNA i krajiške vojske u Domovinskom ratu, te tada uništen i veći dio inventara. Krovnište samostana je izgorjelo, no svodovi su ostali na svojim mjestima, pa je obnova bila provediva. Do danas je franjevački samostan u potpunosti obnovljen u starom duhu.

Hrvatska Kostajnica – katolička kapela Svete Ane¹²³

Kapela svete Ane nalazi se na groblju u Kostajnici. Zidana je 1720. godine, na inicijativu franjevaca i dobrovoljnim prilozima građana. Za gradnju kapele upotrijebljene su brojne gotičke spolijske sa stare franjevačke crkve i samostana, koji su stajali na mjestu

Katolička kapela Svete Ane u Hrvatskoj Kostajnici

¹²³ Z. Horvat, "Stanje katoličkih sakralnih građevina – spomenika kulture na Banovini nakon "Oluje" - kratak pregled" u: *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, sv. 24 (1998) – 25(1999), 69-70; *Ranjena Crkva u Hrvatskoj*, Zagreb 1996, 323; Đ. Cvitanović, *Sakralna arhitektura baroknog razdoblja, knjiga I., Gorički i gorsko-dubički arhidakonat*, Zagreb 1985, 302; P. Cvekan, *Kostajnica i franjevci*, Kostajnica 1982, 103–110; D. Baričević, "Pregled spomenika skulpture i drvorezbarstva 17. i 18. stoljeća s područja kotara Sisak" u: *Ljetopis JAZU*, knjiga 72, Zagreb 1967, 511–512.

današnje građevine. Iznad glavnoga pročelja uzdizao se maleni drveni tornjić. Pokraj crkve nalazio se nadgrobni spomenik obitelji Mikšić, koja je donirala propovjedaonicu i oltar Svetoga Josipa. Crkvu svete Ane u potpunosti su razorili miniranjem 1991. godine pripadnici JNA i krajiška vojska. Nedavno su na lokaciji crkve vođena zaštitna arheološka istraživanja, a grad Hrvatska Kostajnica priprema i rekonstrukciju građevine.

Kat. kapela Svete Ane prije Domovinskog rata

Hrvatska Kostajnica – katolička kapela Svetoga Roka¹²⁴

Kapela Svetoga Roka u Kostajnici nalazila se na brdu iznad župne crkve i podignuta je kao zavjetni dar i zaštita protiv kuge. Isprva je bila mala drvena kapelica, dovršena 1734. godine. Drvena

¹²⁴ Z. Horvat, "Stanje katoličkih sakralnih građevina – spomenika kulture na Banovini nakon "Oluje" - kratak pregled" u: *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, sv. 24 (1998)–25(1999), 70; *Ranjena Crkva u Hrvatskoj*, Zagreb 1996, 325; Đ. Cvitanović, *Sakralna arhitektura baroknog razdoblja, knjiga I., Gorički i gorsko-dubički arhidakonat*, Zagreb 1985, 303; D. Baričević, "Pregled spomenika skulpture i drvorezbarstva 17. i 18. stoljeća s područja kotara Sisak" u: *Ljetopis JAZU*, knjiga 72, Zagreb 1967, 511.

građevina srušena je 1779. i na njezinu je mjestu podignuta nova zidana kapela s polukružnim zaključkom. Kasnije je nadograđena kraća lađa sa zvonikom. Za vrijeme Domovinskog rata 1991. godine kapelu su potpuno razorili pripadnici JNA i krajiške vojske. Do danas građevina nije obnovljena.

Kapela Svetog Roka u Hrvatskoj Kostajnici, prije Domovinskog rata

Utolica – pravoslavni parohijalni hram Velikomučenika Georgija¹²⁵

U selu Utolica nastanjeni su i pravoslavni i katolici. Ime Utolica odgovara naselju koje je u svojem glavnom dijelu smješteno u udolini između dva brijega. Pravoslavnu crkvu Svetoga Velikomučenika Georgija, koja je bila sagrađena 1792. godine, spalili su ustaše u siječnju 1944. godine. Od inventara ove crkve ostale su sa-

¹²⁵ M. Kosovac, *Srpska pravoslavna mitropolija karlovačka po podacima od 1905.*, Sremski Karlovci 1910, 1003 - 1004; www.eparhija-gornjokarlovačka.hr; M. Miljanović, "Devastacija pravoslavnih crkava u Hrvatskoj – gornjokarlovačka Eparhija" u: *Srpski glas*, Topusko, januar 1991, 10 – 11

čuvane samo matične knjige. Ova je građevina bila drvena, a kako navodi Mato Kosovac "da je crkva vrlo stara, vidi se po samoj izradi u stupce nasute cepane daske sa drvenim sponama spolja. Vidi se po gradnji, da je narod računao da će se skorim vratiti natrag u svoju domovinu Bosnu, ali ne bi tako. Još i danas silni narod dolazi iz Bosne na dan hrama svetog Đurđa crkvice, koju su njegovi stari sagrađili. Sagrađena je u obliku krsta, nalazi se u slabom stanju i spolja i iznutra."

Crkva se nalazila na brijegu jugoistočno od pravoslavnog groblja, a na njezinu mjestu danas raste gusta paprat.

Utolica - krst na pravoslavnom groblju

Utolica – katolička kapela Svetih Ilije i Luke¹²⁶

Kapela Svetih Ilije i Luke nalazi se u centru sela Utolica, u njezinu središnjem naselju Linija. Radi se o omanjoj građevini na brežuljku, sagrađenoj 1887. godine sa stilskim osobinama historizizma. U početku Domovinskog rata 1991. godine pripadnici JNA i krajiške vojske pogodili su granatom kapu zvonika, pri čemu je oštećen i pokrov. Oštećenja na crkvi su bila manja, pa je građevina nedugo nakon završetka rata obnovljena.

Katolička kapela Svetog Ilije i Luke u Utolici

¹²⁶ Z. Horvat, "Stanje katoličkih sakralnih građevina – spomenika kulture na Banovini nakon "Oluje" - kratak pregled« u: *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, sv. 24 (1998)–25(1999), 73-74; *Ranjena Crkva u Hrvatskoj*, Zagreb 1996, 330; Đ. Cvitanović, *Sakralna arhitektura baroknog razdoblja, knjiga I., Gorički i gorsko - dubički arhidakonati*, Zagreb 1985, 302.

Općina Donji Kukuruzari

Komogovina – srednjovjekovna utvrda iznad nekadašnjeg manastira¹²⁷

Na brdu Gradini iznad nekadašnjeg manastira Komogovine nalazio se srednjovjekovni burg. Posjed Komogovina spominje se već 1312. godine u ispravi kojom dubički župan Dionizije poklanja svoj posjed Komogovinu pokraj crkve Svetoga Križa cistercitima u Topuskom. Tek 1442. godine spominje se izričito kaštel Komogovina. U ispravi iz 1442. godine stoji kako Jelena Lipovečka daje svojem suprugu Martinu Frankopanu svoje posjede i gradove Kostajnicu i Komogovinu u trajno vlasništvo. Godinu dana kasnije,

Komogovina - položaj utvrde

¹²⁷ M. Kruhek, *Fortifikacijska arhitektura Banije s osobitim osvrtom na razdoblje njene obrambene uloge u XVI. i XVII. stoljeću* (magistarski rad – neobjavljeno), Zagreb 1976, 46, 47; R. Pribičević, N. Šarengača, M. Trinić, *Komogovina 1334–1976*, Komogovina 1977; Đ. Szabo, *Sredovječni gradovi u Hrvatskoj i Slavoniji*, Zagreb 1920, 65.

Martin Frankopan i Petar Zrinski se dogovaraju da će se u slučaju opasnosti podanici Petra Zrinskog skloniti u kaštel Komogovinu. Nakon smrti Jelene Lipovečke Martin Frankopan se morao svojski truditi da zadrži posjede Kostajnicu i Komogovinu, koje su željeli vratiti njezini rođaci. U parnici su Komogovina, Lipovec i Kostajnica dodijeljeni rođacima preminule Jelene, ali se čini da oni nikada nisu imali dovoljno snage da zauzmu posjede. Ovaj je kraj kralj Matija Korvin poklonio 1482. godine srpskom despotu Vuku Brankoviću. Kad je Vuk Branković 1485. godine umro, njegova udovica Barbara Frankopan udala se za Franju Berislavića, hrvatskog velikaša. Poslije su Komogovinu držali mađarski velikaši Banffy i Zrinski. Čini se da je u vrijeme protuturskih ratova kaštel Komogovina već u vrlo lošem stanju, pa se kao važna utvrda i ne spominje. Nakon mira u Sremskim Karlovcima, piše se o njemu tek kao o ruševini. U Komogovini je u srednjem vijeku svakako stajala i župna crkva Svetog Križa koja se spominje u popisu iz 1334. godine. Danas se na terenu koji se naziva Gradina jedva prepoznaju utvrde. Ipak, prema broju obrambenih jaraka mora da se radilo o velikom kaštelu koji je, baš kao i kaštel Blinja, bio smješten na bilu planinske kose.

Komogovina – nekadašnji pravoslavni manastirski hram Preobraženja Gospodnjega¹²⁸

Komogovina je selo koje se nalazi u blizini prometnice koja vodi iz Petrinje prema Hrvatskoj Kostajnici. U blizini utoka potoka Badušnice u Sunju stoji nekadašnji manastir, danas parohijska crkva. Do 17. stoljeća duhovni centar pravoslavnih bio je manastir Moštanica pod Kozarom, no kako je taj manastir uništen u ratovima s Osmanlijama, kaluđeri su prešli preko rijeke Une i u mjestu Komogovini osnovali novi manastir. Prvi kaluđeri u njemu bili su Jovo Svilokos i Silvestar Prodanović. Atanasije Ljubojević je 23. rujna 1696.g. ishodio diplomu kojom mu se priznaje vladičanstvo "nad vlaškim i srpskim narodom između Kupe i Une". Koliko je manastir tada već bio razvijen, pokazuju tragovi vodovoda od brda Čardačišta do manastira, s odvodom u Sunju. U Komogovini su boravili i prva tri episkopa Kostajničkog vladičanstva od 1715. do 1738. godine. To su bili Ugarković, Dimitrijević i Ljubibratić. Episkop Andrijević prešao je iz Komogovine u Kostajnicu. Današnju zidanu crkvu u Komogovini podigao je on između 1741. i 1749. godine, za vrijeme svog stolovanja u Kostajnici. Episkopalna crkva, isprva drvena, bila je posvećena, kao i crkva u Moštanici, Svetom Arhande-

¹²⁸ M. Radeka, *Gornja Krajinna – Karlovačko vladičanstvo*, Zagreb 1975, 238–241; D. Kašić, *Srpski manastiri u Hrvatskoj i Slavoniji*, Beograd 1971, 291–315; Đ. Cvitanović, *Sakralna arhitektura baroknog razdoblja, knjiga I, Gorički i gorsko-dubički arhidakonati*, Zagreb 1985, 303–304; M. Grbić, *Karlovačko vladičanstvo, knjiga III, Karlovac 1891–93*, 25, 227, 256; M. Kosovac, *Srpska pravoslavna mitropolija karlovačka po podacima od 1905.*, Sremski Karlovci 1910, 990–991; www.eparhija-gornjokarlovačka.hr; M. Miljanović, "Devastacija pravoslavnih crkava u Hrvatskoj – gornjokarlovačka Eparhija" u: *Srpski glas*, Topusko, januar 1991, 10–11; S. Mileusnić, *Duhovni genocid 1991–1995 (1997)*, Beograd 1997, 54; www.domovinskiirat.hr

lu. Godine 1728. spominje se crkva Vaznesenja, a potom Preobraženja Gospodnjeg. Vrlo vjerojatno se ovdje nalazio grob Atanasija Ljubojevića. Manastir je odmah po osnivanju, 1693. godine, dobio zemlju od kostajničkog kapetana Franje Erdödyija. Godine 1717. Franjo Krištof Delišimunović navodi granice manastirskog imanja: "od ušća Pastuše u Sunju na brdo, do puta mimo zemlje Gavre Dragića povrh Blatnjaka, pa na kuću Maksima Filipovića i dalje ogretkom povrh krečane u potok Jošavku i dalje potokom do Sunje i jarkom u Crnu planinu." Ova potvrda je sadržavala i dozvolu ribolova, jer kaluđeri ne jedu meso. Na manastirsku zemlju kaluđeri su naselili pet kuća. Kaluđeri su obilazili okolna sela, a u misije su odlazili čak u Rusiju. Iguman Tintor i kaluđer Rafail sreli su tako 1715. godine, u Rusiji, crnogorskog mitropolita Danila. Postoji opis manastira iz 1771/72. U opisu stoji: "Postoji mala kapela, osam ćelija i trepezarija, sve drveno. Na potoku mlin. Zemlje svega 132 rala: 30 motika vinograda, 499 stabala šljiva. ... Bratstvo ima sedam jero-

monaha, jedan kaluđer i četiri monaha, - Sloga bi mogla biti i bolja. Kaluđeri uče i znaju samo najpotrebnije. ..." Regulamentom iz 1777. godine određeno je da se neće ukinuti samo onaj manastir koji može izdržavati najmanje osam kaluđera i koji ima najmanje trideset rali plodne zemlje. Komogovina nije imala uvjete za opstanak i zato je ukinuta. Kaluđeri su raspoređeni u Banat. Od tada je crkva postala parohijska. Lokalno stanovništvo je ukidanje manastira smatralo napadom na svoju vjeru. Narodnu žalbu prilikom ukidanja ovog manastira potpisali su dva protoprezbitera, dva namješnika, trinaest svećenika i stotinu i sedamnaest narodnih predstavnika iz dvadeset i osam mjesta. Imovina manastira je predana manastiru Gomirje i manastirima u Banatu. Pravi razlog ukidanja bila je zasigurno buna Todora Kijuka (koja je buknuła sredinom 18. stoljeća zbog skupih uniformi, grubosti i nepravdi njemačkih oficira i nezastupljenosti krajiških vojvoda u oficirskom staležu), te žalbe krajiških oficira na kaluđere. Nikola Begović je 1865. godine zapi-

Komogovina - pravoslavni hram Preobraženja Gospodnjega

sao: "Crkva je velika zidana, ima lijepih ručnih krstova, dosta knjiga, odežda, litija, zvona krsnih i velikih i drugih utvari." Mnogi predmeti iz crkve su stradali u Drugom svjetskom ratu. Jedan dio predmeta spasili su kustosi Muzeja za umjetnost i obrt u Zagrebu. Crkvu su teško oštetili Talijani 1942. godine. U crkvi su do Domovinskog rata postojale tri ikone. U manastiru je također bilo stjecište kaluđera ikonopisaca, i iz njega su izašla brojna slikarska djela koja se u stručnoj literaturi nazivaju "Komogovinska škola". Za vrijeme Domovinskog rata na crkvi su vježbali gađanje srpski dobrovoljci, o čemu postoje video-snimci.

Postoji legenda o ruci Svetog Teodora komogovinskog. Mučenik Teodor Sladić rodom je bio iz sela Kukuruzara kod Kostajnice. Kao mučenik za vjeru bio je spaljen od Osmanlija kod manastira Moštаницe kod Bosanske Dubice. Ostala je prema legendi sačuvana samo šaka njegove desne ruke, koju su kaluđeri Jovan Sviлокos i Silvestar Prodanović 1693. godine prenijeli u Komogovinu. Vjerujući da je to ruka Svetog Teodora Tirona, okolno stanovništvo počelo je slaviti Teodorovu subotu. Sve do Drugog svjetskog rata sveta ruka se nalazila pohranjena u komogovinskoj crkvi, a 1942. je odnesena u Zagreb. Kad je rat završio, ruka je prenesena u Karlovac, pa u Kostajnicu. Bila je pohranjena u srebrnoj kutiji. U posljednjem je ratu ukradena.

Kukuruzari – pravoslavni parohijalni hram Uspenja Bogorodice¹²⁹

Selo Kukuruzari leži na cesti koja vezuje Petrinju s Kostajnicom. Na sjevernoj strani ceste nalazi se crkva Uspenja Bogorodice koja je sagrađena 1838.g. Ikonostas hrama slikao je slikar Kutilja iz Jasenovca 1871. godine. Radi se o jednobrodnoj crkvi, vrlo jednostavno izvedenoj, sve do nedavno bez zvonika, kojeg su srušili ustaše 1944. godine. Na pročelju se nalazi jedan polukružni prozor, a ulazi su s pročelne strane i s istoka. Na bočnim stranama su po četiri prozora, a crkva se završava apsidom. Pokraj crkve nalazila se nakon Drugog svjetskog rata zvonara, tj drveni toranj na kojem je stajalo zvono. Neposredno prije Domovinskog rata zvonik je obnovljen, a tom su prilikom u ostacima staroga zvonika pronađene ikone koje pripadaju, po svojoj prilici, komogovinskoj školi. Crkva nije uništena u Domovinskom ratu, ali je neodržavana. Oštećena su ulazna vrata.

Donji Kukuruzari - pravoslavni hram Uspenja Bogorodice

Lovča – pravoslavni filijalni hram Svetoga Oca Nikole¹³⁰

U mjestu Lovča, jednom od najizoliranijih sela na Baniji, nalazio se hram Svetoga Oca Nikole, koji su spalili ustaše 1941. godine. Danas na mjestu crkve, u blizini nekadašnje škole, stoji zvonara u obliku lovačke čeke. Iznad sela postoji šuma u kojoj se nalazi crkvište srednjovjekovne crkve.

¹²⁹ M. Kosovac, *Srpska pravoslavna mitropolija karlovačka po podacima od 1905.*, Sremski Karlovc 1910, 980; www.eparhija-gornjokarlovacka.hr; M. Miljanović, "Devastacija pravoslavnih crkava u Hrvatskoj – gornjokarlovacka Eparhija" u: *Srpski glas*, Topusko, januar 1991, 10–11; Đ. Cvitanović, *Sakralna arhitektura baroknog razdoblja, knjiga I., Gorički i gorsko-dubički arhidakonat*, Zagreb 1985, 191, 204, 206.

¹³⁰ www.eparhija-gornjokarlovacka.hr; M. Miljanović, "Devastacija pravoslavnih crkava u Hrvatskoj – gornjokarlovacka Eparhija" u: *Srpski glas*, Topusko, januar 1991, 10–11.

Lovča - zvonara na mjestu nekadašnjeg hrama Svetog Oca Nikole

Mečenčani – pravoslavni parohijalni hram Pokrova Presvete Bogorodice¹³¹

U selu Mečenčani, koje se nalazi u blizini ceste koja povezuje Hrvatsku Kostajnicu i Petrinju, nalazi se parohijalna crkva Pokrova Presvete Bogorodice. Ova crkva stoji na raskrsnici putova koji vode u Komogovinu, Umetić i Kukuruzare. Građevina je podignuta 1877. godine. Radi se o jednobrodnom, jednoapsidalnom objektu, s ulazima s bočne i pročelne strane, kao što je to uobičajeno kod pravoslavnih crkava. Toranj je nasaden na krov crkve, a s bočne strane se nalaze tri prozora iznad ulaza, a jedan iznad predvorja. Crkva je građena u jednostavnom klasicističkom stilu, a u građevini su se nalazile ikone koje su bile izrađene za crkvu Uspenja Bogorodice u Kukuruzarima 1746. godine. Hram nije oštećen u Domovinskom ratu, ali je vrlo oronuo.

Mečenčani - pravoslavni hram Pokrova Presvete Bogorodice

¹³¹ M. Kosovac, *Srpska pravoslavna mitropolija karlovačka po podacima od 1905.*, Sremski Karlovci 1910, 994-995; www.eparhija-gornjokarlovacka.hr.

Prevršac – srednjovjekovni burg Zrinskih uz potok Prevrška¹³²

Burg Prevršac nalazi se na sjevernoj strani Zrinske gore, iznad sela Babina Rijeka. Nekada se ova utvrda nazivala Prekovrški, a nalazi se uvučena u šumu, podalje od današnje ceste koja vodi od Petrinje prema Kostajnici. Ispod Prevršca odvajao se put koji je vodio prema Staroj Petrinji preko Komogovine i Čuntića. Burg je smješ-

Ostaci kule srednjovjekovnog burga Prevršca

¹³² M. Kruhek, *Fortifikacijska arhitektura Banije s osobitim osvrtom na razdoblje njene obrambene uloge u XVI. i XVII. stoljeću* (magistarski rad – neobjavljeno), Zagreb 1976, 52; Z. Horvat, "Kašteli na sjevernim obroncima Zrinske gore u obrani od Turaka" u: *Riječi*, sv. 1/2, Sisak 2003, 109-112; Z. Horvat, "Kaštel Prekovršac" u: *Zrin*, lipanj 1995, br. 12, 14-17; Đ. Szabo, *Sredovječni gradovi u Hrvatskoj i Slavoniji*, Zagreb 1920, 65; M. Kruhek, *Krajiške utvrde hrvatskog kraljevstva*, Zagreb 1995, 189.

ten na oniskom brežuljku koji je s južne strane bio spojen s višim gorjem u pozadini. Greben je presječen dubokim grabama na tri mjesta, tako da se razlikuju dva dijela: južni, na kojem se nalaze ostaci burga i drugi, koji je površinom veći, ali i malo niži. Prevršac je očito bio vrlo malen burg, trapezoidna tlocrta, sa dvije polukule na bočnim stranama te branič-kulom. Opasnost od osmanlijskih upada na ovo područje prijetila je odmah nakon pada bosanskog kraljevstva 1463. godine. Ovaj kaštel sagrađen je upravo u to vrijeme. Sagrađili su ga Zrinski da bi štitio put koji je vodio preko Zrinske gore do rudnika u Gvozdanskom. U isto vrijeme na drugoj strani Zrinske gore nastaju kašteli u Gvozdanskom, Dobroj Njivi (Dobronin) i Pedlju. No ubrzo, zbog neposredne opasnosti od Osmanlija, ban Petar Erdödy s kapetanom Ivanom Lenkovićem traži rušenje nekih utvrda koje nisu imale dovoljno jake straže za obranu, a među njima i Prekovrškog. Već 1558. godine Ivan Lenković piše u svojem izvještaju pod naslovom "Verzeichniss aller Crobatischen besetzten und ortflegkhen" o utverdama na Hrvatskoj krajini: "Grad Prekovrški grofa Zrinskog dao je on sam porušiti". Tu je i kraj ove utvrde. Nakon završetka najžešćih ratova s Osmanlijama i nakon mira u Sremskim Karlovcima 1699. godine, Prekovrški se spominje samo kao ruševina. Vrlo je vjerojatno da je grad bio napunjen šibljem i zapaljen. Uz utvrdu se zacijelo nalazilo i naselje Završje koje je imalo služiti kao odmoriste na putu prema jugu ili sjeveru, a u kojem su zasigurno postojale radionice, trgovine, konjušnice i magazini za spremanje oružja. Sve to trebalo bi ispitati arheološkim istraživanjima. Lokalno stanovništvo i danas zna za položaj grada. Na ovu lokaciju najbolje je zaputiti se u kasnu jesen ili zimu, budući da onda nema vegetacije, pa je znatno lakše uočiti utvrdu, koja se nalazi na oniskom ali strmom brežuljku uz potok.

121

Grad Sisak

Kinjačka česma u blizini nekadašnje pravoslavne crkve Rođenstva Presvete Bogorodice

Kinjačka – pravoslavni filijalni hram Rođenstva Presvete Bogorodice¹³³

U Kinjačkoj je postojala filijalna crkva posvećena Rođenstvu Presvete Bogorodice. Na početku 20. stoljeća već se nalazila u slabom stanju, a spalili su je ustaše 1941. godine. Kapela je stajala u šumi iznad pravoslavnog groblja, u blizini izvora koji i danas stoji uređen, a na kojem je postavljena slika Bogorodice i natpis "Česma Svete Bogorodice 1939.". Kapela nije obnovljena.

Komarevo – katolička župna crkva Svete Katarine¹³⁴

Srednjovjekovno sjedište župe bilo je u susjednoj Blinji, kojem je pripadalo i područje Mađara, gdje se nalazila župna crkva Svetoga Martina. Nakon osmanlijskih ratova u 17. i 18. stoljeću naseljeno je nanovo ovo opustošeno područje, pa je krajem 17. ili početkom 18. stoljeća osnovana crkva u Komarevu. Područje Komareva tada je bilo podijeljeno između župa Čuntić i Sisak.

Na groblju u Komarevu nalazila se drvena crkvica Svete Katarine iz 1700. godine koja je bila sagrađena od hrastovih planjki. Za novu, zidanu crkvu postavljeni su temelji 1844. godine, a 1846. godine crkva je posvećena. Gradio ju je petrinjski graditelj Đuro Cetula koji je također poduzeo i temeljitu obnovu 1879. godine. Tada je umjesto malog drvenog tornjića podignut čvrsto zidani, viši zabatni zvonik. Svetište je oslikao Josip Beck iz Zagreba 1862. godine. Za vrijeme Drugog svjetskog rata građevina je teško stradala.

Komarevo - katolička crkva Svete Katarine

Urušio se svod, uništen je zvonik, a i unutrašnjost je bila devastirana. Za vrijeme Domovinskog rata crkvu su teško oštetili pripadnici JNA i krajiške vojske od 29. srpnja do 3. listopada 1991. godine, ali je do danas djelomično obnovljena.

¹³³ M. Kosovac, *Srpska pravoslavna mitropolija karlovačka po podacima od 1905.*, Sremski Karlovcima 1910, 1001; www.eparhija-gornjokarlovacka.hr; M. Miljanović, "Devastacija pravoslavnih crkava u Hrvatskoj – gornjokarlovačka Eparhija" u: *Srpski glas*, Topusko, maj - juni, 1991, 10–11.

¹³⁴ Đ. Cvitanović, *Sakralna arhitektura baroknog razdoblja, knjiga I., Gorički i gorsko - dubički arhidakonati*, Zagreb 1985, 281–282; *Ranjena Crkva u Hrvatskoj*, Zagreb 1996, 389.

Letovanci – katolička kapela Svetoga Jurja¹³⁵

Kapela Svetoga Jurja u Letovancima nalazi se na brijegu zapadno od prometnice Komarevo – Blinja. Isprva je građevina bila od drveta, ali je 1770. godine sagrađena zidana crkvice koja je po svojem obliku podsjećala na drvene kapele. U ovoj se kapelici, budući da je potpadala pod župu u Čuntiću, nalazio i stari oltar iz franjevačkog samostana u Čuntiću iz 17. stoljeća. Na poticaj biskupa Jurja Haulika kapelica je temeljito obnovljena 1861. godine. Zvonik je prizidan 1883. godine, a prema nekim mišljenjima na taj je način unakažen izgled crkve. Sljedeća temeljita obnova provedena je 1933. godine. "Kapela je tada dobila: i novi krov, i novi toranj, i novu sakristiju, i novi kor", kako je zapisao župnik Mihaljević. U vrijeme Domovinskog rata crkvu su uništili pripadnici JNA i krajiške vojske do temelja, ali je građevina nedavno obnovljena u starom duhu.

Letovanci - kapela Svetog Jurja

¹³⁵ Đ. Cvitanović, *Sakralna arhitektura baroknog razdoblja, knjiga I., Gorički i gorsko-dubički arhidakonat*, Zagreb 1985, 282; V. Čavrak, "Kapela svetoga Jurja u Letovancima" u: *Petrinjski zbornik: za povijest i obnovu zavičaja*, sv. 4, Petrinja 2001, 141–149; *Ranjena Crkva u Hrvatskoj*, Zagreb 1996, 390; D. Baričević, "Pregled spomenika skulpture i drvorezbarstva 17. i 18. stoljeća s područja kotara Sisak" u: *Ljetopis JAZU*, knjiga 72, Zagreb 1967, 491–492.

Mađari – katolička kapela Svetoga Martina¹³⁶

U Mađarima je do posljednjeg rata, s istočne strane ceste koja vodi od Komareva prema Blinji, stajala kapelica Svetoga Martina iz 19. stoljeća. U posljednjem ratu kapelicu su u potpunosti uništili pripadnici JNA i krajiške vojske i do današnjeg dana je ostao samo jedan zid nekadašnjeg zdanja.

Mađari - ostaci kapele Svetog Martina

¹³⁶ *Ranjena Crkva u Hrvatskoj*, Zagreb 1996, 390.

Staro Selo – pravoslavni parohijalni hram Svetoga Oca Nikole ¹³⁷

Hram Svetoga Oca Nikole u Starom Selu između Komareva i Blinje sagrađen je 1858. godine, ali su ga 1947. godine minirali trojica mještana i do temelja ga uništili. U parohiju su pripadali Trljani, Čakale, Staro Selo, Bestрма i Kinjačka. Na mjestu nekadašnjeg hrama nalazi se zvono koje je pripadalo građevini.

¹³⁷ M. Kosovac, *Srpska pravoslavna mitropolija karlovačka po podacima od 1905.*, Sremski Karlovcı 1910, 1001; www.eparhija-gornjokarlovacka.hr; M. Miljanović, "Devastacija pravoslavnih crkava u Hrvatskoj – gornjokarlovacka Eparhija" u: *Srpski glas*, Topusko, maj - juni 1991, 10–11;

Staro Selo -
položaj nekadašnjeg pravoslavnog hrama Svetoga Oca Nikole

Općina Dvor

Brđani Zrinski – pravoslavni parohijalni hram Uspenja Presvete Bogorodice¹³⁸

U Brđanima Zrinskim nalazila se do Drugog svjetskog rata crkva Uspenja Presvete Bogorodice sagrađena 1885. godine. Od te su građevine do danas ostali goli zidovi obrasli gustom šikarom. Vidljivo je da je imala peterostranu apsidu, a ulaz u ruševine je moguć samo s bočne strane. U parohiju Brđani pripadaju sela Brđani, Zrin i Gorička.

Brđani Zrinski - ostaci hrama Uspenja Presvete Bogorodice

Divuša – katolička župna crkva Svete Katarine¹³⁹

Jedna od najljepših i najzanimljivijih crkava dvorskog kraja zasigurno je Sveta Katarina u Divuši. Po jednoj legendi, ova je crkva bila prenesena nakon velikog pustošenja Osmanlija s bosanske na hrvatsku stranu. O tome svjedoči Mira Grubić 1959. godine, učenica iz sela Čukura:

"U Bosni bila crkva sveta Kata. Za vrijeme Turaka, Turci su u tu crkvu vezali blago i goveda. Onda se Bogu ražalilo što vežu bla-

¹³⁸ www.eparhija-gornjokarlovačka.hr; M. Miljanović, "Devastacija pravoslavnih crkava u Hrvatskoj – gornjokarlovačka Eparhija" u: *Srpski glas*, Topusko, januar 1991, 10–11; M. Miljanović, "Crkveni spomenici" u: *Dvor na Uni*, Dvor na Uni 1991, 605 - 606; M. Kosovac, *Srpska pravoslavna mitropolija karlovačka po podacima od 1905.*, Sremski Karlovci 1910, 993.

¹³⁹ M. Miljanović, "Crkveni spomenici" u: *Dvor na Uni*, Dvor na Uni 1991, 606; Đ. Cvitanović, *Sakralna arhitektura baroknog razdoblja, knjiga I, Gorički i gorsko - dubički arhidakonati*, Zagreb 1985, 113, 118, 230, 298, 299, 302; *Ranjena Crkva u Hrvatskoj*, Zagreb 1996, 320; Lj. Marks, "Priča i povijest" u: *Zrin*, rujanj 1993, br. 5, 29–31; Z. Horvat, "Stanje katoličkih sakralnih građevina – spomenika kulture na Banovini nakon "Oluje" - kratak pregled" u: *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, sv. 24 (1998)-25(1999), 58.

go, pa je crkva prešla preko Une u Divušu, u hrvatski kraj. Kažu da se preko Une pozna udubina kuda je crkva prošla. Sada je ta crkva u Divuši i zbor je svake godine na svetu Katu."

Župa Divuša se spominje već 1271. godine kao župa cistercijske opatije u Topuskom. Prema podacima iz kanonskih vizitacija iz 1334. godine, u mjestu je postojala crkva Svetoga Stjepana. Prema Općem šematizmu katoličke crkve u Jugoslaviji, crkva u Divuši podignuta je 1699. godine, kao drvena građevina, a 1719. je sazidana nova crkva. Prema Kukuljeviću, drvena crkva Svete Katarine spaljena je u bitkama za Zrin 1737. godine. No barun Patačić podignuo je zidanu crkvu Svete Katarine u Divuši 1748/1750. godine. Ta je crkva imala oblik trolisne građevine, koji ima i danas. Kad

Divuša - župna crkva Svete Katarine

je crkva postala župnom, 1805. godine, njezin je oblik produžen, i ona dobiva lađu sa zvonikom. Konačni oblik dobiva 1840. godine nadogradnjom sakristije. Za vrijeme Domovinskog rata građevinu su u potpunosti uništili pripadnici JNA i krajiške vojske 3. kolovoza 1991. granatama, a kasnije i miniranjem, ali su nakon rata poduzeti restauratorski radovi, koji su omogućili obnovu ove građevine u faksimilskom obliku.

Dobra Njiva – utvrda na unskom otoku¹⁴⁰

Utvrda Dobra Njiva nalazila se na otoku koji danas leži sred Une kod sela Kuljani. Pod imenom Dobronin ovaj se kaštel spominje kao grad Zrinskih 1488. godine. U ispravi kojom Pavao III., sin Petra II. Zrinskog, daje polovicu svojih posjeda i gradova Bartolu Berislaviću, prioru hospitalaca u Vrani i knezu dubičkom, za 25000 forinti spominju se i sela koja potpadaju pod Dobronin: Semidrag, Završje, Volinja, Dobranjiva Gornja i Donja, obje Orehovice (Oraovice), Dravska, Silin, Bištinovec, Bakčić, Grgurevo Selo Gornje i Donje, Impričica i Pounje. U Dobroj Njivi se 1334. godine nalazila i župna crkva svetoga Mihovila, čiji je župnik bio Lovro. U vrijeme turskih ratova u 16. stoljeću Dobra Njiva je bila prva na udaru Osmanlija, pa je vrlo vjerojatno tada uništena.

Dvor – pravoslavni parohijalni hram Svetoga Georgija¹⁴¹

Crkva Svetoga Georgija u Dvoru sagrađena je u vrlo kratkom roku 1880. godine. O tome svjedoči povelja pronađena u jabcu tornja prilikom obnove crkve 1957. godine. U povelji se spominje da je krst na toranj crkve stavljen 17. rujna 1880. godine i da je za zidanje crkve barun Franjo Filipović dao 12000 forinti. Njegova je pomoć bila presudna za podizanje crkve u Dvoru u roku od šest mjeseci. Kako Marko Miljanović u zborniku Dvor na Uni piše, crkva u Dvoru svojim arhitektonskim osobitostima nije predstavljala neko veliko ostvarenje. Neinventivnost se očituje posebno u vanjskim oblicima. Radi se o jednobrodnoj građevini s peterokutnom apsidom koja je imala jednostavno pročelje s klasicističkim portalom. Budući da estetski crkva nije predstavljala neko umjetničko djelo, obnovitelji građevine su 1957. godine bitno promijenili vanjski izgled crkve, tako da je po vanjskom izgledu crkva počela sličiti na parohijalnu crkvu Svete Petke u Javornju. Unutrašnjost cr-

¹⁴⁰ M. Kruhek, *Fortifikacijska arhitektura Banije s osobitim osvrtom na razdoblje njene obrambene uloge u XVI. i XVII. stoljeću* (magistarski rad – neobjavljen), Zagreb 1976, 53; A. Milinović, "Na udaru turske ekspanzije" u: *Dvor na Uni*, Dvor na Uni 1991, 143–144.

¹⁴¹ M. Kosovac, *Srpska pravoslavna mitropolija karlovačka po podacima od 1905.*, Sremski Karlovc 1910, 984; www.eparhija-gornjokarlovacka.hr; M. Miljanović, "Devastacija pravoslavnih crkava u Hrvatskoj – gornjokarlovacka Eparhija" u: *Srpski glas*, Topusko, januar 1991, 10–11; M. Miljanović, "Crkveni spomenici" u: *Dvor na Uni*, Dvor na Uni 1991, 605, 607–613.

kve je oslikana zidnim slikama. Na svodu oltarskog prostora naslikano je Svevideće oko, a u središnjem naosu prikazan je Bog s oblacima, u svodu traveja je Duh Sveti, na pandantivama su figure evanđelista, na sjevernoj strani kompozicija Hrista na moru, a na lijevoj Hrist u Getsimanskom vrtu. U svodu središnjeg traveja priprate naslikan je krst, a lijevo i desno Hristos i Samarjanka i Pranje nogu. Miljanović smatra da je autor svih ovih slika Jakov Šašel, slikar koji je naslikao i ikonostas u dvorskoj crkvi. Uz ove slike u crkvi se nalazi i poseban ciklus zidnih slika koje predstavljaju povijesne kompozicije na zidu kora koje je 1904. godine slikao Stevo J. Subanović, a koje prikazuju Kosovski ciklus.

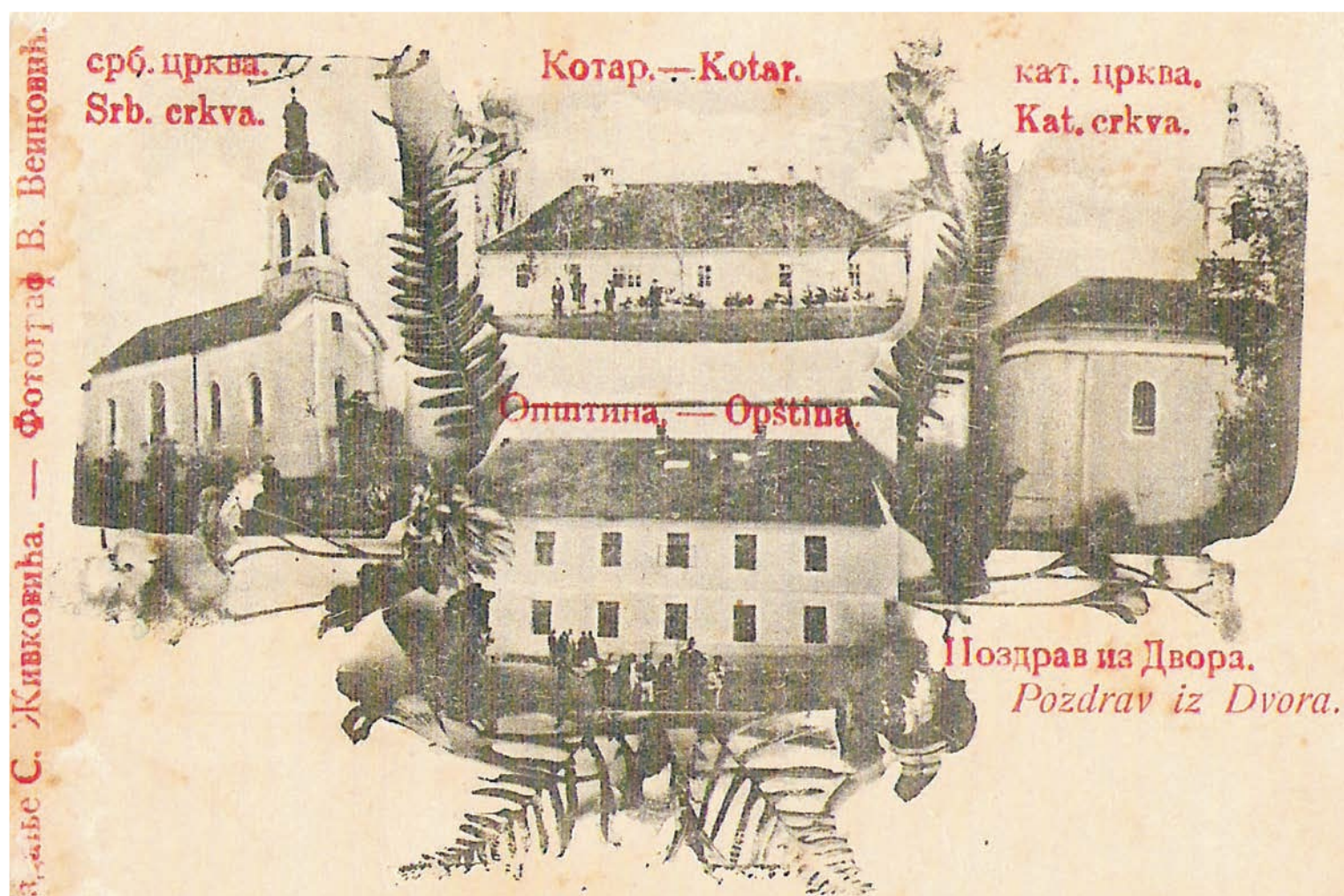

Dvor - parohijalni hram Svetog Georgija

Dvor – katolička kapela Svetih Petra i Pavla¹⁴²

Kapela Svetih Petra i Pavla u Dvoru po svojoj definiciji prostora identična je pravoslavnoj crkvi Svetog Georgija u Dvoru, ali je znatno manjih dimenzija. Podignuta je 1848. godine u doba biskupa Haulika u klasicističkom stilu. Radi se o jednobrodnoj građevini s polukružno oblikovanim oltarnim prostorom. Kapela je 1971. godine obnovljena popravkom krovne konstrukcije i postavljanjem aluminijskog lima umjesto crijepa, a obnovljena je i fasada. Pripadnici JNA i krajiške vojske uništili su 1991. godine kapu tornja te su opustošili unutrašnjost crkve. Crkva je do danas obnovljena.

¹⁴² M. Miljanović, "Crkveni spomenici" u: *Dvor na Uni*, Dvor na Uni 1991, 605; *Ranjena Crkva u Hrvatskoj*, Zagreb 1996, 321.

Dvor - stara razglednica Dvora s katoličkom i pravoslavnom crkvom

Gradine Gorička i Draškovac i nalazište Unčani – nalazišta vučedolske kulture¹⁴³

O arheološkoj topografiji Dvora i okolice do sada je pisao jedino profesor Aleksandar Durman u monografiji Dvor na Uni koja je izdana u Dvoru 1991. godine. Do današnjih dana nije se stanje arheološke istraženosti Dvora i okolice značajnije popravilo, ali su djelatnici Ministarstva kulture Republike Hrvatske istraživali na području Dvora, utvrđujući nove arheološke lokalitete. Njihovi rezultati nisu objavljeni. **Osječenica** iznad sela Gorička jedino je dosada

sustavno istraživano arheološko nalazište na Baniji. Godine 1985. i 1989. na njemu je kopao Odsjek za arheologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Prvi nalazi s ove gradine potječu iz vremena eneolitika. Brdo Osječenica, s nadmorskom visinom od 488 metara (najviši vrh Zrinske gore ima 615 metara n.m.), predstavlja fenomenalan strateški položaj u odnosu na čitavo okolno područje iznad kojeg se uzdiže. Na sjeveru vidik zatvaraju vrhovi Zrinske gore, na zapadu stoji Trgovska gora, područje bogato raznim vrstama rudača, a pogled na jug otvoren je prema Pounju. Na lokalitetu su nađeni materijalni ostaci vučedolske kulture, kao najranije kulturne pojave na ovim prostorima. Vučedolska kultura je pojava raširena krajem bakrenog doba u dvanaest europskih zemalja. Nalazi ove kulture mogu se naći od Grčke i Crne Gore do Slovačke, Austrije i Češke. Centar kulture nalazio se u istočnoj Slavoniji i Srijemu. Zašto su

¹⁴³ A. Durman, "Prilog za rekonstrukciju najranije povijesti" u: *Dvor na Uni*, Dvor na Uni 1991, 89–93; A. Durman, "O geostrateškom položaju Siscije" u: *Opuscula archaeologica*, sv. 16, Zagreb 1992, 117–131.

se stanovnici tako bogatog prostora selili iz plodne ravnice na brdovitu Baniju? Vučedolci su tragali za područjima koja su bila bogata rudama. Naime, oni su bili prvi pravi europski metalurzi. Iz ravne Slavonije Vučedolci su prvo naselili sjevernu Bosnu, koja je obilovala rudačama (posebno dolina Japre koja se nalazi nedaleko Dvora). Prijelaz preko rijeke Une bio je interesantan zbog Trgovske gore koja je danas podijeljena između Bosne i Hercegovine i Hrvatske. Od tuda je uslijedilo naseljavanje na Goričku, na kojoj je također bilo elementarnog bakra. Durman tvrdi da se bakar s Trgovske gore dopremao zasigurno preko današnjih mjesta Rujevac i Pedalj. Interesantno je da su Vučedolci bili prvi stanovnici Banije i da nisu bili naseljeni sjevernije od Zrinske gore. To je i logično, budući da nema bogatih rudnika sjeverno od vrha Zrinske gore. Nalaza sjekira vučedolske kulture ima na obližnjoj gradini "Grad", koja pred-

stavlja sastavni dio brda Osječnica. Osim na "Gradu" nalazi sjekira su posvjedočeni i s područja sela Ljeskovac. Mora da su sjekire izrađivane negdje u blizini jer su pronađeni i kameni čepovi koji ostaju nakon bušenja rupe na sjekiri. Arheolog Durman je u zbirci profesora Pavla Vukovića iz Dvora identificirao fragmente vučedolske keramike koje je ovaj našao uz Unu u selu **Unčani**. Durman je potom otkrio lokalitet uz Unu, koji je bio znatno manji od Osječnice, ali isto tako vrlo zanimljiv. To nam ukazuje na to da je postojala komunikacija između doline Une i Goričke. Između Unčana i Goričke pronađena je i gradina iznad sela **Draškovac**, koja je do današnjeg dana ostala neispitana. Predmeti vučedolske kulture nađeni su i u Bosanskoj Kostajnici. Vučedolci su na Goričkoj živjeli u najkasnijoj fazi svoje kulture (oko 2600-2400 g. pr. Kr.). Gradina Osječnica je i u brončano doba predstavljala značajan punkt. Osje-

Gorička - gradina Osječnica

čena ima oblik brojke osam, a proteže se u smjeru sjever-jug. Južni dio gradine bio je uduben poput vrtače, koja je za rimskog perioda bila djelomično izravnana dugotrajnim naseljavanjem. Udubina je bila okružena suhozidom i najvjerojatnije je služila kao tor za stoku, koju su uzgajali i Vučedolci i stanovnici koji su se ovdje naselili u kasno brončano doba, a bili su nosioci kulture polja sa žarama. Durman je iz brončanog doba našao dvije kuće, koje su bile na rubovima naselja i koje su možda služile kao neka vrsta kula za obranu. Tragovi gorenja koji se vide na gradini upućuju na metaluršku aktivnost. U kasno brončano doba Banija je bila intenzivno naseljena. Stanovnici su bili pleme Segestana, koji su bili naseljeni na području Pokuplja, istočno od Petrove gore te na području današnjih općina Glina, Petrinja i Sisak. Područje Dvora bilo je granična zona za plemena Panona, koji su bili nastanjeni oko današnje Hrvatske Kostajnice i jugoistočno od Siska, za Japode, koji su bili naseljeni oko današnjeg Bihaća i prema Bosanskoj Krupi te za Mezeje, koji su naseljavali područje oko Sane i Japre. Osječenica je također bila naseljena u kasno brončano doba i u starije željezno doba, ali za sada je teško odrediti o kojem plemenu se radilo. Rudnici željeza oko današnjeg Gvozdanskog davali su mogućnosti za iskorištavanje već u to doba. Osječenica u to vrijeme komunicira s Malim Gradcom na sjevernoj strani Zrinske gore. Naime, preko Osječeniće prolazi važan put koji veže dolinu Une, Sane i Japre s Posavinom i Pokupljem. I danas postoji taj put, ali je cesta koja vezuje Dvor s Glinom zadobila veću važnost, budući da se radi o lakšem prijelazu preko Zrinske gore prirodnim putem, dolinama potoka Žirovac s južne strane i Maja s njezine sjeverne strane. Put koji ide preko Goričke vodi kroz srce Šamarice direktno na dolinu Petrinjčice i Staru Petrinju. **Mali Gradac** je u starije željezno doba bio značajan punkt. Na brdu Budim nalazila se utvrda koja je vrlo vjerojatno pripadala Segestanima. Trgovački put kojim se vozilo željezo iz doline Sane i Japre preko Šamarice zasigurno je bio vrlo prometan, budući da u Panonskoj nizini nije bilo željezne rudače kao u bazenu donjeg Pounja i u dolini Sane. U mlađem željeznom dobu ovdje su i dalje vrlo vjerojatno boravili stari stanovnici (oni iz starijeg željeznog doba). Sjeverni susjedi se mijenjaju. Kelti osnivaju Segestiku (Sisak) i miješaju se sa Segestanima, koji su bili ilirskog porijekla. Trgovina i dalje postoji. To dokazuju dvije keltske tetradrahme (novčića) nađene na Osječenići. Prvi napadi Rimljana na područje današnje Banije zbili su se 156. g. pr. Kr. tijekom Prvog delmatskog rata, kada je opsjedana Segestika. Potom je uslijedio napad 119. g. pr. Kr., kada su Lucije Cecilije Metel i Lucije Aurelije Cotta započeli Drugi delmatski rat i u tome ratu dospjeli do Segestike. Prema Apijanu, rimskom piscu, ova dvojica vojskovođa pobijedili su Segestane i navodno osvojili Segestiku. Neki autori spominju da nisu uspjeli osvojiti Segestiku. Na Osječenići je nađen novčić Lucija Cecilija Metela, ali on se datira u 90. godinu pr. Kr. Stoga ga ne možemo povezivati s vojnom Cecilija Metela, ali ga povezujemo s jednom kasnijom vojnom koja je bila 83. godine pr. Kr., a koju je vodio Lu-

cije Kornelije Scipion Asiagenus. Asiagenus, po svojoj prilici, nije uspio osvojiti grad Segestiku, ali je, zauzevši gradinu Osječenicu, uspio prekinuti vezu između doline Une, Japre i Sane i Segestana na sjevernoj strani Zrinske gore. Segestani stoga nisu imali sirovinu za izradu oružja. Ovu trgovačku vezu Osječenica-Segestika konačno razbija August 35. godine pr. Kr., kada uništava Segestiku i osniva novo naselje, Sisciu. Vrlo je indikativno da se ni tada stanovnici Osječeniće nisu promijenili, već su mirno prihvatili romanizaciju kojoj su bili izloženi. Trgovački putevi i dalje postoje, i trgovina se odvija, samo sada su Rimljani naručitelji željezne rudače iz doline Japre, Sane i s Trgovske gore. Na gradini je također vrlo vjerojatno bilo Rimljana koji su se naselili zbog kontroliranja eksploatacije rudače iz obližnjih izvorišta. Keramički materijal nađen na Osječenići iz rimskog perioda govori o jakim utjecajima Rimljana na domaću proizvodnju, ali i o siromaštvu lokalnog stanovništva. Posljednji novčić iz vremena antike potječe iz vremena cara Honorija (kraj 4. i početak 5. stoljeća). Očito je da je nakon tog vremena gradina napuštena, a stanovništvo izbjeglo u sigurnije krajeve.

Gorička – srednjovjekovni crkveni toranj¹⁴⁴

Burg Gorička smjestio se na brdu Grad u selu Gorička. Od utvrde do današnjeg dana nije ostalo ništa do manje hrpe kamenja i značajnih gotičkih dovratnika. U dokumentima i kronikama srednjeg vijeka vrlo je malo sačuvanih povijesnih podataka o ovom utvrđenju. Čini se da su se kroničari više orijentirali na značajnije utvrde Zrin, Pedalj i Gvozdansko. Gorička je ostala po strani, jer se radilo o manjem i nebitnom utvrđenju. Može se pretpostaviti da je zemljište bilo vlasništvo Blagajskih, tj. Babonića, a da je u vrijeme kada i Zrin, Pedalj i Gvozdansko potpadaju pod vlast Zrinskih, i ono dospjelo u njihove ruke. Burg je vrlo vjerojatno sagrađen nakon 1388. godine, kada je Petar II. Zrinski oženio Jelenu Blagajsku i obavezao se ženidbenim ugovorom da će sagrađiti "svojoj ženi Jeleni na Brokunovoj Gori jedan kaštel za stan, u slučaju da postane udovica, da bi tamo mogla stanovati". U svakom slučaju zanimljivo je da krajiška organizacija obrane u 16. stoljeću spominje obrambenu poziciju u Goričkoj, ali samo kao "Kierchturm Gore", tj. crkveni toranj. Sa samog kraja 17. stoljeća potječe grafika grofa Marsiglija, carskog činovnika koji je bio na čelu komisije za razgraničenje između Habsburške Monarhije i Turske Carevine. Na grafici se vidi crkveni toranj u Goričkoj i ispod njega crkva: oba su objekta služili kao utvrđenje. Vrlo je vjerojatno da ni crkva ni toranj nisu obnavljani budući da nam nisu ostale zidine ovih objekata. Naime, na starim kućama u Goričkoj i danas se vide uzidane spolije s Grada.

¹⁴⁴ M. Kruhek, "Stari gradovi i feudalni posjedi" u: *Dvor na Uni*, Dvor na Uni 1991, 95–112; M. Kruhek, *Fortifikacijska arhitektura Banije s osobitim osvrtom na razdoblje njene obrambene uloge u XVI. i XVII. stoljeću* (magistarski rad – neobjavljeno), Zagreb 1976, 54; M. Kruhek, "Stari feudalni gradovi Zrinskoga Pounja" u: *Zrinski zbornik za povijest i obnovu hrvatskog Pounja*, br. 2, Zagreb 1997, 105–119; Đ. Szabo, *Srednjovjekovni gradovi u Hrvatskoj i Slavoniji*, Zagreb 1920, 68.

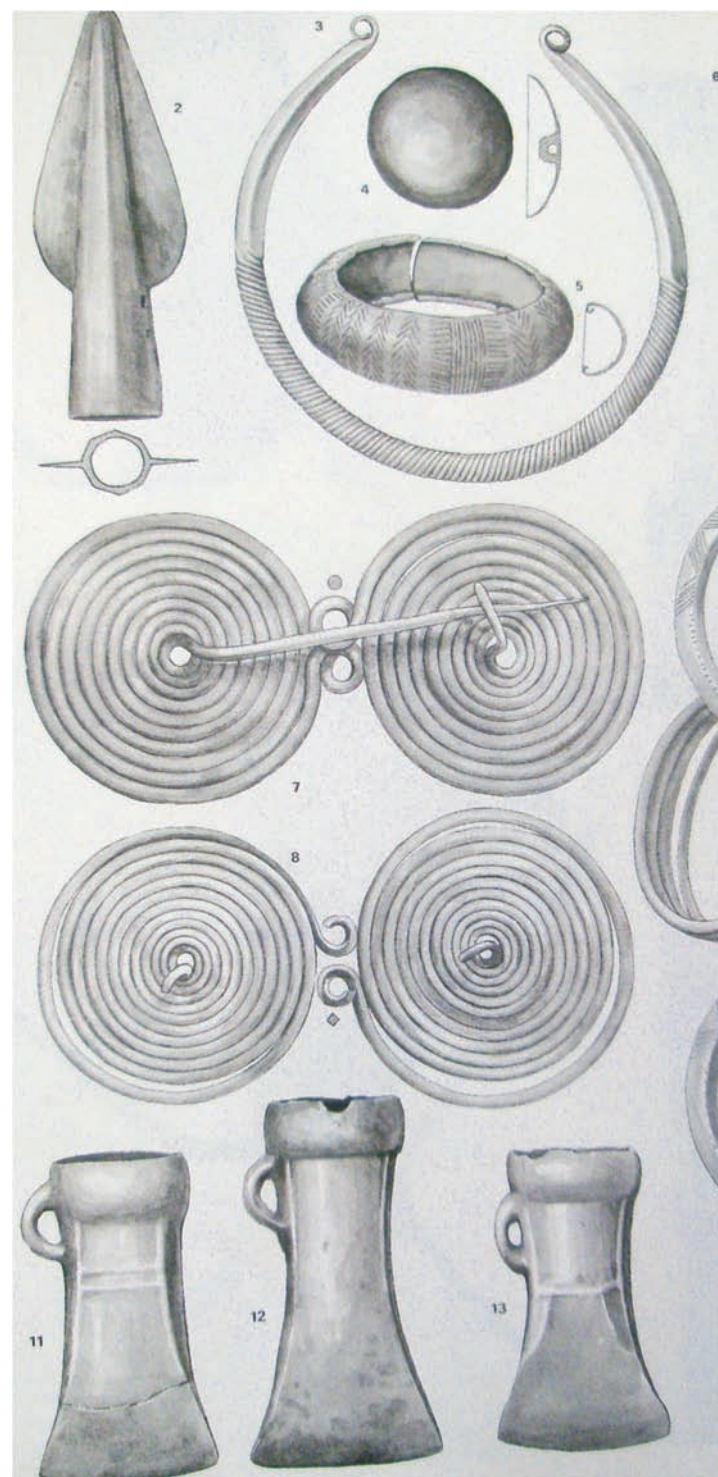
Gorička - brdo Grad

Gorička prema Marsigliju 1699. godine

Brončanodobne ostave u Javorniku i Matijevićima te nekropola u Nardi¹⁴⁵

U brončano doba na područje dvorskog kraja prodire jedan krak seobe naroda vezan za kulturu žarnih polja. Za tu kulturu karakteristična je pojava ostava. Ostave su fundusi zakopanih blaga koje su putujući trgovci–ljevači zakopavali u slučaju opasnosti. Takve su ostave vrlo karakteristične za područje međurječja Save i Drave, ali pojedinačni nalazi dosežu i područja sjeverozapadne Bosne, Korduna i Banije. U ostavama su se pretežno nalazili metalni predmeti (jedan ili više tipova oruđa ili oružja) koji su predstavljali ogledne primjerke što su ih putujući majstori nosili sa sobom, pokazujući ih eventualnim kupcima. Ostave najčešće predstavljaju zatvorene cjeline, i vrlo ih je lako precizno datirati. Ostava **Javornik** otkrivena je 1906. godine, i Ksenija Vinski-Gasparini smješta je u III. fazu ostava (11. st. pr. Kr.), no druge okolnosti nalaza nisu poznate. Vrlo je lako moguće da se u fundusu ostave nalazilo više od dvadeset i sedam predmeta koji su predani Arheološkom muzeju u Zagrebu, ali o tome nemamo pouzdane podatke. U ostavi je pronađeno brončano koplje, sedam šupljih brončanih sjekira, sedamnaest srpova i dva komada sirove bronce za oblikovanje. Ostava **Matijevići**, po kojoj je ime dobila i najmlađa faza ostava u Hrvatskoj (faza V. – 750. g. pr. Kr.), sadržava trinaest predmeta: mač, koplje, tri šuplje sjekire te više primjeraka nakita. Obje se ostave nalaze u Arheološkom muzeju u Zagrebu, a sigurno je, kao što pretpostavlja Ksenija Vinski-Gasparini, da je riječ o predmetima koji su izrađeni u Panoniji (međurječju Save i Drave) da bi ih putujući majstor donio sa sobom na područje Pounja. Ostava Javornik nalazi se u porječju Srebrenjaka, koje se proteže od Dvora do Šakića Brda. U blizini Šakića Brda nalazi se **Narda**, a na vrhu iznad Narde pronađeno je brončanodobno paljevinsko groblje. U keramičke posude položene su kosti, a pronađeno je trinaest takvih urni. Vrh na kojem je nađena nekropola prije petnaestak godina bio je ogoljen, pa se pretpostavljalo da bi se moglo nastaviti istraživanja na tom području, što bi vrlo vjerojatno omogućilo pronalazak još brončanodobnih grobova. Uz grobove koji su pronađeni u Nardi trebalo bi očekivati i vrlo blisko naselje. Stoga, profesor Durman smatra da se naselje kojem je pripadala nekropola u Nardi nalazilo upravo na povišenom platou u centru Dvora, na što upućuje i nekadašnje ime Dvora – Podovi.

Brončanodobna ostava iz Matijevića

¹⁴⁵ A. Durman, "Prilog za rekonstrukciju najranije povijesti" u: *Dvor na Uni*, Dvor na Uni 1991, 89–93; K. Vinski–Gasparini, *Kultura polja sa žarama u Hrvatskoj*, Zadar 1973, T.XCVI.

Glavičani – pravoslavni filijalni hram Svetoga Arhangela Mihajla (Svetoga Duha)¹⁴⁶

U Glavičanima je do pedesetih godina 20. stoljeća, na briegu iznad sela, stajala izuzetno vrijedna drvena kapela, sagrađena oko 1790. godine. Od nje do danas nije ostalo ništa do mjesta gdje je stajala. Pedesetih godina su je, naime, budući da je bila u trošnom stanju, mještani prodali kao građevni materijal. Vrijedni su grobovi koji stoje pokraj crkvišta. Među njima je grob Vase Pribičevića, oca Svetozara Pribičevića, koji je podigao sam Svetozar, te spomen – ploča koju su stanovnici Glavičana postavili u čast Svetozaru Pribičeviću. Vrijedno je spomenuti i fotografiju nekadašnjeg hrama koja se sačuvala, a koja potječe iz vremena neposredno prije Drugog svjetskog rata.

Glavičani - filijalni hram Svetoga Duha oko 1935. godine

¹⁴⁶ www.eparhija-gornjokarlovačka.hr.

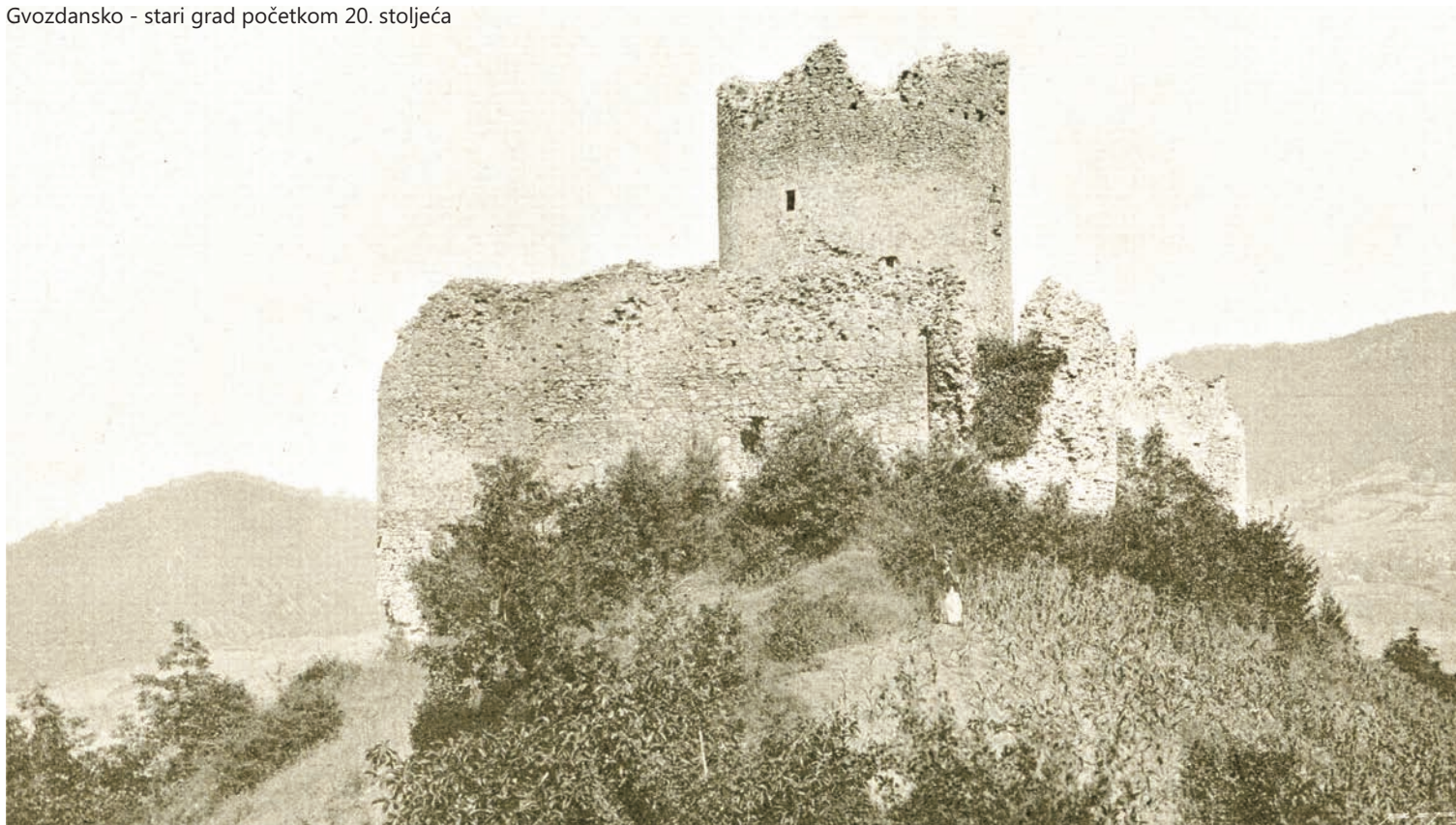
Gvozdansko – kovnica novca na Trgovskoj gori¹⁴⁷

Uz cestu koja vodi od Gline prema Dvoru, iznad sela Gvozdansko, vide se velike ruševine tvrdog burga. Ispod burga teku potoci Žirovac i Gvozna koji sprečavaju pristup utvrdi poslije velikih kiša. Nekada su u Gvozdanskom kopane rude srebra i olova, ali su nalazišta odavno presušila, tako da se u dvadesetom stoljeću na Trgovskoj gori kopalo još samo željezo i lomio kamen. U 15. i 16. stoljeću srebro se kopalo i u obližnjem Ljeskovcu te u Majdanu južno od Gvozdanskog. Gradina u Gvozdanskom okružena je šumom, iako je još početkom 20. stoljeća, veliki poznavatelj hrvatske kulturne baštine Emil Laszowski pisao da se sve do grada steru oranice koje obrađuje okolno stanovništvo. Grad Gvozdansko je sagrađen na obloj glavici u obliku četverokuta koji na svakom uglu ima jednu kulu, a u sredini čeonog zida četvrtast toranj. U tornju su bila i gradska vrata. U sredini grada nalazi se okrugla kula, koja daleko nadvisuje gradske zidine i koja je po svemu sudeći nekada imala četiri kata. Ulaz u kulu se nalazio nasuprot gradskim vratima, a preko opkopa vodio je podizni most. U zidu te kule nalaze se puškarnice i više renesansnih prozora. Uz gradske zidove stajale su zgrade čiji se temelji danas jedva raspoznaju. Vrlo je vjerojatno da su bile od drveta. Do kruništa gradskih zidova nalazi se drven trijem koji je služio stražarima i gradskim braniteljima u slučaju napada. U dvorištu grada bila je cisterna, a postoji priča da je podzemni put od Gvozdanskog vodio do burga Pedalj. Interesantno je da je grad sagrađen od kamena iz obližnjih kamenoloma te da je taj kamen crvene boje zbog veće količine željezne rudače u njemu, pa grad izdaleka izgleda kao da je obojen u crveno.

Burg Gvozdansko je jedan od najmlađih burgova u Hrvatskoj. Sagrađen je tek u 15. stoljeću u renesansnom stilu, a podignut je zato što su vlasnici ovih krajeva, plemići Zrinski, u neposrednoj blizini naišli na rudno bogatstvo. Kralj Matija Korvin dozvolio je 1463. godine Zrinskim da kopaju rudaču, a da za to ne moraju plaćati nikakve poreze. Grad Gvozdansko se prvi put spominje tek 1488. godine. Njime su Zrinski štitili svoje rudnike, koje su Osmanlije tada već ozbiljno ugrožavali. Prijeteću pogibelj od Osmanlija Nikola III Zrinski je želio suzbiti i na taj način što je najistaknutije kaštele: Novigrad na Uni i Dobronin (Dobru Njivu kod Kuljana), dao Ferdinandu, austrijskom nadvojvodi. Nikola je štoviše, zbog nadolazeće opasnosti, želio gvozdanske i ljeskovačke rudnike zamijeniti za Pazin i Kastav u Istri. Takve je dogovore imao s nadvojvodom Ferdinandom. Međutim, do zamjene nikada nije došlo. Ru-

¹⁴⁷ M. Kruhek, "Stari gradovi i feudalni posjedi" u: *Dvor na Uni*, Dvor na Uni 1991, 95–112. I. Mirković, "Kaštel Gvozdansko" u: *Zrin*, prosinac 1995, br. 14, 13–16; M. Kruhek, *Fortifikacijska arhitektura Banije s osobitim osvrtom na razdoblje njene obrambene uloge u XVI. i XVII. stoljeću* (magistarski rad – neobjavljeno), Zagreb 1976, 97–99; I. Mirković, "Kovnica novca u Gvozdanskom" u: *Dvor na Uni*, Dvor na Uni 1991, 113–121; E. Laszowski, *Hrvatske povijesne građevine*, knjiga I, Zagreb 1902, 123–136; M. Kruhek, "Stari feudalni gradovi Zrinskoga Pounja" u: *Zrinski zbornik za povijest i obnovu hrvatskog Pounja*, br. 2, Zagreb 1997, 105–119; Đ. Szabo, *Sredovječni gradovi u Hrvatskoj i Slavoniji*, Zagreb 1920, 67.

Gvozdansko - stari grad početkom 20. stoljeća

dnici u Gvozdanskom bili su toliko unosni da su davali čak 30.000 dukata dohotka. Nikola III. Zrinski je u Gvozdanskom kovao srebrni novac. Čak je i kralj bio zainteresiran za otkup rudnih nalazišta, od čijeg dohotka bi financirao obranu hrvatskih zemalja. Nakon smrti kneza Nikole III. 1534. godine, ostali su njegova udovica Jelena i dva malodobna sina. Budući da se Nikola bio uvelike zadužio, oni su dali u zalog grad Pedalj i gvozdanske rudnike za 7.600 forinti. Založni ugovor sadržavao je ovo:

"Jelena Zrinska zalaže sa sinovima grad Pedalj sa svim pristojalštima i svekolike rudnike i talionice spadajući pod grad Gvozdansko. Dozvoljuju, da Schrotten i Gruber (oni koji su dali novac, op.a.) postave na založeno dobro svoje službenike i časnike, izuzevši jednog suca, koji će njima položiti prisegu kao i ostali časnici. U rudama i talionicama ima biti vazda jedan čovjek knezova Zrinskih, pred kojim će se srebro i olovo taliti, vagati i dijeliti.... Kad vjevornici izvade iz ruda srebra i olova u vrijednosti založene svote, imadu bez okolišanja povratiti Pedalj-grad i gvozdanske rude u ruke knezova Zrinskih."

Gvozdansko je već u to vrijeme zauzimalo i važno strateško mjesto među utverdama prema granici s Osmanlijama. U njemu

Gvozdansko - stari grad 2007. godine

je često boravio i Nikola IV. Zrinski, ali i drugi vojskovođe, koji su odande uglavnom dojavljivali poražavajuće vijesti o padu pojedinih utvrda. Sav očaj Zrinskih možemo sebi predočiti čitajući pismo koje je Nikola IV. Zrinski uputio kralju Ferdinandu i kraljici Ani 1540. godine iz Ptuja:

"Ovi moji gradovi (misli na Zrin i Gvozdansko, op.a.) su kao ispruženi štit hrvatskog kraljevstva na ovoj granici, a njima su granične straže a tu su i moji rudnici srebra i olova, koje bi Turci osobito rado prigrabili ... Zaklinjem stoga Vašu milost da se obazire na opasnost za cijelo kršćanstvo i na posljedice koje bi mogle nastati, ako propadnu moji gradovi na ovoj granici... Mi smo sve svoje blago potrošili i zaista više ne možemo sami braniti ni jedan od naših gradova. (...)"

Nakon propasti Kostajnice 1556. godine, utvrde s južne strane Šamarice našle su se u izrazito nepovoljnom položaju. Za propast Kostajnice bio je kriv njezin zapovjednik Pankracij Lustaler koji ju je prodao Malkoč – begu za 2000 dukata. Zapovjednik Gvozdanskog Toma Lukašić uhvatio je izdajnika u gradu Budačkom na današnjem Kordunu i doveo ga u Gvozdansko, gdje ga je privezao za konjski rep i raščetvorio, a njegovih dvadeset vojnika nabio je na kolac. Obično se ovako okrutne kazne opisuju u kontekstu osmanlijskih zločina, ali je očito da su i kršćani bili sposobni za takva djela. Nakon pada Kostajnice, propada još pedesetak gradova i posjeda između Une i Kupe. Knezovi Zrinski su u zamjenu za imanja na današnjoj Baniji dobili Međimurje, pa slabi njihov interes za ovdašnje utvrde. Štoviše, čini se da su u Gvozdansko došli njemački vojnici koji su dobili zadatak da utvrdu, zbog rudnog bogatstva i geostrateškog položaja na prijevoju, nikako ne predaju Osmanlijama. Osmanlije su prvi put pod Gvozdansko došli 1561. godine, kada je Malkoč-beg sa 8.000 vojnika opsjeo grad koji je branilo svega 100 vojnika. U pravi trenutak su stigli u pomoć Ivan Lenković, Ivan Berislavić i Ivan Vojković, koji su Osmanlije rastjerali. Lenković je nakon toga zahtijevao da se burg poruši, baš kao i Zrin, zato da ga Osmanlije ne bi iskoristili kao utvrdu. Do rušenja nije došlo, ali su novi osmanski napadi bivali sve žešći i opsežniji. Godine 1574. Ferhat-paša je napao okolinu Gvozdanskog nakon što je popalio čitavo područje između Steničnjaka, Kirina i Bovića. U gradu se tada nalazilo svega 60 vojnika i trideset rudara iz Novog Vinodolskog i Bakra. Ferhat-paša je naumio osvojiti grad na prijevaru, pa je tako predjenuo nekoliko Osmanlija u žensko ruho, i oni su, pod izlikom da su Hrvatice koje su Osmanlije potjerali iz njihovih kuća, naumili ući u grad. No gradski psi su nanjušili oružje koje su Osmanlije nosili i dignuli su silnu graju, na što su preodjeveni Osmanlije pobjegli. I opet su Gvozdansko spasili kapetani koji su izvan zidina pobijedili Osmanlije. Nakon pada grada Zrina 1577. godine, Laszowski ova-ko opisuje pad Gvozdanskog:

"Oko Božića (1577.g., op.a.) opkoli Ferhat-paša s velikom vojskom grad Gvozdansko. Uza se je imao i 1000 bosanskih opkopara. U gradu brojila je posada 300 ljudi, pod zapovjedništvom ka-

petana Doktorovića, Gvozdanovića, Nikole Ožegovića i Andrije Stepića. Posada grada bijaše slabo opskrbljena hranom i vodom, pak i strijeliva ne bijaše suviše. Zadnji put opskrbio je Gvozdansko mjeseca augusta Ignacij Moskon na tri mjeseca. Dobava živeža i vode bijaše skroz nemoguća, jer su Turci sa sviju strana opkolili grad. S blizog brda gruvahu turski topovi na grad. Juriš na grad bijaše odgođen, jer su bosanski opkopari pobjegli u Čavu i Bastru, ne hoteci vojevati protiv svoje krvi. U gradu nastala golema nevolja s gladi i žedje. Posada izjedala je redom i pse čuvare, a zadnja dva im otrovaše Turci. Ferhat-paša pozva posadu na predaju, nu ova odluči radije poginuti nego li sramotno predati grad u turske ruke. Prvi juriš na grad bijaše 10. januara 1578., ali ga naši sjajno odbiše. Sjutradan stigne pojačanje turske vojske. Nu i tada 11. i 12. januara moradoše se Turci povući s juriša krvavim glavama. Iza trećeg juriša osta u gradu samo 25 – 30 živih junaka, ali i ovi bijahu izmučeni gladom i žedjom te teškim tjelesnim naporom, a za cijelo mnogi nosio je na tijelu smrtonosne rane. Paša odredi noćni juriš od 12. na 13. januara. Oko ponoći ugasnuše svjetla u gradu i stražarske vatre, u čemu naslućivahu Turci varku, te s toga bude juriš odgođen na jutro sljedećeg dana. Osvanulo kobno jutro ponedjeljkom 13. januara., Turci se spremaše na juriš, te se polako približavahu gradu. Nu u gradu bijaše sve tiho, niti puška planu, niti se koji branitelj pokaza na gradskom zidu. Oprezno se približavaše Turci gradskim vratima. Sve bijaše opet tiho i mirno. Probiše vrata i provale grad. Po dvorištu, trijemovima i odajama ležahu mrtva tjelesa hrvatskih junaka, ogrezla u krvi sa zadobivenih rana. Neka opet bijahu zdrava, ali blijeda i suha bez daha života. Ovi pogiboše s gladi, žedje i teška napora. U gradu ne nadjoše Turci ni zerice hrane ni kapi vode..."

Navodno je nakon ovoga događaja Ferhat-paša bio dirnut toliko, da je naredio okolnim stanovnicima da poginule branitelje zakopaju uz kršćanski obred i čitav zauzeti predio oslobodio je visokih daća. Osmanlije su nakon osvajanja grada zatrpali rudnik. Nakon propasti Gvozdanskog grad je još nekoliko puta tijekom 16. i 17. stoljeća bio zauziman od strane kršćanske vojske, ali nikada na duže razdoblje. Tek 1689. godine, kada su Osmanlije definitivno protjerani preko Une, Gvozdansko opet dobiva na važnosti kao jedna od utvrda koja se nalazi uz granicu.. Zanimljivo je da je po nalogu bana Bačanija godine 1699. posebno utvrđeno Gvozdansko kao utvrda koja treba braniti područje od Novoga na Uni do Kupe. Pravoslavni su na područja oko Gvozdanskog naseljeni 1703. godine, a tri godine kasnije odobreno je i kopanje rudača. Budući da je burg bio u blizini turske granice dogovoreno je da se neće utvrđivati zato da se Osmanlije ne uznemiravaju. Oko Gvozdanskog su se uistinu naselili rudari, ali nikako nisu uspjeli obnoviti rudnike. Nakon neuspjeha obnove rudnika dolazi do napuštanja utvrde, koja se, polako ali sigurno, od tada urušava.

Gvozdansko – katolička župna crkva Svetoga Filipa i Jakova¹⁴⁸

Gvozdansko - župna crkva Svetoga Filipa i Jakova

Prva crkva na području Gvozdanskog sagrađena je 1691. godine, a bila je od drvene građe. Poslije osnivanja kapelanije u Gvozdanskom 1769. godine, započeta je gradnja zidane crkve koja je završena 1781. godine. Građevina je podignuta za potrebe naseljenih rudara – katolika koji su trebali početi raditi u obnovljenim rudnicima. Drvena crkva bila je mala građevina sa zvonarom na četiri stupa. Za vrijeme Drugog svjetskog rata crkva je u potpunosti demolirana od strane partizana, da bi je 1963. godine obnovili katolici iz Gvozdanskog. Za vrijeme Domovinskog rata građevinu su spalili pripadnici krajiške vojske i JNA 3. kolovoza 1991. godine, ali je nakon rata ponovo obnovljena. U crkvu je ugrađena i nadgrobna ploča iz 1782. godine, s groba Sigismunda Supre, zastavnika koji je poginuo u bitki kod Bužima.

Javnica – pravoslavni parohijalni hram Svetoga Ilije¹⁴⁹

Zapravo u selu Kotarani, koje je nekada bilo zaselak Javnice, nalaze se, na brijegu iznad potoka Javnica, posljednji ostaci kapele Svetoga Ilije. Prema predanju, crkva Svetog Ilije u Javnici sagrađena je odmah po dolasku pravoslavnih na područje dvorskog kraja. Sučević pretpostavlja da je ova poludrvena građevina podignuta početkom 18. stoljeća, ali da je poslije znatno pregrađivana. Čini se da je sve do 1824. godine ona bila u potpunosti drvena, a tada da su joj zidovi zamijenjeni lomljenim kamenom, dok je zvonik ostao u prvotnoj drvenoj izvedbi. Do ponovne obnove crkve, zbog dotrajalosti građe, došlo je 1977. godine. Crkva je tada temeljito obnovljena u starom stilu, tako da je drvena konstrukcija ostala ista, ali na krov je umjesto šindre stavljen aluminijski lim. Pod od cigle zamijenjen je keramičkim pločicama, a svod crkve je zasvođen daskama od borovine. Miljanović smatra da je crkva u Javnici znatno promijenila svoj prvotni oblik kasnijim pregradnjama. Sučević navodi da se u crkvi nalaze manje vrijedne crkvene knjige novijeg da-

Javnica - pravoslavni hram Svetog Ilije, 2007. godine

¹⁴⁸ M. Miljanović, "Crkveni spomenici" u: *Dvor na Uni*, Dvor na Uni 1991, 606; Đ. Cvitanović, *Sakralna arhitektura baroknog razdoblja, knjiga I., Gorički i gorsko-dubički arhidakonat*, Zagreb 1985, 299 - 300; *Ranjena Crkva u Hrvatskoj*, Zagreb 1996, 322; Z. Horvat, "Stanje katoličkih sakralnih građevina – spomenika kulture na Banovini nakon "Oluje" - kratak pregled" u: *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, sv. 24 (1998)–25(1999), 61.

¹⁴⁹ www.eparhija-gornjokarlovacka.hr; M. Miljanović, "Devastacija pravoslavnih crkava u Hrvatskoj – gornjokarlovačka Eparhija" u: *Srpski glas*, Topusko, januar 1991, 10–11; M. Miljanović, "Crkveni spomenici" u: *Dvor na Uni*, Dvor na Uni 1991, 605-606; M. Kosovac, *Srpska pravoslavna mitropolija karlovačka po podacima od 1905.*, Sremski Karlovci 1910, 993; HPM, *fond Muzej Srba u Hrvatskoj*, kutija b.b., putni izvještaj 13. prosinca 1956., Sučević.

tuma, slike iz 19. stoljeća, "rustični radovi bez vrijednosti" te dvije "zanimljive rustične drvene pijevnice i jedan svjećnjak, kovački rad". Ikonostas crkve u Javnici naslikao je 1977. godine Dragan Bjelogrić, akademski slikar iz Novog Sada, a napravljen je po uzor na barokne ikonostase. Godine 1995. pripadnici Armije BiH, koji su ušli na područje Hrvatske u dogovoru s hrvatskom stranom, spalili su ovu vrijednu građevinu tako da su od nje do danas ostale samo ruševine zarasle u žbunje s lijeve strane ceste koja vodi prema zaseocima sela Kotarana.

Javnica - pravoslavni hram Svetog Ilije, 1957. godine
(Gradski muzej Sisak / inv. br. 2572)

Javnik – zaboravljeni ostaci utvrde u šumi¹⁵⁰

Stari grad Javnik smješten je oko pet kilometara zapadno od Kotarana uz potok Javnica, prema "suvoj međi". Tražeći grad na minski sumnjivom terenu, nisam ga našao, ali u lokalnoj tradiciji postoji sjećanje na kulu koja je stajala iznad potoka. U srednjem vijeku Javnik i čitav kraj uz potok Javnica nazivao se Jamnica. Kao posjed, Jamnica se spominje još u vrijeme Babonića, dakle u 14. stoljeću, ali kao kaštel se javlja tek 1486. godine. U njemu se tada nalazio kaštelan Petra i Pavla Zrinskog, Ivan Klasić. Budući da se radilo o omanjoj kuli, vrlo je vjerojatno da je grad Zrinskima služio kao lovačka kula, tj. neka vrsta odmorišta kada su išli u lov u ovim krajevima. Obrambena funkcija grada bila je očito zanemariva, pa je kula razorena u jesen 1563. godine.

Javoranj – pravoslavni parohijalni hram Svete Petke¹⁵¹

Crkva Svete Petke je podignuta krajem 19. stoljeća, premda postoje podaci da je iz 1784., odnosno 1790. godine. Vrlo je vjerojatno da je na njezinu mjestu stajala starija, drvena crkva koja je građena krajem 18. stoljeća, pa se te godine odnose na tu crkvu. Možda i na drvenu crkvu u Glavičanima, koja se nakon Drugog svjetskog rata urušila od nebrige i starosti. Građevina u Javornju nastala je u isto vrijeme kada i rujevačka crkva. Vrlo je vjerojatna i činjenica da su obje crkve gradili isti majstori. Crkve u Rujevcu i Javornju imaju mnoštvo dekorativnih vanjskih elemenata, a apsida crkve u Javornju je peterostrana. Zvonik crkve u Javornju nešto je uži od zvonika crkve u Rujevcu, pa stoga djeluje elegantnije. Ikonostas u Javornju vrlo je vrijedan, ali je, kao i onaj u Rujevcu, djelomično uništen u Drugom svjetskom ratu. Pretpostavlja se da je nastao u vrijeme gradnje crkve, oko 1890. godine. Crkva u Javornju pogođena je granatom 1944. godine, a poslije Drugog svjetskog rata ikonostas i objekt uništavali su domaći omladinci.

Lebrenica – zemljana utvrda iznad Dvora¹⁵²

Nasuprot Novom Gradu, na brdu Lebrenica, nalaze se ostaci zemljane utvrde sagrađene za vrijeme posljednjeg rata s Osmanlijama, 1788. godine. Ondje je maršal Laudon sagrađio zem-

¹⁵⁰ M. Kruhek, *Fortifikacijska arhitektura Banije s osobitim osvrtom na razdoblje njene obrambene uloge u XVI. i XVII. stoljeću* (magistarski rad – neobjavljeno), Zagreb 1976, 53; A. Milinović, "Na udaru turske ekspanzije" u: *Dvor na Uni*, Dvor na Uni 1991, 143–144; Đ. Szabo, *Sredovječni gradovi u Hrvatskoj i Slavoniji*, Zagreb 1920, 68.

¹⁵¹ M. J. Kosovac, *Srpska pravoslavna mitropolija karlovačka po podacima od 1905.*, Sremski Karlovcima 1910, 986–987; www.eparhija-gornjokarlovačka.hr; M. Miljanović, "Devastacija pravoslavnih crkava u Hrvatskoj – gornjokarlovačka Eparhija" u: *Srpski glas*, Topusko, januar 1991, 10–11; M. Miljanović, "Crkveni spomenici" u: *Dvor na Uni*, Dvor na Uni 1991, 604, 614–615.

Javoranj – pravoslavna crkva Svete Petke

ljanu utvrdu s bastionima, koja se vrlo dobro očuvala. Maršal Laudon je u tzv. Dubičkom ratu, koji je trajao od 1787. do 1791. godine, uspio osvojiti i Novi Grad nakon osvojenja Dubice. Svištovskim mirom vraćeno je područje Novoga i Dubice pod vlast Osmanskog Carstva, a na brdu Lebrenica je utvrda, tzv. "Laudonov šanac", čuvala granicu na Uni i strateški položaj prema utvrdi Novi na današnjoj desnoj obali Une. Lebrenica je danas park-šuma, a put na nju vodi od katoličkog groblja u Dvoru. Sam lokalitet je obarastao u gustu šikaru.

¹⁵² A. Žmegač, *Bastioni kontinentalne Hrvatske: prilog poznavanju fortifikacijskog graditeljstva u Hrvatskoj od 16. do 18. stoljeća*, Zagreb 2000, 132–133; I. Maroević, "Prostorni razvitak Dvora" u: *Dvor na Uni*, Dvor na Uni 1991, 42–55.

Lišnica – utvrda na unskom otoku kod sela Javornik¹⁵³

Lišnica se kao posjed spominje već godine 1272., kada ga kralj Ladislav ispravom od 26. XI. potvrđuje kao vlasništvo templarskog reda u Dubici. Očito je da je tu riječ samo o posjedu. Kaštela tada još nije bilo. Vrlo je vjerojatno da su Lišnicu podigli sami Zrinski u 15. stoljeću, jer se spominje i 1347. godine, kada Šubići dobivaju Zrin i okolna imanja, ali samo kao posjed. Tek 1510. godine, u ispravi o međusobnoj pomoći i nasljeđivanju između Nikole Zrinskog i Ivana Karlovića među ostalih 8 kaštela navodi se i Lišnica (spominju se Zrin, Pedalj, Brodski (?), Jamnica, Gvozdansko, Prevršac, Lišnica i Pastuša). U vrijeme osmanske ekspanzije Lišnica je bila jedna od utvrda koju su Turci vrlo lako osvojili. Grad se nalazio, kao i Dobra Njiva, na unskom otoku, pa su Osmanlije podigli utvrdu nasuprot Lišnici. Očito je da je grad ubrzo nakon toga potpao pod Osmanlije (oko 1558. godine). Milan Kruhek smatra da je grad bio sagrađen od drveta, a koliko je suditi prema imenima sela koja su pripadala posjedu Lišnica, vrlo je vjerojatno da je grad stajao na otoku u blizini današnjeg sela Javornik.

Ljeskovac – pravoslavni parohijalni hram Vaznesenja Gospodnjeg¹⁵⁴

U gustoj šumi iznad zaseoka Zuberu nalazila se drvena crkva Vaznesenja Gospodnjega koja je od osamdesetih godina dvadesetog stoljeća bila pod zaštitom države i sistematski propadala, iako je bila posljednji primjer drvene pravoslavne crkve izgrađene na gorskom bilu, na položaju na kojem su se iz strateških razloga gradile kapele (zato da ih neprijatelj teže može spaliti). Ova crkva, sagrađena sredinom 18. stoljeća, doslovno je bila srasla s prirodom, što zbog svojeg položaja, što zbog materijala od kojeg je građena. Još je Đurđica Cvitanović 1982. godine zatekla crkvicu pokrivenu krovom, doduše u strašnom stanju, ali su se konstrukcijski elementi i izgled kapele vrlo jasno ocrtavali. Ona navodi: "Ima izvanredno monumentalnu konstrukciju krovišta, koje gotovo sasvim pokriva vrlo niske stijene kapele sazdane od masivnih kalanih hrastovih planjki. Potpuno su originalni mali otvori prozora i uska vrata glavnog ulaza, a u priprati konstrukcija, na ko-

¹⁵³ M. Kruhek, *Fortifikacijska arhitektura Banije s osobitim osvrtom na razdoblje njene obrambene uloge u XVI. i XVII. stoljeću* (magistarski rad – neobjavljeno), Zagreb 1976, 51-52; A. Milinović, "Na udaru turske ekspanzije" u: *Dvor na Uni*, Dvor na Uni 1991, 143-144.

¹⁵⁴ www.eparhija-gornjokarlovačka.hr; M. Miljanović, "Devastacija pravoslavnih crkava u Hrvatskoj – gornjokarlovačka Eparhija" u: *Srpski glas*, Topusko, januar 1991, 10-11; M. Miljanović, "Crkveni spomenici" u: *Dvor na Uni*, Dvor na Uni 1991, 602; Đ. Cvitanović, *Sakralna arhitektura baroknog razdoblja, knjiga I, Gorički i gorsko - dubički arhiđakonat*, Zagreb 1985, 195, 305; HPM, *fond Muzej Srba u Hrvatskoj*, kutija b.b., putni izvještaj 13. prosinca 1956., Sučević.

joj počiva, učvršćena na četiri grede, sva težina visokog vitkog zvonika. Potpuno je propala šindra i na tu zdravu i čvrstu unutrašnjost godinama slijeva se kiša." Povjesničarka umjetnosti Đurđica Cvitanović vidjela je i bačvasti svod, a svoj kratki osvrt na ovu građevinu u knjizi "Sakralna arhitektura baroknog razdoblja" završava riječima: "Danas je kapela obrasla šikarom, koja opasno ugrožava temelje postavljene na lomljeni kamen. Pod je bio pokriven hrastovim daskama koje su, valjda, ljudi raznijeli. Još uvijek ulazimo u čudesno lijepu crkvicu, koja uporno odolijeva, kroz vrata uglavljena 'stupnjačama', a pokrov krova s dotrajalom šindrom samo što se ne strovali na tu čudesnu lijepu građevinu koja ima sve kvalitete da bude zaštićena s prirodnim ljepotama koje je okružuju bez obzira na funkciju, jer ona je upravo ono što bismo željeli u zaštitu prirode postići, ona je čudo prirode koje treba doživjeti kao pješak."

Krasno je to doživjela Đurđica Cvitanović, ali nažalost, danas od svega toga nije više ostalo mnogo. Možda se kapelu još moglo spasiti one davne 1982. godine, kada je povjesničarka umjetnosti Cvitanović vidjela i svod i mala vrata i prozorčice i tornjici. Vidjevši fotografiju iz te godine, mislio sam da ću ipak više toga zateći. Naišao sam na temelje i ostatke građe. Do prije četiri godine još su stajale drvene planjke u visini od jednog metra. Tada je mladi paroh iz Dvora poželio vidjeti ovu kapelu i označiti je krstom. U šumi su nakon toga bile divlje svinje koje su se očešale o stijene kapele te su stijene pale, a ostao je stajati samo krst u sredini svetišta. Vidljiva je konstrukcija, vidljivi su još i načini spajanja planjki, ostao je sačuvan prozor koji se srušio na zemlju, a na zemlji se nalaze i ostaci daščica šindre. Domaći majstori su planjke spajali drvenim klinovima, a negdje su vidljivi i ručno iskovani čavli. Dva – tri drvena čavla i jedan crijep od šindre odnio sam u Arhiv Srba u Hrvatskoj da ostanu za uspomenu na ovu lijepu građevinu.

Ljeskovac Banijski - zadnji ostaci pravoslavne crkve Vaznesenja Gospodnjeg, 2007. godine

Ljeskovac Banijski - stanje 1982. godine

Ljubina – pravoslavni parohijalni hram Rođenstva Presvete Bogorodice¹⁵⁵

Ova je građevina, kako pretpostavlja 1956. godine Sučević, bila jedna je od najstarijih crkava na području dvorskog kraja. Još 1905. godine Mato Kosovac napominje da je građevina u jako slabom stanju. Naime, crkva Rođenstva Presvete Bogorodice nalazila se visoko u šumi, između sela Sočanice i Ljubine, na položaju Vidorija. Sučević piše ovako u izvještaju:

"Za nju narod tvrdi da je najstarija crkva u ovom kraju. Ta tvrdnja bi se mogla i primiti s obzirom na to da je crkva na osami, u šumi izvan svih naselja, što je građena od drveta, daskom pokrivena, pa bi, doista, mogla datirati još iz turskog vremena, iz 17. stoljeća."

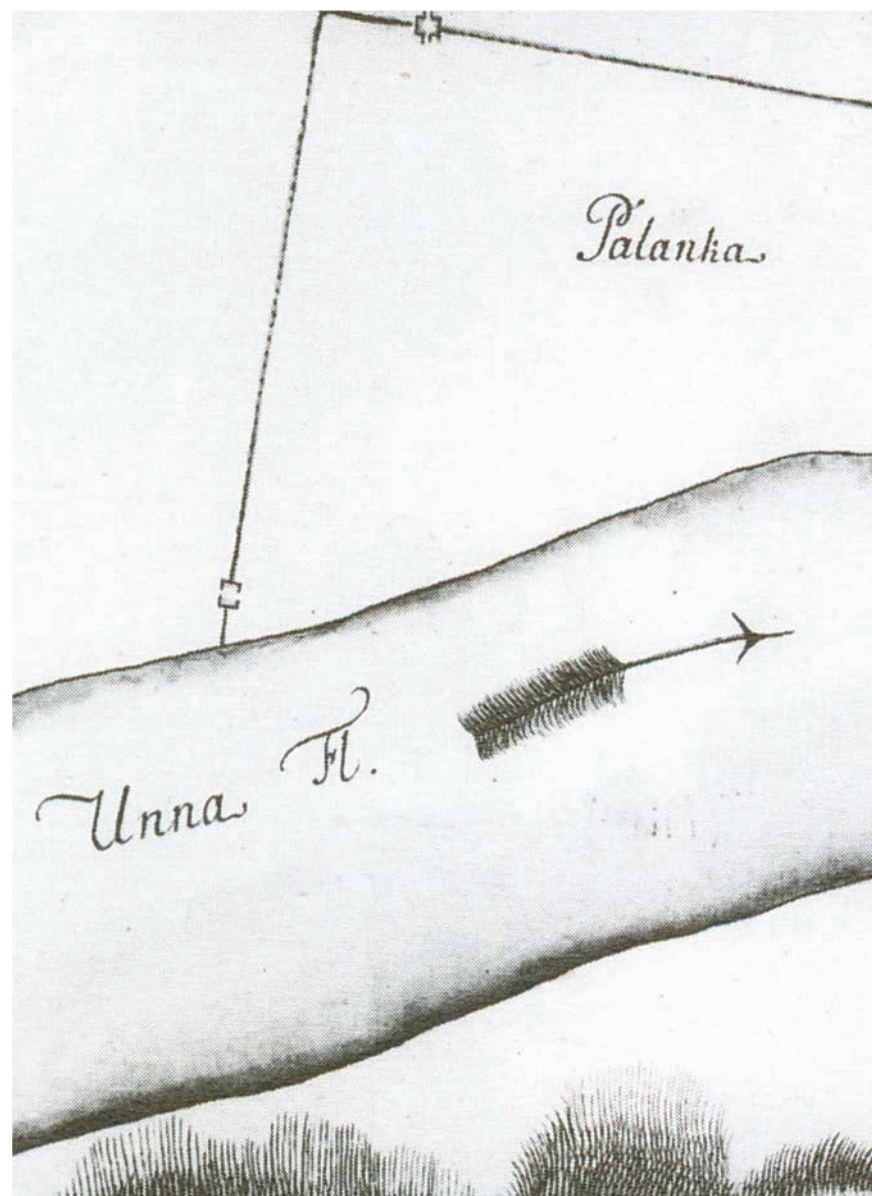
Netočan je, dakle, podatak da je crkva uništena u Drugom svjetskom ratu. Ona je, doduše u strašnom stanju, stajala još 1956. godine. Sučević je još vidio konstrukcije krova koje su ponegdje vezane drvenim klinovima. Sučević također napominje kako u samoj crkvi nema knjiga, slika ili drugog namještaja, ali kako lokalni učitelj pretpostavlja da bi se nešto moglo naći po kućama, budući da su ljudi te predmete skrivali pred ustašama. Sučević još tada napominje i kako bi trebalo skrenuti pažnju Konzervatorskog zavoda na ovaj objekt "tim prije što je crkva vrlo ruševna", naime, tada joj je "nedostajalo pola krova". Danas na lokaciji nema tragova građevine.

Novi Novi – kratkotrajna utvrda na Uni¹⁵⁶

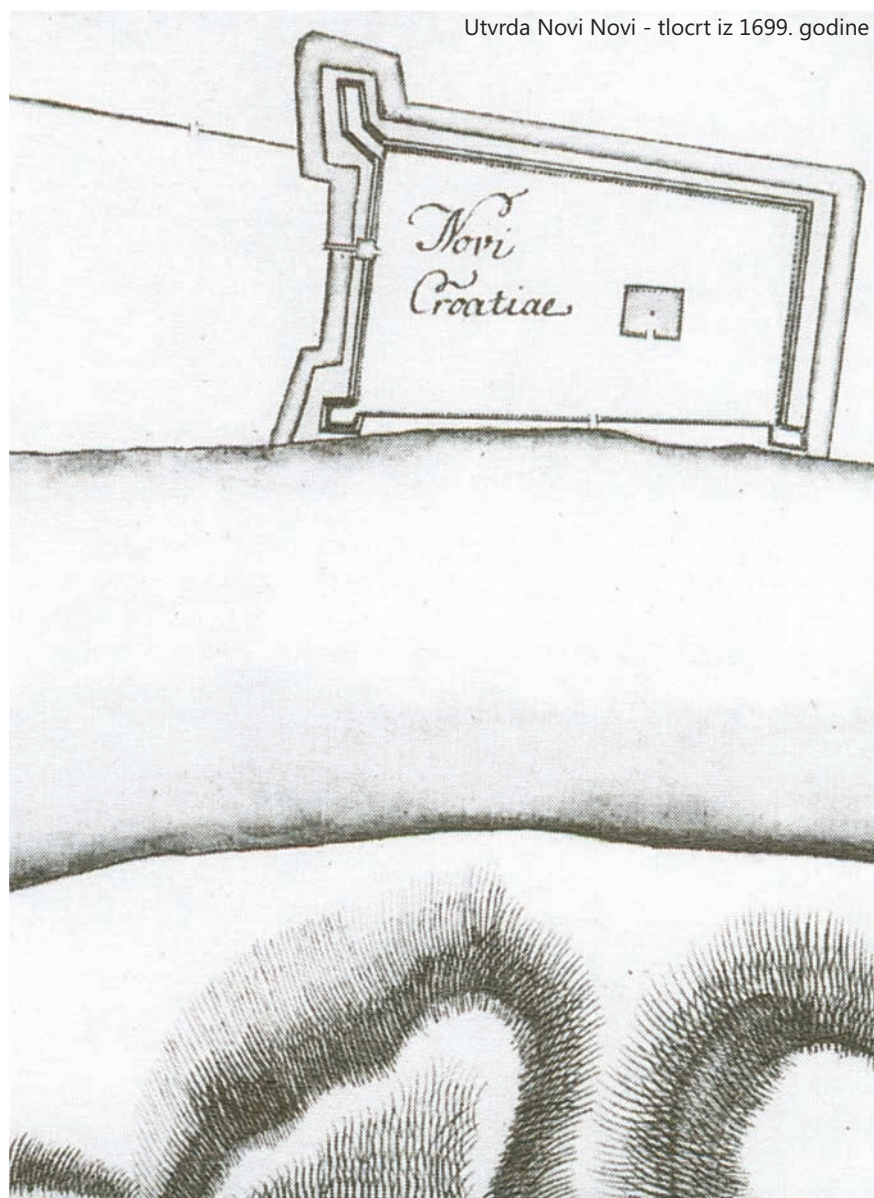
Nizvodno od utoka Sane u Unu, na mjestu omanje utvrde iz 16. stoljeća na lijevoj unskoj obali, nakon odlaska Osmanlija iz Pounja, podignuta je 1693. godine nova utvrda. Kako se starija utvrda na bosanskoj strani zvala Novi, nova je utvrda dobila ime Novi Novi. Utvrda na lijevoj obali Une imala je zemljane bedeme s palisadom te šančeve s vodom. Kao što svjedoče sačuvani prikazi, bila je približno pravokutna tlocrta, s bastionom na kopnenoj i polubastionom na riječnoj strani. U produžetku je ležao nešto veći palisadom zaštićen prostor s civilnim naseljem. Kako je zona uz Unu nakon karlovačkog mira potpala pod Osmanlije, utvrda Novi Novi je ubrzo razrušena (oko 1703.g.). Ova skromna tvrđava postojala je

¹⁵⁵ M. Kosovac, *Srpska pravoslavna mitropolija karlovačka po podacima od 1905.*, Sremski Karlovcima 1910, 992-993; www.eparhija-gornjokarlovačka.hr; M. Miljanović, "Devastacija pravoslavnih crkava u Hrvatskoj – gornjokarlovačka Eparhija" u: *Srpski glas*, Topusko, januar 1991, 10-11; HPM, *fond Muzej Srba u Hrvatskoj*, kutija b.b., putni izvještaj 13. prosinca 1956, Sučević.

¹⁵⁶ M. Kruhek, *Fortifikacijska arhitektura Banije s osobitim osvrtom na razdoblje njene obrambene uloge u XVI. i XVII. stoljeću* (magistarski rad – neobjavljeno), Zagreb 1976, 52-53; A. Milinović, "Na udaru turske ekspanzije" u: *Dvor na Uni*, Dvor na Uni 1991, 143-144; A. Žmegač, *Bastioni kontinentalne Hrvatske: prilog poznavanju fortifikacijskog graditeljstva u Hrvatskoj od 16. do 18. stoljeća*, Zagreb 2000, 130-131.

vrlo kratko, pa nije bilo vremena za njezin mogući razvoj. No čini se da je njezin položaj bio toliko loš zbog nizinskog zemljišta na kojem je bila smještena, da nije imalo smisla održavati je. Osim toga, utvrda na bosanskoj strani nalazila se na znatno višem položaju. Od ostataka ove tvrđave do danas nije ostalo mnogo, osim tragova zemljanih bedema uz Unu, u blizini utoka potoka Žirovac, te toponima Gradina.

Pedalj – srednjovjekovna utvrda¹⁵⁷

Stari grad Pedalj smjestio se na 349 metara visokom brijegu iznad sela Pedalj. Od glavne ceste koja vodi od Dvora prema Gli-

¹⁵⁷ M. Kruhek, "Stari gradovi i feudalni posjedi" u: *Dvor na Uni*, Dvor na Uni 1991, 95 – 112; M. Kruhek, *Fortifikacijska arhitektura Banije s osobitim osvrtom na razdoblje njene obrambene uloge u XVI. i XVII. stoljeću* (magistarski rad – neobjavljeno), Zagreb 1976, 47–48 E. Laszowski, *Hrvatske povijesne građevine*, knjiga I, Zagreb 1902, 105–109; M. Kruhek, "Stari feudalni gradovi Zrinskoga Pounja" u: *Zrinski zbornik za povijest i obnovu hrvatskog Pounja*, br. 2, Zagreb 1997, 105–119; Đ. Szabo, *Sredovječni gradovi u Hrvatskoj i Slavoniji*, Zagreb 1920, 67.

ni odvaja se put prema selu Stupnica, a iz Stupnice dalje na desno za Pedalj. Najbolji put za stari grad bio je sa zapadne strane. Pedalj je bio daleko najveći burg na ovom području. Od čitave utvrde najbolje je sačuvana bila početkom 20. stoljeća okrugla kula. Laszowski 1902. godine piše kako je kula još 1897. godine bila u potpunosti čitava, ali da je onda u nju udario grom te da ju je srušio. Već u vrijeme Laszowskog bili su mjestimično sačuvani samo temelji grada, te je on jedva mogao ustanoviti tlocrt građevine. Osim toga brdo nije tada još bilo obraslo, pa je pogled s njega sezao "na jug daleko u Bosnu". Ime Pedalj se javlja već u 13. stoljeću, a tada se pisalo Peed, Pedl, Pedwar, Poedl i Petel. Godine 1287. zemlje Pedalj i Stupnica pripale su Babonićima, koji su sve do 1346. godine držali ove posjede. Tada je Dujam Babonić prodao ove zemlje za 200 maraka Oliveru, županu zolijskom. Već sljedeće godine, kada je kralj Ludovik tražio Ostrovicu od Šubića u zamjenu za Zrin, čini se da i Pedalj pripada zajedno sa Zrinom Šubićima, kasnijim Zrinskimima. Nije posve izvjesno je li tada postojao burg Pedalj, ali je sigurno da je egzistirao 1381. godine, budući da se tada u jednoj povelji naređuje da se Pavlu Zrinskom predaju sva pisma koja se tiču grada Pedlja. Interesantno je da se u jednoj povelji s kraja 15. stoljeća spominju i sela koja pripadaju pod grad Pedalj. Tada su se unutar pedaljskog imanja nalazila sela Novobrdo, Novitrg, Sliven, Jurmanova sela, Gudetin, Brizje, Vešićje, Komarnica Donja, Stupnica i Ubeškovići. Do danas je samo Stupnica sačuvala svoje ime, a u naseljima Novitrg, Gudetin, Komarnica Donja možemo prepoznati Trgove, Udetin i Komoru. Više puta su se Zrinski zbog velikih dugova ovu ut-

Pedalj grad početkom 20. stoljeća

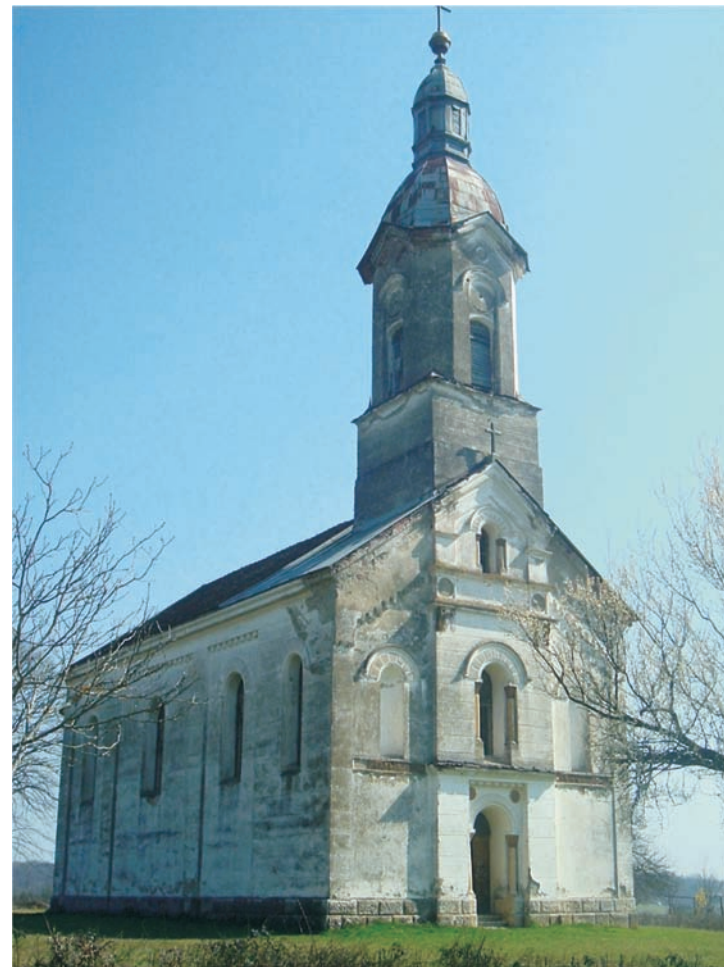
vrdu, i čitav posjed, davali u zakup vjeropticima, ali su uglavnom vrlo brzo otplaćivali svoje dugove i vraćali posjede u svoje vlasništvo. Prvi snažniji osmanski napadi zabilježeni su polovicom 16. stoljeća. Godine 1551. odveli su Osmanlije mnogo podanika grada Pedlja u ropstvo, a zalijetanja pod Pedalj nastavljala su se i u sljedećim godinama. Zrinski nisu imali ni moći ni vremena brinuti se o ugroženim burgovima na granici, pa su se orijentirali na svoja međimurska imanja. Godine 1558. Pedalj je zajedno s Prevršćem i Komogovinom srušen u jednom turskom napadu. Okolni se narod nakon toga događaja uvelike preplašio, pa je odselio na imanja Zrinskih u Međimurje, ali i izvan granica današnje Hrvatske. Njemačka posada je tada zauzela burg, ali je pod pritiskom Ivana Lenkovića, koji je uglavnom predlagao da se sruše svi burgovi čiji su vlasnici bili Zrinski, grad 1561. godine bio razoren. Tek neposredno pred osmansko osvajanje 1577. godine došli su vojni krugovi na ideju da se grad obnovi za obranu Pounja, ali tada je već bilo kasno. Osmanlije su ruševinu zauzeli i popravili je. Nakon istjerivanja Osmanlija iz Pounja, Pedalj je ponovo obnovljen, a čak se još 1801. godine spominje da u utvrdi stanuje jedan časnik, no da je ona vrlo zapuštena. Čini se da nikakav nasilni faktor nije razorio ovu utvrdu, već da su za njezino urušavanje krive atmosferilije i nebriga krajiških vlasti. Stoga je grad krajem 19. stoljeća mizerna ruševina, a krajem dvadesetog stoljeća vidljivi su zidovi glavne kule i niski ostaci obrambenih zidova. Nedavno je raskrčena šuma koja je prijetila da će razoriti zidine Pedlja, pa je sada burg bar zaštićen od razorne moći korijenja drveća.

Stari grad Pedalj, 2007. godine

Rujevac – pravoslavni parohijalni hram Preobraženja Hristovog¹⁵⁸

Iz 1887. godine potječe parohijalna crkva u Rujevcu. Po stilskim odlikama, kao i crkva u Javornju, ona pripada historicizmu. Jedina veća razlika između javoranjске i rujevačke crkve je u apsidi koja je u Rujevcu okrugla. Budući da su ove dvije crkve najveći pravoslavni hramovi u dvorskom području, očito je da su njihovi naručitelji, stanovnici Javornja i Rujevca, bili imućni i brojni. Do danas nije ustanovljeno tko je gradió crkvu u Rujevcu. Ikonostas te crkve djelo je slikara Ivana Hochetlingera, a naslikan je 1896. Jedan dio ikona je uništen u svibnju 1941. godine, pa tako ikonostas nije sa-

Rujevac - parohijalni hram Preobraženja Hristovog

¹⁵⁸ M. Kosovac, *Srpska pravoslavna mitropolija karlovačka po podacima od 1905.*, Sremski Karlovci 1910, 998-999; www.eparhija-gornjokarlovačka.hr; M. Miljanović, "Devastacija pravoslavnih crkava u Hrvatskoj – gornjokarlovačka Eparhija" u: *Srpski glas*, Topusko, januar 1991, 10–11; M. Miljanović, "Crkveni spomenici" u: *Dvor na Uni*, Dvor na Uni 1991, 604, 612-614.

čuvan u izvornom obliku. Tada je katolički svećenik Osvald Tot pokupio sve dragocjenosti iz crkve i odnio ih u Zagreb pod izlikom da ih treba restaurirati i prilagoditi katoličkom obredu. Ikone koje su nakon rata nedostajale naslikao je 1971. godine Dimitrije Joka iz Kosne, a tada je obnovljena i crkva.

Struga Banska – katolička župna crkva Svetoga Ivana Krstitelja¹⁵⁹

Ova nova građevina podignuta je 1973. godine kao jednostavna, jednobrodna, funkcionalistička crkva s trijemom ispred ulaznih vrata i sa zvonikom iznad njega. Nema umjetničkih vrijednosti. Za vrijeme Domovinskog rata crkvu su spalili pripadnici JNA i krajiške vojske, a nakon rata obnovljena je po uzoru na prvotnu građevinu iz 1973. godine.

Šakanlije – Jovac – pravoslavni parohijalni hram Rođenstva Presvete Bogorodice i parohijalni hram Svetoga Ilije¹⁶⁰

Crkva u Šakanlijama, u blizini Divuše, bila je vjerojatno jedna od vrlo starih pravoslavnih crkava na području dvorskog kraja. Neki su autori pokušali ovu crkvu proglasiti najstarijom pravoslavnom crkvom na Baniji, čiji je prvi spomen bio 1605. godine (Mato Kosovac), ili vrlo starom građevinom, koja se spominje 1647. godine (Milan Radeka), ali njezino porijeklo seže najvjerojatnije u početak 18. stoljeća, kako zaključuje Sučević. Sučević je još nakon Drugog svjetskog rata zatekao crkvu pokrivenu crijepom bez zvonika. "Polu krova je trošno, pa prokišnjava". U crkvi već tada nije bilo knjiga, a slike na ikonostasu datirale su iz druge polovice 19. stoljeća. Zanimljivo je da Sučević ističe da je crkva zidana, ali koliko se vidi na jednoj fotografiji iz 1931. godine, nekada čuvanoj u Muzeju u Novom Gradu, čini se da je zidana na osnovi prijašnje drvene građevine. Sučević je još zatekao i stare dveri, od kojih se sačuvala samo jedna polovica gdje je bila slika rađena u komogovinskoj školi, ali je već tada (1956.g.) bila u neupotrebljivom stanju. Očito je da se stara crkva, oštećena u Drugom svjetskom ratu i prepuštena propadanju, srušila sama od sebe. Na mjestu stare građevine, započeta je gradnja nove crkve posvećene Svetom Iliji, koja nikada nije završena.

¹⁵⁹ M. Miljanović, "Crkveni spomenici" u: *Dvor na Uni*, Dvor na Uni 1991, 606; *Ranjena Crkva u Hrvatskoj*, Zagreb 1996, 328.

¹⁶⁰ www.eparhija-gornjokarlovacka.hr; M. Miljanović, "Devastacija pravoslavnih crkava u Hrvatskoj – gornjokarlovacka Eparhija" u: *Srpski glas*, Topusko, januar 1991, 10–11; M. Miljanović, "Crkveni spomenici" u: *Dvor na Uni*, Dvor na Uni 1991, 601; M. Kosovac, *Srpska pravoslavna mitropolija karlovačka po podacima od 1905.*, Sremski Karlovci 1910, 1005–1006; M. Radeka, *Gornja Krajinna – Karlovačko vladичество*, Zagreb 2007, 284; HPM, *fond Muzej Srba u Hrvatskoj*, kutija b.b., putni izvještaj 13. prosinca 1956., Sučević.

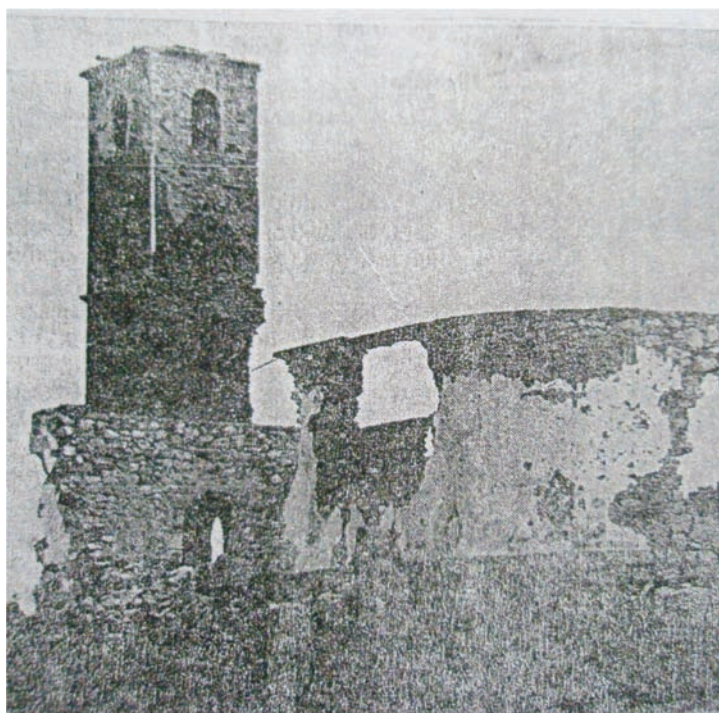
Šakanlije - parohijalni hram Rođenstva Presvete Bogorodice. Snimljeno 1931. godine. Nekada se fotografija nalazila u Zavičajnom muzeju Bosanski Novi

Šakanlije – Jovac, parohijalni hram Svetoga Ilije

Šegestin – pravoslavni parohijalni hram Pokrova Bogorodice¹⁶¹

Ova se crkva nalazila na prostoru sjeverno od sela Šegestin, na istaknutoj koti i bila je jedna od crkava dvorskog kraja sagrađena u vrijeme Lukijana Mušickog 1825. godine. Građevina je teško stradala u Drugom svjetskom ratu 1942. godine, kada su je oštetili ustaše iz Divuše topovskom granatom. Još Miljanović 1991. godine kaže kako se ta crkva nalazi u ruševnom stanju, ali čini mi se da je ta obavijest nepouzdana, budući da na lokaciji crkve danas više nema ni temelja, a tek se prepoznaju udubljenja u zemlji gdje je crkva stajala. Miljanović opisuje crkvu kao jednobrodnu ruševinu s podužom apsidom, sa zvonikom naslonjenim na zapadno pročelje što uspoređuje s komogovinskom crkvom. Tražeći ovu lokaciju, ravnao sam se prema starim geografskim kartama iz vremena prije Drugog svjetskog rata na kojima su označene lokacije crkava koje su onda još stajale, a kojih, nažalost, danas više nema, pa sam prema tome njezinu lokaciju pretpostavio na potezu južno od ceste Gornja Oraovica – Zrin, s desne strane odvojka za Šegestin.

Šegestin – parohijalni hram Pokrova Bogorodice, odmah nakon Drugog svjetskog rata

¹⁶¹ www.eparhija-gornjokarlovačka.hr; M. Miljanović, "Devastacija pravoslavnih crkava u Hrvatskoj – gornjokarlovačka Eparhija" u: *Srpski glas*, Topusko, januar 1991, 10–11; M. Miljanović, "Crkveni spomenici" u: *Dvor na Uni*, Dvor na Uni 1991, 603; M. Kosovac, *Srpska pravoslavna mitropolija karlovačka po podacima od 1905.*, Sremski Karlovci 1910, 989-990.

Zrin – srednjovjekovna utvrda i gnijezdo Zrinskih¹⁶²

Stari Zrin je u srednjem vijeku bio vrlo važan posjed, centar velikog teritorija uz lijevu obalu Une, od Kostajnice do Žirovca i do vrhova Zrinske gore. Ovaj posjed je ujedno bio i gospodarska podloga grada i života njegovih stanovnika. Ispod burga prostiralo se značajno naselje u kojem su živjeli slugе, kmetovi, mali plemići, slobodnjaci, obrtnici i trgovci. U Zrinu se nalazila župna crkva Blažene Djevice Marije i franjevački samostan. Župna je crkva u Zrinu srušena nakon što su je partizani spalili 1943. godine, a franjevački samostan stoji u ruševinama. Od burga Zrina nije mnogo ostalo. Osim bedema, vide se još i branič kula, trapezasta kula-bastion te tri ulaza, nastala u tri različita trenutka. Gradskih vrata srednjovjekovnog Zrina više nema; ondje se nalazi samo rupa u bedemu. Na burgu je još krajem 19. stoljeća, kako spominje Kukuljević, bio zasađen voćnjak. Sjeverozapadni dio grada izgrađen je na živoj stijeni i nešto je izdignutiji u odnosu na ostalu površinu grada unutar bedema. Branič-kula na jugu danas je prilično razvaljena, iako je još pred Drugi svjetski rat bila pod krovom. Kula je kvadratna tlocrta, a sačuvana je do visine drugog kata. Uglovi su pojačani klesanim kvadririma, a sačuvano je i nekoliko malih prozora, te se trenutačno na njoj vrše konzervatorski radovi. Zid bedema teče uokolo čitavog grada i na nekim mjestima je sačuvan u većoj visini. Vanjsko lice bedema je u lošem stanju, oljušteno. Najstariji ulaz u grad se nalazio na sjevernoj strani s manjim vratima za pješake i većim za konje. Pred ovim se dvostrukim vratima vrlo vjerojatno nalazio i podizni most, a vrata su se nalazila na velikoj strmini tako da je jurišanje na njih bilo onemogućeno. Zanimljivo je da su do 1975. godine na istočnom bedemu još stajale dvije strijelnice za kosi hitac. Kukuljević u svojem radu o Zrinu navodi da su takve puškarnice bile posvuda uokolo bedema. Osim zidova i opisanih pojedinosti, među odvađenim kamenjem pronađeni su bolje klesani ulomci stupova, žlijeba za izljev vode, nadvoj jednog gotičkog prozora, a budući da su svi ovi komadi lijepo klesani, oni govore o postojanju fino izrađenih objekata, tj. palača. U unutrašnjosti burga, kako saznajemo preko starih planova, nalazilo se još nekoliko objekata, a među ostalima toranj kvadratna tlocrta u sjeverozapadnom kutu grada i omanji sakralni objekt, nacrtan kao tlocrt romaničkih karakteristika. Kukuljević 1883. godine opisuje ovako Zrin, koji je tada bio još uvelike očuvan grad:

"Zrin-grad bijaše u 16. vijeku dvostrukim zidom opasan. Po-

¹⁶² M. Kruhek, "Stari gradovi i feudalni posjedi" u: *Dvor na Uni*, Dvor na Uni 1991, 95–112. Zrin i Zrinsko pounje u: *Zrin*, lipanj – rujan 1996, br. 16 – 17, 4–30; I. Kukuljević, *Zrin grad i njegovi gospodari*, Zagreb 1883; Z. Horvat, *Utvrdne grada Zrina u: Vijesti muzealaca i konzervatora*, god. XXIII, br. 34, Zagreb 1974, 55-63; Z. Horvat, *Stari Zrin u: Zrinski zbornik za povijest i obnovu hrvatskog Pounja*, br. 2, Zagreb 1997, 75–103; M. Kruhek, *Fortifikacijska arhitektura Banije s osobitim osvrtom na razdoblje njene obrambene uloge u XVI. i XVII. stoljeću* (magistarski rad – neobjavljeno), Zagreb 1976, 45, 46; M. Kruhek, "Stari feudalni gradovi Zrinskoga Pounja" u: *Zrinski zbornik za povijest i obnovu hrvatskog Pounja*, br. 2, Zagreb 1997, 105–119; Đ. Szabo, *Sredovječni gradovi u Hrvatskoj i Slavoniji*, Zagreb 1920, 66.

djeljen bijaše u dva diela, kao da su dva grada. Sada leži gotov sav u ruševini. Teško se može razabrati njegova stara slika. Glavni je izlaz s jugoistoka. Bez ikakva napora dolaziš najprije u malen otvoreni prostor. Tu stajaše nekada stražarnica uz ogradna vrata. Naprama ovima, podižu se druga vrata, zakriljena dvijema četverouglastim kulama. Jedna ima u visinu do 6 metarah, druga je porušena. (...)"

On još navodi da su se u kuli nalazile i stube koje su i danas vidljive.

Zrin se u listinama prvi put spominje 1295. godine, i to kao mjesto u kojem je ban Stjepan II. Babonić, posjednik ovih krajeva, pisao neku darovnicu. I 1302. godine Zrin je mjesto pisanja darovnice. Očito je da je Zrin morao biti sjedište ili jedno od sjedišta obitelji Babonić, koja je u to vrijeme držala dio današnje Banije i Bosanske krajine. Babonići nisu dugo držali Zrin. Već 1347., u zamjenu za Ostrovicu u Dalmaciji, ugarsko-hrvatski kralj Ljudevit daje Zrin Šubićima, kasnijim Zrinskim. Šubići su uz Zrin dobili i posjed Stupnicu, a nakon nekog vremena su stekli i burg Pedalj. Parnica-

Zrin - mjesto i burg, 1910. godine

ma sa susjedima, a valjda i činjenjem usluga kralju, posjedi Šubića se šire, pa su u kasnom 14. stoljeću zauzimali već veće dijelove današnje Banije i Korduna. Gospodarsku moć stječu polovicom 15. stoljeća, kada im kralj Matija Korvin dopušta iskorištavanje rudnika srebra i olova u Gvozdanskom. Nikola Zrinski kasnije počinje kovati novac na području Gvozdanskog. Opasnost od Osmanlija na ovim područjima osjetila se tek nakon pada Bosne 1463. godine. Godine 1504. još uvijek osmanlijska opasnost nije bila tolika, jer znamo da te godine Nikola III. osniva franjevački samostan pod Zrinom, od kojeg se do danas sačuvala samo kapela Svete Margarete u ruševinama. Donedavno je na zapadnom pročelju kapele stajala uzidana nadgrobna ploča Nikole III. Prvi prodor Osmanlija u Pounje nije značajnije uzdrmao snagu Zrinskih i njihovih gradova. Godine 1493., nakon velike bitke na Krbavskom polju, kada su poginuli svi pripadnici hrvatskog plemstva, i loza Zrinskih se našla bez glave obitelji. Zapanjujuća je činjenica da je Nikola III., podigao veliki samostan već 1504. godine, iako je tada imao tek petnaest godina. Ipak, u prvoj polovini 16. stoljeća Osmanlije sve jače ugrožavaju krajeve oko današnjeg Dvora, pa austrijski inženjeri i kapetani sve češće obilaze teren, pregledavajući i zapisujući stanje fortifikacija. Ivan Lenković, vrhovni zapovjednik kraljeve vojske na hrvatskoj granici, predviđa rušenje grada Zrina, što se ipak nije dogodilo kao što je to bio slučaj s nekim drugim gradovima na Hrvatskoj krajini. Lenković je smatrao da sve burgove koji su nepodesni za novi način ratovanja, kao i sve manje kule i gradove, treba srušiti, zato da se u njima Osmanlije ne utvrde, a da se obrana treba koncentrirati tek na nekoliko važnijih lokacija. Komisija koja je obišla Zrin 1563. smatra da grad ipak ne treba srušiti. Zanimljivo je da je komisija zatekla na gradu radnike koji su ga popravljali. Obrambeni zidovi 1577. godine bili su već u jako lošem stanju, tako da zapovjednik obrane grada Toma Dornberg predlaže da se oko zidina podignu bedemi od zemlje koja bi se podupirala koljem i šibljem. Problem grada je, međutim, bio nedostatak vode, pa su se radovi mnogo teže mogli izvoditi. Za vodu su se stanovnici utvrde morali spuštati do potoka. Osmanlije su već krajem 16. stoljeća popalili sva selišta oko Zrina, pa su tek utvrde postale pribježišta seljacima. U listopadu 1577. godine Osmanlije su osvojili Zrin, a Toma Dornberg opravdava pad Zrina malobrojnošću posade, koja se branila koliko je to bilo moguće. U borbi za Zrin su pali, ili su bili zarobljeni od Osmanlija, dva vojvode, četiri desetnika, jedan zastavnik i dvadeset i pet vojnika. Ostali su se spasili bijegom. Zrin je vraćen Habsburškoj Monarhiji 1687. godine; grad se tada nalazio u lošem stanju. Nakon Osmanlija nije više bio značajnije uređivan, a konačan kraj njegove egzistencije kao aktivnog fortifikacijskog objekta bilo je spaljivanje u 19. stoljeću. Čini se da su ga tada vojnici, kako piše Kukuljević, "iz obiesti i zlobe" zapalili. Posljednji pokušaj spašavanja grada učinjen je u 20. stoljeću kada su ga "Braća hrvatskog zmaja" željeli obnoviti. U partizanskom napadu na ustaško – domobranksu posadu u Zrinu spaljena je branič-kula, kao i naselje pod gradom.

Najstariji dio burga zacijelo je bila romanička kula u sjevernom dijelu grada, od koje danas ne postoji ni kamen na kamenu. Dvojni ulaz je vrlo rijetka pojava u burgovima u Hrvatskoj. Sličnu situaciju vidimo na burgu u Hrvatskoj Kostajnici i u Velikoj u Požeškoj kotlini. Južna branič – kula, do danas jedini dobro sačuvani dio grada, izvanredna je gotička građevina. Prema povijesnim dokumentima i arheološkim nalazima može se zaključiti, da je srednjovjekovni burg Zrin podignut u 13. stoljeću. Od prije nekoliko godina porastao je interes za stari Zrin, što zbog političkih, što zbog povijesno-umjetničkih razloga. Na sreću, i općina Dvor je odlučila pripomoći revitalizaciju ovog prvorazrednog fortifikacijskog srednjovjekovnog objekta, te je i dan-danas konzervacija u tijeku.

Zrin - stari grad danas

Zrin – katolička župna crkva Svetoga Križa ¹⁶³

Župa Zrin srednjovjekovna je katolička župa koja se prvi put spominje u popisu župa Ivana Arhidakona godine 1334. Točna lokacija ili bilo kakav podatak o toj prvoj, romaničkoj crkvi, koja je bila posvećena Blaženoj Djevici Mariji, nije do danas poznat, ali se zna da je ta prva crkva stradala u ratovima s Osmanlijama krajem 16. stoljeća. Možda je u vrijeme turske vladavine služila Osmalijama kao džamija ili je čitavo vrijeme bila ruševina. Prestankom osmanske opasnosti i uspostavljanjem granice na Uni obnavljaju se neke stare katoličke župe, a među njima i Zrin godine 1711. Uspostavljena je župa iste je godine ponovo podignuta iz ruševina stara gotička crkva. No već 1737. godine, u sukobima Osmanlija i habsburške vojske građevina je spaljena. Crkva se nalazila na južnom dijelu tadašnjeg naselja, izvan najstarijeg, srednjovjekovnog naselja, na terenu koji se lagano širi u dolini Zrinčice prema Uni. Građevina je prema sačuvanim fotografijama bila tradicijskog tipa ladanjske crkve sa zabatnim pročeljem sjevernog tipa, tzv. slijepim pročeljem, iznad kojeg se izdizao zvonik. U crkvi je bio oslikan kasetirani tabulat koji je slikao zagrebački slikar i polikromator Makovec četrdesetih godina 18. stoljeća. U partizanskom napadu na ustaško-domobranksu posadu u Zrinu 9. rujna 1943. godine crkva je minirana i spaljena, a nakon rata, pedesetih godina, njezine su ruševine raščišćene bez obzira na to što su namještenici Konzervatorskog zavoda u Zagrebu upućivali dopise lokalnim vlatima da se s crkve ne vadi kamenje jer je to zaštićeni spomenik kulture. Iz vremena prije partizanskog spaljivanja Zrina postoji nekoliko fotografija na kojima se vidi izgled crkve. Nakon rata, godine 1949., Zrin obilaze Anđela Horvat i Greta Jurišić, koje snimaju ruševine i zaključuju da je građevina iz predturskog vremena. Naime, gotički elementi upućuju na to da je crkva sagrađena krajem 15. ili početkom 16. stoljeća i da je kao ruševina nakon primirja u Sremskim Karlovcima 1699. godine i konačnog razgraničenja između Habsburške Monarhije i Osmanskog Carstva, obnovljena u baroknom duhu. Prva crkva u Zrinu, koja se spominje te rane 1334. godine, zasigurno je bila romanička, manja i skromnija građevina. Zanimljiv je podatak o broju filijalnih kapela koje su potpadale pod župu Zrin: kapela Svete Marije Magdalene pod gradom (nekadašnja crkva franjevačkog samostana podno Zrina), kapela Svetoga Jurja u gradu (drvena), kapela Svete Kate kraj Une u Golubovcu (drvena), kapela Svete Kate preko Une kod potoka Strižna, zvana i Stara Sveta Kata (ova je kapela isprva bila zidana da bi na njezinim ruševinama 1736. godine bila sagrađena drvena kapela), kapela Svetog Ilije kod Svete Kate, kapela Svetog Ivana u Mutnici (drvena), kapela Svetog Fra-

nje kod Novog (drvena), kapela Svetog Filipa i Jakova u Gvozdanskom i kapela Svetog Ivana Krstitelja uz gvozdanske rudnike (kod današnjeg Majdana). Do danas su sačuvani ostaci crkve franjevačkog samostana podno Zrina i crkva Svetog Filipa i Jakova u Gvozdanskom, a patronicij crkve svete Kate premjestio se iz Bosne u Divušu.

Zrin - selo i crkva nekada

Zrin – franjevački samostan Svete Margarete ¹⁶⁴

U Zrinu se od početka 16. stoljeća spominje franjevački samostan Svete Margarete, koji je pripadao vikariji Bosni Srebrnoj. Samostan je osnovao knez Nikola III. Zrinski, čija se nadgrobna ploča donedavna nalazila nad zapadnim portalom crkve Svete Margarete. Ovaj je samostan stradao nakon osmanlijskog upadanja u Zrin 1577. godine. Osmanlije su srušili samostan, ali nisu uništili vriednu crkvu posvećenu Svetoj Margareti i Svetoj Mariji Magdaleni. Kapela je sagrađena u dolini zapadno od burga Zrin, na povišenom položaju. Samo je crkva ostala sačuvana, ali je očito da se uz njezin južni dio nekada nalazio samostan. Tlocrt građevine je jednostavan: čine ga poligonalno svetište i brod, a na južnoj stani svetišta vidi se da je nekada bila priključena sakristija, a u nastavku i samostanske zgrade. Zorislav Horvat se pita, budući da zidina samostana nema nigdje, nisu li možda zgrade samostana bile drvene. I svetište i brod su poduprti kontraforima, a između kontrafora i

¹⁶³ Đ. Cvitanović, *Sakralna arhitektura baroknog razdoblja, knjiga I, Gorički i gorsko - dubički arhidakonat*, Zagreb 1985, 7, 299; M. Miljanović, "Crkveni spomenici" u: *Dvor na Uni*, Dvor na Uni 1991, 606; Z. Horvat, "Stari Zrin" u: *Zrinski zbornik za povijest i obnovu hrvatskog Pounja*, br. 2, Zagreb 1997, 88–93; I. Kukuljević, *Zrin grad i njegovi gospodari*, Zagreb 1883; "Zrin i Zrinsko pounje" u: *Zrin*, lipanj – rujan 1996, br. 16–17, 4–30.

¹⁶⁴ M. Miljanović, "Crkveni spomenici" u: *Dvor na Uni*, Dvor na Uni 1991, 606; Z. Horvat, "Stari Zrin" u: *Zrinski zbornik za povijest i obnovu hrvatskog Pounja*, br. 2, Zagreb 1997, 93–100; I. Kukuljević, *Zrin grad i njegovi gospodari*, Zagreb 1883; "Zrin i Zrinsko pounje" u: *Zrin*, lipanj – rujan 1996, br. 16–17, 4–30.

Zrin - rozeta na pročelju crkve Svete Margarete

završetka svetišta nalaze se tri gotička prozora. Na osi zapadnog pročelja nalazi se vrijedna rozeta, a iznutra nam je sačuvan trijumfalni luk (kakav je također bio i u crkvi svetog Križa u Zrinu do pedesetih godina, ali nam se nije sačuvao). Nadgrobna ploča Nikole III. Zrinskog, koja se nalazila nad ulazom, prebačena je u franjevački samostan u Hrvatsku Kostajnicu. Slične nadgrobne ploče pronađene su i u Borovcu kod Nove Gradiške, Bihaću i Slunju. Na ploči je natpis na latinskom, a u prijevodu glasi ovako:

"Ovdje leže u jami (kosti) uzoritog i velemožnog (gospodina Nikole kneza Zrinskog) zatvorene: pobožnost Franjina i sama duša njegova (tj. Nikole Zrinskog) i kosti. + 1534."

Nije ni čudo što je Nikola III. Zrinski ovdje pokopan kad se zna da je on osobno podigao franjevački samostan. Očito je da je Nikola III. Zrinski vukao veliku dobit iz rudnika u Gvozdanskom buduću da je mogao podignuti takvu velebnu građevinu. Važno je naglasiti da se ploča nekada zacijelo nalazila na podu crkve, ali da je tijekom vremena zbog oštećenja građevine prebačena iznad ulaza.

Zrin - crkva Svete Margarete

Žirovac – pravoslavni parohijalni hram Svetog Petra i Pavla¹⁶⁵

Parohijalna crkva Svetog Petra i Pavla u Donjem Žirovcu nalazi se uz glavnu cestu između Dvora i Gline. Za ovu crkvu nemamo točnih podataka kada je nastala, ali to je zacijelo bilo u trećem de-

¹⁶⁵ www.eparhija-gornjokarlovacka.hr; M. Miljanović, "Devastacija pravoslavnih crkava u Hrvatskoj – gornjokarlovacka Eparhija" u: *Srpski glas*, Topusko, januar 1991, 10–11; M. Miljanović, "Crkveni spomenici" u: *Dvor na Uni*, Dvor na Uni 1991, 603–604; M. Kosovac, *Srpska pravoslavna mitropolija karlovačka po podacima od 1905.*, Sremski Karlovci 1910, 939–940; Đ. Cvitanović, *Sakralna arhitektura baroknog razdoblja, knjiga I., Gorički i gorsko - dubički arhidakonat*, Zagreb 1985, 190, 200, 201, 205, 206, 299, 300, 307, 308.

setljeću 19. stoljeća. Ova je građevina tipični primjerak šablonske krajiške gradnje crkava. Prva crkva u mjestu Žirovac, koje se sastojalo od brojnih zaselaka, pa je tako obuhvaćalo čitavo područje sjevero-zapadnog dijela općine Dvor, sagrađena je vjerojatno 1693. godine, kada se spominje zvanje paroha u Žirovcu. Ona je zacijelo bila drvena, a budući da je selo već tada imalo deset grobalja, hram nije stajao na mjestu današnje građevine. Ta drvena crkva vrlo je vjerojatno postojala sve do 1822. godine, kada je podignuta današnja

crkva. Podizanje današnje crkve svakako je trajalo više godina, tako da se kao eventualna godina završetka gradnje uzima 1830. godina. Gradnju crkve u Žirovcu zacijelo je financirala državna vlast. Za vrijeme Drugog svjetskog rata građevina je teško stradala u njemačkom bombardiranju 1943. godine, tako da je i danas u vrlo lošem stanju. Crkva je bombardirana jer je služila kao partizanska radionica i baza. Od opreme se u crkvi ne nalazi ništa, pa građevina nije u funkciji.

Žirovac - parohijalni hram Svetog Petra i Pavla

Nekadašnje lokacije čardaka na "suvoj međi" i unskoj obali¹⁶⁶

Čitavo granično područje između Osmanskog Carstva i Habsburške Monarhije bilo je nakon mira u Sremskim Karlovcima i uspostave granice ispresijecano čardacima i utvrđenjima koja su kontrolirala situaciju na neprijateljskoj strani. U vrijeme kada ova granica nije više postojala, nakon 1878. godine, mogla su započeti znanstvena istraživanja tih pozicija. Nažalost, nakon posljednjeg rata takva istraživanja će morati ponovo pričekati zbog miniranog terena uz samu graničnu liniju između današnjih država Bosne i Hercegovine i Hrvatske. Stoga, možemo samo prenijeti dosadašnja saznanja koja uglavnom potječu iz povijesnih dokumenata, a ne iz arheoloških ili pješačkih istraživanja. Začeci pograničnog fortifikacijskog graditeljstva i sustava započinju neposredno prije mira u Sremskim Karlovcima 1694. godine, kada je Hrvatski sabor naredio da se na novooslobođenom prostoru od Gvozdanskog do Kupe podignu čardaci za straže, palisadne ograde i drugi objekti koji bi mogli preuzeti funkciju nekadašnjih utvrda i dojavljivača. Tada su razrađeni i projekti jačih i modernijih utvrđenja na granici kao i obnove srednjovjekovnih burgova. Ipak, konačno uređenje utvrda između Turske i Habsburške Monarhije započelo je tek nakon Požarevačkog mira 1718. godine, ali samo na području "suve međe". Tek nakon Beogradskog mira 1739. uređene su i unske stražarnice. Iz 1783. godine sačuvan nam je zapis o međusobnoj udaljenosti čardaka. Naime, tada je natporučnik G. Simić 29. siječnja 1783. dao podatke o pojedinim čardacima u koracima i minutama. Ti podaci bili su izuzetno važni budući da je o njima ovisila obrana Habsburške Monarhije. Na svakom od čardaka stajali su vojnici i ukoliko bi zamijetili neprijateljska kretanja na području kladuškog, krupskog ili novljanskog rajona obavještavali bi sljedeći čardak vatrom. Čardaci su morali biti locirani tako da su međusobno mogli vizualno kontaktirati. Zato vidimo da su utvrđenja gušće smještena u brdovitim predjelima, a rjeđe uz rijeku Unu gdje je vizualna komunikacija bila znatno lakša. Mr. Ante Milinović donio je i objašnjenja za neke od ovih lokacija. Ovdje ću prenijeti dio tih zapisa iz 18. stoljeća natporučnika G. Simića i komentare mr. A. Milinovića, nekadašnjeg ravnatelja Zavičajnog muzeja u Bosanskom Novom.

Lokacije:

1. **Popova Lokva** kod zaseoka Ostojići u Donjem Žirovcu;
2. **Čardačka kosa**, udaljena 900 koraka ili 9 minuta na padini brda Ribnik, u ataru istog sela Donji Žirovac;
3. **Čardačište**, udaljeno 2010 koraka ili 21 minuta od

¹⁶⁶ A. Milinović, "Na udaru turske ekspanzije" u: *Dvor na Uni*, Dvor na Uni 1991, 143–144.

Žirovac, kota Čukur - položaj čardaka

prethodne, na južnoj padini brda Čardašica, kota 399 u ataru Gornjeg Žirovca;

4. **Hrastovača**, udaljena 1480 koraka ili 14 minuta od prethodne, na istoimenoj koti visokoj 384 m iznad sela Gornji Žirovac;

5. **Radašnica**, udaljena 1740 koraka ili 18 minuta hoda od prethodne, u dolini potoka Radašnice, ispod brda Dabruša, selo Gornji Žirovac;

6. **Dugačka Kosa**, čardak udaljen 2147 koraka ili 22 minuta od prethodnog na koti 421 u izvorišnom dijelu potoka Radašnice;

7. **Nikolina Glavica** na istoimenom brdu iznad zaseoka Suzići, kota 528, udaljena 1319 koraka ili 14 minuta hoda od prethodnog čardaka;

8. **Komisarov Hrast**, udaljen 2010 koraka ili 18 minuta od prethodnog, na trigonometru zvanom Čulumak, sjeverno od Dobrog Sela; naziv je dobio očito po carskom komisaru Ferrdinandu Marsigliju u vrijeme povlačenja granične linije kroz taj brdoviti predio;

9. **Lipovača**, 1410 koraka ili 14 minuta dalje, na istomenom brdu visokom 606 metara, najvišoj koti Trgovske gore;

10. **Šašava**, čardak na istoimenoj koti visokoj 554 metra, u izvorišnom dijelu Majdanskog potoka (stari naziv Gvozna); udaljen 2319 koraka ili 21 minutu od čardaka Lipovače;

11. **Ljubina**, 3322 koraka dalje (33 minute) od Šašave, na istoimenom brdu, trigonometar 577, u blizini spomenika bosanskohercegovačkom ustanku 1875. (u ruševinama);

12. **Bulačka Kruška**, udaljen 3250 koraka ili 30 minuta od Ljubine na prevoju između sela Banjani i Ljubina, ispod brda Dvorac;

13. **Hrđevica**, udaljen 2762 koraka ili 25 minuta, kod istoimenog jezerca (lokve), podno šume Krndija;

14. **Bistrica**, udaljen 1500 koraka ili 29 minuta, iznad istoimenog potoka koji utječe u rječicu Glodinu (Bosna);

15. **Ograđenica**, 1190 koraka ili 16 minuta dalje na jug, na proplanku iznad starog grada Jamnik (u ruševinama);

16. **Bliznica** udaljena 1900 koraka ili 18 minuta hoda od

prethodnog, na vrhu brda Radović, kota 303 metra;

17. **Doklić**, čardak iznad doline potoka Dabrnja, udaljen 2731 korak, ili 26 minuta;

18. **Gračanica**, 1916 koraka ili 20 minuta, iznad izvorišta potoka Gračanica, pritoke rječice Jamnice;

19. **Brezovača**, čardak u brezovom Gaju, na grebenu iznad sela Ivanjska, udaljen 1600 koraka ili 15 minuta od prethodnog;

20. **Umetaljka**, udaljen 1360 koraka ili 13 minuta od prethodnog, u predjelu Ugljarica iznad sela Ivanjska;

21. **Cesarov razgled**, čardak na koti 264 iznad zaseoka Podunavci u selu Gornji Dobretin, udaljenom 1390 koraka ili 15 minuta hoda od prethodnog; ime je dobio po posjeti cara Josipa II. koji je obišao ovaj sektor kordona 26.4.1775. godine;

22. **Oblaj**, udaljen 3840 koraka ili 40 minuta od prethodnog, na koti 254 zvanog Klepalo po toj napravi, između sela Gornji Dobretin i Stanić Polje;

23. **Stanić Polje**, čardak na obali Une u istoimenom selu, udaljen 3350 koraka ili 32 minute od susjednog čardaka, poznat po pograničnim incidentima oko posjeda na toj adi;

24. **Tomašica**, čardak na ušću potoka Tomašica u Unu, udaljen 1780 koraka ili 15 minuta od prethodnog;

25. **Suhanac**, čardak na obali Une, kod istoimene ade, udaljen 1800 koraka ili 16 minuta od Tomašice;

26. **Javornik**, čardak na ušću potoka Javornik u rijeku Unu, udaljen 2280 koraka ili 21 minutu od čardaka Suhanac;

27. **Strgar**, čardak na ušću istomenog potoka (danas Srebrnjak) uz rijeku Unu, u ataru sela Matijevići (staro ime Strgar), udaljen 1525 koraka ili 15 minuta od čardaka Javornik;

28. **Korlat**, čardak na obali Une nasuprot današnjoj tvornici "Sana" u Bosanskom Novom, poznat po skeli, pristaništu riječne flote, carinarnici i raštelu – mjestu za trgovinsku razmjenu, udaljen 3400 koraka od Strgara (pola sata hoda);

29. **Makarov Brod**, čardak na starom srednjovjekovnom prijelazu preko Une zvanom Zrinski brod, na kome je od 1490. do 1697. godine bio tvrdi grad Novi Zrinski (Novi Novi); udaljen 1080 koraka ili 11 minuta hoda od prethodnog čardaka;

30. **Žirovac**, čardak na ušću rječice Žirovac u Unu, udaljen 1040 koraka ili 10 minuta hoda od čardaka Makarov Brod;

31. **Matin Brod**, čardak udaljen 2465 koraka ili 24 minute od čardaka u Žirovcu, lociran na starom mliništu Kozjani između Dvora i Zamlače;

32. **Zamlača**, čardak na starom selištu na obali Une u istom selu, udaljen 2497 koraka ili 22 minute hoda od prethodnog;

33. **Struga**, čardak na Suhoj Otoci (lokalitet Gradina Marije Terezije) na obali Une, udaljen 1520 koraka ili 15 minuta hoda od Zamlače; i sada su uočljivi ostaci zidova čardaka;

34. **Mutnica**, čardak na ušću potoka Mutnice u rijeku Unu, udaljen 2620 koraka ili 25 minuta od čardaka Struga;

35. **Stara Kula**, čardak na obali Une u ataru sela Unčani, nasuprot ruševinama stare kule Gorica na unskom otočiću, udaljen 3700 koraka ili pola sata hoda od Mutnice;

36. **Mlinišće**, čardak na starom mliništu sela Divuše na obali Une kod utoka potoka Divuše, udaljen 3427 koraka ili 35 minuta hoda od čardaka u Unčanima;

37. **Kozibrod**, čardak na prijelazu preko rijeke Une između Dobrljina i Kozibroda, udaljen 3427 koraka od prethodnog čardaka;

38. **Kuljani**, čardak na obali Une, nasuprot ruševinama starog grada Dobre Njive (kasnije Alagića Kula), udaljen 3900 koraka ili 37 minuta hoda od prethodnog čardaka;

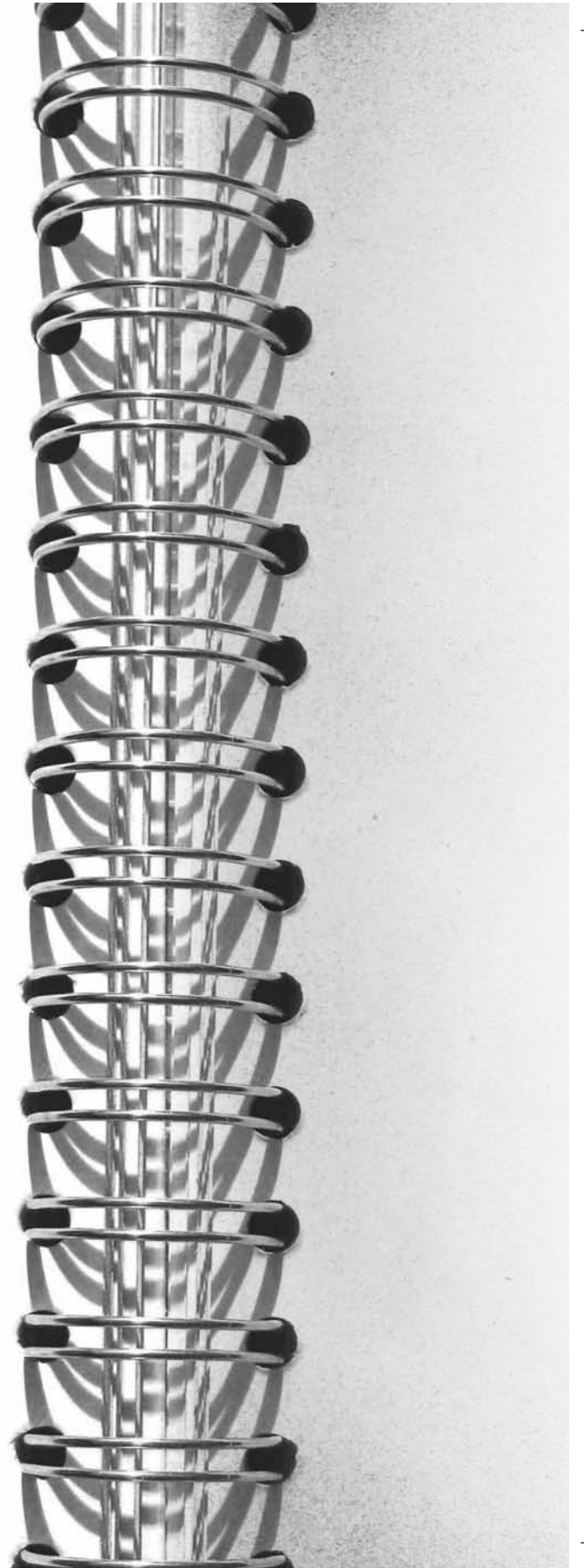
39. **Volinja**, čardak udaljen 2140 koraka ili 21 minutu hoda od čardaka u Kuljanima, iznad ušća potoka Volinje u Unu;

40. **Plazaica**, čardak u predjelu klanca Rovine, udaljen 2680 koraka ili 26 minuta hoda od čardaka Volinja;

41. **Mlinska Rijeka**, čardak iznad ušća Mlinskog potoka u Unu, udaljen 2530 koraka ili 20 minuta hoda od čardaka Plazaica;

42. **Novljani**, čardak u zapadnom dijelu Kostajnice, udaljen 3460 koraka ili 35 minuta hoda od čardaka Mlinska Rijeka;

43. **Brod na Uni**, čardak kod današnjeg kostajničkog mosta preko Une, udaljen 1260 koraka ili 18 minuta hoda od čardaka u Novljanima.

Arpadovići – ugarska kraljevska porodica koja je vladala Hrvatskom od 1102. godine do 1301.g. Dinastija je dobila ime po vojvodi Arpadu (890.-907.). Nakon neuspjelog pokušaja Mađara da prodru na zapad Arpadovići su se okrenuli prema Hrvatskoj i Jadranskom moru. Pod kraljem Kolomanom (1095.-1116.) Mađari su uspjeli zavladati Hrvatskom (1102.) i Dalmacijom (1107.). Arpadovići su nakon toga vodili duge ratove s Bizantom da bi zauzeli Srijem, Bosnu i Rašku, a s Mlečanima borbu oko prevlasti u dalmatinskim gradovima. Velikim ratnim naprezanjima i poklanjanjem kraljevskih imanja u vidu darovnica, Arpadovići su oslabili svoju ekonomsku i političku moć. Tako su se u Hrvatskoj i Slavoniji osilile plemićke obitelji knezova Krčkih (kasnije Frankopana), Bribirskih (kasnije Šubića, pa Zrinskih), Gusića i Babonića. Zlatnom bulom Andrija II pokušava utvrditi organizaciju plemstva kao staleža. Posljednji se Arpadovići (Stjepan V) pokušavaju domoći babenberške baštine (Austrije) da bi ojačali svoj položaj, ali im to ne uspijeva, tako da posljednja desetljeća 13. stoljeća karakterizira potpuno rasulo i nadmoćnost krupnih feudalaca. Posljednjem Arpadoviću, Andriji III. Mlečaninu pravo na krunu osporavaju papa, Habsburgovci i napuljski dvor. Ugarsko-hrvatski vladari iz ove porodice su:

Ladislav I (kralj 1077-1095), Koloman (1095-1116), Stjepan III (1116-1131), Bela II (Slijepi) (1131-1141), Geza II (1141-1162), Ladislav II (1162-1163), Stjepan IV (1163-1172), Bela III (1172-1196), Emerik (1196-1204), Andrija II (1205-1235), Bela IV (1235-1270), Stjepan VI (1270-1272), Ladislav IV Kumanac (1272-1290) i Andrija III Mlečanin (1290-1301).

Auersperg, Herbert VIII. – vojni zapovjednik (Beč, 1528 - Budački, 22. rujna 1575). Sudjelovao je u brojnim bitkama protiv Osmanlija kao vrhovni kapetan u Senju, a vodio je i operacije protiv posljednje ofenzive Sulejmana II, koja je slomljena pod Sigetom. Kao vrhovni komandant Slavonske, Hrvatske i Primorske krajine, pokušao je razbiti koncentraciju turske vojske pod zapovjedništvom Ferhad-paše oko Bihaća, ali je tu poginuo. Iz otkupnine za njegovu odsječenu glavu i za život njegova sina Engelberta, Ferhad-paša je sagradio u Banja Luci znamenitu džamiju Ferhadiju.

Babonići ili Babonegi – hrvatska vlastelinska porodica, porijeklom iz Goričke župe. Najstariji iz porodice Babonića, Stjepan I, dobio je od ugarske krune veliko imanje Vodica i posjede u Kranjskoj. Njegov sin, Baboneg I, po kojem je porodica dobila ime, i Stjepan II, bili su vjerni vazali ugarsko-hrvatskog kralja Andrije II Arpadovića. Za svoje zasluge Stjepan II dobio je zvanje primorskog bana. U doba borbi za vlast između Habsburgovaca i Pšemislovića, Babonići su proširili svoje posjede koji su zahvaćali prostor od Save i Gvozda do kranjske granice i Vrbasa. U vrijeme sukoba Anžuvina i Arpadovića Stjepan III podržavao je Anžuvince. Njegov nasljednik Ivan omogućio je Karlu I Anžuvincu, ugarsko-hrvatskom kralju, da slomi vlast knezova Bribirskih. Poslije poraza Mladena Šubića (Bribirskog) kod Blizne 1322. godine Ivan je imenovan za bana Hrvatske, Slavonije i Dalmacije. Pokušaj Babonića da se osamostale završio je neuspjehom i oduzimanjem banske časti. Potomci Babonića su plemići Blagajski.

Berislavić, Petar – hrvatski ban iz porodice Berislavića, grane trogirskih Berislavića, (Trogir, oko 1450 – Vražja gora – Korenica, 20. svibnja 1520.), banovao od 1513. godine do 1520. godine. U teškom vremenu osmanlijskih nadiranja, kada je Hrvatska bila prepuštena od strane ugarskih kraljeva samoobrani, Berislavić je velikom energijom pokušavao sačuvati hrvatske zemlje. Godine 1513. pobijedio je Osmanlije kod Dubice, a od 1516. do 1519. očajničkim naporima sprečava prodor Osmanlija vodeći neprekidne borbe. Godine 1520. Berislavić pogiba u borbi s Osmanlijama na planini Plješivici.

Brunšmid, Josip – hrvatski arheolog, ravnatelj Arheološkog muzeja u Zagrebu i prvi profesor arheologije na Zagrebačkom sveučilištu (Vinkovci, 10. veljače 1858. – Zagreb, 29. listopada 1929.). Uz numizmatiku i epigrafiku bavio se i drugim arheološkim disciplinama. Istraživao je spomenike panonskih Slavena u ranom srednjem vijeku (groblje u Bijelom brdu). Svoje rasprave objavljivao je uglavnom u "Vjesniku Hrvatskog arheološkog društva".

Cisterciti – ogranak benediktinskoga reda sa strožim redovničkim pravilima. Naziv su dobili po opatiji Citeaux u Francuskoj, gdje ga je 1098. godine osnovao Robert, opat samostana Molesmes. Cisterciti su živjeli strogim asketskim životom, hranili su se vrlo oskudno i slijepo su se pokoravali papinskim odlukama. Zbog njihova bijela habita i crnog škapurala naš ih je narod nazivao "svrakarima". Cistercitski red je u Hrvatsku uveo Andrija I sagradivši im u Topuskom 1205. godine opatiju i crkvu. Odatle se šire po mnogim mjestima i osnivaju svoje opatije: Senj (1214. godine), Kutjevo (1232. godine), Petrovaradin (XIII st.), Zagreb (sredina XIII st.), Samobor (XIII st.).

Erdödy – velikaška porodica u Hrvatskoj, mađarskog podrijetla. Javlja se početkom 15. stoljeća u selu Erdödu u Szatmarskoj županiji. U Hrvatskoj su držali posjede Moslavinu, Okić, Jastrebarsko, Cesargrad i Kutinu. Petar Erdödy bio je hrvatski ban od 1557. do 1567. godine. Najistaknutiji član porodice bio je Toma II Erdödy (1558 – 1624), ban 1584. do 1595. godine i 1608. do 1614. godine. Istaknuo se u bitkama s Osmanlijama kod Bresta i Siska (1593. godine). U posljednjoj je pobijedio Hasan-pašu Predojevića. Od Tomina brata Petra III potječe hrvatska grana obitelji Erdödy sa sjedištem u Jastrebarskom.

Evlja Čelebija – turski putopisac (Istanbul, 25. ožujka 1611 – oko 1682). Od 1630. poduzima niz putovanja po Osmanlijskom Carstvu i nekim drugim zemljama. Ta je putovanja opisao, te je tako nastalo vrijedno djelo od 10 velikih tomova: Posjetio je i južnoslavenske zemlje u nekoliko navrata opisujući tom prilikom svako važnije mjesto. U Hrvatskoj je obišao područje čitave sjeverne Dalmacije, dijelove Slavonije, Međimurja i Banije. U putopisima daje mnogo povijesnog i etnografskog materijala. Pokraj točnih podataka o pojedinim mjestima, ima dosta opisa koji su nastali prema pričanju pojedinaca, ima čak i izmišljenih kazivanja. Na našem su jeziku objavljeni dije-

lovi koji se tiču južnoslavenskih zemalja (Makedonija, Srbija, Bosna i Hercegovina, Hrvatska i Slovenija).

Felbinger, Bartol – graditelj (Cheb, Češka, 1785–Zagreb, 1871). Došao je u Zagreb 1809. godine te je postavljen za gradskog arhitekta. Felbingerova djelatnost obuhvaćala je projektiranje, restauriranje i gradnju dvoraca, palača i crkava, građanskih kuća, ljetnikovaca i vrtnih paviljona. Njegovo je najmonumentalnije djelo dvorac Januševac kod Savskog Marofa te niz građanskih kuća i palača u Zagrebu (Ilica 7, Ilica 10, Pavla Radića 32, Nova Ves 87, Opatička 18, Demetrova 7). Prema Felbingerovu projektu podignuta je vijećnica u Samoboru te obje crkve u Glini (i katolička i pravoslavna). Na ostale crkve koje su u prvoj polovini 19. stoljeća građene na Baniji, snažno je utjecao svojim stilom.

Frankopani – vlastelinska hrvatska porodica koja potječe od knezova Krčkih. Prezime Frankopani je ova porodica uzela tek 1430. godine kako bi dokazala da potječe od stare rimske porodice Frangipani. Krčki knezovi se spominju već u 12. stoljeću kada su sklopili ugovor s Mlecima da će braniti otok Krk od neprijatelja. Najznačajniji Krčki, Bartol II, postao je vazal ugarsko-hrvatskog kralja Bele III i od njega dobio Modrušku županiju (1193. godine) kao vazalni posjed. Darovnicom Andrije II. potomci Bartola dobili su i Vinodol s okolicom. U 13. stoljeću Krčki knezovi postaju načelnici Splita, Trogira i Senja. Za vrijeme dinastičkih borbi između Arpadovića i Anžuvina zauzeli su Gacko polje. Pruživši pomoć Anžuvincima protiv Mladena II Šubića (Bribirca), dobili su kao nagradu Drežnik sa Slunjom (1323. godine), a nakon poraza Mletaka u ugarsko-mletačkom ratu oslobodili su se zavisnosti. Pomažući Žigmundu (Sigismundu) Luksemburškom da oslobodi Mariju Anžuvinku, Frankopani su kao priznanje za vjernost dobili titulu dalmatinsko-hrvatskog bana. Od 1449. godine ugled Frankopana naglo slabi. Sukobi s kraljem Matijom Korvinom i česti upadi Osmanlija u njihove posjede oslabili su njihovu moć. Ova je obitelj izumrla 1671. godine, nakon razotkrivanja zrinško-frankopanske urote, pošto je ubijen Fran Krssto Frankopan (Bosiljevo, 4. ožujka 1643–Wiener Neustadt, 30. travnja 1671), posljednji muški član.

Gisingovci – plemićka obitelj njemačkog podrijetla (iz Štajerske), koja je znatno utjecala na razvoj događaja u Hrvatskoj i Ugarskoj potkraj 13. i na početku 14. stoljeća. Povijesna uloga ove porodice počinje s Henrikom, koji se 1267-1270. godine spominje kao slavonski ban, a 1272-1273. kao ban Usore i Soli. Za razliku od Babonića i Bribirskih knezova Gisingovci na području Slavonije nisu raspolagali jednim jedinstvenim imanjem. Gisingovci iskorištavaju slabljenje kraljevske vlasti za bezobzirnu otimačinu i pljačku tuđih imanja krajem 13. stoljeća. Gisingovci su zarobili godine 1292. posljednjeg Arpadovića, Andriju III Mlečanina. Tek je Karlo I Anžuvinac 1325. godine, uz pomoć bana Mikca, slomio otpor ove obitelji.

Glavač, Stjepan – prvi profesor filozofije, uključujući fiziku, na Filozofskom fakultetu Isusovačke akademije u Zagrebu (Varaždin, 13. prosinac 1627. – Trnava, 4. kolovoz 1680.). Godine 1673. objavio je u bakropisu dotad najprecizniji zemljovid Hrvatske (tj. njezina dijela koji se je uspio očuvati od turskih osvajanja), vjerojatno u obrambene svrhe (nastao je u vrijeme turskih priprema za osvajanje Beča). Karta po izradi ne zaostaje za najboljim takvim djelima iz toga doba. U posveti se navodi, da je karta ra-

đena na terenu i da ju je izradio sam autor, ali nije naznačeno mjesto štampanja. Jedini poznati primjerak Glavačeve karte čuva se u Valvasorovoj zbirci pohranjenoj u Nacionalnoj sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu.

Habsburški, Ferdinand – (dvorac Alcalá de Henares kod Madrida, 10. ožujka 1503. – Beč, 25. srpnja 1564.), hrvatsko-ugarski kralj (1527.-1564.). Ferdinand je bio sin Filipa Lijepog, nasljednika habsburških zemalja i Ivane Lude, nasljednice Kastilije i Aragona. S očeve je strane bio unuk cara Maksimilijana I, a s majčine, aragonskog kralja Ferdinanda II Katoličkog i kastiljske kraljice Izabele I. Godine 1519. brat Karlo V prepustio mu je austrijske zemlje, dio svojeg golemog carstva. Nakon propasti hrvatsko-ugarske države (bitka na Mohačkom polju 1526. godine), Ferdinand je 1. siječnja 1527. na saboru u Cetingradu izabran za hrvatskoga kralja. Hrvatsko plemstvo se pri izboru najviše vodilo praktičnim razlozima. Očekivalo je, naime, da će Ferdinand braniti Hrvatsku tada teško ugroženu od Turaka. U Ugarskoj se stanje zakompliciralo. Manji dio plemstva izabrao je Ferdinanda 16. prosinca 1526. u Požunu za ugarskog kralja, dok se veći dio zemlje, zajedno sa Slavonijom, priklonio erdeljskom vojvodi Ivanu Zapolji. Ferdinand je bez problema 24. listopada 1526. godine izabran za češkog kralja i okrunjen 24. veljače 1527. u Pragu. U Ugarskoj i Slavoniji planuo je građanski rat između Ferdinanda i Zapolje. Ferdinand se pokazao jačim, pa je Zapolja potražio pomoć od Turaka koji su 1529. godine opsjeli Beč. Konačno, 1538. sklopio je Ferdinand sa Zapoljom mir u Velikom Varadinu. Tim mirom priznao je Ferdinand Zapolju za vladara u onom dijelu Ugarske koji je držao, ali ga je nakon njegove smrti trebao naslijediti Ferdinand. Time je građanski rat završen.

Hallstatt – nalazište iz starijeg željeznog doba u Salzkammergut u Austriji po kojem je dobilo ime razdoblje u prapovijesti Europe, čiji je početak obilježen pojavom željeza kao materijala za izradu oružja, oruđa i nakita. Kronološki se starije željezno doba ili halštat dijeli na Halstatt A (1200 godina pr. Kr. – 1000. godina pr. Kr.), Halstatt B (1000. godina pr. Kr. – 800. godina pr. Kr.), Halstatt C (800. godina pr. Kr. – 550. godina pr. Kr.).

Husari – prvobitno mađarski i hrvatski konjanici u oklopu, naoružani kopljem. U 30-godišnjem ratu upotrebljavani su kao laka konjica. Prva husarska pukovnija formirana je u Austriji 1700. godine, a u Pruskoj 1721. godine. Za Fridriha Velikog koji ih je upotrijebio u ratovima za nasljeđe, husari su bili smatrani za elitne trupe. Početkom 19. stoljeća prestali su biti zaseban rod vojske.

Ivanovci – katolički viteški red, koji je osnovan 1120. godine u Jeruzalemu. Uz crkvu svetoga Ivana trgovci iz Amalfia osnovali su samostan i hospital za bolesne i putnike (odatle im i drugi naziv hospitalci). U Hrvatsku ih je doveo herceg Andrija, brat hrvatsko-ugarskog kralja Emerika, i to najprije u Marču (u XII. stoljeću), a kasnije su se raširili i po drugim krajevima Hrvatske, Dalmacije i Bosne. Godine 1312. preuzeli su imovinu ukinutog templarskog reda i preselili svoje središte iz Marče u Vranu, a kasnije u Pakrac. Njihova redovnička pokrajina nosila je ime Vranski priorat. Poznati Ivanovci su bili ban Petar Berislavić i ban Ivan od Paližne. Ivanovaca u našim krajevima nestaje u XVII. stoljeću.

Kacijaner, Ivan – vojni zapovjednik (Kamengrad kod Begunja, 1491./92. –

Kostajnica, 1538.). Zapovijedao je kranjskom vojskom u bitkama s Turcima (1524.) i s pobunjenim štajerskim seljacima (1525.). Na hrvatskom saboru u Cetingradu zastupao je Ferdinanda Habsburškog i u borbama protiv Ivana Zapolje bio je vrhovni zapovjednik Ferdinandovih četa. Nakon sudjelovanja u obrani Beča od Turaka (1529.), bio je od 1530. do 1537. zemaljski poglavar Kranjske i vrhovni zapovjednik krajiških četa u borbama protiv Turaka u Hrvatskoj i Slavoniji. Godine 1537. bio je zadužen za osvajanje Slavonije i protjerivanje Osmanlija, ali nakon neuspjele opsade Osijeka pobjegao je ostavivši nezaštićene čete kod Gorjana, gdje su ih Turci porazili. Zbog toga je pozvan na odgovornost u Beč gdje je uhapšen. Pobjegavši iz zatvora, otišao je u Kostajnicu gdje je pregovarao s Turcima o predaji grada, zbog čega ga je Nikola Zrinski pogubio.

Keglevići – ugledni velikaši na različitim javnim i vojničkim službama. Keglevići potječu iz staroga hrvatskog plemićkog roda Prkalja (Perkala), koji se 1322. godine spominje u dolini Zrmanje kraj Obrovca. Po Keglu, jednom članu roda, početkom 15. stoljeća obitelj je dobila prezime Keglević. U drugoj polovici 15. stoljeća posjedovali su tvrđavu Zvonograd u južnoj Lici. U to se doba u obitelji Keglević isticao Petar (? , 1478 - Bužim, 1554), koji je kao mladić sudjelovao u bitki na Krbavskom polju 1493. godine, a proslavio se i u borbi s Turcima 1521. godine. Bio je ban u Jajcu (1520-1522), kraljevski komesar za Hrvatsku (1533-1537) i hrvatski ban (1537-1542). Kad su Turci osvojili obiteljska imanja u dolini Zrmanje, Petar je kupio 1523. godine vlastelinstva Krapinu i Kostel, a godinu dana kasnije dobio je vlastelinstva Lohor u Hrvatskom zagorju te Blinju na Baniji. Petar Keglević došao je u sukob s kraljem Ferdinandom u čijoj vojsci je ratovao kao kapetan i za kojeg se zalagao u borbi za hrvatsko-ugarsko prijestolje 1526. godine. Početkom 17. stoljeća posjedi Keglevića bili su već vrlo veliki, pa su 1622. godine, nakon smrti Jurja Keglevića, njegova četiri sina međusobno podijelili obiteljske posjede: Vinicu, Goricu, Dubovac, Krapinu, Začretje, Kalinovec, Lohor, Bistru i posjede u Ugarskoj. Petar (umro 1663.) bio je najznačajniji predstavnik obitelji u 17. stoljeću, a naslijedio je Lohor, Bistru i dio krapinskog vlastelinstva, dok njegovi nasljednici čine hrvatsku lozu onih Keglevića koji su dobili grofovsku titulu 1687. godine. U 18. i 19. stoljeću Keglevići su se isticali u vojničkim i javnim službama. Sredinom 18. stoljeća Keglevići su posjedovali vlastelinstva Lohor, Krapinu, Veliki Kalnik, Sveti Križ Začretje, Topolovac i više manjih posjeda sa oko 1400 kmetova.

Korvin, Matija – hrvatsko-ugarski kralj (Kolozsvár, 23. veljače 1443. - Beč, 6. travnja 1490.), (vladao od 1458. do 1490.), sin gubernatora Janoša Hunyadija, prozvan Corvinus po gavranu kojeg je imao na grbu. Kao kralj uspio je ostvariti apsolutnu monarhiju oslanjajući se na srednje plemstvo i gradove. Iako su mu pozornost odvlačili vlastiti interesi na zapadu i sukobi s njemačkim carom Fridrikom III i češkim kraljem Vladislavom, zaslužan je za usporavanje turskog napredovanja. Nakon pada Bosne oslobodio je Jajce i organizirao Jajačku i Srebreničku banovinu, otežavši time Turcima prodor u naše zemlje. Istaknuo se kao zaštitnik umjetnosti. Dvor mu je bio okupljalište humanista, među kojima se ističu Ivan Vitez od Sredne i Ivan Česmički (Janus Pannonius).

Kultura polja sa žarama – javlja se u kasno brončano doba i traje od 1300. do 750./700. god. pr. Krista. Nositelji ove europske kulturne pojave pripadaju indoeuropskoj skupini, ali nemaju ista etnička obilježja. Zajed-

nički im je obred spaljivanja umrlih, po čemu je ova kultura dobila ime, i pokapanje ostataka u žarama s priložima nakita, oružja i oruđa. Ovakvi žarni grobovi tvore velike nekropole.

Laszowski, Emilije – povjesničar (Brod na Kupi, 1. travnja 1868-Zagreb, 29. studeni 1949). Najveći dio svoje arhivske djelatnosti posvetio je izdavanju izvorne povijesne građe. Autor je velikog broja monografija, rasprava, članaka, pretežno znanstveno-popularnog karaktera, iz područja hrvatske srednjovjekovne povijesti. Na poticaj E. Laszowskog osnovani su Muzej grada Zagreba i Gradska knjižnica, a bio je dugo godina i ravnatelj Državnog arhiva u Zagrebu. U svojem djelu Neke povijesne građevine opisao je i neke građevine na Baniji (Gvozdansko, Pedalj).

Lenković, Ivan – (? – Otočec ob Krki, 1569), vrhovni kapetan Hrvatske i Slavonske krajine. Potekao je od jedne grane ličkih Lenkovića koja se najkasnije u 16. stoljeću iselila u Kranjsku i ondje stekla između Save i Krke velike posjede. U borbi protiv Turaka istaknuo se u opsadi Beča 1529. godine. Od 1537. godine bio je zamjenik kapetana Bihačke kapetanije, a prije 1539. godine postaje senjski kapetan. Oko 1546. godine primio je kapetaniju žumberačkih uskoka u Kranjskoj i postao zapovjednik svih uskoka od Save do Senja. Sredinom 16. stoljeća sagradio je grad Nehaj iznad Senja. Od 1556. godine je imenovan vrhovnim kapetanom Hrvatske i Slavonske krajine. Lenković i Nikola Zrinski uspješno su sudjelovali u obrani Sigeta 1566. godine. Godine 1567. povukao se zbog bolesti u Otočec i ondje nakon dvije godine umro.

Ludovik II. – hrvatsko-ugarski kralj (1506-1526), vladao od 1516. godine. Za vrijeme njegove maloljetnosti vlada državno vijeće, a od 1521. godine, kada je preuzeo vlast u svoje ruke, zemlja se već nalazila u posljednjoj fazi feudalne anarhije, tako da nije bila sposobna pružiti otpor osmanlijskoj na jezdi. Porazom na Mohačkom polju 1526. godine Ugarska je doživjela potpuni slom, a kralj Ludovik II. se, bježeći s bojišta, utopio u jednom potoku.

Ljudevit Posavski – (vladao otprilike između 817 i 823) knez Posavske Hrvatske. Zbog okrutnosti furlanskog markgrofa Kadolaha Ljudevit Posavski je podigao ustanak 819. godine. Uz Ljudevita su pristali Timočani i Slovenci (Karantanci), ali je ustanak nakon tri godine ugušen. Ljudevit je pobjegao Timočanima, te je ondje po nalogu Franaka ubijen iz potaje.

Marsigli, Luigi Ferdinando – talijanski polihistor (Bologna, 1658 – 1730). Bio je prvo u službi Venecije, a između 1681. i 1704. general i diplomat u službi Austrije. Nalazio se između 1699. i 1701. na položaju predsjednika komisije za utvrđivanje austrijsko-turske granice te je sakupio bogat znanstveni materijal s podacima o arheologiji, etnografiji, povijesti, geografiji i ekonomici naših krajeva. Taj materijal, samo dijelom objavljen, dopunjuje i bogata kartografska dokumentacija. Podatke je dobivao djelomično iz autopsije, a dijelom i od Pavla Rittera Vitezovića, kojega su hrvatski staleži odredili kao svojega povjerenika kod Marsiglija. Marsiglijevi spisi se najvećim dijelom čuvaju u Univerzitetskoj knjižnici u Bologni i u Bečkom ratnom arhivu.

Martoloz – u pograničnim pokorenim balkanskim krajevima Turskog Carstva, kršćanski seljaci-vojnici. Martoloz su bili oslobođeni plaćanja po-

reza i dažbina na svoje posjede, ali su morali biti stalno naoružani i u slučaju napada braniti klance i prilaze. U pograničnim gradovima Osmanlije su uvijek držali spremne čete martoloza. U 16. i 17. stoljeću u svim borbama martolozi su išli u prvim redovima, ispred redovnih turskih četa.

Mušicki, Lukijan – pjesnik i gornjokarlovački episkop (Temerin, 1777 – Gornji Karlovac, 1837). Osnovnu školu je završio u rodnom mjestu i Titelu, a gimnaziju u Novom Sadu i Szegedu. Godine 1800. došao je u Karlovce, 1802. se zakaluđerio i umjesto krsnog imena Luka dobiva ime Lukijan. Postavljen je za pridvornog đakona i nastavnika bogoslovije, a 1812. postaje arhimandrit i starješina manastira Šišatovac. Godine 1828. postavljen je za gornjokarlovačkog episkopa. Bio je poliglot (govorio je desetak jezika), održavao je prijateljske veze s Dositajem Obradovićem, Jernejom Kopitarom i Vukom Karadžićem. Najviše se istaknuo kao pjesnik, te se smatra prvim srpskim umjetničkim pjesnikom, osnivačem i glavnim nositeljem klasicističkog pravca kod Srba. Najznamenitije pjesme su mu Glas narodoljupca i Glas arfe šišatovačke.

U njegovo je vrijeme izgrađeno mnogo crkava u gornjokarlovačkoj eparhiji.

Oktavijan – kasnije prozvan August, rimski car, (63. g. pr. Kr.–14. g.), car od 27. g. pr. Kr. do 14. godine. Svoje je ime Gaius Octavius promijenio u Gaius Iulius Caesar Octavianus, pošto ga je Cezar 45. g. pr. Kr. adoptirao. Nakon umorstva Cezara (44. g. pr. Kr.) Oktavijan se povezao sa Senatom protiv Marka Antonija, ali se već 43. g. pr. Kr. s njime sporazumio, kada su Oktavijan, Antonije i Lepid sklopili drugi trijumvirat. Oktavijan je dobio vlast nad Zapadom, Lepid nad Afrikom, a Antonije nad Istokom. Zarativši se s Ilirima i Panoncima Oktavijan je 35. g. pr. Kr. zauzeo Segestiku. Antonija je pobijedio u bitki kod Akcija 31. g. pr. Kr., a Senat mu daje naziv Augustus 27. godine, kada postaje i stalni konzul, prokonzul s imperijem, cenzor i vrhovni zapovjednik vojske. Tako nastaje novo uređenje rimske države, tzv. principatus. Oktavijan je poduzeo više uspješnih vojnih pohoda (u Španjolskoj, Panoniji, Dalmaciji, Iliriku i Germaniji), ali i neuspjelu akciju 9. godine kada je rimska vojska doživjela pod Varom od Germana težak poraz u Teutoburškoj šumi.

Predojević, Hasan-paša – (Klobuk, ? – Sisak, 22. lipnja 1593.), bosanski beglerbeg od 1591. godine do 1593. godine, čuven po ratovanju na Krajinu. Rodom je bio iz Hercegovine (Klobuk kod Ljubuškog). Napao je Sisak 1591. godine i osvojio Bihać 1592. Ponovo je napao Sisak 1593. godine, ali je u drugom napadu pretrpio poraz i poginuo, sa tri bosanska sandžakbega i oko 7000 vojnika. To je bio povod ratu Turske protiv Austrije 1593–1606. godine.

Szabo, Gjuro – konzervator, muzeolog i povjesničar umjetnosti (Novska, 3. veljače 1875 - Zagreb, 2. svibnja 1943). Studirao je u Zagrebu i Beču germanistiku te je bio profesor u hrvatskim gradovima. Od 1911. godine postaje tajnik Zemaljskog povjerenstva za čuvanje spomenika u Hrvatskoj i Slavoniji. Između 1919. i 1926. godine ravnatelj Muzeja za umjetnost i obrt, a od 1928. do smrti ravnatelj Muzeja grada Zagreba. U svojim djelima osobito je pažnju pridavao spomenicima Zagreba, Hrvatskog zagorja i burgovima. Najznačajnija su mu djela Sredovječni gradovi u Hrvatskoj i Slavoniji, Umjetnost u našim ladanjskim crkavama, Kroz Hrvatsko zagorje i Stari Zagreb.

Sveti Kvirin Sisački – (+ Szombathely, Mađarska 4. lipnja 303), svetac Rimokatoličke crkve, biskup u Sisciji, mučenik, zaštitnik Siska, Krka i Krčke biskupije. Bio je biskup u Sisciji, današnji Sisak. Za vrijeme progona cara Dioklecijana i podcara Galerija, sklonio se iz Siscije, ali je uskoro uhićen i odveden u Savariu, današnji Szombathely u Mađarskoj, gdje ga je namjesnik Amnecij pokušao nagovoriti da se odrekne svoje kršćanske vjere. Kad je Kvirin odlučno odbio, namjesnik ga je osudio na smrt. Vezali su mu mlinski kamen o vrat i s mosta ga bacili u rijeku Sibaris (mađ. Gyöngyös). Tada se dogodilo čudo. Biskup je ostao na vodi i hrabrio svoje vjernike da se ne boje. Rekao im je:

"Sad tek u pravom smislu izvršujem svoju svećeničku službu, kada ću samoga sebe prinijeti za žrtvu Bogu."

Pomolio se i onda potonuo. Kršćani su pronašli njegovo tijelo i pokopali ga s počastima. Kasnije je nad grobom sagrađena bazilika. Kvirina spominje "Jeronimov martirologij", a Venancije Fortunat u VI. st. pjeva o njegovom mučeništvu. Za vrijeme provale Huna, kršćani su preko Zadra i Ancone, prenijeli njegove relikvije u Rim, u katakombe uz crkvu Sv. Sebastijana. Godine 1140. prenesene su u crkvu Majke Božje preko Tibera, gdje su i danas. Do provale Turaka na teritoriju nekadašnje Sisačke biskupije posvećene su mu četiri župe: u Hrastovici, Boviću, Smrčkoviću (Vojniću) i Dobretinu. Selo u blizini Gvozda nosi ime Kirin. Povjesničari bilježe da su građani Siska, pobjedu nad Turcima 1593. pripisali zagovoru sv. Kvirina. Zagrebački biskup Petar 1627. naziva Sv. Kvirina "prvim zagrebačkim biskupom", jer se Zagrebačka biskupija smatra nasljednicom nekadašnje Sisačke biskupije. U sakristiji zagrebačke katedrale postoji fresko-slika iz XIII. st. na kojoj je Sv. Kvirin.

Tabula Peutingeriana – srednjovjekovna kopija jednog antičkog rimskog itinerara, vjerojatno iz III. stoljeća, pronađena u benediktinskom samostanu Tegernsee u Bavarskoj. Na 11 pergamentnih listova (ukupna dužina gotovo 7 metara) shematski je prikazano područje Rimskog imperija od zapadne Europe do obala Indijskog oceana. Nedostaje list na kojem se nalazila Hispanija i Britanija. Na karti su ucrtani gradovi i postaje na cestama te udaljenosti jednih od drugih. Pored svih nedostataka, karta je važan izvor za poznavanje topografije i komunikacija Rimskog carstva, a u njegovu okviru i naših krajeva. Nazvana je po K. Peutingeru. Danas se čuva u Austrijskoj narodnoj biblioteci u Beču.

Tatari – danas etnička grupa u Rusiji, nekada mongolsko pleme na granici Kine i Mongolije. Za velikih osvajača Džingis-kana i Batu-kana, sredinom 13. stoljeća, ovi ratnici, strah i trepet čitavog svijeta, provalili su preko Rusije, Šleske do Ugarske i Hrvatske. Pobijedili su Belu IV., hrvatsko-ugarskog kralja kod mjesta Mohi blizu današnjeg Miskolca u Mađarskoj 1241. godine. Batu-kan, koji je vodio vojsku, ostao je u Ugarskoj, a njegov rođak Kajdan slijedio je Belu IV. po Hrvatskoj. Nakon što je poharao sjevernu Hrvatsku, tj. međurječje Save i Drave, Kajdan se spustio prema jadranskoj obali i podsjedao Klis i Trogir, ali zbog konstantnih napada Belinih snaga i nedostatka hrane, bio je prisiljen na povlačenje. Nakon tatarske ekspanzije, mnogi gradovi po srednjovjekovnoj Slavoniji dobili su status slobodnog kraljevskog grada.

Templari – katolički red što ga je osnovao 1119. godine francuski vitez Hugo de Payens u Jeruzalemu sa zadatkom da njegovi članovi štite hodo-

časnike koji su dolazili na Kristov grob. Prvobitno je red imao sjedište kraj zgrade koja je bila poznata kao Templum Salomonis, pa mu odatle i ime. Red se dijelio na vitezove i služeću braću, a na čelu mu je bio veliki meštar i generalni kaptol. Kada su stalne borbe sa Saracenicima počele otežavati boravak u Palestini, templari premještaju svoje sjedište na Cipar, pa u Francusku, a otuda su počeli osnivati svoje podružnice po čitavoj Europi. Templari se u srednjovjekovnoj Slavoniji i Hrvatskoj pojavljuju u drugoj polovici 12. stoljeća i prozvani su božjaci. Matično im je područje bilo Vrana, a imali su svoje posjede na Baniji, oko Kalnika, Požege i Virovitice. Ukinuo ih je papa Klement V. 1312. godine. Njihova su imanja preuzeli drugi redovi, prvenstveno ivanovci.

Marija Terezija – (Beč, 13. svibnja 1717 - Beč, 29. studenog 1780) češka, ugarska, dalmatinsko-hrvatsko-slavonska kraljica, austrijska nadvojvotkinja, rimsko-njemačka carica, iz roda Habsburgovaca. Za vladavinu Marije Terezije svojstvena su apsolutistička i centralistička nastojanja povezana s germanizacijom. U to vrijeme počinju i prvi sukobi Hrvata s Mađarima, a u njima se Marija Terezija na kraju priklanja Mađarima. U Hrvatskoj se od godine 1767. uvodi Kraljevinsko vijeće, takozvani Consilium Regium, dakle hrvatska vlada neovisna o Mađarima, ali već nakon dvije godine kraljica podvrgava to vijeće ugarskom Namjesničkom vijeću, što je značilo da je Hrvatska podložna Ugarskoj. Nastojala je pod pritiskom novoga doba spriječiti prekomjerno iskorištavanje kmetova, određujući maksimum njihovih obveza prema gospodarima, tako da feudalac nije više smio tražiti od svojih podložnika namet prema vlastitom nahođenju, već se morao držati takozvanog Hrvatsko-slavonskog urbara Marije Terezije. Uvela je opću školsku obvezu, tako da su sva muška djeca od 6-13 godina morala ići u školu. Poticala je razvoj manufakture u Austriji, ali je tako priječila njihov razvoj u Hrvatskoj. Njezina je vladavina u nasljednim zemljama započela ratom na život i smrt. U razdoblju od 1740. do 1763. godine vodila je četiri rata, koji su doveli do znatnih teritorijalnih gubitaka - prije svega Šlezije, ali i talijanskih zemalja. Reforma vojske, ostvarena 1748. godine, jedna je od velikih i dalekosežnih novina njezine vladavine.

Vlasi – Vlah znači isto što i starovisokonjemačko Walh (ili Walah), što bi značilo Talijan, Francuz, Roman. Već je Vuk Karadžić primjetio da se Vlah prenosi i na Srbe i pravoslavne uopće. Vuk Karadžić je zabilježio da u Bosni i Hercegovini muslimani i katolici zovu pravoslavne Vlasima. U Hrvatskoj ime Vlah je dobilo pejorativno značenje za Srbe pravoslavce. U Dalmaciji Vlah obično nema pejorativno značenje. Otočanima Bodulima Vlah znači stanovnike kopna oko Biokova. Srednjovjekovni Vlasi bili su pokretno stanovništvo nomadskog karaktera. Ima mnoštvo potvrda da se Vlasi upotrebljavaju za naseljavanje na pustim zemljištima.

Vučedolska kultura – kultura bakrenog doba, poznata još pod imenima slavonska kultura, Vučedol-Zok kultura i Vučedol-Ljubljansko barje kultura. Ime je dobila po lokalitetu Vučedol, pet kilometara od Vukovara u zapadnom Srijemu. Raširena je od Češke i Austrije do Crne Gore i Grčke u 12 europskih zemalja. Način pokopavanja je inhumacija (zgrčenci-muškarci gledaju u zrak, a žene gledaju prema zemlji), a ponekad inkremacija (u Mađarskoj i Slovačkoj). Keramika je pretežno bikonična oblika s tipičnim i bogatim geometrijskim inkrustriranim ornamentom. U Hrvatskoj, Bosni i Sloveniji su najznačajnija nalazišta vučedolske kulture Sarvaš, Vučedol, Zecovi kod Prijedora, Hrustovača i Ljubljansko barje.

Zrinski – potječu iz starohrvatskog plemena Šubića koje je živjelo između Vranskog jezera i rijeke Krke sa sjedištem u gradu Ostrovici. Isprva su se Šubići nazivali i Bribirski knezovi, a nakon selidbe u Slavoniju dobivaju prezime Zrinski. Budući da su se Šubići sukobili s Anžuvincima, gube utvrdu Ostrovicu, koja je Ludoviku I bila potrebna za obnavljanje kraljevske vlasti u južnoj Hrvatskoj. U zamjenu dobivaju manje značajan grad Zrin na Baniji, te postupno šire svoj utjecaj između Kupe i Une. Uspon ove porodice u srednjovjekovnoj Slavoniji počeo je za Nikole (1493-1534) koji je s banom Ivanom Karlovićem sklopio baštinski ugovor i nakon njegove smrti 1531. godine naslijedio sve njegove posjede. To zemljišno bogatstvo uvećao je njegov sin Nikola (Zrin, oko 1508 - Siget (Mađarska) 7. rujna 1566), legendarni branitelj Sigeta. Pred naletom Osmanlija nije uspio sačuvati svoje posjede u donjem Pounju, ali je zadobio nova dobra u Međimurju, Primorju, oko Čabra i Ozlja. Istaknuti Zrinski su bili i Nikola (Ozalj, 1. svibnja 1620 - Čakovec, 18. studenog 1664), ban, istaknuti borac protiv Osmanlija, pjesnik i pisac, i Petar Zrinski (Vrbovec, 6. lipnja 1621 – Wiener Neustadt, 30. travnja 1671), također pjesnik, borac protiv Osmanlija, ban, ali i jedan od protagonista znamenite zrinsko-frankopanske urote u kojoj su zatrte obje obitelji.

abc...

S A D R Ž A J

Impressum	2	Taborište – katolička kapela Svetoga Petra	37
Geografski okvir Banije	4	Taborište – katolička kapela Majke Božje od Sedam žalosti	38
Banija do kraja 19. stoljeća	5	Tremušnjak – pravoslavni filijalni hram Svetih apostola Petra i Pavla	38
Banija u prapovijesti	5	Veliki Šušnjar – pravoslavni parohijalni hram Vaskrsenja Lazarovog	38
Antičko razdoblje na prostoru Banije	5	Grad Glina	41
Rani srednji vijek na prostoru Banije	7	Bojna – kaštel na granici s današnjom Bosnom	42
Razvijeni i kasni srednji vijek na prostoru Banije	7	Bojna – pravoslavni parohijalni hram Svetoga Velikomučenika Georgija	42
Banija pod osmanlijskom vlašću i unutar Vojne krajine (16-19 stoljeće)	8	Brezovo Polje – pravoslavni parohijalni hram Rođenstva Svetoga Jovana	43
O buni Todora Kijuka	11	Brubno – nekadašnji kaštel Babonića	44
Katalog kulturno-historijskih spomenika Banije	15	Bučica – katolička župna crkva Svetoga Antuna	44
Grad Petrinja	15	Buzeta – pravoslavni parohijalni hram Svetoga Ilije	45
Blinja – srednjovjekovni burg	16	Desni Degoj – katolička kapela Svetog Vida	46
Blinja – pravoslavni parohijalni hram Svetoga Ilije	16	Donje Selište – pravoslavni filijalni hram Svetoga Arhandela Mihajla	47
Čuntić – kula nad potokom Petrinjčica	17	Donji Klasnić – pravoslavni parohijalni hram Svetoga Duha	48
Donja Budičina – katolička kapela Bezgrešnog začeca Blažene Djevice Marije	18	Donji Viduševac – katolička kapela Srca Isusova	48
Donja Bačuga – pravoslavni parohijalni hram Svetoga Prvomučenika i Arhidakona Stefana	18	Dragotina – pravoslavni parohijalni hram Uspenja Presvete Bogorodice	48
Dragotinci – katolička kapela Svetoga Ante	18	Dvorišće – katolička kapela Svetoga Antuna Padovanskog	49
Glinška Poljana – pravoslavni parohijalni hram Vaznesenja Gospodnjeg	18	Glina - renesansna utvrda	50
Gora – srednjovjekovna templarska utvrda	19	Glina – katolička župna crkva Svetoga Ivana Nepomuka	52
Gora – katolička župna crkva Uznesenja Blažene Djevice Marije	20	Glina – pravoslavni parohijalni hram Rođenstva Presvete Bogorodice	53
Gora – katolička kapela Svetoga Ivana i Pavla	21	Glinško Novo Selo – katolička kapela Svetoga Blaža	53
Gornja Budičina – katolička kapela Majke Božje Zaštitnice	22	Gornje Jame – pravoslavni filijalni hram Svete Petke	54
Hrastovica – srednjovjekovna utvrda	22	Gornje Selište - pravoslavni filijalni hram Svete Katarine	54
Hrastovica – katolička župna crkva Svetoga Bartola Apostola	23	Gornji Klasnić – pravoslavni filijalni hram Svete Petke	55
Hrvatski Čuntić – katolička župna crkva Svetoga Antuna Padovanskog	23	Gračanica Šišinečka – katolička kapela Svetoga Antuna	55
Jabukovac - Stara Petrinja	24	Hađer – katolička kapela Majke Božje Lurdske	56
Jošavica – pravoslavni parohijalni hram Velikomučenika Georgija	25	Hajtić – pravoslavni parohijalni hram Prijenosa moštiju Svetoga Nikole	57
Klinac – željeznodobna gradina	26	Ilovačak – katolička kapela Svetog Petra i Pavla	58
Klinac – peterokutna kula	27	Joševica – katolička kapela Majke Božje Lurdske	58
Križ Hrastovički – crkveni toranj za obranu	27	Jukinac – katolička kapela Svetoga Križa	58
Križ Hrastovički – katolička kapela Svetoga Križa	27	Maja – katolička župna crkva Svetoga Proroka Ilije	59
Mačkovo Selo – pravoslavni parohijalni hram Svete Petke	28	Majske Poljane – pravoslavni parohijalni hram Vaznesenja Hristova	60
Mali Deanovići - Vinodol – srednjovjekovna utvrda	28	Mala Solina – katolička župna crkva Ranjenog Isusa	60
Pecki – kaptolska kula	29	Mali Gradac – Budim ili Ad Fines	60
Pecki – katolička kapela Glavosjek Svetoga Ivana Krstitelja	30	Mali Gradac – utvrda Zagrebačkog kaptola	61
Petrinja - Nova Petrinja	30	Mali Gradac – pravoslavni parohijalni hram Prijenosa moštiju Svetoga Nikole	62
Petrinja – katolička župna crkva Svetoga Lovre	31	Mali Obljaj – pravoslavni parohijalni hram Vaznesenja Gospodnjeg	63
Petrinja – katolička kapela Svete Katarine	31	Pokupska Slatina – katolička kapela Presvetog Trojstva	63
Petrinja – katolička kapela Svetoga Roka	32	Skela – katolička kapela Svetoga Nikole	63
Petrinja – katolička kapela Presvetoga Trojstva	32	Stankovac – Jandrovac	64
Petrinja – katolička kapela Svetoga Benedikta	33	Svračica – stara glinska utvrda Sračica	65
Petrinja – katolička kapela Svetoga Ivana Nepomuka	33	Trstenica – katolička kapela Svete Marije Magdalene	66
Petrinja – katolička kapela Svetoga Ilije	34	Veliki Gradac – ostaci utvrde u seoskom dvorištu	66
Češko selo (Petrinja) – katolička kapela Svetoga Ilije	34	Veliki Gradac – pravoslavni parohijalni hram Svetih Apostola Petra i Pavla	67
Petrinja – pravoslavni parohijalni hram Svetoga Spiridona i grobljanski filijalni hram Svetoga Nikole	34	Viduševac – katolička župna crkva Svetoga Franje Ksaverskog	67
Rimski vodovod i prometnice na području grada Petrinje	35	Vlahović – pravoslavni parohijalni hram Svetoga Proroka Ilije	67
Slana – katolička kapela Svete Katarine	36	Općina Jasenovac	71
Strašnik – katolička kapela Svetoga Šimuna i Jude Tadeja	36	Tanac – monoksil	72
		Tanac – katolička kapela Svetoga Ilije	73
		Uštica – pravoslavni parohijalni hram svetog Konstantina i Jelene	73
		Uštica – katolička kapela Svetoga Jurja	73

Višnjica – katolička kapela Svetoga Florijana	74	Komogovina – srednjovjekovna utvrda iznad nekadašnjeg manastira	116
.....		Komogovina – nekadašnji pravoslavni manastirski hram Preobraženja	116
Općina Majur	77	Gospodnjeg	
Kostajnički Majur – katolička kapela Svetoga Mihovila	78	Kukuruzari – pravoslavni parohijalni hram Uspenja Bogorodice	118
Meminska – pravoslavni parohijalni hram Svetoga oca Nikole	78	Lovča – pravoslavni filijalni hram Svetoga Oca Nikole	118
Mračaj – katolička kapela Glavosjeka Svetog Ivana	79	Mečenčani – pravoslavni parohijalni hram Pokrova Presvete Bogorodice	119
Svinica – pravoslavni parohijalni hram Svetoga Jovana i filijalni hram Svete Petke	79	Prevršac – srednjovjekovni burg Zrinskih uz potok Prevrška	120
.....		
Općina Sunja	83	Grad Sisak	123
Brđani – pravoslavni parohijalni hram Svetoga Velikomučenika Georgija	84	Kinjačka – pravoslavni filijalni hram Rođenstva Presvete Bogorodice	124
Crkveni Bok – pravoslavni parohijalni hram Preobraženja Gospodnjega	85	Komarevo – katolička župna crkva Svete Katarine	124
Četvrtkovac – pravoslavni filijalni hram Pokrova Presvete Bogorodice	85	Letovanci – katolička kapela Svetoga Jurja	125
Drljače – pravoslavni parohijalni hram Svetoga cara Lazara	86	Mađari – katolička kapela Svetoga Martina	125
Paukova – pravoslavni filijalni hram Svetoga Petra i Pavla	86	Staro Selo – pravoslavni parohijalni hram Svetoga Oca Nikole	126
Staza – katolička kapela Svetoga Martina	87	
Strmen – pravoslavni filijalni hram Svete Ane	87	Općina Dvor	129
Sunja – katolička župna crkva Svete Marije Magdalene	88	Brđani Zrinski – pravoslavni parohijalni hram Uspenja Presvete Bogorodice	130
Šaš – pravoslavni parohijalni hram Svetog Marka	89	Divuša – katolička župna crkva Svete Katarine	130
Timarci – pravoslavni filijalni hram Svetoga Dimitrija	90	Dobra Njiva – utvrda na unskom otoku	131
Timarci – katolička kapela Uzašašća Gospodinova	91	Dvor – pravoslavni parohijalni hram Svetoga Georgija	131
Velika Gradusa – pravoslavni parohijalni hram Sošestvija Svetog Duha	91	Dvor – katolička kapela Svetih Petra i Pavla	131
Velika Gradusa – špilja	91	Gradine Gorička i Draškovac i nalazište Unčani – nalazišta vučedolske kulture	132
.....		Gorička – srednjovjekovni crkveni toranj	134
Općina Hrvatska Dubica	93	Brončanodobne ostave u Javorniku i Matijevićima te nekropola u Nardi	136
Baćin – katolička kapela Svih svetih	94	Glavičani – pravoslavni filijalni hram Svetoga Arhangela Mihajla (svetoga Duha)	137
Cerovljani – katolička kapela Svetog Petra i Pavla	94	Gvozdansko – kovnica novca na Trgovskoj gori	137
Donjani – katolička kapela Presvetog Srca Isusova	94	Gvozdansko – katolička župna crkva Svetoga Filipa i Jakova	140
Hrvatska Dubica - rimski miljokazi	95	Javnica – pravoslavni parohijalni hram Svetoga Ilije	141
Dubica (Kozarska i Hrvatska) – srednjovjekovna templarska utvrda	97	Javnik – zaboravljeni ostaci utvrde u šumi	142
Hrvatska Dubica – pravoslavni parohijalni hram Sošestvija Svetoga Duha i filijalni hram Rođenstva Bogorodice	98	Javoranj – pravoslavni parohijalni hram Svete Petke	142
Hrvatska Dubica – katolička župna crkva Presvetoga Trojstva	98	Lebrenica – zemljana utvrda iznad Dvora	142
Hrvatska Dubica – katolička kapela Blažene Djevice Marije	99	Lišnica – utvrda na unskom otoku kod sela Javornik	144
Slabinja – pravoslavni parohijalni hram Svete Paraskeve	99	Ljeskovac – pravoslavni parohijalni hram Vaznesenja Gospodnjeg	144
Živaja – pravoslavni parohijalni hram Svetoga Ilije	100	Ljubina – pravoslavni parohijalni hram Rođenstva Presvete Bogorodice	146
.....		Novi Novi – kratkotrajna utvrda na Uni	146
Grad Hrvatska kostajnica	103	Pedalj – srednjovjekovna utvrda	147
Hrvatska Kostajnica – pravoslavni parohijalni hram Svetih Arhandela Mihajla i Gavrila, filijalni hram Svetoga Petra i Pavla, filijalni hram Rođenstva Presvete Bogorodice na Tirolu i filijalni hram Vaznesenja Gospodnjeg na Čukuru	104	Rujevac – pravoslavni parohijalni hram Preobraženja Hristovog	148
Kostajnica – utvrda na unskom otoku	106	Struga Banska – katolička župna crkva Svetoga Ivana Krstitelja	149
Hrvatska Kostajnica – utvrda na brdu Djed	108	Šakanlije – Jovac – pravoslavni parohijalni hram Rođenstva Presvete Bogorodice i parohijalni hram Svetoga Ilije	149
Hrvatska Kostajnica – katolička župna crkva Svetoga Nikole	108	Šegestin – pravoslavni parohijalni hram Pokrova Bogorodice	150
Hrvatska Kostajnica – franjevačka crkva i samostan Svetoga Antuna	109	Zrin – srednjovjekovna utvrda i gnijezdo Zrinskih	150
Hrvatska Kostajnica – katolička kapela Svete Ane	110	Zrin – katolička župna crkva Svetoga Križa	153
Hrvatska Kostajnica – katolička kapela Svetoga Roka	110	Zrin – franjevački samostan Svete Margarete	153
Utolica – pravoslavni parohijalni hram Velikomučenika Georgija	111	Žirovac – pravoslavni parohijalni hram Svetog Petra i Pavla	154
Utolica – katolička kapela Svetih Ilije i Luke	112	Nekadašnje lokacije čardaka na "suvoj međi" i unskoj obali	156
.....		
Općina Donji Kukuruzari	115	Pojmovnik (osobe, obitelji i manje poznati pojmovi)	161
		
		Sadržaj	166

